

ISSN 2616-7948 (print)

ISSN 2617-1244 (online)

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

УКРАЇНСЬКИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР

2025 #1 (15)

UKRAINIAN INFORMATION SPACE

Науковий журнал

Виходить двічі на рік

Видається з 2018 року

Scientific journal

Issued two times per year

Published since 2018

Київ | 2025 | Київський національний
університет культури і мистецтв
Kyiv | 2025 | Kyiv National University
of Culture and Arts

*Друкується за ухвалою Вченої ради
Київського національного університету
культури і мистецтв
(протокол № 19 від 30.06.2025)*

*Published by the decision
of the Academic Council of the Kyiv
National University of Culture and Arts
(Protocol No. 19 of 30.06.2025)*

Головний редактор — д-р філол. н., проф. Микола Тимошик

Editor-in-Chief: Doctor of Philology, Professor Mykola Tymoshyk

Відповідальний секретар — канд. істор. н., доц. Олена Каракоз

Executive Secretary: PhD in History, Associate Professor Olena Karakoz

Редакційна колегія:

*Балаклицький Максим — д-р н. із соц.
комунік., проф.;*

*Гарачковська Оксана — д-р філол. н.,
проф.;*

*Гжебик Маріола — д-р габ., проф. (Же-
шувський ун-т, Польща);*

*Зикун Наталія — д-р н. із соц. комунік.,
проф.;*

Новальська Тетяна — д-р іст. н., проф.;

Бачинська Надія — канд. пед. н., доц.

Editorial Board:

*Maksym Balaklytskyi — Doctor of Social Commu-
nications, Prof.;*

*Oksana Harachkovska — Doctor of Philology,
Prof.;*

*Mariola Grzebyk — Dr hab., Prof. (University of
Rzeszów, Poland);*

*Natalia Zykun — Doctor of Social Communica-
tions, Prof.;*

Tetiana Novalska — Doctor of History, Prof.;

*Nadiia Bachynska — PhD in Education, Associate
Prof.*

***Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України
від 15.04.2021 № 420 (додаток №3)***

***науковий журнал «Український Інформаційний Простір»
включено до Переліку наукових фахових видань України
за спеціальностями:***

061 — «Журналістика»,

029 — «Інформаційна, бібліотечна і архівна справа».

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України
з питань телебачення і радіомовлення № 1210 від 31.10.2023 року.
Ідентифікатор медіа: R30-01915

**Журнал зареєстровано та індексується в таких науково-метричних
базах даних і каталогах:**

Index Copernicus, Academic Resource Index, PKP Index, BASE, Crossref, GoogleScholar,
Academia, Polska Bibliografia Naukowa (PBN), ResearchGate, ResearchBib, Journal Factor,
Worldcat, Каталоги НБУВ (IRBIS-NBUV), Наукова періодика України (УРАН).

Шеф-редактор — д-р пед. н., проф. Михайло Поплавський

Editor director: Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor Mykhailo Poplavskyi

Адреса редакції:

Кімн. 917, вул. Є. Коновальця, 36
Київський національний університет
культури і мистецтв, м. Київ, 01133

Editorial office address:

Office 917, 36 Yevhen Konovalets Str.
Kyiv National University
of Culture and Arts, Kyiv, 01133

Тел./tel.: +38 (096) 104 79 53
e-mail: ukrinfoprostir@gmail.com

***Редакція залишає за собою право на редагування текстів, яке не змінює позиції автора.
Автор відповідає за фактичний виклад матеріалу.***

© Київський національний університет
культури і мистецтв, 2025

ЗМІСТ

CONTENT

Від головного редактора	7	The Editor's-in-Chief address
The Editor's-in-Chief address	10	Від головного редактора

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ ACTUAL ISSUES OF THE UKRAINIAN INFORMATION SPACE

Ігор ЗОЦ Газети із запахом війни. Огляд преси	14	Ihor ZOTS Newspapers with the Smell of War. Press Review
Микола ТИМОШИК Журналістика як система: світова практика і українські реалії	22	Mykola TYMOSHYK Journalism as a System: World Practice and Ukrainian Realities
Алла МИКОЛАЄНКО Журналістика даних в українському медіапросторі: тенденції, виклики, перспективи	49	Alla MYKOLAIENKO Data Journalism in the Ukrainian Media Space: Tendencies, Challenges, Perspectives

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ЖУРНАЛІСТИКИ
THEORY AND PRACTICE OF JOURNALISM

Анна РОМАНЧЕНКО
Інформаційно-аналітичний
портал «Детектор Медіа»
як навчальна платформа для
журналістів-початківців

62

Anna ROMANCHENKO
Information and Analytical
Portal "Detector Media"
as an Educational Platform
for Novice Journalists

Мар'яна КОМАРИЦЯ
Іван Липа в українському
пресовому полі
(з нагоди 160-річчя
від дня народження)

75

Mariana KOMARYTSIA
Ivan Lypa in the Ukrainian Press
Sphere (on the Occasion
of the 16th Anniversary
of His Birth)

ІСТОРІЯ ЖУРНАЛІСТИКИ ТА КНИГОВИДАННЯ
HISTORY OF JOURNALISM AND BOOK PUBLISHING

Надія КУЛЕША
Збережена пам'ять:
мемуари в пресі
української еміграції
у міжвоєнній Німеччині

95

Nadiia KULESHA
Preserved Memory:
Memoirs in the Press
of Ukrainian Emigration
in Interwar Germany

Тарас ГРИНІВСЬКИЙ
Юлія МЕЛЬНИЧУК
Видавнича та промоційна
діяльність буковинського
товариства «Руська Рада»
(на матеріалах газет «Буковина»
та «Народний Голос»)

105

Taras HRYNIVSKYI
Julia MELNYCHUK
Publishing and Promotional
Activities of Bukovyna Society
"Ruska Rada" (Based on Materials
from the Newspapers "Bukovyna"
and "Narodnyi Holos")

Юлія ГОЛУБНИЧА-ШЛЕНЧАК Наталія СИДОРЕНКО Ігор СРІБНЯК «Смолоскип, що [...] світив національними кольорами»: особливості літературно- мистецького журналу «Веселка» у Каліші, Польща (1922–1923 роки)	Yuliia HOLUBNYCHA-SHLENSHAK Nataliia SYDORENKO Ihor SRIBNYAK “The Torch that [...] Shined with National Colours”: Peculiarities of the Literary and Artistic Journal “Veselka” in Kalisz (Poland 1922–1923)
129	

РЕКЛАМА ТА ЗВ'ЯЗКИ З ГРОМАДСЬКІСТЮ ADVERTISING AND PUBLIC RELATIONS

Ігор ПАРФЕНЮК TikTok-активізм в Україні як форма громадянської підтримки та спротиву під час повномасштабної війни	Ihor PARFENIUK TikTok Activism in Ukraine as a Form of Civic Support and Resistance During the Full-Scale War
154	
Nataliia VOITOVYCH Іван МАНУРІАК Memes as a Factor of Manipulations: Transformation of Image Through Mass Culture	Наталія ВОЙТОВИЧ Іван МАГУРЯК Меми як чинник маніпуляцій: трансформація образу через масову культуру
174	

ІНФОРМАЦІЙНА, БІБЛІОТЕЧНА І АРХІВНА СПРАВА INFORMATION, LIBRARY AND ARCHIVAL AFFAIRS

Юрій ГОРБАНЬ Людмила ПРОКОПЕНКО Олена КАРАКОЗ Специфіка діяльності публічних бібліотек України за умов російсько-української війни	Yurii HORBAN Liudmyla PROKOPENKO Olena KARAKOZ Specification of Ukrainian Public Libraries' Activities in Conditions of the Russian-Ukrainian War
188	

Алла ЖАРІНОВА
Тетяна ЯРОШЕНКО
Сергій ГУМЕНЮК
Індекси наукового цитування
в Україні та перспективи
їх розвитку

201

Alla ZHARINOVA
Tetiana YAROSHENKO
Serhii HUMENIUK
Scientific Citation Indexes
in Ukraine and Perspectives
for their Development

РЕЦЕНЗІЇ, ПРЕЗЕНТАЦІЇ, ПОВІДОМЛЕННЯ
REVIEWS, PRESENTATIONS, MESSAGES

Володимир ОГРИЗКО
Про публіцистику воєнного часу

216

Volodymyr OHRYZKO
On Wartime Publicistics

Від головного редактора

Шановний читачу!

Радий презентувати перше цьогорічне число. П'ятнадцяте від початку заснування журналу і сьоме (!), зроблене в час повномасштабної російсько-української війни.

У цьому контексті найперше хочеться висловити щирі слова захоплення і вдячності всім тим колегам-авторам, хто від початку підтримував редакційну програму УІП і впродовж усього часу стало сприяв її ствердженню та увиразненню. Така підтримка набуває особливого сенсу тепер, коли відвічний ворог українців тоталітарна росія вчергове принесла в наші домівки — від сходу до заходу — страшну біду.

Переконали, що майбутні дослідники історії української гуманітарної науки муситимуть вдесяте, всоте збільшувати ціну вміщених у «воєнних» випусках того чи того наукового періодичного видання тестів, якщо достеменно з'ясують, за яких екстремальних умов відбувався цей складний процес наукостворення: від пошуків авторами матеріалів у малодоступних архівних теках з обмеженням через військовий стан доступом до осмислення, написання, рецензування, оприлюднення цільного числа. Адже, крім неминучих «мук творчості», доводиться працювати в супроводі суцільних стресів і загроз самому життю. Умови ці — і кількаразові впродовж доби виття сирен про чергові нальоти, і сотні «шахедів» та десятки ракет над головою, і страшні вибухи, пожежі, руйнування, смерті співвітчизників на очах. І моління Бога про відведення біди, про тишу, про наявність елементарного — інтернету, світла, тепла...

Закономірно, що «воєнна тема» присутня і в низці публікацій цього числа. Передусім варто виділити публікацію Ігоря Зоца «Газети із запахом війни», якою відкриваємо випуск. Цим повертаємо незаслужено знехтуваний в останні роки нашим цеховим товариством *огляд преси* — і як випробуваний та витребуваний у всі епохи нашими попередниками жанр аналітичної журналістики, і як фахові першопрочитання різнотипологічної преси на злободенні теми.

Вважаю, що головна цінність цього огляду полягає в розвіюванні міфу, яку свідомо розганяють деякі апологети інтернетної журналістики з легкими жанрами, про так звану смерть пресової журналістики загалом і місцевої зокрема. Публікація Ігоря Зоца свідчить, що преса жива, особливо на місцевому рівні. Їй залишаються вірними в українській глибинці, вона бореться, вона надихає. Їй би ще увагу з боку держави, зосібно й послаблення зашморгу поштового монополіста.

На передовій інформаційного фронту в час війни опинилися й публічні бібліотеки, оскільки з-поміж інших завдань на основне вийшла протидія дезінформації та підтримка інформаційної гігієни населення. Що позитивного, вартого наслідування й такого, що насторожує й потребує негайної корекції, відбувається в цій сфері? Дослідники Юрій Горбань, Людмила Прокопенко й Олена Каракоз високопрофесійно здійснили комплексний аналіз і систематизацію трансформаційних процесів в цьому важливому сегменті Українського державотворення.

Для низки статей цього числа характерне означення «вперше». Такою, скажімо, в розділі «Актуальні питання українського інформаційного простору» є спроба осмислити журналістику як систему в контексті світової і української практики буття цього явища. Уперше в українському журналістикознавстві проблема стану і статусу національної журналістики подається в контексті поширених на Заході і фактично не толерованих в Україні «чотирьох теорій преси». Варто сподіватися, що гострота й маловивченість проблеми спонукатиме небайдужих колег до подальших наукових дискусій.

Під парасолькою історичної рубрики зійшли одночасно три осередки вивчення багатьох «білих плям» минулого журналістики і видавничої справи — львівський, київський та чернівецький.

Суголосною реаліям сьогочасної дійсності сприймається стаття львів'янки Надії Кулеші, де висвітлюється проблема збереження національної пам'яті в переломні періоди української історії. Об'єктом дослідження авторка взяла матеріали рідкісних підшивок преси української еміграції міжвоєнної Німеччини. Вона виокремлює в тому масиві текстів головне із бронебійної мемуаристики — те, що суголосне українським реаліям, що слугує орієнтиром, а б навіть навів поняття еталоном для нинішніх «літописців сучасности». Буковинці Тарас Гринівський і Юлія Мельничук повертають із небуття низку захопливих і повчальних сторінок легендарного буковинського товариства «Руська Рада», а кияни Юлія Голубнича-Шленчак, Наталія Сидоренко та Ігор Срібняк — фактично невідомий навіть фахівцям літературно-мистецький журнал «Веселка», що творився руками й розумом інтернованих українських вояків у польському Каліші після програву Української національно-визвольної революції 1917–1921 років.

Достойною уваги не лише українських, а й зарубіжних дослідників є стаття Наталії Войтович та Івана Магуряка «Меми як чинник маніпуляцій: трансформація образу через масову культуру». Її подаємо англійською мовою.

Маємо за честь умістити в цьому числі і статтю колишнього міністра закордонних справ України, надзвичайно і повноважного посла Володимира Огризка, який розмірковує про публіцистику воєнного часу. В основу своїх роздумів автор поклав свіжу книгу відомого журналіста, багатолітнього редактора журналу «Універсум» Олега Романчука «Не бійсь. Не зраджуй. Не мовчи».

І це — не повний огляд публікацій цього числа, актуальних, молододсліджених, виконаних з науковою доброчесністю й небайдужістю.

Микола Тимошик,
головний редактор
«Українського інформаційного
простору»

The editor's-in-chief address

Dear Reader!

I am pleased to present you the first issue of this year. The fifteenth since the journal was founded and the seventh (!) one published during the full-scale russian-Ukrainian war.

In this context, I would first like to express my sincere words of admiration and gratitude to all those colleagues-authors who have supported the editorial programme of UIP (UIS) from the beginning and have constantly contributed to its affirmation and expression. Such a support takes on a special meaning nowadays, when the eternal enemy of Ukrainians, totalitarian russia, has once again brought terrible trouble to our homes — from East to West.

I am convinced that future researchers of the history of Ukrainian humanities will have to increase the value of tests included in the “war” issues of this or that scientific periodical by for the tenth, hundredth time, if they accurately find out under what extreme conditions this complex process of science process creation took place: from the authors’ search for materials in inaccessible archival folders with a limited access due to martial law to the comprehension, writing, reviewing and publication of an entire volume. After all, additionally to the inevitable “torments of creativity”, one has to work accompanied by continuous stress and threats to life. These conditions include sirens wailing several times during the day informing about the next airstrikes, and hundreds of “shaheeds” and dozens of missiles overhead, and terrible explosions, fires, destruction, and deaths of compatriots before eyes. And God’s prayer for the averting of trouble, for silence, for the presence of the elementary — Internet, light, heating...

Precisely, the “war theme” is also present in a number of publications in this issue.

First of all, it is worth highlighting Igor Zots’ publication “Newspapers with the Smell of War”, which opens the issue. In such a way, we are returning to the *press review*, which has been undeservedly neglected in recent years by our guild society — both as the genre of

analytical journalism, tried and tested in all epochs by our predecessors, and as professional first readings of the press of various typologies on topical issues. I believe that the main value of this review is in dispelling the myth, which is deliberately spread by some apologists of Internet journalism with light genres, about the so-called death of press journalism in general and local journalism in particular. This review grounds that the press is alive, especially at the local level. It remains faithful to it in the Ukrainian hinterland, it fights, it inspires. It would also need attention from the state, especially the loosening of the noose of the postal monopolist.

Public libraries also found themselves at the forefront of the information space during the war, since among other tasks, countering disinformation and supporting the information hygiene of the population came to the fore. What is positive, worthy of imitation and what is alarming, what requires immediate correction, is happening in this sphere? Researchers Yurii Horban, Liudmyla Prokopenko and Olena Karakoz have highly professionally carried out a comprehensive analysis and systematisation of transformation processes in this important segment of Ukrainian state grounding.

In this issue, a number of articles are characterised by the mark “for the first time.” For example, in the section “Current Issues of the Ukrainian Information Space” is an attempt to comprehend journalism as a system in the context of the global and Ukrainian practice of this phenomenon’s existence. For the first time in Ukrainian journalism studies, the problem of the state and status of national journalism is presented in the context of the “four press theories”, widespread in the West and practically not tolerated in Ukraine. It is worth to hope that the acuteness and lack of research into the problem will encourage interested colleagues to be engaged in scientific discussions.

Under the historical column, three centres of study of many “white spots” of the past of journalism and publishing have come together at the same time — Lviv, Kyiv and Chernivtsi.

The article by Lviv resident Nadiia Kulesha, which highlights the problem of preserving national memory during critical times of Ukrainian history, is viewed as consonant with the realities of modern reality. The author took rare press binders of Ukrainian emigration in interwar Germany as an object of the research materials. She singles out the main points from the armor-piercing memoirs in that array of texts. This is what is consonant with Ukrainian realities, which serves as a reference point. It could be even called a standard for today’s “chroniclers of modernity”. Taras Hrynivskyi and Yuliia Melnychuk from Bukovyna bring back from oblivion a number of fascinating and instructive pages of the legendary society “Ruska Rada”. Kyiv residents Yuliia Holubnycha-Shlenchak, Nataliia Sydorenko and Ihor Sribnyak are virtually unknown even to specialists in the literary and artistic journal “Veselka”, which was created by the hands and minds of interned

Ukrainian soldiers in Polish Kalisz after the defeat of the Ukrainian National Liberation Revolution of 1917–1921.

Worthy of attention not only of Ukrainian but also of foreign researchers is the article by Nataliia Voitovych and Ivan Mahuriak “Memes as a Factor of Manipulation: Transformation of Image Through Mass Culture”. We present it in the English language.

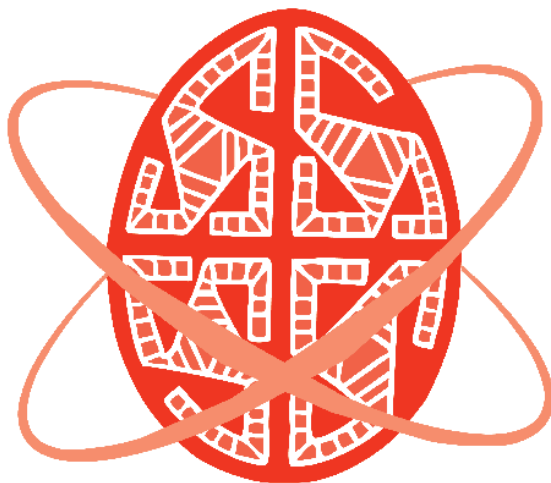
We are honored to include in this issue an article by the former Minister of Foreign Affairs of Ukraine, Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary Volodymyr Ohryzko. He reflects on wartime journalism. The basis of his reflections is the recent book “Do not be afraid. Do not betray. Do not be silent” by the famous journalist, long-time editor of the journal “Universum” Oleg Romanchuk.

And this is not a complete review of this issue’s publications which are relevant, little-studied, performed with the scientific integrity and concern.

Mykola Tymoshyk,
Editor-in-Chief
of “Ukrainian Information Space”

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

ACTUAL ISSUES
OF UKRAINIAN INFORMATION SPACE

DOI: 10.31866/2616-7948.1(15).2025.335339

УДК 070.447(477)"364"

Газети із запахом війни. Огляд преси

Ігор ЗОЦ

головний редактор

всеукраїнського тижневика

«Слово Просвіти»

© Зоц І., 2025

Війна українців за свою Незалежність вже який рік у центрі уваги національних медіа. Проте не всі з них розповідають про наших захисників, не так багато інформації про героїв, які віддали своє життя за Україну.

І чи справді не забуті їх імена?

Переглянув кілька наймасовіших газет і ділюся враженнями.

NEWSPAPERS WITH THE SMELL OF WAR. PRESS REVIEW

Ihor ZOTS

Editor-in-Chief

of the all-Ukrainian Weekly "Slovo Prosvity"

The war of Ukrainians for their Independence has been in the spotlight of national media for years already. However, not all of them narrate about our defenders. There is not much information about our heroes who gave their lives for Ukraine.

Are their names really not forgotten?

I looked over a few most popular newspapers and now I share my impressions.

Ось замітка «В історії і в наших серцях» («Сільські Вісті» № 37, 10.09.2024), де розповідається про те, що іменами чотирьох бойових льотчиків, посмертно нагороджених званнями Героїв України, назвали вулиці в Миколаєві. Вадим Благівісний, Геннадій Матуляк, Данило Мурашко, Єгор Середюк служили в 299-й бригаді тактичної авіації імені генерал-лейтенанта Василя Нікіфорова.

У Повітряних силах України розповіли про бойовий шлях кожного із звитяжців. Зокрема, про те, що підполковник Вадим Благівісний здійснив 95 бойових вильотів. Воював на Миколаївщині, Чернігівщині, Херсонщині, Луганщині, Донеччині, Харківщині. Знищив 100 одиниць броньованої техніки, понад 80 автотранспортних засобів, близько 40 автоцистерн із пально-мастильними матеріалами та більш ніж 800 загарбників. Загинув 7 вересня 2022 року, виконуючи бойове завдання. 14 вересня йому мало виповнитися 27 років. Поховали героя

на Чернігівщині. Так само скромно написано і про його побратимів. З одного боку, подяка приватній газеті, що згадали бойових льотчиків, а з іншого: хіба це не державна справа — популяризувати їхні подвиги? Якби влада, відповідні відомства активно працювали в інформаційній сфері, імена Героїв України були б на слуху. У цьому зв'язку виникає питання: хто наразі назве кілька імен? Хто розповість світу, що в Україні матері полеглих героїв зводять своїм коштом храми в пам'ять про захисників, як це зробила жителька Дніпровщини. Інформація про це не потрапила в праймтайм олігархічних телеканалів, і якби не «Сільські Вісті» (№ 47, 19.11.2024), може б, і не дізналися про непересічну подію. Відтак у замітці «На честь сина» газета розповідає, що в знаменитій на весь світ художнім розписом Петриківці з'явився перший храм ПЦУ. Певна річ, він розмальований дивовижними петриківськими квітами. Церква зведена за власні заощадження місцевої жительки Ірини Тезик, виплату матері за загиблого сина Костянтина, а також коштом її рідних і близьких. На честь сина і в пам'ять про інших земляків, які не повернулися з війни, мати й спорудила неповторний храм. Її Костя, спеціаліст з IT-технологій, з початком широкомасштабного вторгнення пішов боронити Вітчизну добровольцем. Спершу потрапив у тероборону, згодом опинився на Сході. Під позивним «Кастет» служив гранатометником у 32-й штурмовій бригаді. Загинув у 2023 році поблизу Бахмута. Був єдиним сином у матері...

Календар — газета «Публіка» (№ 46, 12.11.2024) на першій шпальті анонсує «Історії війни» на стор. 8 і 9. Під рубрикою «Обличчя перемоги» тижневик розміщує розповіді про захисників. Із посиланням на джерело — Фейсбук — газета веде мову про зенітний ракетний дивізіон ЗРК С-300 повітряного командування «Захід», який знищив 55 ворожих ракет та БПЛА. Йдеться про бійців інженерно-саперної роти 1-ї окремої танкової Сіверської бригади Сухопутних військ ЗСУ та інших захисників.

Окрема шпальта — «Вічна пам'ять» — присвячена полеглим воїнам, фото яких доповнено короткими біографічними довідками. Опубліковано Молитву за воїнів і тих, хто потерпає від війни, а також повідомлення редакції «Публіки», яка перераховує по 10 копійок із кожного реалізованого вродзріб чи за передплатою номера газети до «Благодійного Фонду Діти Героїв». Цей фонд надає всебічну довгострокову допомогу дітям.

Дві шпальти про війну виходять щомісяця. Відрадно, що журналісти намагаються візноманітнити контент. Так, у номері від 5 листопада друкуються добірки світлин «Посмішки наших Воїнів — безцінні» та фото з Харкова патрульних, що з перших хвилин рятували людей з-під завалів житлового будинку після влучання російської авіабомби.

Завжди цікаво прочитати про такі оптимістичні ситуації, як, приміром, «Історія танкіста, якому врятував життя дзвінок матері» («Публіка» № 51, 17.12.2024). Солдат Сергій із позивним «Смайлик» розповідає, як

на початку російського вторгнення захищав Київщину. «Перший відчутний момент був 27 лютого 2022 року. Ми тоді працювали на САУ. Десь біля 5 метрів від неї прилетіла ракета. Не знаю, яка саме, але дуже потужна. Мені тоді дуже пощастило. Чомусь дуже захотілося подзвонити матері. Відійшов, аби її набрати, і саме в цей момент прилетіло. Воронка утворилася 2 на 4 метри», — згадує «Смайлик». А про свою мотивацію служити в ЗСУ військовослужбовець з грудня 2021 р. говорить лаконічно, але без вагань: «Краще я буду знаходитися тут, ніж противник буде в мене вдома. Краще я загину, ніж ворог буде щось робити з моєю родиною. Ніхто з нас не воює за депутатів, політиків. Усі воюють, щоб захистити свою сім'ю».

Тема мотивації захисників розкрита в багатьох журналістських публікаціях. Це важливо для розуміння історичного вибору нації, що складається з доль сотень тисяч людей. «Я не хочу, аби мої діти потім почали говорити російською. Якщо люди будуть ховатися, а не захищатися, то Донбасом воно не обмежиться. Воно піде далі. Я цього не хочу», — зізнається Олег, піхотинець 100-ї окремої механізованої бригади в інтерв'ю АрміяInform, яке оприлюднила «Публіка» (№ 11, 18.03.2025).

Певно, читачі не залишили без уваги «Історію професорки, яка проміняла роботу в Омані на службу в ЗСУ» («Публіка» № 49, 03.12.2024). Видання пише, що Оксана Чорна, економіст, кандидат наук стала на захист Вітчизни як водій-санітар ще в 2015 році, а після демобілізації так і не змогла перейти з військового у цивільне життя — волонтерила.

Так сталося, що її запросили в університет в Омані, де з літа 2017 року працювала професором економіки. Але в березні 2022-го повернулася в Україну, кинувши все. «Чоловік пішов служити до свого підрозділу, а я бойовим медиком в 57-му бригаду. Тоді тривали бої поблизу населених пунктів Тошківка, Новотошківка, Лисичанськ. Я вивозила поранених. Як на мене, це були найстрашніші бої за весь час широкомасштабного вторгнення. Потім була оборона Херсона, Бахмута, згодом Авдіївки. Було дуже важко», — згадує Оксана Чорна.

Наразі лейтенант Оксана Чорна вже на посаді офіцера служби зв'язків із громадськістю отримала нове призначення. «Її війна триває», — пишеться в газеті.

Випадків, коли на захист країни стають цілими сім'ями, чимало. «Воює вся родина» — у короткій замітці під такою назвою «Публіка» (№ 8, 25.02.2025) розповідає про Катерину — патрульну поліцейську із Запоріжжя, яка в бригаді «Хижак» керує БПЛА Matrice 30, що забезпечує роботу групи FPV-дронів. Чоловік Катерини також на фронті. Захист країни вони називають «сімейною справою».

Після деякої перерви повернувшись до огляду календар-газети «Публіка», з приємністю відзначаю, що видання не змінило підходу до висвітлення подій російсько-української війни. Постійно друкуються

матеріали про захисників та їхню бойову роботу. Так, у номері 7 від 18.02.2025 р. газета розмістила невелику замальовку «Молодший сержант із позивним Кліщ» та розповідь про фронтові будні солдата Володимира під заголовком «“Прописка” на позиції, виходи “по-сірому” та росіяни-зомбаки».

Тижневик активно використовує такі фахові джерела, як інтернет-видання Міноборони України АрміяInform, Фейсбук Генерального штабу ЗСУ.

«Сільські Вісті» — газета захисту інтересів селян України, яка виходить один раз на тиждень; вона, попри невеликий обсяг, порівняно з такими «товстими» тижневиками, як «Публіка», постійно розміщує матеріали з війни. Так, у № 44 (2024) опубліковано інтерв'ю з уродженцем Рівного, командиром роти Миколою Стригуновим під заголовком «Головне завдання — зберегти людей». На жаль, не завжди це вдається. От і в цьому ж номері під рубрикою «Сини твої, Україно» опубліковано нарис «Нескорений “Вікінг”» про полеглого сержанта ЗСУ Геннадія Керничного. Автор веде мову про воїна як про людину-легенду, даремно ще за життя він був нагороджений орденами «За мужність» II і III ступенів.

Серед героїв газетних шпальт — люди різних характерів і доль, але всі працюють на перемогу. Так, у випуску за 5.11.2024 р. вміщена замальовка Оксани Зленко про кухаря на війні Анастасію Лосінець, яка побувала в самому пеклі — у Бахмуті.

«Наша кухня базувалася в одному з підвалів... Але хіба порівняти з тим пеклом, у якому були наші хлопці? Стіни горіли, плавився метал — а вони витримували! Кожен день я починала з молитви за них і за Україну: всі вони стали мені найріднішими в світі синами та братами. А готували ми там і на 600 осіб!», — розповідає 53-річна пані Анастасія. Газета подає свідчення людини з війни лише кількома реченнями, але вони чітко виражають безмірне зло росії: «Невимовним боєм увірвалася в її серце розтрощена школа в Костянтинівці: новісінькі книжки, яких, вочевидь, іще навіть не встигли відкрити школярі, шматував вітер; усюди — учнівські та вчительські речі. А на дошці напис: 23 лютого 2022-го... То був останній день навчання».

Газета продовжує публікації про захисників, чиї історії вражають. Зокрема, у замальовці «Піт і кров артилериста» (№ 3, 23.01.2025) журналіст Леонід Логвиненко розповідає про Дмитра — підполковника поліції, колишнього слідчого, який став артилеристом і сьогодні у званні молодшого сержанта ЗСУ захищає Україну. «Я по життю оптиміст, — каже колишній «слідак», — росіян стільки лягає в нашу землю, що колись же вони мають закінчитися. Якщо нагнітати розпач, то нічого не вийде. А ми повинні перемогти, інакше щезнемо як народ».

Через три роки після початку широкомасштабної війни в газеті починають з'являтися матеріали, що повертають читачів до найважчих днів лютого-березня 2022 року.

У числі № 8 за 27.02.2025 — знакова публікація «Комбат “Дельта” не дав ворогу замкнути Чернігів у кільце». Це нарис про полковника Максима Хребтова, чий піхотний підрозділ утримав важливий плацдарм на вирішальному напрямку. Автор — Віталій Назаренко — зібрав багато невідомих раніше свідчень про героїзм наших захисників в обороні Чернігівщини, що дуже важливо для фіксації правдивої історії про початок війни.

І сьогодні тримають стрій учасники боїв у найважчі дні війни, але, на жаль, їхній чин не завжди належно поцінований. Так, у статті «Герої чекають визнання» («Сільські вісті» № 6, 13.02.2025) Віталій Назаренко розповідає про добровольців «Правого сектору», які в лютому-березні 2022 року обороняли Чернігів, але досі не мають статусу захисників міста. Командир чернігівської резервної сотні Добровольчого українського корпусу «Правий сектор» Володимир Число вважає несправедливим, коли медалі за захист Чернігова отримують навіть ті, хто не брав участі в його обороні, а добровольців ігнорують, бо вони не були офіційно оформлені. Сам Володимир після того, як ворогів змусили відступити від Чернігова, не став чекати наказів, а зібрав групу із 17 відчайдушів і вирушив на Схід, де тривали запеклі бої. На Авдіївському напрямку він отримав важке поранення, від якого досі не може відійти: на його голові широкі рубці, одна рука коротша за другу. Доброволець пройшов багато курсів лікування і ще планує прислужитися Батьківщині. «Володимир хоче вірити, що всі втрати друзів були марними і рідна Україна, за яку він бореться з підліткового віку, таки вшанує своїх справжніх героїв», — наголошується в газеті.

Поруч із попереднім матеріалом у газеті розміщено статтю «Міністерство приниження ветеранів». Це історія про те, як Євген Шибалов після полону і служби в ЗСУ змушений був звільнитися з Міністерства у справах ветеранів через систематичні знущання керівництва. «Люди зауважують: це типова картина для будь-якої державної установи, бо переважна більшість із них давно прогнила через непрофесійність, кумівство та «договорняки» з відмиванням коштів! Однак найстрашніше, погодьтеся, коли це відбувається саме в Міністерстві ветеранів», — зазначає газета.

«Сільські вісті» (№ 11, 20.03.2025) у статті «Країну захищати» порушують тему мобілізації. У газеті стверджується, що ніякої «бусифікації» в Україні не було б, якби працівники ТЦК інакше розуміли свою роль у важливій справі. Наводиться думка військовослужбовця, колишнього народного депутата Ігоря Луценка, який вважає, що не слід плутати «бусифікацію» із примусовою мобілізацією, яка була в усіх країнах у час тотальних воєн. Примусова мобілізація передбачає, що держава розраховує на спеціалістів певної сфери. Однак, коли людину випадковий спосіб хапають на вулиці, то це означає, що виконавців цікавить лише звітність. «Мобілізація — це не хапання людей на вулицях та відправлення їх на

передову. Це мобілізація всіх ресурсів у державі», — цитує видання народного депутата України трьох скликань Віктора Шишкіна.

Значна частина регіональних видань, які вдалося оглянути, висвітлює події війни. Особливо це стосується прифронтових громад, де журналісти під обстрілами демонструють не тільки професіоналізм, а й неабияку мужність. Приміром, редактор газети «Ворскла» Олексій Пасюга навіть після втрати редакційного приміщення з обладнанням і вимушеного виїзду з Великої Писарівки продовжує випускати газету і особисто розвозить її передплатникам. Як правило, це поїздки з ризиком для життя.

Ще одна прифронтна газета на Сумщині — «Білопільщина» — виходить завдяки зусиллям редакторки Наталії Каліниченко, попри те, що вона змушена залишити зруйноване агресором селище разом з усіма жителями.

Подібний шлях навесні 2025 року повторює газета «Перемога» з Кременілля. Редактор цього видання Олександр Моцний написав, що редакція вперше за 93 роки своєї історії змушена залишити рідне селище, але вірить, що газета буде виходити. А сам редактор долучається до лав ЗСУ!

Не можна не згадати і такі патріотичні газети, як «Маяк» з Харківщини (редактор Тетяна Лучинська), «Межівський Меридіан» з Дніпрощини (редактор Євген Хрипун), «Новий День» із Херсона (редактор Анатолій Жупина).

Насправді видань не тільки з бойовим контентом — із запахом війни — чимало, і вони заслуговують окремої розлогої розповіді — просто інформація про них з різних причин достатньо не поширюється.

Наприклад, із короткого повідомлення зі сторінки НСЖУ дізнаємося про те, як живе на Запоріжжі прифронтовий Оріхів та його газета «Трудова Слава». Голова Національної спілки журналістів України Сергій Томіленко зустрівся з головною редакторкою видання Світланою Карпенко, і вони разом з героїчними запорізькими рятувальниками проїхали «хлібним» маршрутом, доставивши 720 хлібин мешканцям кількох сіл та Оріхова. Символічно, що разом із хлібом був привезений і свіжий випуск газети.

«Місцеве населення має вкрай обмежений доступ до інформації — без світла, Інтернету, радіо й телебачення Тому газета стає справжньою цінністю. Приміщення редакції зазнало значних руйнувань — жодного вікна, обвалена стеля. Попри це, Світлана Карпенко не втрачає віри у повернення та відбудову», — повідомляється на фейсбук-сторінці НСЖУ.

У газетах, що виходять у великих містах, поруч з матеріалами про війну можна знайти чимало цікавого. Навіть якщо тема заходу безпосередньо не пов'язана з війною, вона там присутня. Наприклад, у криворізькій «Домашній Газеті» журналіст Микола Крамаренко свій звіт про обговорення питання фемінізму в контексті життя й розвитку індустріального Кривого Рогу назвав несподівано: «Залучення українських жі-

нок до армії сьогодні найбільше серед країн НАТО». Певен, більшість людей про це не знали.

Варто зазначити, що Микола Крамаренко щомісяця публікує матеріали під рубрикою «Війна і місто». Трапляються серед них і доволі незвичайні, але характерні для нашого часу історії. Так, у № 48, 27.11.2024 р. газета повідомляє, що меморіальна дошка воїну Олександрову Підгорному може з'явитись у виправній колонії 80, де він відбував термін ув'язнення і добровільно пішов на війну в законний спосіб. Колишній в'язень спочатку служив у 129-й окремій криворізькій бригаді, а потім добровільно передислокувався в Курську область, де й показав свою хоробрість. «В одному із запеклих боїв погнався за автоматом за втікаючими росіянами і знищив чергою дев'ятьох (цілком можливе й підтвердження скошеного ним десятого). Але, на жаль, і сам потрапив під обстріл ворожої артилерії — поліг навечно смертю хоробрих», — розповідає газета.

Та, як не прикро, але інформації про прощання з полеглими земляками, їх історії переважають зарисовки про тих, хто тримає стрій і кому точно є що розповісти.

Львівська газета «Експрес», що виходить щотижня, в кожному номері розповідає про полеглих воїнів. Журналісти видання прагнуть детально розповісти про героїв, цитують їхніх рідних і знайомих.

«Я в бій ішов за правду, за людей...» — назва замальовки про Миколу Голяша з Тернопільщини, чия родина з патріотичними традиціями. За свідченнями матері воїна, кілька поколінь Голяшів воювали в УПА. Тож не дивно, що під час Революції Гідності Микола вирушив на Майдан, де отримав поранення. Під час АТО першими на захист України стали його двоє братів — найстарший Іван і наймолодший Богдан. Згодом до них приєднався і Микола. У 2018 році підписав контракт із ЗСУ. Коли почалося широкомасштабне вторгнення Микола Голяш служив командиром відділення мінометної батареї у 30-й окремій механізованій бригаді імені князя Костянтина Острозького. У травні 2022-го воїн лише з допомогою автомата зупинив російський «Урал» і ліквідував двох окупантів, які намагалися прорватися на наші позиції в районі населеного пункту Нью-Йорк. 20 листопада 2024 року Микола Голяш загинув під час танкового обстрілу в селищі Курдюмівка на Донеччині... Бійця посмертно нагороджено орденом «За мужність» III ступеня та хрестом «Честь і слава», а в школі села Олесине, де він навчався і працював, відкрито пам'ятну дошку.

Не завжди видання пишуть про полеглих детально, але портрет з ім'ям теж цінний. У згадуваній тут «*Домашній Газеті*» є рубрика «Ті, хто прийняли смертельний бій... Світла пам'ять криворізьцям, які загинули в боях з російсько-фашистськими загарбниками». На превеликий жаль, фотогалерея загиблих воїнів постійно оновлюється.

Насамкінець, мову поведу про видання громадської організації ВУТ «Просвіта» імені Т. Шевченка, яке маю честь редагувати: «Слово Про-

світи» від перших місяців широкомасштабної війни подає матеріали про захисників України. Всеукраїнський культурологічний тижневик розповідає передусім про митців, письменників, науковців, які пішли на війну. Водночас назване видання публікує поезії військовослужбовців Ярини Чорногуз, яка в 2024 році стала лавреаткою Шевченківської премії, Мальви Крижанівської, волонтерки Юлії Івченко та ін. Педагог у мирному житті, наразі сержант ЗСУ Анатолій Пасічник свої вірші надіслав із запорізького напрямку, і вони вийшли під назвою «Фронтowa муза» (*«Слово Просвіти»*, № 12, 27.03.-2025).

За період від початку 2024 року вийшли статті, в яких автори *«Слова Просвіти»* згадують свого побратима, поета і військовослужбовця Бориса Гуменюка (його доля на війні вже тривалий час залишається невідомою). Газета також опублікувала кілька добірок творів полеглих воїнів.

Цей огляд апріорі не може бути повним і вичерпним, адже тільки в столиці періодики в кілька разів більше, ніж згадано в цьому дослідженні, але він, на наш погляд, свідчить про головне: українські друковані медіа разом із ЗСУ, своїми захисниками-земляками, волонтерами.

На наше глибоке переконання, місцева влада має більше підтримувати ті редакції газет, які, попри все, виконують свою суспільну місію та пишуть правдиву історію цієї розв'язаної росією несправедливої війни проти українців та України як незалежної держави.

Надійшла: 30.03.2025; Прийнято: 19.05.2025;
Статтю вперше опубліковано онлайн: 18.07.2025

DOI: 10.31866/2616-7948.1(15).2025.335342

УДК 070.1(100+477)

Журналістика як система: світова практика і українські реалії

Микола ТИМОШИК

д-р філол. н., проф.

Київський національний
університет культури
і мистецтввул. Євгена Коновальця, 36
01133, Київ, Україна

nkin@ukr.net

ORCID 0000-0002-7011-3022

© Тимошик М., 2025

У статті вперше в українському журналістикознавстві предметом дослідження стала журналістика як медіасистема в конкретиці чітко вираженого національного характеру. Простежено наслідки формування такої системи у структурі, особливостях редакційних політик, проблемно-тематичній розмаїтості змістового контенту. З'ясовані причини, через які вивчення цієї проблематики в Україні тривалий час не здійснювалися.

В основу аналізу взято поширені на Заході і фактично не толеровані в Україні «чотири теорії преси» американських дослідників у порівнянні з практикою та законодавчою базою української журналістики.

Автор приходить до висновку, що сучасна українська журналістика все ще не відповідає критеріям теорії соціальної відповідальності і фактично ще не належить до системи медіа вільних суспільств. Вона й досі, незважаючи на узаконені декларації, має ознаки напівроздержавленої, напівоолігархічної, напівавторитарної — із слабо захищеним законодавчим полем, застарілою матеріально-технічною базою, системними порушеннями вироблених світовою практикою стандартів журналістики, низьким професійним рівнем багатьох безпосередніх учасників складного процесу журналістотворення.

У статті вперше запропоновано наближену до європейської авторську класифікацію української журналістики за видами та головними типологічними маркерами. Йдеться про чотири види: пресова, радійна, телевізійна, мережева (варіант — інтернет-журналістика). На ствердження такої версії автор має чотири вагомі аргументи: оптимальне наближення різних «точок зору» світової наукової думки у сфері журналістикознавства; уведення теорії української журналістики в світовий контекст; ствердження вибраної нашими попередниками в непростих суспільно-політичних умовах традицій національної журналістики; потребу захисту живого процесу національного термінотворення від реальних загроз українській мові в статусі державної — багаторічного засилля русифікації, узаконеного калькування, а нині — латинізації.

Уперше в статті обґрунтовано й низку інших типологічних характеристик української журналістики, серед яких такі: редакційна програма та проблемно-тематичне спрямування, специфіка літературних стилів, мовна ознака, приналежність до засновника та ін.

Ключові слова: медіасистема; чотири теорії преси; види журналістики; типологічні характеристики; пресова, радійна, телевізійна і мережева журналістика; традиція національного термінотворення; журналістикознавство; закон про медіа.

JOURNALISM AS A SYSTEM: WORLD PRACTICE AND UKRAINIAN REALITIES

Mykola TYMOSHYK

Doctor of Philology, Professor

Kyiv National University of Culture and Arts

Yevhen Konovalets Str., 36, 01133, Kyiv, Ukraine

nkin@ukr.net

ORCID 0000-0002-7011-3022

For the first time in the Ukrainian journalism studies, this article focuses on journalism as a media system in the aspect of clearly expressed national character. Consequences of the formation of such a system in structure, peculiarities of editorial policies and problem-thematic diversity of the content are traced. Reasons why this issue has not been studied in Ukraine for a long time are clarified.

The analysis grounds on the “four press theories” of American researchers, which are widespread in the West but are actually not tolerated in Ukraine, in comparison with the practice and legislative framework of the Ukrainian journalism.

The author comes to the conclusion that modern Ukrainian journalism still does not meet the criteria of the social responsibility theory, and in fact, does not yet belong to the system of free society media. Till today, even despite legalised declarations, it bears features of a semi-nationalised, semi-oligarchic, semi-authoritarian one — with a weakly protected legislative field, outdated material and technical base, systemic violations of journalism standards developed by world practice, low professional level of many direct participants in the complex process of journalism creation.

This article offers an authorial classification of Ukrainian journalism by types and main typological markers, close to the European one, for the first time. These are four types: press, radio, television, network (an alternative is Internet journalism). The author presents four weighty arguments in support of this version: optimal approximation of different “points of view” of the world scientific thought in the journalism sphere; introduction of the theory of the Ukrainian journalism into the world context; affirmation of traditions of the national journalism chosen by our predecessors in difficult socio-political conditions; necessity in protecting living processes of the national term creation from real threats to the Ukrainian language in the status of the state one — the long-term dominance of russification, legalised calque, and now — latinisation.

Additionally, for the first time, the article substantiates a number of other typological characteristics of the Ukrainian journalism, namely: editorial programme and problem-thematic direction, specifics of literary styles, linguistic feature, affiliation to the founder and others.

Keywords: media system; four theories of the press; kinds of journalism; typological characteristics; press, radio, television and network journalism; tradition of national terminology creation; journalism studies; media law.

Постановка проблеми та її актуальність

Сучасна журналістика нині переживає добу карколомних змін, які викликані досі небаченими в світовій практиці новаціями в технології й техніці виготовлення та поширення в різних формах і на різноманітних платформах інформаційного продукту. Як наслідок таких новацій — неминучість переформатування і, відповідно, осмислення дослідниками усталеного донедавна системотвірного сегменту цієї важливої суспільної інституції.

Названі новації відбуваються на фоні хвилеподібних — то стихаючих, то знову посилюючих амплітуду — категоричних сентенцій, заяв і прогнозів стосовно майбутнього класичної журналістики. До них активно задіяно чимало учасників складного ланцюга творення, поширення й побутування журналістської продукції: фахівці-практики, теоретики, попутники «бізнесових сил», професійні маніпулятори, недоброчесні піарники і навіть обивателі.

З одного боку, чуємо голосні заяви на кшталт «усе пропало». Йдеться про чергові «лякалки», що не мають під собою переконливого підґрунтя:

а) традиційні медіа (такими прийнято вважати пресу, радіо, телебачення) гинуть уже або загинуть найближчим часом;

б) і газети з журналами, і книги з телебаченням остаточно доб'є Інтернет;

в) так звана мережева павутина, яка не потребуватиме ніякого іншого матеріального самовираження, стане єдиним джерелом передавання інформації.

З іншого боку, в інформаційному просторі знаходимо цілком протилежні твердження на кшталт «нічого подібного»:

а) класична журналістика була, є і буде затребуваною;

б) саме класична журналістика, що свято дотримується вироблених національною і світовою практикою стандартів професії, спонукатиме творців інформаційного ринку працювати в законодавчому й моральному полі;

в) лише така журналістика здатна стати заборолом привнесених Інтернетом маніпуляцій, містифікацій, неперевіраних сенсацій, словесного бруду, напівправди, не дасть розбалансуватися суспільній моралі і життєвським цінностям.

«Больові точки» означеної вище проблематики особливо загострено відчуються в конкретиці українських реалій. Адже посилююча різновекторність оцінок сучасного стану національної журналістики та прогнозів її розвитку призвели до появи тривожної тенденції, яка прогресує: нівеляція ціннісних критеріїв якісної, класичної, журналістики, розчинення її в теоріях і практиках різноманітних комунікацій, що до самої журналістики не мають прямого стосунку.

Ця тенденція безпосередньо зачіпає й інший важливий для майбутнього держави сегмент журналістики — і як науки, і як навчальної спеціальності. Назви навчальних курсів, тексти лекцій, методичних рекомендацій, що циркулюють у відкритій мережі, переповнені термінами й визначеннями, які часто суперечать одні одним і не відповідають нагальним потребам практичної журналістики. Така суперечливість впадає в око вже від різнополярного тлумачення студентам, які прийшли в університети здобувати фах журналістики. Йдеться зокрема про виокремлення її видів та характеристики тих складників, які формують чітку систему медіа, а ній — типологію (структуру) системи сучасних засобів масової інформації (далі — ЗМІ).

Відчуття мозаїчності, заплутаності неминуче навіюється після перегляду кіп розміщених на так званих навчальних сайтах для допомоги студентам в оволодінні журналістського фаху. Є питання й до низки статей в університетській науковій періодиці, зокрема тих, де йдеться про сучасну медійну систему, про її типологію в цілому та складники зокрема.

Звідти лавиною сунуть на не зовсім підготовленого до праці в цій системі фахівця нові терміни та характеристики, до того ж здебільше в чужоземній словесній обгортці. На додачу до традиційних означень журналістики за їхніми головними типологічними характеристиками (пресова, радійна, телевізійна) тепер додалися: мережева, інтернетна, онлайндова, ефірна, конвергентна, діджиталізаційна, нова, новітня, медієвальна, гібридна, маніпуляційна, комунікаційна, олігархічна, тоталітарна, пострадянська, кліпова й ін.

Низка нових понять з'явилася останнім часом у поєднанні із терміном медійний, що в українських реаліях став активніше заповнювати інформаційний простір. Особливо це стало відчутно після прийняття в Україні закону «Про медіа» (набрав чинності від 31 березня 2023 р.) (Верховна Рада України, 2022). Звідси до поняття онлайн-медіа додаються означення — миттєві, лінійні й нелінійні, аудіовізуальні та мультимедійні. У фаховій літературі зустрічаються й вирази, що також мають стосунок до того чи того боку журналістики: агентційна, книжкова, спортивна, економічна, жовта, бульварна, якісна, класична.

Еклектику в термінологічному накопиченні породжує ще один, внутрішньо-директивний орієнтир, за яким формуються навчальні програми в понад як 80-ти факультетах та відділеннях українських університетів, — освітній стандарт спеціальності «Журналістика» (2019). Детальний аналіз засвідчує, що він розмитий, віддалений від реальної журналістської практики, сама журналістика потонула в ньому в тенетах різноманітних соціальних комунікацій. Із цього стандарту вихолощене головне, що є стрижнем будь-якої журналістики, — текст, його призначення й побутування, вміння й навички його створювати.

Що в усьому переліченому вище розмаїті характеристик журналістики присутнє, закономірне, а що — штучне, еклектичне?

Що стосується змістового, проблемно-тематичного, а що — суто технічного, технологічного боку?

Що дотичне до моделей журналістики, а що — до її видів (різновидів)?

Що логічно припасовувати до структури різноманітних редакційних підрозділів, а що — до системи в цілому?

Спробуємо в цій статті знайти відповіді на ці запитання, виконавши попередньо три завдання.

Завдання статті

- з'ясувати місце української журналістики відповідно до прийнятої на Заході класифікації медіасистем;
- запропонувати уточнену сучасну класифікацію журналістики за видами та іншими типологічними характеристиками.

Стан розроблення проблеми

У підрадянський період розвитку української журналістики проблематика формування системи ЗМІ (її ефективності, доцільності, складників видо-типологічного ряду) на науковому рівні фактично не порушувалася. Не було для цього ні достатніх дослідницьких сил, ні передумов. Наявні на тоді в Україні два факультети журналістики піддавалися особливо пильному нагляду потужного апарату ідеологів правлячої партії. Тому далеко не рясна наукова продукція українських учених-викладачів здебільше зводилася до інтерпретації чи зроблених на місцевих прикладах доповнень до озвучених московою заідеологізованих функцій, принципів і методів роботи партійно-більшовицької, згодом — комуністичної преси. Звісно, що доступ до наукових напрацювань дослідників західної школи журналізму радянським ученим був заборонений.

Можна виділити хіба що два присутні відкриття в цій проблематиці зазначеного періоду.

1. Висновок В. Ігнатієнка (1923) в дискусії на сторінках журналу «Бібліологічні Вісти» щодо доцільності окреслювати обриси системи української преси за двома визначальними для її типологічної ідентифікації ознаками: державною і територіально-етнографічною. Осібність факту в тому, що в цензурованому Головлітом (фактично — цензурним управлінням) СРСР фаховому виданні було оприлюднене цілковито об'єктивне з наукової «точки зору», але крамольне з погляду політичної кон'юнктури твердження, що до цієї системи варто ввести «острівці, як заселили українські емігранти в Америці, на далекому Сході і в інших регіонах світу».

Отже, мова йшла про закономірну потребу розглядати цілісність явища української журналістики, як системи ЗМІ, не лише в межах встановлених московою кордонів Української РСР, але й поза межами

цієї республіки — в інших державних утворень, де організовані українці успішно творили від імені своїх громадських просвітницьких, наукових, військово-патріотичних інституцій цілу мережу періодичних друкованих органів, пізніше — радіостанцій) та видавництв.

На той час (1923 р.) такий чесний і, головне, фаховий, чин ученого був не лише сміливим, а й небезпечним. Не випадково через три роки, з початком сталінських репресій, відомий пресознавець сам спростував такий висновок (або був спонуканий зробити це) (Ігнатієнко, 1926).

Цікава деталь. Принципову для українського журналістикознавства спробу В. Ігнатієнка залучити до системи національних ЗМІ періодики всієї української діаспори через багато років, уже за часів незалежної України, ствердив і розвинув харківський учений І. Михайлин в своїй ґрунтовній (у двох частинах) «Історії української журналістики XIX століття» (Михайлин, 2003).

2. Спроба П. Федченка (1969) вперше означити в теорії радянської журналістики витоки формування системи ЗМІ в контексті її попередників. Дослідник уважав за потрібне розширити базу досліджень із буття української журналістики завдяки її живильних і засадничих у змістовому та функціональному аспектах витоків. Це явище згодом отримало в науці назву *протожурналістика*. Воно спонукало до низки спроб політично незаангажованих дослідників сміливіше й ширше залучати до безпосередніх попередників журналістики тексти й матеріали давніх українських літописів, наскельних чи надпечерних написів. А коли так, то за всім цим проглядалася також і пісенно-публіцистична творчість українських кобзарів часів козаччини.

Варто наголосити, що монографія П. Федченка (1969) «Преса та її попередники» вийшла в світ у київському академічному видавництві «Наукова думка» наприкінці 1960-х рр. Пізніше із такою темою вона б, напевне, не побачила світ. Саме в ту пору, після короткої в часі хрущовської відлиги, у підрадянській Україні починався період «закручування гайок». Прокотилася хвиля арештів передової української інтелігенції. Розгром так званих шістдесятників зачепив і найбільш ідеологічний на тоді факультет Київського університету ім. Т. Г. Шевченка — журналістики, де в 1965 р. відбувся бунт студентів-журналістів у знак протесту проти звільнення з факультету низки національно свідомих викладачів, зокібно й декана-фронтовика М. Шестопала. Приблизно о цій порі знімають із посади тодішнього першого секретаря ЦК компартії України Петра Шелеста — за з його книгу «Україна Наша Радянська». У перших літерах назви цієї книги кремлівські ідеологи побачили нагадування про ненависну москві Українську Народну Республіку, яка постала з подання Української Центральної Ради наприкінці 1917 р.

Зрозуміло відтак, чому послідовників у П. Федченка фактично не було. За розпочату ним тему про українську протожурналістику молоді

дослідники преси боялися братися. Натомість на Заході ця проблематика в ту пору була на підйомі. Так, німецький дослідник Клаус Маєр (2022) зпорушує цю тему в своєму підручнику «Журналістика». Із чотирьох історичних етапів розвитку тамтешньої преси першим він виділяє *дожурналістський*, хронологічні рамки якого — від зародження рукописання до приблизно 1600 р. (с. 78).

Важливими стали й напрацювання журналістикознавчої школи західної української еміграції. У час реальних кроків наших передових земляків відкрити після Другої світової війни катедру журналістики в Українському вільному університеті (Мюнхен) з'являються в заторкнутій темі перші публікації. З них варто виділити розвідку О.-І. Бочковського та С. Сірополка (1993) з промовистою назвою «Українська журналістика на тлі доби: історія, демократичний досвід, нові завдання».

Цю незаслужено знехтувану, на жаль, увагою сучасних дослідників із материкової України працю, можна вважати першою спробою пов'язати теоретико-практичне питання про формування системи українських ЗМІ із загальноєвропейським контекстом. І сьогодні не втратили своєї наукової цінності розділи про головні пресові агентства Західної Європи та Америки, про гарантовані державою правові норми їхньої діяльності, типологію, матеріальне забезпечення, порядок збирання, поширення звісток та вплив цих агентур на інші складники журналістики.

Близьким був до постановки цієї проблеми, але остаточно не розв'язав її за умов непростой еміграційної дійсності, А. Животко (1946/1999) в своїй «Історії української преси». Уперше видана в Мюнхені ротаторним способом, вона й досі залишається чи не найповнішим авторитетним джерелом для сучасних українських і зарубіжних журналістикознавців.

Вище автор оглянув здійснювані в українському журналістикознавстві нерясні спроби накреслити обриси української журналістики як світової системи ЗМІ, котрій притаманні певні моделі, у центрі яких — конкретні видо-типологічні ознаки.

На противагу, зарубіжними дослідниками напрацьовано значний масив наукової літератури з цієї проблематики. У розкритті означеної теми автор користувався працями американців Фреда Зібберта (F. Siebert), Теодора Петерсона (T. Peterson) та Вілбура Шрамма (W. Schramm) (Siebert et al., 1956)., німця Класу Майєра (Meier, 2018), англійця Брайана МакНейра (McNair, 1994), француза Іва Агнеса (Agnes, 2008), поляка Ярослава Щіслака (Ściślak, 2007) та ін.

Виклад основного матеріалу

Українська журналістика в координатах світових медіасистем

Ключовим у цьому підрозділі є поняття *система*. В науковій літературі є значна кількість його тлумачень — від залежності від галузі знань, мети дослідження, характеру зібраного емпіричного матеріалу.

Термін «система» походить із грецької мови і первинно означає сполучення, ціле, з'єднання. За Вікіпедією, це — множина взаємопов'язаних елементів, що утворюють єдине ціле, взаємодіють із середовищем та між собою ("Система", 2023).

Які елементи формують систему журналістики?

Тут маємо справу з двома групами системотвірних елементів. Умовно їх можна згрупувати так: *технічні* та *інституційні*.

До технічних елементів належить усе, що пов'язане з налагодженим процесом виробництва журналістських текстів на конкретних матеріальних носіях, та способом поширення різножанрових матеріалів відповідно до наявних у конкретну історичну епоху можливостей науково-технічного прогресу.

До інституційних відносимо: редакційні структури з відповідними кадрами, фаховими компетентностями й посадовими обов'язками та дотичні до діяльності цих структур різноманітні державні, політичні, громадські, наглядові, бізнесові, правничі інституції. Вони розробляють відповідні закони, постанови, інші підзаконні акти з регулювання медіа і можуть бути засновниками того чи того медіа, здійснювати відповідний політичний вплив чи суспільний (державний або громадський) контроль.

Отже, ідеться про множину цілковито різних за своєю природою складників технічного, організаційного-творчого, економічного, правничого, суспільно-політичного характеру, внаслідок взаємодії яких існує журналізм як явище поступу світової цивілізації.

Як функціонує журналістика в різних формах її прояву в різних країнах?

Чому не однаковими є її завдання та функції?

Чим пояснюються відмінності в регулюванні стосунків «преса і влада»?

Як і чому політичні та соціальні структури того чи того суспільства впливають на формування окремо взятої національної структури ЗМІ?

Відповідати на ці та подібні запитання західні дослідники журналізму активніше стали на межі 40–50-х рр. XX ст., коли після перемоги над фашизмом скрізь поставала нагальна потреба не лише відбудови зруйнованої Європи, а й закладання фундаменту справедливого світового порядку. Провідну роль у цьому мала відіграти журналістика.

Оскільки світ залишався політично різнополярним, варто було розібратися в наявних медіасистемах та класифікувати їх. Адже йшлося про історичну місію та соціальну відповідальність журналістики в цілому і тих, хто в ній тоді працював. Таку ціль поставили дослідники Іллінойського університету (США). У 1956 р. там вийшла друком ґрунтовна монографія з незвично довгою назвою: «Чотири теорії преси: авторитарна, свободівська, соціально відповідальна та радянсько-комуністична

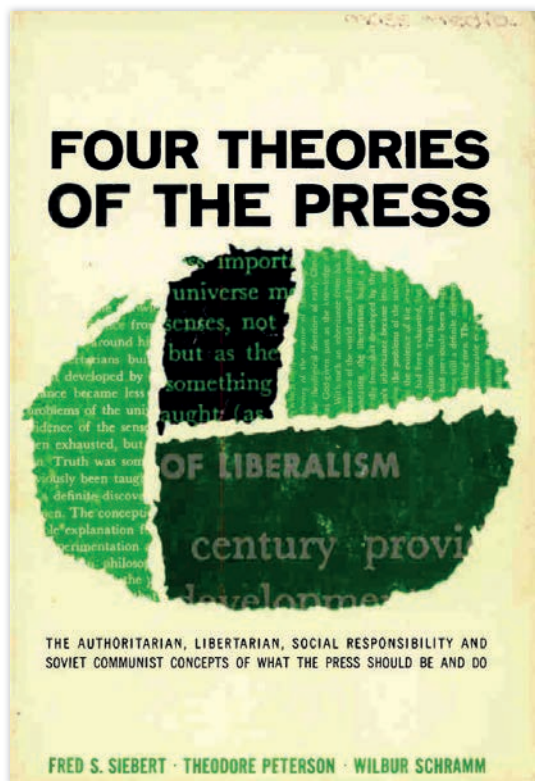

Рис. 1. Фото автора

концепції того, ким має бути преса та що вона має робити» («Four Theories of the Press: The Authoritarian, Libertarian, Social Responsibility and Soviet Communist Concepts of what the Press should be and do») (Siebert et al., 1956), обкладинку якого представлено на рис. 1.

Ця книга несподівано стала популярною не лише в Америці, а й у Західній Європі. Пізніше вона витримала кілька перевидань, а її автори отримали спеціальну відзнаку Національного товариства журналістики Америки.

Побачити відмінності між системами преси, що склалися в різних кінцях світу, автори монографії спробували крізь призму аналізу історичного розвитку самих соціальних систем, стосунків між суспільством і державою, місця і правового становища преси*. Так визначилися обриси чотирьох теорій:

1. Авторитарної (the Authoritarian theory).
2. Свободівської (the Libertarian theory).
3. Соціальної відповідальності (the Social responsibility theory).
4. Радянської комуністичної (the Soviet communist theory).

Для того, щоб виокремити місце сучасної української журналістики в міжнародній класифікації медіасистем, варто коротко викласти суть кожної з цих теорій.

Для системності й лаконічності візьмемо за основу такі складники викладу: час виникнення й теоретичне підґрунтя, головна мета, творці й виконавці, контролери, заборони й обмеження.

* в аналізі проблематики цієї статі автор користувався оригіналом американської монографії, тому переклад поняття «the libertarian theory» тут подається, згідно з українською традицією, як свободівська теорія. Утім, в українському інформаційному просторі в низці статей на цю тему подається калькована з англійської мови назва лібератіанська. Цей термін фіксує і Вікіпедія.

Авторитарна теорія

Витоки цієї теорії преси починаються від кінця XVI ст., коли винайдений видатним німцем Йоганом Гутенбергом друкарський верстат максимально заповнив усі центральні й місцеві осередки влади доби пізнього Відродження. Батьківщиною є Англія. Доти тамтешня преса використовувалася винятково в інформаційних цілях. Династія Тьюторів та Стюардів волюнтаристським способом залучає журналістику до важливих чинників влади правителя. Теоретичним підґрунтям такого акту стає постулат цілковито одноосібної влади правителя (короля) та призначуваного ним уряду (поширена на той час в Європі філософія абсолютної влади монарха). Служіння королю й державі, безумовна підтримка його дій та рішень ставали головною змістовою домінантою всіх друкованих видань. Це теза згодом «прописується» в історичній літературі та кінострічках відповідної тематики західного кінематографа.

Отже, преса ставала слугою держави як її правителя. Займатися газетно-журнальною і книговидавничою справою мали право лише ті, хто отримував спеціальні дозволи (патенти) від самого короля. Їх контролювали створені королем цензурні відомства, патентні відомства, гільдії. Критика керівного апарату правителя та всіх владних чиновників категорично заборонялася. Формами власности таких видань була приватна або державна.

Свободівська теорія

Від другої половини XVII ст. в Англії, а згодом у Франції, Німеччині, Італії та й по всій Західній Європі стверджується доба Просвітництва. Її супроводить сплеск розвитку національних держав, піднесення ролі літератури, мистецтва, знань. Це прискорило знесилення й занепад авторитарної форми правління і спричинило появу нової концепції преси, яка базується на цілковито відмінних від попередньої засадах — «філософії розуму», «вічної справедливості», «природних прав» людини.

Головною метою преси стає об'єктивне подання всіх сторін життя, критичне ставлення до неправедних дій влади, своєрідний контроль урядових структур. Посилюється також роль преси в інформуванні, навчанні, розважанні та в розвитку торгівлі товарами. Вона поступово стає для читача надійним і компетентним партнером у пошуку істини та справедливості. Засновувати і провадити пресові видання має право будь-хто, в кого є інтелектуальні й економічні спроможності.

Утвердженню свободівської теорії преси значною мірою сприяло прийняття Конгресом США в 1791 р. Першої поправки до Конституції цієї країни. Згідно з цією поправкою, усім громадянам США гарантувалися на вічні часи *чотири засадничі для особистості свободи — релігії, слова, преси і зборів*. Це була своєрідна революція для всієї світової журналістики.

Чи були за цієї пори заборони для преси?

Звісно, що так, але небагато. Найголовніша — не можна було підтримувати заколотів і заколотників під час війни. Всі інші обмеження стосувалися здебільшого моральних аспектів: неприпустимими на шпальтах преси вважалися клеп, фальшування фактів, непристойні вирази.

Отже, фактично впродовж понад двісті років (від другої половини XVII-го до другої половини XIX ст.) західна преса дихала вільним ринком ідей, естетикою життя й етикою людських стосунків. Істина перестала бути прерогативою влади. Контрольна функція держави в цьому питанні обмежувалася лише судами та рівнем моральних цінностей власників і творців преси. Сталося майже повне звільнення преси від урядового впливу; збільшення довіри до неї масового читача слугувало появі глибинного за змістом поняття «преса — четверта влада» (після трьох засадничих гілок влади — законодавчої, виконавчої, судової).

Теорія соціальної відповідальності

Поява цієї теорії була викликана тим, що отриманої журналістикою свободи виявилось забагато. Нею почали зловживати — і журналісти, і найголовніше, засновники, власники ЗМІ. Над завойованим від влади правом журналістики на правду, як істини останньої інстанції, нависла загроза. Істиною і правдою стали відверто торгувати. В талановито написані тексти все більше стало проникати маніпуляцій, брехні, пересмикування фактів. Редакційну політику того чи того пресового органу став диктувати грошовий мішок або впливовий політик-державник.

Теорія ця виникла на практиці преси в США на початку XX ст. Проджена результатами діяльності спеціально створеної Конгресом комісії зі свободи преси та розроблених національними і міжнародними спільнотами журналістів перших стандартів журналістики. Вони поступово уречевлювалися в низці професійних і етичних кодексів, декларацій, етичних засад, прийнятих і на міжнародному, і на національному рівнях.

Головною метою такої журналістики було все те ж правдиве й чесне інформування, вільне висловлювання думок, розважання, сприяння бізнесу, розважливе обговорення нагальних проблем спільноти у площинах дискусії.

Засновувати медіа отримали змогу і право всі, хто хоче і кому було що сказати. Преса не могла бути зосереджена в руках могутніх і грошовитих.

Контроль діяльності ЗМІ здійснюється громадськістю через створені нею інституції та розроблені етичні норми поведінки. Вимогу до соціальної відповідальності журналістики й журналіста диктувало суспільство. Контроль над пресою з боку суспільства не міг бути обмежений владними чинниками, власниками чи менеджерами-маніпуляторами.

Що заборонено оприлюднювати: подробиці приватного життя, серйозне вторгнення в приватні права та життєво важливі інтереси особистості. Неприпустимим вважалося використання журналістом свого службового становища в корисливих цілях, плагіату, наклепу, образ.

Теорія радянського тоталітаризму

Виникла на початку існування СРСР. Походить від марксистсько-ленінського вчення про пресу як про один із важливих «приводних пасів» між правлячою партією і робітничим класом (ширше — народом). Творці такої преси (редактори й літературні працівники) отримали роль «коліщаток і гвинтиків» потужного механізму, яким безроздільно керувала партія більшовиків. За цим ученням, преса в країні соціалізму має бути лише партійною. Її засновує і керує нею правляча комуністична партія. Преса інших партій і рухів не допускається. Головні завдання такої преси — агітувати, пропагувати та організовувати процес соціалістичного будівництва. Призначена така преса для всього народу.

Контроль над діяльністю радянських ЗМІ здійснювали спеціально створені при ідеологічних відділах відповідних партійних комітетів підрозділи, а цензуру видань — так звані головні літературні управління (своєрідна креатура цензурних комітетів царської росії).

За пропагандистською та організаторською функціями місцевої партійно-радянської преси стояло прагнення правлячої партії засобами друкованого слова сформувати в українських містах і селах новий тип взаємовідносин, побудований на усупільненні виробництва, ствердженні комуністичної ідеології, нехтуванні в свідомості громадян національного, особистісного, приватного, індивідуального.

Детальніше й глибше про сутність цієї теорії і практики преси можна прочитати в свіжій монографії автора цих рядків *«Тоталітарна журналістика: Доба радянізації та змосковлення України»* (Тимошик, 2024). Тут же, у конкретиці змісту, обґрунтованої американськими авторами теорії радянського тоталітаризму, варто навести з цієї книги ось цю містку цитату:

Характерною особливістю тоталітарної журналістики є подвійна мораль, подвійні стандарти, розбіжність декларованих на газетних шпальтах, радіо- та телепередачах лозунгів і закликів з реальними діями верхівки влади. У сотнях і тисячах підшивок значного масиву газет і журналів підрадянської пори — пульс того непростого часу, його пряме й криве дзеркало. З його правдою і брехнею, надіями й розчаруваннями, благородними поривами і пристосуванством, сміливо декларованою громадянською позицією і прислужництвом, втіленими й неvtіленими творчими задумами, особистими драмами творчих особистостей. (Тимошик, 2024, с. 495–496)

Незважаючи на те, що оглянуті вище чотири теорії преси були обґрунтовані майже 70 років тому, їхня актуальність досі не втратилася. Ці теорії й сьогодні є надійним орієнтиром дослідникам журналістики інших країн і континентів.

Звісно, що деякі аргументи американських колег можуть виглядати застарілими. Тому низка дослідників журналістики прагнула в різний час осучаснити попередні напрацювання наукової думки. Зокрема, з огляду на розпад наприкінці XX ст. комуністичних суспільних систем на європейському континенті висловлювалися критичні погляди щодо доцільності залишати в сучасній класифікації теорію преси радянського тоталітаризму. Втім, ознаки радянського тоталітаризму, що базувалися також на деяких постулатах німецьких та італійських нацистів, зберігаються нині в низці країн на азійському, африканському континентах — там діють осучаснені авторитарні системи. Радянська форма тоталітаризму в підходах до завдань, функцій, регламентації та контролю за діяльністю журналістів мало чим відрізняється від сучасних тоталітарних режимів.

Звернемо увагу на три спроби осучаснення «Чотирьох теорій преси», що за цей час встигли стати хрестоматійними. Наприкінці 10-х рр. XXI ст. першу таку спробу здійснив німецький професор Клаус Майєр (Meier, 2018) у підручнику «Журналістика» (“Journalistik”). Базуючись на моделі Зіберта-Петерсона-Шрамма, автор пропонує класифікувати журналістику за чотирма типами: економічно-ліберальний, соціально-відповідальний, авторитарний та тоталітарний (р. 92). До речі, через чотири роки після виходу в світ цього підручника в Мюнхені він був перевиданий в Україні в перекладі з німецької В. Клименка та В. Олійника (Маєр, 2022). Як бачимо, учений із Мюнхена вбачає ті ж чотири теорії, лише з дещо підправленим лексичним рядом («радянський тоталітаризм» замінено на «тоталітаризм загальний», а свободівська назва теорії замінена на економічно-ліберальну, що в цілому не змінює змістової суті результатів дослідження американців 1956 р.

У теорії журналістики є ще три моделі систем медіа розвинених країн Заходу:

- поляризовано-плюралістична модель (Франція, Греція, Італія, Іспанія);
- демократично-корпоративістська модель (Німеччина, Австрія, Швейцарія, Данія, Швеція);
- ліберальна модель (Велика Британія, Ірландія, Канада, США).

Автори цієї моделі — американець Данієль Халлін та італієць Паоло Манчіні (Hallin & Mancini, 2004) — оприлюднили результат свого дослідження у вигляді монографії з маркою Кембриджського університету.

І насамкінець, спроба німця Роджера Блюма (Blum, 2014). Світову журналістику вчений розділяє на дві категорії: ту, що розвивається у вільних суспільствах, і та, яка діє в суспільствах закритого типу.

Для *вільних суспільств*, характерні, за Блюмом, три моделі:

- ліберальна;
- суспільна;
- клієнтська.

Для *закритих суспільств* — також три моделі:

- шокова (росія, Туреччина);
- патріотична (Іран, Єгипет);
- командна (Китай, Північна Корея).

Утім, якщо уважно прилаштуватися до логіки корекції, обґрунтованої в 1956 р. теорії світової медіасистеми сучасними західними журналістикознавцями, можна віднайти в кожній із цих спроб спільний корінь. Він криється в ось цьому поясненні авторів «Чотирьох теорій преси»:

«Від початку масової комунікації, в епоху Відродження, існувало лише дві або чотири основні теорії преси — дві чи чотири, тобто залежно від того, як їх рахувати. Ми написали про них чотири есе, але намагалися пояснити, що дві останні «теорії» є лише розвитком і модифікацією перших двох. Радянська комуністична теорія є лише розвитком значно давнішої авторитарної теорії, а те, що ми називаємо теорією соціальної відповідальності, є лише модифікацією свободівської теорії» (Siebert et al., 1956, p. 2).

На нашу думку, саме Роджер Блум (Blum, 2014) підійшов до цього осучаснення найбільш коректно й точно: свободівську теорію і теорію соціальної відповідальності він об'єднав в одну, назвавши таке об'єднання *теорією журналістики вільних суспільств*. А до двох дещо подібних теорій (авторитарної та радянської тоталітарної) дослідник підвів спільний знаменник — *теорія журналістики закритих суспільств*.

Після розгляду визнаних у світовому журналістикознавстві цих чотирьох теорій преси настала пора дати відповіді на два засадничі для цієї статті запитання:

1. Яке теоретичне підґрунтя можна застосувати для сучасної української журналістики як системи національних медіа?

2. Критеріям якої теорії преси Україна відповідає найбільше?

Із формального боку, видається цілком справедливим накласти на нашу медійну систему теорію журналістики вільних суспільств (за Блюмом), або ж теорію соціальної відповідальності (за Зібертом-Петерсоном-Штраммом). І підстави для цього твердження є вагомі. Адже прийнятий Верховною Радою України і введений у дію від березня 2023 р. давно очікуваний закон «Про медіа» покликаний був забезпечити толерований на Заході плюралізм думок та принцип безперешкодного поширення об'єктивної інформації. Для втілення твердих намірів стати частиною цивілізованої Європи в Україні нарешті створений націо-

нальний суспільний телерадіомовник. І в його діяльність, мовою закону, «забороняється втручання державних органів та органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, а також недержавних організацій [...] з метою встановлення цензури, попереднього контролю та незаконного впливу на зміст інформації (Верховна Рада України, 2022). Серед основних завдань такого суспільного мовника — знакова теза, яку легко знайти в низці стандартів чи етичних кодексів світової журналістики: «об'єктивне, повне, своєчасне і неупереджене інформування про суспільно значущі події в Україні та за кордоном» (Верховна Рада України, 2022).

Однак із практичного боку, як свідчить практика і цього мовника, і української медіасистеми загалом, процитовані вище головні положення закону поки що пробуксовують. Як наслідок — рівень довіри українців до національних медіа продовжує падати. Цю тенденцію засвідчують, зокрема, результати соціологічних досліджень, проведених Київським міжнародним інститутом соціології (грудень 2024 р.). Кількість опитаних, які довіряють українським медіа, зменшилася до 27 відсотків (у 2022 р. таких було 57 відсотків) (Крайня, 2025).

Авторська оцінка цього явища вже зафіксована в одній із передніх статей. Тут доречно навести лиш коротку, але містку витинку:

На початок третього тисячоліття українська преса, телебачення і радіо поставали перед цивілізованим Заходом як важко впізнаваний, розхристаний за вартісно-ідеологічними орієнтирами й відсталий із матеріально-технічного боку гібрид, утворений із двох моделей журналістики: залишків тоталітарно-радянської і паростків нової, із слабо вираженими національними ознаками, втім із посилюючими російськомовними акцентами та формально декларованими намірами сповідувати європейські стандарти. (Тимошик, 2021, с. 35)

Новочасна українська журналістика продовжує нести на собі зловісну печать епохи, з якої нещодавно вийшла, — тоталітарної. Втім, у цій тенденції проглядається наполегливе бажання скоріше певної частини журналістського корпусу, ніж засновників медіа, стати на шлях вільної преси Заходу відповідно до усталених у цивілізованому світі стандартів і принципів.

Після завершення запізнілого процесу роздержавлення і приватизації, яку уповноважені державою органи влади, як засвідчує практика, проводили натужно, безсистемно й непрофесійно, до ознаки новочасної української журналістики слід додати ще й такі: олігархічна, постолігархічна, залежна від «грошового мішка» власників.

Присутність «грошового мішка» як визначального критерію порядності чи продажності журналістики й досі залишається актуальною;

саме в такий спосіб власники (засновники, розпорядники) ЗМІ стабільно купували лояльність і слухняність журналістів. За тоталітарної доби таке розуміння сутності преси стосувалося справи комуністичного будівництва під проводом безроздільно пануючої впродовж десятиліть правлячої компартії, а в посттоталітарну добу — корумпованого українського істеблшменту, так званих грошовитих мішків кількох олігархів і залежних від них журналістів, як «коліщаток і гвинтиків» бізнесу власників тих «мішків».

Процес самоізоляції пресосознавства від об'єктивного осмислення трьох стовпів фаху — історії, теорії і практики журналістики — посилювався з переведенням від середини 10-х років нового тисячоліття цієї галузі науки під крило «соціальних комунікацій». Наукові пріоритети цього блоку досліджень сконцентрувалися довкола теорій соціальних комунікацій та комунікаційних технологій.

Більше того, те краще зі світового журналістикознавства, що мало прямий стосунок до теорій преси і доступ до якого ми отримали зовсім недавно, непомітно «перекочувало» до теоретиків абстрактних комунікацій і нині подається ними як засадничі постулати цієї науки. Зокрема, мова йде про розглянуті нами вище «Чотири теорії преси», які вже тепер інтерпретуються нашими дослідниками не в конкретиці журналістики, а... комунікаційних технологій. Інтернетні платформи з вивчення соціальних комунікацій переповнені файлами про «чотири типи теорії комунікації», слово в слово списані з монографії американських дослідників, яка цілковито стосується преси. Типовий приклад такої недобросовісної крадіжки чужої інтелектуальної власності — у публікації невідомого автора, яка «гуляє» в Інтернеті, і відгукується першою в пошуковому розділі «професійна майстерність», — «Які є чотири типи теорії комунікації?» (*Які є чотири типи*, 2025).

Упродовж тривалого часу вивчення історії журналістики в цілому і української зокрема здійснювалося за старою, російсько-радянською, схемою: передумови заснування того чи того часопису, склад редакції, автура, тематична палітра, художньо-технічне оформлення. Натомість поза зором дослідників залишався аналіз причин появи та побутування текстів, зумовлені засновниками видань особливості редакційної політики, вплив журналістських матеріалів не лише на пересічного читача, а й на суспільні процеси, що відбуваються внаслідок такого побутування.

Жодною гранню не осмислена на науковому рівні тема медіа як чинника комунізації, денационалізації та змосковлення українців.

Пізнання й осмислення уроків тоталітарної журналістики як складника системи тоталітарного суспільства актуалізується нині, в новочасну російсько-українську війну. Вона загострила низку питань, відповіді на які мають дати найближчим часом сучасні журналістикознавці:

- що стояло за пропагандистською та організаторською функціями партійно-радянської преси?
- якими засобами газети досягали своїх цілей у проведенні політики комуністичної влади щодо суцільної колективізації українського села, комунікації та денационалізації свідомості селян?
- що ставало наслідком такого масивного «промивання мізків» на рівні ментальності цілої нації?

Отже, перераховані вище аргументи не дають підстав для ствердження, що сучасна українська журналістика відповідає критеріям теорії соціальної відповідальності чи належить до вільних суспільств. На жаль, вона й досі, незважаючи на узаконені декларації, має ознаки напівроздержавленої, напіволігархічної, напівавторитарної журналістики радянського часу — із слабо захищеним законодавчим полем, застарілою матеріально-технічною базою, системними порушеннями вироблених світовою практикою стандартів журналістики, низьким професійним рівнем багатьох безпосередніх учасників складного процесу журналістикотворення.

Сучасна класифікація журналістики за видами та головними типологічними маркерами

Розібравшись у попередньому підрозділі з концепціями міжнародної класифікації медіасистем у контексті їхнього буття в конкретному історичному, національному й соціальному середовищі, варто систематизувати та класифікувати складники цієї системи за певними спільними чи відмінними ознаками. Це варто зробити ще й тому, що планета журналістики в її сучасній побудові, як бачимо з постановки проблеми на початку цієї статті, постає перед суспільним загалом складною, розмаїтою і змінюваною в процесі розвитку за її головними видо-типологічними ознаками.

Що лежить в основі такої класифікації? У чому основна суть буття в журналістиці?

На переконання автора цього дослідження, це не теорії, не технології і техніки, як може видатися не посвяченому в журналістську кухню, бо вони є похідними.

Головними в журналістській справі є Слово і Текст.

Текст писаний, мовлений голосом, показаний на картинці. Текст, що містить певну інформацію. Текст, що наповнений певним фактажем та його інтерпретацією. Завдяки можливостям комп'ютерних програм такий текст нині можна подавати в статичному чи динамічному варіантах, з використанням комбінованого, або, як тепер модно говорити, конвергентного способу.

Зазвичай слово, а відповідно і його текстовий ряд, доходить до споживача інформації в різних видах:

- уречевлене в друкованому варіанті на газетно-журнальній шпальті;
- передане на радіохвилях;
- мовлене в етері телебачення;
- відтворене в аудіо- відео- зображальному ряді на мережевій платформі.

Отже, маємо підстави для виділення першого важливого складника класифікації журналістики — за видами.

Види журналістики

У західній теорії журналістики склалася давня традиція тлумачити журналістику в конкретиці творення та поширення її продукції за трьома різновидами:

- пресова;
- радійна;
- телевізійна.

Така класифікація подається, для прикладу, в популярному у Великій Британії підручнику «Новини і журналізм у Великій Британії» (“News and Journalism in the UK”) професора Брайана МакНейра (McNair, 1994), обкладинку якого можна побачити на рис. 2 та в практичному посібнику польського автора Ярослава Сціслака (Ściślak, 2007) «Як стати журналістом».

З появою інтернету додався ще один різновид журналістики — *мережева, або інтернет-журналістика*.

Враховуючи ці зміни, зосібно і ствердження та розвій інформаційних агентств, у підручнику із журналістики для французьких студентів тамтешній дослідник Ів Агнес класифікує журналістику вже за чотирма видами:

- друкована преса;
- тележурналістика;
- радіожурналістика;
- інформаційні агенції (звідси — поняття агенційна журналістика);
- інтернет-мультимедійна журналістика (Agnes, 2008, p. 25).

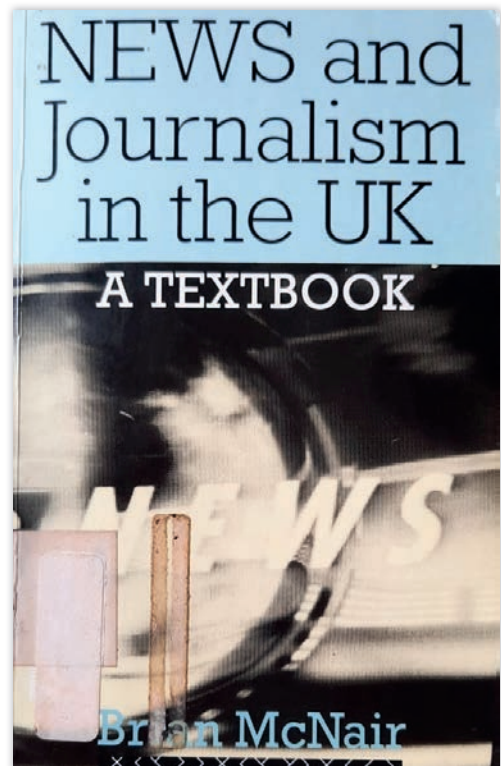

Рис. 2. Фото автора

До кожного із цих видів Агнес додає низку підвидів. Скажімо, пресо-ва журналістика у Франції розділяється за таким ранжиrom:

- національна преса загальної інформації та політики;
- місцева преса загальної інформації та політики;
- спеціалізована преса для широкої аудиторії;
- спеціалізована технічна та професійна преса;
- безкоштовна преса (Agnes, 2008, p. 18).

Перші три види журналістики (преса, радіо, телебачення) прийнято називати в західному науковому середовищі *традиційною журналістикою*, четверту (мережева або інтернетна) — *новітньою*.

Іншими словами, ідеться про традиційні та новітні медіа.

Дещо відмінною постає структура журналістики за її видами в новому законі України «Про медіа» (прийнятий наприкінці 2022, набрав чинності в березні 2023 р.). Утім, відмінною за лексичним перейменуванням одних і тих же понять, але не за суттю. Тут ідеться про:

- друковані медіа (газети та журнали);
- аудіовізуальні медіа (телевізійне мовлення, радіомовлення);
- онлайн-медіа (поширює інформацію в текстовій, аудіо-, аудіовізуальній чи іншій формі в електронному (цифровому) вигляді за допомогою мережі Інтернет на власному веб-сайті).

У цьому законі засадничим поняттям стало «медіа». Закономірно, що для уникнення різночитань передусім правниками, у розділі X цього закону «Прикінцеві та перехідні положення» прописано, що в текстах низки інших діючих натеper законів та законодавчих актів України слова “засоби масової інформації” в усіх відмінках і числах замінюються словом “медіа”» (Верховна Рада України, 2022).

Важливо підкреслити, що це уточнення зроблене з метою всього лишень уникнення правниками різночитання в різних підзаконних актах, прийнятих раніше. Втім, журналістська практика, та й низка дослідників, у незвичний спосіб відреагувала на це нововведення — дехто сприйняв буквально за вказівку для безумовного виконання. Як у недавні-старі часи, коли редакційну політику засобів масової інформації визначали прісної пам’яті «темники»: що і як висвітлювати, які акценти розставляти, які слова і які персоналії не допускати до вживання.

Суть цієї незвичности автор цих рядків почув недавно в бесіді із журналістами чернігівського «Суспільного». Мовляв, використовувати тепер вислів «засоби масової інформації» не має сенсу, оскільки його немає в законі. Далі більше: ми, мовляв не можемо вживати в своїх перерадачах поняття «крайова влада», «крайова журналістика», бо такого... також не вживає влада.

На мій аргумент, що це широко вживається в інших краях, і не лише в Галичині, на Буковині чи Волині, а скажімо, в Житомирі, Черкасах, Вінниці, що й досі виходить у світ заснований Оленою Пчілкою в Полта-

ві журнал «Рідний Край», що про крайову журналістику вже є не одна дисертація і що цей вираз побутує як ключовий у науковому просторі, відповіді не почув.

Напрошується запитання: то хто ж такі журналісти в цьому процесі? Слухняні виконавці чи мислячі особистості?

Із сучасних українських дослідників першість у вивченні цієї теми належить професору І. Михайлину (2002). В розділі підручника «Основи журналістики» про систему засобів масової інформації він виділяє дві головні її підсистеми: друковані та електронні ЗМІ (с. 61). Втім, складники другої підсистеми, а саме електронні, далі не розкрито. І зрозуміло чому. Активне розбруньковування мережевих видань, які склали свою підгрупу, тоді лише починалося.

Заслужовують на увагу серйозні наукові напрацювання щодо структури журналістики одного із знакових представників львівської наукової школи професора С. Костя (2023). У навчальному посібнику «Вступ до журналістики» дослідник докладно і ширше розглядає структуру сучасної української медіасфери за класичними типологічними ознаками (спосіб творення й поширення інформації тощо, засновник, періодичність) (Кость, 2023, с. 150–162).

Утім, видаються дискусійними, чого й сам автор не заперечує, аргументи щодо різночитань понять «структура» і «система». Вчений стверджує, що поняття «система» ЗМІ більше підходить до характеристики журналістики тоталітарної доби. А от сучасні медійні засоби він пропонує називати структурою.

Тлумачення поняття структури професором С. Костем (2006) не безспірні, бо реально вони такі нечіткі для сприйняття через низку сурядних уточнень:

Структура преси — це сукупність (система) періодичних видань, що функціонує на певних методологічних засадах й ідейно-концептуальних засадах, зумовлена життєдіяльністю держави, нації, суспільства, що відображає дійсність, що є виразником, речником національних інтересів і сприяє виконанню історичної місії того чи того народу, держави. (Кость, 2006, с. 428–429)

Відтак, структура ЗМІ — це та ж їхня система. Утім, дискусія про відмінність тлумачення понять «система» чи «структура» тут не є принциповою. Цінним і засадничим є те, що С. Кость, як і І. Михайлин, наголошують на важливій особливості формування окремо взятої системи ЗМІ: ця система має чітко виражений національний характер. Отож, формується в контексті суспільно-політичних обставин, які складаються в тій чи тій країні. Змінюється там суспільний лад — змінюється і ландшафт, характер самої медійної системи — і в структурі, і в особливостях редак-

ційних політик, і в проблемно-тематичній розмаїтості змістового контенту, і в системі контролю за діяльністю ЗМІ. Сама ж система все одно існує, незалежно від того, розвивається вона централізовано (під контролем якоїсь партії, бізнесового власника) чи контрольованих громадою суспільних інституцій (модель суспільної журналістики).

Отже, для обговорення в науковій та фаховій спільноті автором запропоновано структуру української медіасистеми за головними видами журналістики:

- пресова;
- радійна;
- телевізійна;
- мережева (варіант — інтернет-журналістика).

На захист такої версії автор має чотири вагомі аргументи:

- оптимальне наближення різних «точок зору» світової наукової думки у сфері журналістикознавства;
- уведення теорії української журналістики в світовий контекст;
- захист вибороних нашими попередниками в непростих суспільно-політичних умовах традицій національної журналістики;
- потреба захисту живого процесу національного терміноутворення від реальних загроз українській мові в статусі державної — багаторічного засилля русифікації, узаконеного калькування, а нині — латинізації.

Інші типологічні характеристики

Кожен із видів журналістики увиразнюється, конкретизується завдяки низці інших ознак, що виводить нас на третій рівень характеристики системи медіа — типологічний.

Що таке типологія?

Це класифікація за суттєвими ознаками чогось цілого в основному, але відмінного в деталях, окремих гранях, напрямках.

Насамперед з'ясуємо, що є головним, незмінним у діяльності журналіста, незалежно від того, до якого виду журналістики він буде причетний як професіонал. Журналістові, надто початківцю, варто від початку навчитися чітко уявляти все це розмаїття типологічного ряду, легко розпізнавати й виокремлювати складники цієї системи.

Для чого це потрібно?

Знання типології ЗМІ дає можливості: зорієнтуватися в розмаїтості самої журналістики; знайти своє місце в ній відповідно до набутих навичок, здібностей, пріоритетів; знайти своє покликання для втілення своїх талантів чи здібностей.

Важливо також з'ясувати для себе: на що я краще здатен чи до чого маю потяг:

- викладати думки (факти) на папері чи перед мікрофоном?

- інформувати чи переконувати?
- розважати чи захоплювати?
- достеменно знати все про політику чи бізнес, мистецтво чи спорт, світське життя чи проблеми національного відродження?

Цей ряд пріоритетів можна продовжувати.

Типологія медіа виокремлюється за такими ознаками:

Періодичність виходу (випуску) в світ

Періодичність для друкованих видань означає регулярність їхнього випуску, що обумовлюється кількістю чисел чи випусків за певний проміжок часу – щоденно, щотижнево, щомісячно, щоквартально тощо. Має зростаючу нумерацію, під однією назвою в однотипному художньому оформленні видань чи виходу в ефір передач. Складниками періодичних друкованих видань є: газета, журнал, бюлетень, календар.

Якщо йдеться про радіомовлення і телебачення, то вихід в ефір певних передач також обумовлений наперед складеними графіками, яких кожна редакція прагне дотримуватися і до яких слухач чи глядач звикає. Йдеться про погодинну сітку цілодобового мовлення залежно від програмних блоків (інформаційні, розважальні, аналітичні).

А як працює принцип періодичності для мережевих видань? Це безперервне оновлення інформаційної стрічки, системне (в межах певних проміжків часу) поповнення аналітично-публіцистичних блоків.

Місце реєстрації медіа і територія поширення

Відповідно до місця реєстрації виділяємо такі медіа: загальнодержавні (всеукраїнські), крайові (в розрізі областей), місцеві (місто, район, територіальна громада), міжнародні («Financial Times» (Лондон), «New York Times» (Нью-Йорк)).

Адресність споживача (читача, глядача, слухача)

Редакція будь-якого медіа прагне мати ширше коло споживачів своєї продукції. Бо це обсяг прибутків (чи збитків), бо це наявність (чи відсутність) рекламодавця. Зрештою, це авторитет, на який завжди очікують засновники.

Аудиторія медіа зазвичай ділиться: за віковою категорією читачів (для дітей, юнацтва, пенсіонерів, широкого кола читачів); за професійними інтересами (для освітян, бібліотекарів, автомобілістів, мисливців, рибалок тощо); за статтю (жіночі, чоловічі видання); за читацькими смаками (жовта преса, бульварна преса, світське життя, мода, мистецтво, спорт).

Програма медіа та проблемно-тематичне спрямування

Передбачає пріоритети редакційної політики в темах та проблемах відповідно до редакційної політики. Йдеться чи про охоплення

всіх граней життя суспільно-політичного і громадсько-культурного поступу спільноти, чи про окремі блоки напрямів: соціальні проблеми, внутрішня і міжнародна політика, економіка, культура, наука та освіта, культура і спорт, історія, військово-патріотична проблематика тощо.

Для прикладу: домінуюча тема суспільно-політичних медіа — усі сфери життя суспільства, внутрішня та зовнішня політика держави, міжнародне життя). Це найбільш поширений сегмент засобів масової інформації.

Низка медіа від початку засновувалися як спеціалізовані. Тут провідними темами стають проблеми громадського, суспільного, світського життя, науки, культури, освіти, релігії, інших сфер життєдіяльності. Деякі спеціалізуються в розслідувальній журналістиці, яку окремі дослідники вже встигли переназвати на чужомовний лад — інвестнегативною.

Специфіка літературних стилів

Ця грань специфіки — із сфери жанрології. Вона розмаїта і передбачає професійне використання творчими співробітниками редакцій різних жанрів, що в українському журналістичному традиційно поділяються на три групи: інформаційну, аналітичну та художньо-публіцистичну. У новинарних відділах редакцій (так званих ньюз-румах) спеціалізуються на випуску лише новин. Натомість є низка відділів, де готуються передачі аналітичні, художньо-публіцистичні, розважальні.

Мовна ознака

Донедавна медійну карту України визначала значна кількість двомовних медіа. Зумовлені амбіціями окремих політиків чи груп дискусії щодо так званої неминучої в Україні двомовності, зрештою, припинилися. Цьому сприяли два чинники: російсько-українська війна та прийняття закону про державну мову. Окремі пункти з нього (зокрема, про зростаючі квоти для державної мови в ефірі) вводяться поступово і все ще стикаються з опором передусім деяких засновників ЗМІ, а то й окремих журналістів.

Приналежність до засновника

Сучасне українське законодавство щодо умов засновництва пішло далеко вперед від недавньої тоталітарної журналістики. Як відомо, донедавна, до завершення процесу роздержавлення і приватизації ЗМІ, засновником видань була лише правляча компартія, а згодом держава.

Нині в роздержавлених національних ЗМІ толеруються різні форми власності і різна варіативність засновників: акціонерна, кооперативна, приватна (один або група власників), змішана (з участю іноземного капіталу). З-поміж засновників зустрічається: трудовий колектив редакції, політична партія, офіційно зареєстрована організація чи установа

(благодійна, наукова, просвітня, культурна, релігійна, військова), приватна особа.

І насамкінець *щодо умов існування в тому чи тому суспільному середовищі*: журналістика вільного світу (громадянське суспільство); журналістика тоталітарна (комуно-більшовицька, радянська); журналістика глобальна.

Висновки

1. Осмислення формування та розвитку журналістики як системи на фоні карколомних змін у технології й техніці виготовлення та поширення медійної продукції і в контексті світової та національних практик в українському журналістикознавстві здійснюється вперше.

2. Універсальні, перевірені часом і професійно обґрунтовані американськими дослідниками «чотири теорії преси» (авторитарна, свободівська, соціальної відповідальності, радянської комуністичної) уперше накладені на українські реалії й проаналізовані крізь призму проблем становлення сучасної української медіасистеми.

3. Результати проведеного аналізу дають підстави для ствердження, що сучасна українська журналістика все ще не відповідає критеріям теорії соціальної відповідальності і фактично ще не належить до вільних суспільств. На жаль, вона й досі, незважаючи на узаконені декларації, віддзеркалює напівроздержавлену, напіволігархічну, напівавторитарну журналістику радянського періоду. У кожному випадку — із слабо захищеним законодавчим полем, застарілою матеріально-технічною базою, системними порушеннями вироблених світовою практикою стандартів журналістики, низьким професійним рівнем багатьох безпосередніх учасників складного процесу журналістикотворення.

4. У статті вперше запропоновано наближену до європейської авторську класифікацію української журналістики за видами та головними типологічними маркерами. Йдеться про чотири види: пресова, радійна, телевізійна, мережева (варіант — інтернет-журналістика). На ствердження такої версії автор має чотири вагомі аргументи: оптимальне наближення різних «точок зору» світової наукової думки у сфері журналістикознавства; уведення теорії української журналістики в світовий контекст; захист вибореної нашими попередниками в непростих суспільно-політичних умовах традицій національної журналістики; потребу захисту живого процесу національного термінотворення від реальних загроз українській мові в статусі державної — багаторічного засилля русифікації, узаконеного калькування, а нині — латинізації.

5. Уперше в цьому дослідженні обґрунтовано й низку інших типологічних характеристик української журналістики, серед яких такі: редакційна програма та проблемно-тематичне спрямування, специфіка літературних стилів, мовна ознака, приналежність до засновника й ін.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Бочковський, О.-І., & Сірополько, С. (1993). *Українська журналістика на тлі доби (історія, демократичний досвід, нові завдання)* (К. Костев & Г. Комаринський, ред.; 2-ге вид.). Український технічно-господарський інститут.
- Верховна Рада України. (2022, 13 грудня). *Про медіа* (Закон № 2849-IX). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>
- Животко, А. (1999). *Історії української преси* (М. Тимошик, упоряд.). Наша культура і наука. (Оригінальна робота опублікована 1946 р.)
- Ігнатієнко, В. (1923). Історія української преси та її вивчення. *Бібліологічні Вісти*, 3, 22–26.
- Ігнатієнко, В. (1926). *Українська преса (1816–1923): історико-бібліографічний етюд*. Державне видавництво України.
- Кость, С. (2006). *Західноукраїнська преса першої половини ХХ ст. у всеукраїнському контексті (засади діяльності, періодизація, структура, особливості функціонування)*. Львівський національний університет імені Івана Франка.
- Кость, С. А. (2023). *Вступ до журналістики*. Львівський національний університет імені Івана Франка.
- Крайня, В. (2025, 9 січня). *КМІС: Українським медіа довіряють 27% респондентів, не довіряють 42%*. Детектор медіа. <https://detector.media/infospace/article/236875/2025-01-09-kmis-ukrainskym-media-doviryayut-27-respondentiv-ne-doviryayut-42/>
- Маєр, К. (2022). *Журналістика* (В. Іванов, ред.; В. Климченко & В. Олійник, пер.). Академія української преси; Центр вільної преси.
- Михайлин, І. Л. (2002). *Основи журналістики* (3-тє вид.). Центр учбової літератури.
- Михайлин, І. Л. (2003). *Історія української журналістики ХІХ століття*. Центр навчальної літератури.
- Система. (2023, 19 грудня). В *Вікіпедія*. <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B0>
- Тимошик, М. (2021). Як звільнити журналістську освіту з пут теорій масової комунікації: до проблеми викладання фахових дисциплін на факультетах журналістики українських університетів. *Український інформаційний простір*, 1(7), 31–68. [https://doi.org/10.31866/2616-7948.1\(7\).2021.233877](https://doi.org/10.31866/2616-7948.1(7).2021.233877)
- Тимошик, М. (2024). *Тоталітарна журналістика. Доба радянзації та змосковлення України: за документами архівів та матеріалами преси*. Рута.
- Федченко, П. М. (1969). *Преса та її попередники: історія зародження та основні закономірності розвитку*. Наукова думка.
- Які є чотири типи теорії комунікації?* (2025). Вичерпна Інформація. <https://exi.kozak.sx.ua/maysternist/yaki-ie-chotiri-tipi-teorii-komunikacii.html>
- Agnes, Y. (2008). *Manuel de Journalisme. Ecrire pour le journal*. La Decouverte.
- Blum, R. (2014). *Lautsprecher und Widersprecher: Ein Ansatz zum Vergleich der Mediensysteme*. Herbert von Halem Verlag.
- Hallin, D. C., & Mancini, P. (2004). *Comparing media systems: Three models of media and politics*. Cambridge University Press.
- McNair, B. (1994). *News and Journalism in the UK*. Routledge.
- Meier, K. (2018). *Journalistik* (4th ed.). UVK.
- Ściślak, J. (2007). *Jak zostać dziennikarzem*. Astrum.
- Siebert, F. S., Peterson, T., & Schramm, W. (1956). *Four theories of the press: The authoritarian, libertarian, social responsibility, and soviet communist concepts of what the press should be and do*. University of Illinois Press.

REFERENCES

- Agnes, Y. (2008). *Manuel de Journalism. Ecrire pour le journal* [Journalism manual. Writing for the newspaper]. La Decouverte [in French].
- Blum, R. (2014). *Lautsprecher und Widersprecher: Ein Ansatz zum Vergleich der Mediensysteme* [Loudspeakers and contradictors: An approach to comparing media systems]. Herbert von Halem Verlag [in German].
- Bochkovskiy, O.-I. & Siropolko, S. (1993). *Ukrainska zhurnalistyka na tli doby (istoriia, demokratychnyi dosvid, novi zadannia)* [Ukrainian journalism against the background of the times (History, democratic experience, new tasks)] (K. Kostev & H. Komarynskyi, Eds.; 2nd ed.). Ukrainskyi tekhnichno-hospodarskyi instytut [in Ukrainian].
- Fedchenko, P. M. (1969). *Presa ta yii poperednyky: Istorii zarozhennia ta osnovni zakonornosti rozvytku* [The press and its predecessors: The history of its origin and the main laws of development]. Naukova dumka [in Ukrainian].
- Hallin, D. C., & Mancini, P. (2004). *Comparing media systems: Three models of media and politics*. Cambridge University Press [in English].
- Ihnatiienko, V. (1923). Istorii ukrainskoi presy ta yii vyvchennia [History of the Ukrainian press and its study]. *Bibliolohichni Visty*, 3, 22–26 [in Ukrainian].
- Ihnatiienko, V. (1926). *Ukrainska presa (1816–1923): Istoryko-bibliohrafichni etiid* [Ukrainian press (1816–1923): Historical and bibliographical etude]. Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy [in Ukrainian].
- Kost, S. (2006). *Zakhidnoukrainska presa pershoi polovyny XX st. u vseukrainskomu konteksti (Zasady diialnosti, periodyzatsiia, struktura, osoblyvosti funktsionuvannia)* [Western Ukrainian press of the first half of the 20th century in the all-Ukrainian context (Principles of activity, periodization, structure, features of functioning)]. Ivan Franko National University of Lviv [in Ukrainian].
- Kost, S. A. (2023). *Vstup do zhurnalistyky* [Introduction to journalism]. Ivan Franko National University of Lviv [in Ukrainian].
- Krainia, V. (2025, January 9). *KMIS: Ukrainskym media doviriavut 27% respondentiv, ne doviriavut 42%* [KMIS: 27% of respondents trust Ukrainian media, 42% do not trust them]. *Detektor media*. <https://detector.media/infospace/article/236875/2025-01-09-kmis-ukrainskym-media-doviryayut-27-responentiv-ne-doviryayut-42/> [in Ukrainian].
- McNair, B. (1994). *News and Journalism in the UK*. Routledge [in English].
- Meier, K. (2018). *Journalistik* [Journalism] (4th ed.). UVK [in German].
- Meier, K. (2022). *Zhurnalistyka* [Journalism] (V. Ivanov, Ed.; V. Klymchenko & V. Oliinyk, Trans.). The Academy of Ukrainian Press; Tsentr vilnoi presy [in Ukrainian].
- Mykhailyn, I. L. (2002). *Osnovy zhurnalistyky* [Fundamentals of journalism] (3rd ed.). Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
- Mykhailyn, I. L. (2003). *Istorii ukrainskoi zhurnalistyky XIX stolittia* [History of Ukrainian journalism of the 19th century]. Tsentr navchalnoi literatury [in Ukrainian].
- Ściślak, J. (2007). *Jak zostać dziennikarzem* [How to become a journalist]. Astrum [in Polish].
- Siebert, F. S., Peterson, T., & Schramm, W. (1956). *Four theories of the press: The authoritarian, libertarian, social responsibility, and soviet communist concepts of what the press should be and do*. University of Illinois Press [in English].
- Systema [System]. (2023, December 19). In *Wikipedia*. <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B0> [in Ukrainian].
- Tymoshyk, M. (2021). *Yak zvynyti zhurnalistysku osvitu z put teorii masovoi komunikatsii: Do problemy vykladannia fakhovykh dystsyplin na fakultetakh zhurnalistyky ukrainskykh universytetiv* [How to release journalist education from the hobble of mass communication theory: To the problem of teaching professional disciplines at the faculties of journalism of Ukrainian universities]. *Ukrainian Information Space*, 1(7), 31–68. [https://doi.org/10.31866/2616-7948.1\(7\).2021.233877](https://doi.org/10.31866/2616-7948.1(7).2021.233877) [in Ukrainian].

- Tymoshyk, M. (2024). *Totalitarna zhurnalistyka. Doba radianizatsii ta zmoskovlennia Ukrainy: Za dokumentamy arkhiviv ta materialamy presy* [Totalitarian journalism. The era of Sovietization and Moscowization of Ukraine: Based on archival documents and press materials]. Ruta [in Ukrainian].
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2022, December 13). *Pro media* [On Media] (Law No. 2849-IX). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text> [in Ukrainian].
- Yaki ye chotyry typy teorii komunikatsii?* [What are the four types of communication theory?]. (2025). Vycherpna Informatsiia. <https://exi.kozak.cx.ua/maysternist/yaki-ie-chotiri-tipi-teorii-komunikacii.html> [in Ukrainian].
- Zhyvotko, A. (1999). *Istorii ukrainskoi presy* [Histories of the Ukrainian press] (M. Tymoshyk, Comps.). Nasha kultura i nauka. (Original work published 1946) [in Ukrainian].

Надійшла: 14.03.2025; Прийнято: 28.05.2025;
Статтю вперше опубліковано онлайн: 18.07.2025

This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons «Attribution» 4.0.

DOI: 10.31866/2616-7948.1(15).2025.335344

УДК 070.44:002.1-027.555](477)

Журналістика даних в українському медіапросторі: тенденції, виклики, перспективи

Алла МИКОЛАЄНКО

канд. н. із соц. комунік.

Київський національний
університет культури
і мистецтв

вул. Євгена Коновальця, 36,
01133, Київ, Україна

alla-mykolaenko@ukr.net

ORCID 0000-0003-2869-8140

© Миколаєнко А., 2025

У статті досліджено становлення та особливості розвитку журналістики даних в Україні в контексті цифрових трансформацій та інформаційної війни, засилля фейків та дезінформації. Метою дослідження є виявлення тенденцій, досвіду впровадження, інструментів, викликів і перспектив розвитку журналістики даних в українському медіапросторі.

Методологічну основу дослідження становлять системний підхід, контент-аналіз, порівняльний аналіз роботи українських медіа з інструментами дата-журналістики.

Проаналізовано теоретичні засади поняття журналістики даних, окреслено її роль у подоланні інформаційної асиметрії та підвищенні прозорості суспільно важливої інформації. Особливу увагу приділено досвіду провідних українських редакцій і громадських ініціатив, які впроваджують практики журналістики даних у свою роботу. Увагу привертає ресурс «Тексти», який став першопрохідцем у впровадженні журналістики даних та має окрему рубрику для публікацій напрому. Відстежено досвід медіа та громадських організацій, які звертаються до журналістики даних, її інструментів візуалізації, збору інформації. Окремо йдеться про роль даних у розслідувальній журналістиці в Україні, яка має суспільний запит, зокрема в питаннях боротьби з корупцією та висвітлення суспільно-політичних тем. Розглянуто основні джерела даних, що використовуються українськими медіа, зокрема державні реєстри та бази відкритих даних. Відзначено, що запуск платформ Prozorro, Єдиний державний реєстр, Е-декларації, YouControl та Opendatabot створив важливе підґрунтя для становлення журналістики даних в Україні. Визначено основні проблеми й перспективи розвитку журналістики даних у сучасному українському медіапросторі, в контексті військових дій та можливостей висвітлення інформації. Окреслено стратегічну роль напрому у формуванні відповідальної громадської думки, підзвітності влади та протидії фейкам і дезінформації.

Ключові слова: журналістика даних; дата-журналістика; відкриті дані; інформаційна асиметрія; цифрова трансформація; медіа; журналістські розслідування.

DATA JOURNALISM IN THE UKRAINIAN MEDIA SPACE: TENDENCIES, CHALLENGES, PERSPECTIVES

Alla MYKOLAIEKO

PhD in Social Communications

Kyiv National University of Culture and Arts

Yevhen Konovalts Str., 36, 01133, Kyiv, Ukraine

alla-mykolaenko@ukr.net

ORCID 0000-0003-2869-8140

The article studies grounding and development peculiarities of the data journalism in Ukraine in the aspect of digital transformations and information war, prevalence of fakes and disinformation. The aim of this research is to identify tendencies, implementation experience, tools, challenges and perspectives for the data journalism development in the Ukrainian media space.

The methodological basis of the study is a systematic approach, content analysis, comparative analysis of the various media's activities with data journalism tools.

The theoretical foundations of the data journalism concept are analysed; its role in overcoming information asymmetry and increasing the transparency of socially important information is outlined. Special attention is paid to the experience of leading Ukrainian editorial offices and public initiatives that implement data journalism practices in their activities. The resource "Texts" attracts attention. It has become a pioneer in implementing data journalism and has a separate section for publications in certain directions. The experience of media and public organisations that turn to data journalism, its visualisation tools and information collection is also traced. Additionally, the role of data in Ukrainian investigative journalism, which has a public demand, particularly in the fight against corruption and coverage of socio-political issues, is discussed. The main sources of data used by Ukrainian media are studied, such as state registers and open databases. It is mentioned that the launch of Prozorro, Unified State Register, E-declaration, YouControl and Opendatabot platforms has created an important basis for establishing data journalism in Ukraine. The main problems and perspectives for the development of data journalism of the modern Ukrainian media space are identified, especially in the context of military operations and opportunities for information highlighting. The strategic role of this direction in forming the responsible public opinion, accountability of the authorities and counteraction to fakes and disinformation are outlined.

Keywords: data journalism; open data; information asymmetry; digital transformation; media; journalistic investigations.

Актуальність проблеми.

У добу цифрових трансформацій та інформаційного перевантаження журналістика даних (дата-журналістика) стала важливим інструментом не лише для аналізу складних соціально-політичних процесів, а й для протидії дезінформації. Журналістика даних поєднує традиційні навички журналіста з можливостями аналізу великих масивів інформації, статистики та відкритих баз даних. В Україні цей напрям активно розвивається, особливо в контексті запиту на прозорість, підзвітність та боротьбу з корупцією.

Журналістика даних стала не лише новим форматом журналістської роботи, а й відповіддю на виклики, пов'язані із засиллям фейків, ботів, інформаційних атак та браком критичного мислення в суспільстві. Війна з Росією, що триває з 2014 р., а з 2022-го — вийшла на повномасштабний рівень, актуалізувавши потребу в достовірній, перевіреній інформації, а також в інструментах її аналітичного осмислення.

Стан вивчення проблеми.

Журналістика даних була об'єктом досліджень багатьох науковців. Основні поняття ґрунтовно досліджували закордонні автори, зокрема М. Каддінгтон (Coddington, 2015), Дж. Мейр, Р. Кібл, М. Лусеро та М. Мур (Mair et al., 2017), О. Вестлунд та А. Герміда (Westlund & Hermida, 2020). Також основні поняття, історію жанру та використання відкритих даних у медіа вивчали українські дослідники Ю. Бідзіля та Д. Кравець (2019), А. Ліченко (2020), Я. Шекеряк (2021). Цінними для аналізу проблематики є дослідження тенденцій сучасної журналістики, зокрема М. Тимошика (2024). Водночас, оскільки напрям журналістики даних відносно недавно поширюється в інформаційному просторі, є потреба у вивченні становлення і його розвитку в межах українських медіа, оскільки це питання комплексно не розглядалося науковцями.

Завдання статті — окреслити поняття журналістики даних; проаналізувати використання відкритих даних як базового інструменту журналістики даних в Україні; вивчити досвід українських медіа та громадських організацій, які впроваджують практики журналістики даних у свою діяльність; визначити виклики та перспективи розвитку напрямку в умовах цифрових трансформацій та інформаційної війни.

Виклад основного матеріалу

Визначення журналістики даних (дата-журналістики) як напрямку в журналістиці, в основі якого лежить обробка даних і їх використання є очевидним, але не вичерпним. У посібнику «Журналістика даних» (“The data journalism handbook”) А. Пілхофер (Pilhoffer, 2012) розглядає журналістику даних як «термін-парасольку», який, на думку вченого,

включає «постійно зростаючий набір інструментів, технік та підходів до викладу повідомлення. Він може включати все що завгодно — від традиційної журналістики, «виготовленої на комп'ютері» (де дані використовуються як джерело інформації), до найбільш передових візуалізацій даних та програмного забезпечення із поширення новин» (р. 6). А. Ліченко (2020) підкреслює, що «журналістику даних можна розглядати в контексті об'єктивності в медіа, як складову частину розслідувальної журналістики, як форму візуалізованого сторітелінгу» (с. 140). У цьому контексті важливо відзначити, що журналістика даних поєднує традиційні методи та новітні технології, зокрема методи пошуку, збору, представлення та подавання інформації.

У сучасному медіапросторі журналістика даних займає дедалі помітніше місце, стаючи невід'ємним складником якісного медіаконтенту. У дослідженні «Журналістика даних: Минуле, сьогодення та майбутнє» (“Data Journalism: Past, Present and Future”) акцентовано: «у той час, коли самі факти є предметом дебатів, журналістика даних ніколи не була такою важливою» (Mair et al., 2017, p. 2).

Із поширенням цифрових технологій, зростанням обсягів і доступністю відкритих даних виникла потреба в новому підході до збору, аналізу та візуалізації інформації. Журналісти більше не обмежуються лише текстовими формами подавання матеріалу — натомість активно використовують інтерактивні графіки, інфографіку та інші інструменти, які допомагають глибше розкрити суть досліджуваних тем.

Українські медіа, попри виклики війни, економічну нестабільність і технологічні обмеження, демонструють постійний прогрес у сфері журналістики даних. Суттєвим для початку формування ринку відкритих даних у 2011 р. став Закон «Про доступ до публічної інформації» (Верховна Рада України, 2011). Пізніше, у 2015 р., була прийнята Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних» (Кабінет Міністрів України, 2015). У 2014 р. командою SocialBoost було розроблено «Національний портал відкритих даних», а в 2016 р. на ньому почали з'являтися перші набори даних. Ресурс постійно змінюється і вдосконалюється.

Досліджуючи ринок відкритих даних в Україні, Я. Шекеряк (2021) називає такі основні проблеми, як: «відсутність єдиного формату даних, пасивність суспільства, спричинена нерозумінням важливості й способів використання даних, застарілі і нечисленні програми навчання роботи з відкритими даними». Водночас ринок відкритих даних в Україні активно розвивається, законодавча база сприяла створенню підґрунтя для розвитку і журналістики даних, і стартапів, аналітичних платформ, громадських ініціатив. Відкриті дані стали ресурсом для прозорості влади, підвищення відповідальності чиновників і розширення можливостей громадянського суспільства.

Робота з даними в журналістиці потребує особливих умінь і навичок, окрім тих, що є в традиційній журналістиці. О. Вестлунд і А. Ерміда (Westlund & Hermida, 2020) слушно зазначають: «Журналістика даних — це спеціалізована експертиза, якою володіють не всі журналісти» (р. 4). Тому, досліджуючи журналістику даних, є сенс вести мову про спеціалізовані проєкти, де працюють підготовлені журналісти, які вміють відповідно збирати, обробляти та подавати інформацію. Адже автори таких матеріалів, зокрема, «повинні мати фундаментальні або поглиблені знання зі статистики та роботи зі статистичним програмним забезпеченням для обробки даних відповідними способами» (Coddington, 2015). Тобто лише журналістських навичок буде недостатньо, має здобути досвід роботи з пошуком відкритих даних, візуалізацією та навички працювати з великими обсягами даних.

Стосовно журналістики даних в Україні варто зазначити, що одним із перших видань, які розпочали активну діяльність, став проєкт Texty.org.ua (*Про нас*, б.д.). Це онлайн-видання визначає роботу в двох основних напрямках: класична журналістика та журналістика даних. Видання було засноване Анатолієм Бондаренком та Романом Кульчинським у 2010 р.

Одним із семи принципів «Текстів» є такий: «Добираючи теми для публікацій, Тексти завжди міркують, що нового можна сказати, яку користь принесе публікація, і як це допоможе країні та суспільству рухатися вперед. Тексти виходять за традиційний для українських медіа набір тем і шукають тенденції та події, які впливають на наше життя, але залишаються поза увагою широкого загалу. Часто реальність, у якій живуть українці, відрізняється від того, як показують це життя медіа. Тексти намагаються максимально показувати те, що є насправді. Тексти завжди цікавляться, що відбувається “на тій стороні Місяця”, тобто там, куди більшість ЗМІ і політиків не дивляться. Тексти завжди прагнуть враховувати контекст, у якому відбуваються події, та дивитися з “іншого боку” (в нас навіть є такий тег)» (*Сім принципів Текстів*, б.д.). Журналістика даних виокремлена на ресурсі окремою рубрикою. Кожна публікація порушує одну з важливих і суспільно значущих тем, підкріплена статистикою із посиланнями на першоджерела, відкритими даними та фотоматеріалами. Тому медіа не лише показує правдиву інформацію, а й демонструє її і підтверджує достовірність.

На data-журналістиці також спеціалізується ресурс «Слово і Діло», який регулярно публікує аналітичні матеріали, інфографіку та візуалізації, що базуються на відкритих даних і фактологічному аналізі діяльності політиків та органів влади. Платформа відома своїми рейтингами відповідальності політиків, візуальними розбірками передвиборчих обіцянок, а також тематичними дослідженнями у сфері економіки, безпеки й соціальної політики, які супроводжуються зрозумілими графіками та картами.

Елементи дата-журналістики використовують не лише спеціалізовані на даних медіа України. Має рацію Я. Шекеряк (2021): «Журналістика даних є однією з провідних медіагалузей, яка сповна використовує відкриті дані. Водночас, вони не є єдиним чи обов'язковим елементом для цієї медіасфери. Вони можуть бути джерелом інформації для журналістики даних, або інструментом, за допомогою якого автор розповідає історію — або і тим, і іншим водночас». Отже, журналістику даних варто розглядати також як інструмент для роботи медіа.

Економічні медіа активно використовують дані у своїй роботі, що зумовлено специфікою галузі та потребою в точному аналізі. Вони регулярно публікують статистичні огляди, графіки, прогнози та дослідження ринкових тенденцій, поглиблюючи розуміння читачами економічних процесів і фінансових показників. Прикладом може бути Центр економічної стратегії — незалежний аналітичний центр, що працює над дослідженнями економічної політики України. Вони публікують звіти та аналітичні матеріали, які включають статистичні дані, графіки та інші візуальні елементи для ілюстрації своїх висновків.

Активно впроваджує елементи журналістики даних у редакційну практику видання «Українська правда», особливо в контексті війни та суспільно-політичних розслідувань. У публікаціях редакція аналізує статистику, офіційні звіти та відкриті реєстри, що дає змогу створювати глибокі аналітичні матеріали. Для покращення сприйняття складних тем, таких як економічні процеси чи політичні події, використовуються інфографіка та інтерактивні елементи. Журналісти застосовують аналітичні підходи для виявлення корупційних схем та дослідження впливу політичних рішень.

Аналогічна тенденція використання журналістики даних у розслідуваннях спостерігається і в інших медіа України, зокрема в The Kyiv Independent, «Радіо Свобода», Liga.net, Forbes, «Детектор медіа». Ці звернення до дата-журналістики є епізодичними і не оформлені в окрему рубрику, як, скажімо, в «Текстах», але місія таких публікацій — правдиво на основі відкритих даних висвітлити тему — безумовно важлива. Також у контексті розслідувальної журналістики дані активно використовують проєкти «Слідство.Інфо», «BIIHUS.Info», які демонструють інформацію з відкритих реєстрів, застосовують інструменти оброблення даних для аналізу декларацій чиновників і суддів.

Упроваджують інструменти журналістики даних у своїй діяльності також громадські організації. Варто виокремити серед таких громадський рух «ЧЕСНО», громадську мережу «ОПОРА», платформу infolight.org.ua. Зазначені організації не лише здійснюють моніторинг політичних процесів, виборчих кампаній та діяльності органів влади, а й активно використовують методи збору, оброблення та візуалізації відкритих даних з метою підвищення прозорості та підзвітності публічних ін-

ституцій. Застосування журналістики даних в аналітичних матеріалах сприяє формуванню критичного мислення у споживачів інформації, розширює можливості громадського контролю та забезпечує глибше розуміння суспільно важливих процесів. На цих ресурсах журналістика даних так само не виокремлена окремою тематичною рубрикою, проте її епізодичне використання сприятливо впливає на суть діяльності громадських організацій.

У посібнику «Журналістика даних» («The data journalism handbook»), яке видане на основі 48-годинного семінару на Mozilla Fest (провідна світова подія для руху відкритого інтернету) в 2011 р. в Лондоні, є важливі зауваги щодо сутності журналістики даних та її місця в інформаційному просторі, зокрема: «Завдяки використанню даних змінюється головний фокус журналістської роботи: не повідомити першим про те, що сталося, а бути тим, хто пояснить, що насправді означає той чи інший розвиток подій» (Lorenz, 2012, р. 3). Зважаючи на те, як швидко наразі ми отримуємо інформацію, журналістика даних в Україні нині має важливу місію — не швидко, а глибоко, змістовно й на основі доказів подавати важливі і важкі для розуміння теми.

Ще одна важлива заувага семінару на MozFest: «Інформаційна асиметрія — це не брак інформації, але неспроможність сприймати й обробляти її з тією ж швидкістю та в тих же обсягах, у яких вона до нас надходить, — є однією з найважливіших проблем, що постають перед громадянами в процесі прийняття ними життєво важливих рішень. Інформація, отримана від друкованих, візуальних та аудіо ЗМІ, впливає на вибір та дії громадян. Якісна журналістика даних допомагає боротися з інформаційною асиметрією» (Fries, 2012, р. 7). В умовах українського інформаційного простору, який характеризується політичною поляризацією, поширенням дезінформації, а також високою інтенсивністю новинного потоку, роль журналістики даних набуває особливого значення. Вона не лише підвищує рівень об'єктивності та прозорості журналістських матеріалів, а й сприяє формуванню довіри до медіа, зміцненню інформаційної гігієни та посиленню спроможності громадян здійснювати усвідомлений вибір у складних соціально-політичних умовах. В українських реаліях можливість через інструменти журналістики даних боротися з інформаційною асиметрією, а разом із нею з дезінформацією, викривленнями повідомлень, фейками — це значущий аспект у впливі на громадську думку та підвищення рівня критичного мислення в суспільстві.

Якщо розглядати основні інструменти журналістики даних, то в українському контексті мова йде насамперед про використання відкритих баз даних та державних реєстрів. Ці джерела є ключовими для отримання достовірної, структурованої та перевіреної інформації, що може бути покладено в основу журналістських розслідувань та аналі-

тичних матеріалів. До найбільш використовуваних відкритих ресурсів в Україні належать такі:

- Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань — містить дані про власників бізнесу, структуру компаній, зміни в реєстраційній інформації тощо;
- Портал відкритих даних data.gov.ua — подає інформацію з численних державних органів, включаючи бюджетні витрати, тендери, екологічні показники тощо;
- Prozorro — система публічних електронних закупівель, яка надає доступ до всієї інформації про державні тендери та договори;
- YouControl, Opendatabot — комерційні сервіси, що агрегують та візуалізують дані з державних реєстрів для зручного аналізу;
- Е-декларації (НАЗК) — реєстр майнових декларацій посадових осіб, який є основою для антикорупційної журналістики;
- Clarity Project — інструмент аналітики державних закупівель, що дозволяє виявляти аномалії, пов'язані з недобросовісними постачальниками;
- Реєстр судових рішень — джерело для перевірки судової історії фізичних та юридичних осіб.

Ці ресурси активно використовуються українськими журналістами-розслідувачами, аналітиками й громадськими ініціативами, що працюють із моніторингом прозорості, антикорупційною діяльністю та контролем за владою. Запуск таких платформ, як Prozorro, Єдиний державний реєстр, Е-декларації, YouControl та Opendatabot, створив потужне підґрунтя для становлення журналістики даних. Доступ до відкритих державних реєстрів і цифрових інструментів дає змогу медіа та громадським організаціям збагачувати розслідування доказовими матеріалами.

Журналістика даних в Україні розвивається на перетині двох глобальних процесів — цифрових трансформацій суспільства та гібридної війни, що містить активний інформаційний компонент. У зв'язку з цим виникає низка викликів, що ускладнюють ефективне функціонування напрямку, зокрема, такі:

- обмежений доступ до деяких державних даних: попри прогрес у відкритості, частина реєстрів через війну чи з інших причин закрыта або оновлюється нерегулярно, що ускладнює повноцінну роботу журналістів;
- недостатня цифрова та аналітична грамотність журналістів: освоєння інструментів оброблення, аналізу й візуалізації даних вимагає спеціальних навичок, які ще не стали стандартом у професійній освіті;
- ризики маніпулятивного використання даних: навіть точні відкриті дані можуть бути подані з викривленням контексту або навмисною інтерпретацією;

– обмежені ресурси редакцій: якісна журналістика даних потребує інвестицій у технології, навчання та багатопрофільні команди.

У контексті викликів журналістики даних слушною є заувага науковця М. Тимошика (2024): «Сучасні технологічні можливості в тонкій і відповідальній сфері поширення соціально значущої інформації, що є серцевиною журналістики, виявилися настільки безмежними й доступними, що ними почали зловживати. До того ж кругом і всюди. Особливо ті, хто має до журналістського фаху опосередковане відношення, але широко використовує його давні й ефективні можливості впливати на громадську думку» (с. 21). Будь-який сучасний інструмент, зокрема і можливості дата-журналістики, в недосвідченого чи упередженого журналіста може стати помічним для маніпуляцій. Зрештою, у добу цифрових технологій журналістика даних вимагає не лише технічної майстерності, а й високих етичних стандартів. Адже за наявності великих обсягів інформації та інструментів для її візуалізації легко створити ілюзію достовірності. Тому відповідальність за правдивість, об'єктивність і прозорість журналістських матеріалів зростає. Кожен журналіст, що працює з даними, має усвідомлювати: маніпуляції навіть з достовірними цифрами можуть суттєво вплинути на суспільні настрої, а отже, й на демократичні процеси загалом.

Перспективи розвитку журналістики даних в Україні також помітно окреслюються:

- зростання культури відкритих даних: держава і громадськість поступово розширюють доступ до інформації, що створює основу для нових журналістських проєктів;
- розвиток цифрових інструментів: поява нових сервісів, платформ полегшує обробку великих обсягів інформації;
- попит на якісну аналітику: на тлі недовіри до маніпулятивних медіа зростає інтерес аудиторії до перевірених, глибоко опрацьованих матеріалів на основі даних;
- інтеграція з іншими форматами: журналістика даних може ефективно поєднуватись із розслідувальною, аналітичною та мультимедійною журналістикою, що розширює можливості її функціонування.

Отже, хоча журналістика даних в Україні стикається з низкою структурних та професійних бар'єрів, вона має потужний потенціал до подальшого розвитку. За умови системної підтримки, впровадження цифрових компетентностей у журналістську освіту та розширення доступу до публічної інформації цей напрям здатен відіграти ключову роль у зміцненні демократичних інституцій, підзвітності влади та інформаційної безпеки держави.

Журналістика даних в Україні демонструє динамічний розвиток, інтегруючись у традиційні та новітні форми журналістики. Вона стає не лише технічною інновацією, а й способом мислення, що базується на

перевічених фактах, відкритості джерел і прозорості аналізу. В умовах інформаційних викликів і гібридної війни цей напрям має стратегічне значення для зміцнення довіри до медіа, забезпечення інформованості громадян і розвитку демократії.

Висновки

1. Журналістика даних — дискусивне поняття, проте науковці однастайні в тому, що це сучасний напрям у медіа, що поєднує традиційні журналістські навички з аналітикою, обробкою та візуалізацією великих обсягів інформації. Вона є цінним інструментом у протидії дезінформації, посиленні об'єктивності матеріалів і формуванні критичного мислення громадськості.

2. В Україні відкриті дані стали важливим ресурсом для розвитку дата-журналістики, зокрема завдяки запуску платформ як-от: Prozorro, Opendatabot, Clarity Project та ін. Законодавча база, що регулює доступ до публічної інформації, створила умови для формування ринку відкритих даних, який активно й ефективно використовується журналістами.

3. Видання Texty.org.ua, «Слово і Діло», «Українська правда», The Kyiv Independent, «Радіо Свобода», «Детектор медіа», Liga.net, Forbes активно впроваджують практики дата-журналістики у свою діяльність. У контексті розслідувальної журналістики дані активно використовують проєкти «Слідство.Інфо», «VINUS.Info». Застосовують інструменти журналістики даних громадський рух «ЧЕСНО», громадська мережа «ОПОРА», платформа infolight.org.ua. Першопрохідцем у впровадженні журналістики даних є Texty.org.ua, які мають окрему спеціалізовану рубрику для цього напрямку та матеріали яких відзначаються особливою пропрацьованістю. Таке активне використання журналістики даних сприяє підвищенню якості контенту, прозорості влади та посиленню громадського контролю.

4. Основними викликами для розвитку журналістики даних в Україні є обмежений доступ до деяких реєстрів, нестача навичок серед журналістів, маніпулятивне використання даних та ресурсні обмеження редакцій. Водночас перспективи — це зростання культури відкритих даних, поява нових цифрових інструментів і попит на якісну аналітику. За сприятливих умов журналістика даних може стати рушієм демократичного розвитку в Україні.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Бідзіля, Ю., & Кравець, Д. (2019). Розвиток відкритих даних як нові перспективи й можливості для сучасної української журналістики. *Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту пресознавства*, 9(27), 232–245. [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9\(27\)-13](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9(27)-13)

- Верховна Рада України. (2011, 13 січня). *Про доступ до публічної інформації* (Закон № 2939-VI). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17/ed20110113#Text>
- Кабінет Міністрів України. (2015, 21 жовтня). *Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних* (Постанова № 835). Верховна Рада України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/835-2015-%D0%BF/ed20170526#Text>
- Ліченко, А. Д. (2020). Варіативність тлумачення терміна «журналістика даних» у сучасних медіадослідженнях. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*, 31(70), 2(4), 137–143. <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.2-4/21>
- Про нас. (б.д.). TEXTY.org.ua. Взято 5 січня, 2025 року з <https://texty.org.ua/p/about/>
- Сім принципів Текстів. (б.д.). TEXTY.org.ua. Взято 5 січня, 2025 року з <https://texty.org.ua/d/principles/>
- Тимошик, М. (2024). Тенденції розвитку журналістики на сучасному етапі. *Український інформаційний простір*, 1(13), 14–50. [https://doi.org/10.31866/2616-7948.1\(13\).2024.300817](https://doi.org/10.31866/2616-7948.1(13).2024.300817)
- Шекеряк, Я. (2021, 4 лютого). *Журналістика даних: нове майбутнє чи занепад традицій. Історія жанру. Листи до приятелів*. <https://lysty.net.ua/datajourn-history>
- Coddington, M. (2015). Clarifying journalism's quantitative turn: A typology for evaluating data journalism, computational journalism, and computer-assisted reporting. *Digital Journalism*, 3(3), 331–348. <https://doi.org/10.1080/21670811.2014.976400>
- Fries, T. (2012). A remedy for information asymmetry. In J. Gray, L. Bounegru, & L. Chambers (Eds.), *The data journalism handbook* (p. 7). O'Reilly [in English].
- Lorenz, M. (2012). Why journalists should use data. In J. Gray, L. Bounegru, & L. Chambers (Eds.), *The data journalism handbook* (pp. 3–5). O'Reilly.
- Mair, J., Keeble, R. L., Lucero, M., & Moore, M. (Eds.). (2017). *Data journalism: Past, present and future*. Abramis.
- Pilhofer, A. (2012). New approaches to storytelling. In J. Gray, L. Bounegru, & L. Chambers (Eds.), *The data journalism handbook* (p. 6). O'Reilly.
- Westlund, O., & Hermida, A. (2020). Data journalism and misinformation. In H. Tumber & S. Waisbord (Eds.), *Handbook on media misinformation and populism* (pp. 1–11). Routledge. <https://www.alfredhermida.me/wp-content/uploads/2020/07/Westlund-and-Hermida-2020-Data-Journalism-and-Misinformation-Accepted-version.pdf>

REFERENCES

- Bidzilia, Yu., & Kravets, D. (2019). Rozvytok vidkrytykh danykh yak novi perspektyvy y mozhlyvosti dlia suchasnoi ukrainskoi zhurnalistyky [The development of open data as new perspectives and opportunities for the contemporary Ukrainian journalism]. *Proceedings of Research and Scientific Institute of Periodicals*, 9(27), 232–245. [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9\(27\)-13](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9(27)-13) [in Ukrainian].
- Cabinet of Ministers of Ukraine. (2015, October 21). *Pro zatverdzhennia Polozhennia pro nabory danykh, yaki pidliahaiut opriyudnenniu u formi vidkrytykh danykh* [On approval of the Regulation on data sets subject to publication in the form of open data] (Resolution No. 835). Verkhovna Rada of Ukraine. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/835-2015-%D0%BF/ed20170526#Text> [in Ukrainian].
- Coddington, M. (2015). Clarifying journalism's quantitative turn: A typology for evaluating data journalism, computational journalism, and computer-assisted reporting. *Digital Journalism*, 3(3), 331–348. <https://doi.org/10.1080/21670811.2014.976400> [in English].
- Fries, T. (2012). A remedy for information asymmetry. In J. Gray, L. Bounegru, & L. Chambers (Eds.), *The data journalism handbook* (p. 7). O'Reilly [in English].
- Lichenko, A. D. (2020). Variatyvnist tлумachennia termina "zhurnalistyka danykh" u suchasnykh mediadoslidzhenniakh [Variability in the interpretation of the term

- "Data journalism" in modern media rese]. *Scientific notes of V. I. Vernadsky Taurida National University, Series: Philology. Social Communications*, 31(70), 2(4), 137–143. <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.2-4/21> [in Ukrainian].
- Lorenz, M. (2012). Why journalists should use data. In J. Gray, L. Bounegru, & L. Chambers (Eds.), *The data journalism handbook* (pp. 3–5). O'Reilly [in English].
- Mair, J., Keeble, R. L., Lucero, M., & Moore, M. (Eds.). (2017). *Data journalism: Past, present and future*. Abrams [in English].
- Pilhofer, A. (2012). New approaches to storytelling. In J. Gray, L. Bounegru, & L. Chambers (Eds.), *The data journalism handbook* (p. 6). O'Reilly [in English].
- Pro nas [About us]. (n.d.). TEXTY.org.ua. Retrieved January 5, 2025, from <https://texty.org.ua/p/about/> [in Ukrainian].
- Shekeriak, Ya. (2021, February 4). *Zhurnalistyka danykh: Nove maibutnie chy zanepad tradytsii. Istoriia zhanru* [Data journalism: New future or decline of traditions. History of the genre]. Lysty do pryateliv. <https://lysty.net.ua/datajourn-history> [in Ukrainian].
- Sim pryntsyypiv Tekstiv [Seven principles of Texty]. (n.d.). TEXTY.org.ua. Retrieved January 5, 2025, from <https://texty.org.ua/d/principles/> [in Ukrainian].
- Tymoshyk, M. (2024). Tendentsii rozvytku zhurnalistyky na suchasnomu etapi [Journalism development tendencies at the present stage]. *Ukrainian Information Space*, 1(13), 14–50. [https://doi.org/10.31866/2616-7948.1\(13\).2024.300817](https://doi.org/10.31866/2616-7948.1(13).2024.300817) [in Ukrainian].
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2011, January 13). *Pro dostup do publichnoi informatsii* [On access to public information] (Law No. 2939-VI). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17/ed20110113#Text> [in Ukrainian].
- Westlund, O., & Hermida, A. (2020). Data journalism and misinformation. In H. Tumber & S. Waisbord (Eds.), *Handbook on media misinformation and populism* (pp. 1–11). Routledge. <https://www.alfredhermida.me/wp-content/uploads/2020/07/Westlund-and-Hermida-2020-Data-Journalism-and-Misinformation-Accepted-version.pdf> [in English].

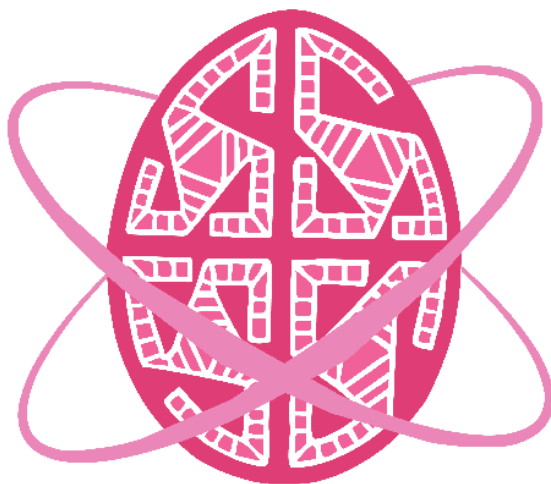
Надійшла: 11.01.2025; Прийнято: 14.05.2025;
Статтю вперше опубліковано онлайн: 18.07.2025

This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons «Attribution» 4.0.

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ЖУРНАЛІСТИКИ

THEORY AND PRACTICE
OF JOURNALISM

DOI: 10.31866/2616-7948.1(15).2025.335346

УДК 070:004]:[316.774:004.5]-047.22

Інформаційно-аналітичний портал «Детектор Медіа» як навчальна платформа журналістів-початківців

Анна РОМАНЧЕНКО
магістрантка

Національний університет
«Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка,

вул. Гетьмана Полуботка, 53,
14013, Чернігів, Україна

annaromanchenko3@gmail.com

ORCID 0009-0008-6157-0177

© Романченко А., 2025

У статті йдеться про інформаційно-аналітичний портал «Детектор Медіа» як ефективний інструмент для ствердження медіаграмотності в освітньому процесі, зокрема у вищих навчальних закладах, де викладається спеціальність «Журналістика». Авторка розглядає проблематику медіаосвіти, її значення для формування критичного мислення та вмінь роботи з журналістськими матеріалами в сучасному інформаційному середовищі. Одним із головних аспектів є концепція медіаграмотності, яка включає в себе здатність аналізувати й оцінювати інформацію, що надходить з медіа, а також активно використовувати медіаресурси в освітніх цілях. Підкреслюється важливість медіаосвіти як ключового елемента підготовки молоді до життя в умовах інформаційного суспільства.

Детально вивчається ресурс «Детектор Медіа» як потужний освітній інструмент, що дає змогу формувати в учнів і студентів основні компетентності медіаграмотності через доступ до актуальних новин, аналітики, моніторингу та досліджень. Авторка також зупиняється на можливостях використання матеріалів «Детектор Медіа» в навчальному процесі через інтерактивні форми роботи — від вивчення основ медіаграмотності на уроках і лекціях до проведення дискусій, дебатів та створення аналітичних проєктів учнями і студентами на основі медіаматеріалів ресурсу. Важливим аспектом є залучення молоді до самостійного критичного аналізу та роботи з медіаконтентом, що дає змогу не тільки формувати необхідні знання, а й розвивати важливі навички критичного мислення.

Аналізуються практичні завдання застосування матеріалів «Детектор Медіа» на семінарах і факультативах, наводяться результати й відгуки учнів та студентів, що підтверджують ефективність цього ресурсу в навчанні.

Стаття завершується аналізом переваг та обмежень використання «Детектор Медіа» в освіті, таких як доступність і актуальність інформації, залучення до самостійного критичного аналізу, а також проблеми з термінологією і технічним доступом. Визначаються можливі шляхи подолання цих труднощів, а також рекомендації щодо адаптації медіаосвітніх матеріалів для різних вікових груп та рівнів підготовки.

Ключові слова: медіаграмотність; медіаосвіта; «Детектор Медіа»; критичне мислення; перевірка фактів (фактчекінг); маніпуляції в медіа; освітній процес; медіаконтент; антифейк ініціативи; аналітичні проєкти; медіапродукти.

INFORMATION AND ANALYTICAL PORTAL “DETECTOR MEDIA” AS AN EDUCATIONAL PLATFORM FOR NOVICE JOURNALISTS

Anna ROMANCHENKO

Master's Student

T. H. Shevchenko National University “Chernihiv Colehium”,

Hetman Polubotko Str., 53, 14013, Chernihiv, Ukraine

annaromanchenko3@gmail.com

ORCID 0009-0008-6157-0177

The article highlights the information and analytical portal “Detector Media” as an effective tool for affirming media literacy in the educational process, particularly, in higher educational institutions where the speciality “Journalism” is taught. The author studies issues of media education, its importance for grounding critical thinking and skills in work with journalistic materials in the modern information environment. One of the main aspects is a concept of media literacy, which includes the ability to analyse and evaluate information coming from the media, as well as actively apply media resources for educational purposes. This research emphasises the importance of media education as a key element in preparing young people for life in the information society conditions.

The resource “Detector Media” is studied in detail as a powerful educational tool that allows to form basic students’ media literacy competencies through access to current news, analytics, monitoring and research. The author also dwells on the possibilities of applying the materials of “Detector Media” in the educational process via interactive forms of work, such as from studying the basics of media literacy in classes and lectures to conducting discussions, debates and creating analytical projects by pupils and students based on the resource media materials. The involvement of young people in independent critical analysis and work with media content is an important aspect. It allows not only to form the necessary knowledge, but also to develop important critical thinking skills.

Practical tasks of using “Detector Media” materials in seminars and electives are analysed; results and feedback from pupils and students are presented, confirming the effectiveness of this resource in education.

The article concludes with the analysis of advantages and limitations in using “Detector Media” in education, such as accessibility and relevance of information, involvement in independent critical analysis, and problems with terminology and technical access. Possible ways in overcoming these difficulties are identified, as well as recommendations for adapting media education materials to different age groups and training levels.

Keywords: media literacy; media education; “Detector Media”; critical thinking; fact-checking; media manipulations; educational process; media content; anti-fake initiatives; analytical projects; media products.

Актуальність проблеми

У сучасному інформаційному суспільстві медіаграмотність стає необхідною компетентністю для кожної особи. Зі збільшенням кількості інформації, що надходить з різних джерел, виникає потреба в критичному аналізові та відрізненні достовірної інформації від маніпуляцій і фейків. Це особливо важливо для молоді, яка формує свою світоглядну позицію під впливом інтернет-контенту. Такі ресурси, як «Детектор Медіа», є важливими інструментами в навчанні молоді здатності критично сприймати інформацію та розпізнавати маніпуляції.

Стан вивчення теми

Тема медіаграмотності є об'єктом активних досліджень у науковій сфері, зокрема в контексті її використання в освіті. Дослідники акцентують увагу на важливості цифрової освіти для розвитку критичного мислення та громадянської активності. Однак на практиці реалізація цих підходів у навчальному процесі вимагає конкретних інструментів, що допомагають молоді навчитися правильно аналізувати контент. Ресурс «Детектор Медіа» є одним із таких інструментів, проте його застосування в навчанні потребує детального аналізу та методичного супроводу.

Завдання статті: розглянути основні теоретичні засади медіаграмотності та її значення для освіти; оцінити роль «Детектор Медіа» у формуванні медіаграмотності серед учнів та студентів; проаналізувати можливості використання цього ресурсу в навчальному процесі, зокрема через інтерактивні форми роботи; визначити переваги та обмеження використання «Детектор Медіа» в освітньому контексті; запропонувати методичні рекомендації щодо оптимізації використання ресурсу в класах різних рівнів підготовки.

Виклад основного матеріалу

Медіаграмотність є одним із основних аспектів сучасної освіти, який визначає здатність людини аналізувати, розуміти й критично сприймати контент, а також використовувати медіа в особистих, соціальних та професійних цілях (Бебик, 2011). У теоретичному контексті медіаграмотність часто пов'язують з освітою — «комплексом знань, навичок і умінь, які сприяють розвитку здатності до критичного сприйняття інформації» (Masterman, 2001). В межах такої освіти учні й студенти навчаються не лише розуміти медіа як джерело інформації, але й оцінювати його через призму етики, маніпуляційних технік, а також соціальних, культурних і політичних контекстів.

Поняття медіаосвіти має неабияке значення для розвитку особистості в сучасній школі та вищих навчальних закладах. Зважаючи на те, що «інформаційні ресурси впливають на всі сфери нашого життя, від політики до культури, вони відіграють важливу роль у формуванні гро-

мадянської позиції та соціальної свідомості» (Онкович, 2008). У вишах медіаосвіта є не лише додатковим елементом навчальної програми, але й важливим засобом підготовки молоді до життя в інформаційному суспільстві. «У сучасному світі, де більшість інформації отримується через ЗМІ, здатність орієнтуватися в різноманітті медіаресурсів стає необхідною складовою громадянської активності та професійної компетентності» (Potter, 2021).

Основними компетентностями, що формуються через медіаосвіту, є здатність аналізувати контент, відрізняти достовірну інформацію від фейків, маніпуляцій або пропаганди. Важливими є також уміння використовувати технології для створення власних матеріалів, критично оцінювати медіапродукти та аналізувати їхній вплив на аудиторію. Зокрема, учні й студенти повинні засвоїти такі навички, як пошук, перевірка фактів, використання наукових джерел, а також розуміння етичних аспектів інтернет продукції та її впливу на суспільство.

Одним із ключових аспектів медіаграмотності є роль критичного мислення в сприйнятті контенту. Критичне мислення допомагає людині розпізнавати маніпуляції, фейки, суб'єктивні оцінки та спотворення фактів. Це передбачає не лише здатність поставити під сумнів інформацію, яку подають ЗМІ, але й уміння перевіряти факти, зіставляти різні джерела, аналізувати контекст і вплив журналістики на суспільну думку. Формування критичного мислення є важливим завданням медіаосвіти, оскільки лише так учні можуть стати свідомими та активними громадянами, здатними робити обґрунтовані рішення на основі інформації, а не маніпуляцій чи емоційних впливів.

«Детектор Медіа» (<https://detector.media>) — це провідний український ресурс, який поєднує функції засобу масової інформації й аналітичного центру ЗМІ та протидії пропаганді в Україні. Створений у 2004 р., він став надійним джерелом інформації для журналістів, експертів, освітян та широкої аудиторії. Розгляньмо детально структуру та напрями роботи цього ресурсу, його освітні продукти та антифейкові ініціативи.

«Детектор Медіа» має розгалужену структуру, яка охоплює різні аспекти медіапростору:

- Новини: оперативне висвітлення подій медіасфери України та світу. Наприклад, О. Крумін (2024) у статті «Дніпровський телеканал «Дніпро TV» під час війни: змістовні новини (і трохи піару)» пише про діяльність дніпровського телеканалу «Дніпро TV» під час війни аналізує його контент та підходи до подавання інформації.
- Аналітика: глибокий аналіз тенденцій та подій у медіапросторі. Наприклад, матеріал про можливість трансляції українськими судами відкритих судових засідань щодо воєнних злочинів росії обговорює перспективи та виклики цього процесу, зокрема, С. Остапа (2024)

в статті «Чи будуть українські суди трансляти відкриті судові засідання про воєнні злочини Росії у ютубі».

- Моніторинг: систематичний аналіз контенту українських медіа стосовно дотримання журналістських стандартів. Наприклад, моніторинг телемарафону «Єдині новини» за січень 2024 р. І. Куляс (2024) детально розглядає ефір спільного марафону, вказуючи на професійні помилки ведучих та журналістів.

- Дослідження: проведення наукових та прикладних досліджень у сфері медіа. Наприклад, І. Куляс і О. Довженко (2018) наводять методологію моніторингу телевізійних і радійних програм ГО «Детектор Медіа», завдяки якій описуються підходи до аналізу різних інформаційних жанрів.

У боротьбі із дезінформацією «Детектор Медіа» реалізує кілька важливих проєктів:

- DisinfoChronicle: проєкт, що документує хроніки кремлівської дезінформації про військовий наступ на Україну.

- Перевірка фактів (фактчекінг): викриття неправдивої інформації, що поширюється в медіапросторі, наприклад, Д. Дубов (2025) у статті «Фактчекінг і виявлення дезінформації більше не основний каркас протидії впливам».

- Розвінчування маніпуляцій: аналіз і спростування маніпулятивних технік, що використовуються в медіа для введення аудиторії в оману.

Завдяки таким ініціативам «Детектор Медіа» сприяє формуванню критичного мислення та підвищенню рівня медіаграмотності серед громадян.

Створення освітніх продуктів є надзвичайно вагомим сегментом діяльності «Детектора Медіа», орієнтованих на розвиток критичного мислення, навичок аналізу інформації, розуміння роботи медіа та спротиву маніпуляціям. Ці продукти подаються в зручному форматі, адаптованому для різної аудиторії — від школярів і студентів до вчителів, журналістів і громадських активістів.

У фокусі ресурсу — просте й доступне пояснення складних явищ. Наприклад, у матеріалі «Дипфейк: як розпізнати, захиститись і навіть посміятися» авторка Марина Леончук (2024) дає покрокову інструкцію для користувачів, як відрізнити правду від вигадки: перевіряти джерела, обережно ставитися до гучних заголовків, звертати увагу на візуальний ряд тощо. Такий матеріал може бути використано безпосередньо на уроці з медіаграмотності або ж під час тренінгів.

Аудіоформат подавання інформації стає дедалі популярнішим серед молоді. «Детектор Медіа» підтримує цю модну тенденцію і пропонує низку освітніх подкастів, що розкривають ключові теми інформаційної безпеки, пропаганди та соціальних процесів. Наприклад, подкаст «Медіуми» розповідає про те, як функціонують медіа, як працює теле-

бачення, хто приймає рішення стосовно контенту, як формується сітка мовлення тощо. Його епізоди часто містять інтерв'ю з практиками медіа — режисерами, редакторами, журналістами.

Ще один приклад — подкаст «Детектор медіа говорить», який знайомить слухачів із явищами політичної комунікації, інформаційними кампаніями, психологією сприйняття медіа, що робить його корисним інструментом на заняттях із суспільних дисциплін або в колах фахової журналістської підготовки.

«Детектор Медіа» активно розвиває відеонапрямок, публікуючи аналітичні відео, пояснювальні ролики, інтерв'ю. Так, у рубриці «Інфопростір» на YouTube-каналі «Детектор Медіа» публікуються відео, присвячені викриттю фейків, російської пропаганди, інформаційних операцій ворога й ін., наприклад, у відео «Що не так #30: Сексизм в українських медіа» автори розвінчують наративи стосовно ролі жінки у суспільстві та висвітлення цієї ролі на телебаченні (Детектор медіа, 2022). Такі відео мають короткий формат, динамічне подавання й можуть бути ефективно використані як візуальний супровід під час лекцій, презентацій або в ролі прикладів для медіааналізу.

Усі ці формати — від інструктивних матеріалів до повноцінних навчальних програм — дають змогу використовувати «Детектор Медіа» як гнучкий, актуальний і якісний освітній ресурс, здатний підтримати викладача в розробленні медіаорієнтованого контенту, а також сформувати в студентів стійкість до маніпуляцій і навички інформаційної гігієни.

Постійний автор «Детектора Медіа» професор Микола Тимошик (на платформі цього видання є його блог) звертає увагу колег-викладачів на потребу залучення студентів факультетів журналістики, яких нині в Україні близько 80-ти, до написання історії героїв-захисників України новітньої російсько-української війни, орієнтуючи їх у цій темі на дотримання журналістських стандартів. Про це професор пише так: «Студенти-журналісти КНУКІМу — одними з перших долучились до цієї ініціативи зі створення мартирологу полеглих героїв російсько-української війни. «Герої не вмирають, якщо їх пам'ятають» — під такою назвою вийшла добірка їхніх есе у «Слові Просвіти» в жовтні 2022 року» (Тимошик, 2023).

Ресурс системно веде моніторинг дезінформації, публікується огляд медіаринку. Звернемо увагу на гостру публікацію М. Тимошика (2022) «Рашистський журнал в українській обгортці: у Києві готуються відновити «Науку и технику». В публікації йдеться про те, що в Києві заявлено про відновлення друку старого російського журналу: «Показова деталь. На поданому на сайті цієї групи зразку цього так званого сертифікату «пришпилено» обкладинку... тієї ж лєнінградської «Науки и техники»...».

Цей розділ можна використовувати як додатковий аналітичний матеріал для занять, особливо в контексті дисциплін «Журналістика», «Громадянська освіта», «Медіаосвіта».

Отже, освітні ініціативи «Детектора Медіа» не лише інформують громадськість, а й створюють потужний навчальний інструмент, що дає змогу викладачам і студентам працювати із живим інформаційним матеріалом, аналізувати його в реальному часі та формувати вміння медіакритики, перевірки фактів, розпізнавання маніпуляцій. Завдяки системності, регулярності й практичній цінності ці ініціативи можуть бути складником освітнього процесу на всіх рівнях — від шкільного до університетського.

Інтеграція матеріалів і підходів «Детектор Медіа» в освітній процес відкриває широкі можливості для формування в учнів і студентів навичок критичного мислення, медіаграмотності та свідомого споживання інформації. Цей ресурс можна ефективно використовувати і в загальноосвітніх школах, і в закладах вищої освіти — в межах окремих предметів або ж як міждисциплінарний інструмент.

Найочевидніший і водночас дієвий спосіб використання ресурсу — інтеграція матеріалів «Детектора Медіа» у зміст навчальних занять з медіаосвіти, громадянської освіти, історії, української мови, соціології і журналістики.

На заняттях, присвячених основам медіаграмотності, можна:

- Розглядати типи маніпуляцій — емоційні заголовки, підміна понять, виривання фраз із контексту. Для прикладу — стаття «Маніпуляція статтею FT, буцімто «східноєвропейські політики обговорюють превентивний удар по Росії» (Пилипенко, 2025). Такі приклади можна подавати студентам як індивідуальні або групові завдання для аналізу; використовувати як основу для рольових ігор, де одні студенти виступають в ролі журналістів, інші — як фактчекери чи аналітики; оформлювати у форматі дискусій або дебатів, під час яких учасники відстоюють або спростовують тезу, базуючись на перевірених джерелах.

- Аналізувати структуру фейку: хто автор, як сформульовано повідомлення, яка емоція використовується, де поширюється.

- Ознайомлюватися з поняттями фактчекінгу на основі реальних прикладів із рубрик «Фейки» або «Маніпуляція».

У вищих навчальних закладах, зокрема на факультетах журналістики, соціології чи політології, можна використовувати «Детектор Медіа» як науково-аналітичну базу для написання курсових та дипломних робіт з тематики інформаційної безпеки, політичної комунікації, культури споживання інформації тощо. На основі таких матеріалів можна створювати тренінги з медіаграмотності, адаптовані до різного віку учнів. В умовах дистанційного або змішаного навчання «Детектор Медіа» також є зручним джерелом для самостійної або проектної роботи учнів, адже сайт пропонує відкриті освітні матеріали, мультимедіа й тематичні підбірки.

«Детектор Медіа» є не лише джерелом аналітичного контенту, а й слугує інструментом формування інформаційної гігієни, розвитку

медіакритичного мислення та підготовки відповідального громадянина, здатного орієнтуватися в інформаційному просторі.

Ще одним ефективним напрямом використання ресурсу «Детектор Медіа» в навчальному процесі є організація дискусій, дебатів і тематичних занять, а також створення учнями й студентами власних медійно-аналітичних проєктів. Такі форми роботи стимулюють глибше занурення в проблематику, активізують пізнавальну діяльність і сприяють розвитку навичок критичного мислення, аргументації, самостійного дослідження.

Матеріали «Детектора Медіа» є надзвичайно зручними для підготовки дискусійних тем, особливо коли йдеться про контroversійні або резонансні випадки інформаційних маніпуляцій, фейків або порушення журналістських стандартів. Наприклад: публікація Алли Скорик «Ключові теми, над якими ми працюємо, — це воєнні злочини, соціальна підтримка ветеранів і демографія може стати основою для дебатів про межу між журналістикою та пропагандою» (Наумова, 2024).

Студенти можуть обирати одну зі сторін, готувати аргументи, посилатися на статті, дані моніторингу та аналітику. Це дає змогу не лише тренувати риторику, а й закріпити розуміння функціонування медіа та принципів наведення фактів.

Особливо цінним педагогічним результатом є ініціювання власних дослідницько-аналітичних проєктів на основі матеріалів «Детектора Медіа». Це можуть бути і індивідуальні, і групові ініціативи, що поєднують елементи дослідження, наведення фактів і творчого подавання результатів.

Форми проєктів:

- Аналітична доповідь або мультимедійна презентація, присвячена темі дезінформації в певному медіа або регіоні.
- Студенти шукають в інформаційному просторі (наприклад, у соцмережах) сумнівні повідомлення та перевіряють їх на достовірність, використовуючи методики з курсу «Як не стати овочем».
- Відео або подкаст, у якому учні обговорюють найпоширеніші маніпуляції — наприклад, на зразок подкасту «Медіазлочини», де розглядаються приклади «гріхів» українських журналістів.

Проектна робота може завершуватися презентацією результатів у класі або на факультетському заході, обговоренням, створенням власного куточка «Медіагігієни» або навіть участю в конкурсах, які регулярно організовує «Детектор Медіа» і його партнери.

Отже, використання ресурсу в навчальному процесі не обмежується читанням статей — воно відкриває простір для творчості, дослідження, рефлексії та вироблення медіаімунітету. У контексті війни, інформаційної турбулентності та цифрової доби така робота є не лише актуальною, але й соціально необхідною.

У сучасному освітньому середовищі, де інформація постійно змінюється та циркулює із шаленою швидкістю, вчитель або викладач мусить не лише передавати знання, а й формувати критичне мислення та стійкість до маніпуляцій. Саме з такою метою було впроваджено інтеграцію ресурсу «Детектор Медіа» в навчальний процес у межах кількох експериментальних освітніх завдань. Подані нижче приклади демонструють можливості ресурсу для різних форматів занять (уроки, семінари, факультативи) і дають змогу обрати ефективні методики його застосування.

Завдання 1: Заняття з теми «Як виявити маніпуляції в новинах»

Мета: навчити учнів розпізнавати маніпулятивні повідомлення, розрізняти факти й оцінки, виявляти емоційне забарвлення та навмисне спотворення інформації.

Структура заняття:

- Коротка лекція про типи маніпуляцій (на основі аналітичного матеріалу «Детектора Медіа» — «10 поширених маніпулятивних прийомів у ЗМІ»).

- Перегляд відео з проєкту «Фейк» із прикладом фейку про «американських біолабораторій».

- Робота в групах: кожна група отримала скриншоти новин з маніпулятивними заголовками; завдання — виявити тип маніпуляції, аргументувати.

- Підсумкова дискусія: чому ми віримо в маніпуляції, які наслідки.

Результати: студенти активно включилися в аналіз, особливо цікавилися прикладами з TikTok та Telegram, де також трапляються маніпуляції. Багато з них уперше замислились, що новина — це не завжди правда.

Завдання 2: Семінар «Фактчекінг у сучасній журналістиці»

Мета: сформувати практичні навички перевірки фактів, ознайомити із платформами для фактчекінгу, інструментами OSINT, етичними дилемами.

Сценарій семінару:

- Ознайомлення з матеріалом «Як працює фактчекінг і хто в Україні їй його робить».

- Практична вправа: студенти обирали одну фейкову тезу зі стрічки «По той бік новин» або Telegram-каналів, яку мали спростувати через відкриті джерела (Google Reverse Image Search, TinEye, YouTube DataViewer).

- Обговорення завдань, де факти не врятували репутацію медіа — розглядали помилки телеканалів під час висвітлення бойових дій.

Результати: студенти відзначили практичну користь навичок, багато хто зацікавився перспективою роботи в аналітичних проєктах. Зросла кількість звернень до аналітики «Детектора Медіа» в курсових роботах.

Завдання 3: Факультатив «Медіагігієна в повсякденному житті»

Мета: популяризувати серед підлітків навички критичного мислення та відповідального споживання інформації.

Особливості формату:

- Раз на тиждень студенти переглядали відео від «Детектора Медіа» та обговорювали, як це пов'язано з їхнім досвідом (особливо TikTok, YouTube Shorts).

- Завдання вдома — вести тижневий щоденник спожитих новин та визначати їхню якість.

- Проведено міні-опитування перед та після курсу: чи часто учні перевіряють новини, як визначають фейки, що читають.

Результати: студенти почали ставити більше запитань до контенту в соцмережах. Зросла кількість тих, хто самостійно використовує ресурси на кшталт «Детектора Медіа». У фіналі три учні створили власний подкаст з розбором популярного фейку про вакцинацію.

Виявлені труднощі та шляхи їхнього подолання:

1. Низька початкова мотивація учнів/студентів. Особливо на ранніх етапах учасники не завжди розуміють, навіщо вчитися перевіряти новини. Щоб подолати це, варто починати з яскравих і життєво близьких прикладів, пов'язаних із соцмережами, плітками, резонансними подіями. Ефективним є інтерактивний старт — наприклад, «вгадай фейк» за заголовком.

2. Недостатній рівень цифрової грамотності. У частини учнів є проблеми з використанням інструментів перевірки (наприклад, не всі вміють користуватись Google Reverse Image Search). Це компенсується візуальними інструкціями, спільним проходженням алгоритмів перевірки в класі.

3. Брак часу в межах стандартної програми. Медіаосвітні теми часто не входять до обов'язкових дисциплін, особливо в загальноосвітній школі. Вихід — інтеграція в міжпредметні зв'язки (історія, мова, правознавство) або впровадження у вигляді факультативів/гуртків.

Отже, використання «Детектора Медіа» в навчальному процесі не лише можливе, але й ефективно, особливо за умови творчого підходу викладача, адаптації контенту до віку та зацікавленості учнів, а також постійного оновлення методик відповідно до змін інформаційного простору.

Застосування ресурсу «Детектор Медіа» в освітньому процесі має ряд очевидних переваг, що роблять його потужним інструментом формування критичного мислення та медіаграмотності. Передусім це — доступність і відкритість матеріалів. Усі аналітичні статті, новини, моніторинги, відео- та аудіопродукти публікуються у вільному доступі, без потреби реєстрації чи платного підпису. Такий підхід дає змогу інтегрувати ресурс у навчальний процес незалежно від матеріальної бази закладу освіти чи рівня технічного забезпечення.

Не менш важливою є актуальність і достовірність інформації. Матеріали публікуються оперативно, із посиланням на джерела, з чітко вираженою позицією щодо стандартів журналістики та відповідальності за публічну комунікацію. Завдяки цьому ресурс є не просто джерелом знань, а й прикладом професійної журналістської роботи, якою можна і варто навчатися.

Особливо цінним для освітнього процесу є потенціал «Детектора Медіа» в залученні учнів і студентів до самостійного критичного аналізу. Матеріали про фейки, маніпуляції, дезінформацію змушують молодь не просто споживати контент, а аналізувати, перевіряти, порівнювати — тобто діяти активно, а не пасивно. У поєднанні з методами інтерактивного навчання (групові дискусії, рольові ігри, проєктні роботи) це дає змогу формувати довготривалі навички критичного мислення, інформаційної гігієни та аргументації.

Попри всі ці переваги, існують і певні обмеження у використанні цього ресурсу в навчанні. Зокрема, частина матеріалів написана надто складною мовою, перенасичена термінологією, що може створювати труднощі для молодших школярів або учнів без попередньої підготовки у сфері медіа. Також варто враховувати, що «Детектор Медіа» часто висвітлює політично й соціально чутливі теми, які можуть викликати неоднозначну реакцію серед батьків чи адміністрації освітнього закладу.

Окремою проблемою може бути обмежений технічний доступ у деяких регіонах — нестабільний інтернет, відсутність пристроїв у класах або вдома. У такому разі доцільно використовувати роздруковані матеріали або заздалегідь завантажені відео та подкасти.

Загалом, переваги «Детектора Медіа» як освітнього інструменту значно переважають обмеження, особливо якщо викладач адаптує контент відповідно до вікових та пізнавальних особливостей своєї аудиторії. Завдяки поєднанню сучасного, авторитетного контенту з методами активного навчання, цей ресурс здатен суттєво підвищити ефективність формування в учнів і студентів критичного ставлення до інформації.

Висновки

Ресурс «Детектор Медіа» має значний потенціал для розвитку медіаграмотності серед учнів і студентів, що є важливим компонентом сучасної освіти. Завдяки своїм медіапродуктам, фактчекінговим ініціативам та аналітичним матеріалам цей ресурс дає змогу учням і студентам розвивати важливі компетентності, зокрема критичне мислення, уміння відрізняти достовірну інформацію від маніпуляцій і фейків, а також здатність правильно сприймати та аналізувати медіаконтент. Більше того, «Детектор Медіа» не лише сприяє формуванню медіаграмотності, але й допомагає виховувати відповідальних громадян, здатних орієнтуватися в інформаційному просторі.

Перспективи подальшого впровадження ресурсу в освітній процес виглядають доволі обнадійливими. Оскільки медіаосвіта є актуальним напрямом, що відповідає вимогам часу, використання таких платформ, як «Детектор Медіа», може стати основою для розвитку системи медіаосвіти в школах і вищих навчальних закладах. Особливу увагу варто звернути на адаптацію матеріалів ресурсу для різних вікових категорій

і рівнів навчання, що сприяє забезпеченню максимально ефективності використання цього інструменту.

Отже, ресурс «Детектор Медіа» є важливим інструментом для розвитку медіаграмотності в освіті. Його подальше впровадження в освітній процес дає змогу якісно підготувати молодь до активного та свідомого життя в інформаційному суспільстві.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Бебик, В. М. (2011). Глобальне інформаційне суспільство: поняття, структура, комунікації. *Інформація і право*, 1(1), 41–49.
- Детектор медіа. (2022, 26 грудня). Сексизм в українських медіа / Що не так #30 [Відео]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=OpYrJe1UZY4>
- Дубов, Д. (2025, 14 березня). Фактчекінг і виявлення дезінформації більше не основний каркас протидії впливам. Детектор Медіа. <https://detector.media/infospace/article/239063/2025-03-14-faktcheking-i-vyyavlennya-dezinformatsii-bilshe-ne-osnovnyy-karkas-protydii-vplyvam>
- Крумін, О. (2024, 11 липня). Дніпровський телеканал «Дніпро TV» під час війни: змістовні новини (і трохи піару). Детектор Медіа. <https://is.gd/fkz8wd>
- Куляс, І. (2024, 11 січня). Моніторинг спільного телемарафону «Єдині новини» за 2–3 січня 2024 року. Детектор Медіа. <https://is.gd/OX9bIj>
- Куляс, І., & Довженко, О. (2018, 24 квітня). Методологія моніторингу телевізійних і радіопроектів громадської організації «Детектор медіа» (новини, підсумкові тижневики, публіцистичні авторські програми, політичні ток-шоу, інтерв'ю). Детектор Медіа. <https://is.gd/WlLkgt>
- Леончук, М. (2024, 30 березня). Дипфейк: як розпізнати, захиститись і навіть посміятися. Детектор Медіа. <https://is.gd/QCTFhL>
- Найдьорова, Л. А., & Баришполець, О. Т. (Ред.). (2010). *Медіакультура особистості: соціально-психологічний підхід*. Миленіум.
- Наумова, О. (2024, 29 квітня). Алла Скорик: «Ключові теми, над якими ми працюємо, — це воєнні злочини, соціальна підтримка ветеранів і демографія». Детектор Медіа. <https://is.gd/b2KhJS>
- Онкович, Г. В. (2008). Медіаосвіта як інтелектуально-комунікативна мережа. *Вища освіта України*, 3, 130–137.
- Остапа, С. (2024, 5 серпня). Чи будуть українські суди транслювати відкриті судові засідання про воєнні злочини Росії у ютубі. Детектор Медіа. <https://is.gd/M64u89>
- Пилипенко, А. (2025, 13 березня). Маніпуляція статтею FT, буцімто «східноєвропейські політики обговорюють превентивний удар по Росії». Детектор Медіа. <https://is.gd/DCAD6c>
- Тимошик, М. (2022, 1 квітня). Рашистський журнал в українській обгортці: у Києві готуються відновити «Науку і техніку». Детектор Медіа. <https://is.gd/Dk8UI3>
- Тимошик, М. (2023). Громадський рух студентів-журналістів завойовує серця за кордоном, але залишається поза увагою українців. Детектор Медіа. <https://is.gd/FDcYSm>
- Masterman, L. A. (2001). A rationale for media education. In R. Kubey (Ed.), *Media literacy in the information age* (pp. 15–68). Transaction Publishers.
- Potter, W. J. (2021). *Media Literacy* (10th ed.). Sage Publication.

REFERENCES

- Bebyk, V. M. (2011). Hlobalne informatsiine suspilstvo: Poniattia, struktura, komunikatsii [Global information society: Concept, structure, communications]. *Information and Law*, 1(1), 41–49 [in Ukrainian].

- Detektor media. (2022, December 26). *Seksyzm v ukrainskykh media / Shcho ne tak #30* [Sexism in Ukrainian media / What's wrong #30] [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=OpYrJe1UZy4> [in Ukrainian].
- Dubov, D. (2025, March 14). *Faktchekinh i vyivlennia dezinformatsii bilsh ne osnovnyi karkas protydii vplyvam* [Fact-checking and disinformation detection are no longer the main framework for countering influences]. Detektor Media. <https://detector.media/infospace/article/239063/2025-03-14-faktcheking-i-vyyavlennya-dezinformatsii-bilsh-ne-osnovnyy-karkas-protydii-vplyvam> [in Ukrainian].
- Krumin, O. (2024, July 11). *Dniprovskiy telekanal "Dnipro TV" pid chas viiny: Zmistovni novyny (i trokhy piaru)* [Dnipro TV channel "Dnipro TV" during the war: Meaningful news (and a little PR)]. Detektor Media. <https://is.gd/fkz8wd> [in Ukrainian].
- Kulias, I. (2024, January 11). *Monitorynh spilnoho telemarafonu "Iedyni novyny" za 2–3 sichnia 2024 roku* [Monitoring of the joint telethon "United News" for January 2–3, 2024]. Detektor Media. <https://is.gd/OX9bIj> [in Ukrainian].
- Kulias, I., & Dovzhenko, O. (2018, April 24). *Metodolohiia monitorynhiv televiziynykh i radiynykh prohram hromadskoi orhanizatsii "Detektor media" (novyny, pidsumkovi tyzhnevyyky, publitsystychni avtorski prohramy, politychni tok-shou, interviu)* [Methodology of monitoring television and radio programs of the public organization "Detector Media" (news, weekly summaries, journalistic author programs, political talk shows, interviews)]. Detektor Media. <https://is.gd/WLLkgt> [in Ukrainian].
- Leonchuk, M. (2024, March 30). *Dypfeik: Yak rozpoznyaty, zakhystytys i navit posmiatysia* [Deepfake: How to recognize, protect yourself and even laugh]. Detektor Media. <https://is.gd/QCTFhL> [in Ukrainian].
- Masterman, L. A. (2001). A rationale for media education. In R. Kubey (Ed.), *Media literacy in the information age* (pp. 15–68). Transaction Publishers [in English].
- Naidonova, L. A., & Baryshpolets, O. T. (Eds.). (2010). *Mediakultura osobystosti: Sotsialno-psykholohichniy pidkhid* [Media culture of the individual: A social and psychological approach]. Milenium [in Ukrainian].
- Naumova, O. (2024, April 29). *Alla Skoryk: "Kliuchovi temy, nad yakymy my pratsiuemo, — tse voienni zlochyny, sotsialna pidtrymka veteraniv i demohrafiia"* [Alla Skoryk: "The key topics we are working on are war crimes, social support for veterans and demography"]. Detektor Media. <https://is.gd/b2KhJS> [in Ukrainian].
- Onkovych, H. V. (2008). Mediaosvita yak intelektualno-komunikatyvna merezha [Media education as an intellectual and communicative network]. *Higher Education of Ukraine*, 3, 130–137 [in Ukrainian].
- Ostapa, S. (2024, August 5). *Chy budut ukrainski sudy transliuvaty vidkryti sudovi zasidannia pro voienni zlochyny Rosii u yutubi* [Will Ukrainian courts broadcast open court hearings on Russian war crimes on YouTube]. Detektor Media. <https://is.gd/M64u89> [in Ukrainian].
- Potter, W. J. (2021). *Media Literacy* (10th ed.). Sage Publication [in English].
- Pylypenko, A. (2025, March 13). *Manipuliatsiia statteiu FT, butsimto "skhidnoevropeiskii polityky obhovoriuiut preventyvnyi udar po Rosii"* [Manipulation of the FT article, allegedly "Eastern European politicians discuss a preemptive strike on Russia"]. Detektor Media. <https://is.gd/DCAD6c> [in Ukrainian].
- Tymoshyk, M. (2022, April 1). *Rashystskyi zhurnal v ukrainskii obhortsi: U Kyievi hotuiutsia vidnovyty "Nauku y tekhniku"* [Racist magazine in Ukrainian wrapper: Kyiv prepares to restore "Nauka i Tekhnika"]. Detektor Media. <https://is.gd/Dk8UI3> [in Ukrainian].
- Tymoshyk, M. (2023). *Hromadskyi rukh studentiv-zhurnalystiv zavoioviuie sertsia za kordonom, ale zalyshaietsia poza uvahoiu ukraintiv* [The public movement of student journalists wins hearts abroad, but remains unnoticed by Ukrainians]. Detektor Media. <https://is.gd/FDcYSm> [in Ukrainian].

Надійшла: 20.03.2025; Прийнято: 23.05.2025;

Статтю вперше опубліковано онлайн: 18.07.2025

This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons «Attribution» 4.0.

DOI: 10.31866/2616-7948.1(15).2025.335347

УДК 070:[821.161.2+070.4+329.73]-051](477)"19"

Іван Липа в українському пресовому полі (з нагоди 160-річчя від дня народження)

Мар'яна КОМАРИЦЯ

д-р філол. н., с.н.с.

Львівська національна
наукова бібліотека
України імені Василя
Стефаника

вул. Василя Стефаника
Стефаника, 2,
79000, Львів, Україна

komar_mar@ukr.net

ORCID 0000-0003-2951-1237

© Комариця, М., 2025

Мета статті — з'ясувати різновекторну присутність Івана Липи в українській пресі: публікацію його художніх творів та рецензій, публіцистичного доробку, участь у суспільних дискусіях, редакційну працю в одеських часописах доби Української революції та оцінку його постаті крізь призму некрологів. Політичне «вірую» І. Липи, висловлене на початку кар'єри в колективній публікації «Profession de foi молодих українців» на шпальтах львівського журналу «Правда», лягло в основу статуту та програми Братства тарасівців. Новий політичний рух української молоді Наддніпрянщини декларував необхідність національного розвитку різних народів Російської імперії, перехід від українофільства до державотворчої діяльності. Співпраця І. Липи з українськими часописами по обидва боки Збруча засвідчувала державницьку націоцентричну позицію діяча, розуміння впливу преси на формування національної єдності в умовах колоніального поневолення, потреби долаття адміністративних кордонів через друковане слово. Різноманітні публікації І. Липи на шпальтах «Зорі», «Діла», «Української Хати», «Нової Громади», «Громадської Думки», «Літературно-Наукового Вістника», «Світла» та інших видань об'єднані ідеалом державного розвитку України, моральним імперативом соціальної справедливості й тонким літературним чуттям. З огляду на стильову специфіку навіть публіцистичні статті зраджували письменницький талант автора. Історичний шанс для реалізації цих намірів, наданий Україні після лютневої революції 1917 р., І. Липа реалізовував через співпрацю в одеських часописах «Українське Слово», «Вістник Одеси», «Вільне Життя». Публіцистичний доробок доби Визвольних змагань 1917–1921 рр. оприявнює погляди політичного діяча на питання державного устрою, організації армії та формування національної свідомості, зокрема серед молоді. Панорамний аналіз некрологів, що вийшли друком у галицькій пресі в кінці 1923 р., надають постаті І. Липи стереоскопічності та увиразнюють його еволюцію як політичного лідера. Актуальність дослідження зумовлена не тільки святкуванням ювілею письменника, журналіста та політичного діяча, лідера Братства тарасівців, а й універсальністю його ідей у світоглядній парадигмі нації.

Ключові слова: Іван Липа; Братство тарасівців; українська преса; соборність; Визвольні змагання 1917–1921 рр.; некрологи.

IVAN LYPA IN THE UKRAINIAN PRESS SPHERE (on the occasion of the 16th anniversary of his birth)

Mariana KOMARYTSIA

Doctor of Philology, Senior Research Fellow

Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv

Stefanyk Str., 2

79000, Lviv, Ukraine

komar_mar@ukr.net

orcid 0000-0003-2951-1237

The aim of this article is to study the multifaceted presence of Ivan Lypa in the Ukrainian press: the publication of his literary works and reviews, his journalistic legacy, participation in public debates, editorial work in Odesa periodicals during the epoch of the Ukrainian Revolution, and evaluation of his personality in the aspect of obituaries. Ivan Lypa's political "I believe", expressed in his early career in the collective publication "Profession de foi of Young Ukrainians" on the pages of the Lviv journal "Pravda" ("Truth"), formed the foundation for the statute and programme of the Tarasivtsi Brotherhood. This new political movement of Ukrainian youth from Naddnypriavshchyna proclaimed a necessity in the national development of various peoples of the Russian Empire, as well as a shift from Ukrainophilism to state-building activity. On both sides of the Zbruch river, I. Lypa's collaboration with Ukrainian periodicals demonstrated his state nation-centric views as a figure, understanding of the press influence on the formation of national unity in conditions of colonial oppression, and the need to overcome administrative borders through the printed word. His diverse genre contributions to publications such as "Zoria", "Dilo", "Ukrainska Khata", "Nova Hromada", "Hromadska Dumka", "Literaturno-Naukovyi Vistnyk", "Svitlo", etc., were united by the ideal of Ukraine's state development, the moral imperative for social justice, and the refined literary sensitivity. Due to certain distinctive style, even his journalistic articles revealed his literary talent. Offered to Ukraine after the February Revolution of 1917, the historical possibility to implement these intention was realised by I. Lypa via cooperation with Odesa periodicals, such as "Ukrainske Slovo", "Vistnyk Odesy" and "Vilne Zhyttia". His journalistic output during the time of the Liberation Struggles, 1917–1921, reveals this political figure's views on state governance, army organisation and formation of national consciousness, especially among youth. Published in the Galician press at the end of 1923, a panoramic analysis of the obituaries provides a stereoscopic view of I. Lypa's personality and highlights his evolution as a political leader. The relevance of this research grounds not only on the commemoration of the anniversary of the writer, journalist, public figure, leader of the Tarasivtsi Brotherhood, but also on the universality of his ideas within the ideological paradigm of the nation.

Keywords: Ivan Lypa; Tarasivtsi Brotherhood; Ukrainian press; national unity; Liberation Struggles of 1917–1921; obituaries.

Постановка проблеми

Ювілеї знакових українських діячів актуалізують етапність національної історії, наświetлюючи і певні історичні періоди, і вплив особистостей на динаміку суспільного процесу. Життєві траєкторії І. Липи, що почали свій відлік на українському Півдні, у Керчі, а завершили на українському Заході, у Винниках під Львовом, стали своєрідним символом ідеї соборності. Аналіз форм присутності І. Липи в українській пресі дає змогу увиразнити роль часописів як фактора індивідуальної творчої реалізації, висловлення колективної громадсько-політичної думки, друкованої платформи для дискусії чи ж посмертної згадки.

Стан розроблення проблеми

Відразу після смерті І. Липи вийшла книга Юрія Липи «Світильник неугасимий. Пам'яті Івана Липи», яка містила есе про батька, присвячений йому вірш та вибрану бібліографію (перевидана львівським видавництвом «Каменярь» у 2015 р.). Ю. Липа, для якого базовою в історіософській доктрині була ідея генетичної закоріненості, автохтонності українців, не випадково наголошував на ментальності родоvodu батька — козаків, що «тримали свій час, як коня» (Липа, 1924, с. 6). Двома роками пізніше Ілько Гаврилюк у книзі «Незабутній. Пам'яті Івана Липи» в контексті розповіді про перебування в Одесі в 1917–1918 рр. окрему увагу приділив співпраці з І. Липою в редакціях «Українського Слова» (Гаврилюк, 1926). Пізніші дослідження про І. Липу зазвичай зосереджені на його діяльності як письменника або громадсько-політичного діяча. Докладний життєпис саме в аспекті дотичності до пресовидавничого руху подає видання «Українська журналістика в іменах» (Гуцаленко, 1995; Романюк, 2002). Найґрунтовнішим є комплексна монографічна праця Ігоря Стамбола «Іван Львович Липа в українському національному русі: лікар, письменник, тарасівець» (Стамбол, 2017), кожен із трьох розділів якого репрезентує відповідний напрям діяльності — медичний, літературно-публіцистичний і політичний. Варто згадати й упорядкований цим же істориком фундаментальний том «Листування Івана Липи (1892–1922)» (Стамбол, 2020). Книга «Іван та Юрій Липи» (Стамбол & Кучеренко, 1919), що вийшла з нагоди їхнього спільного ювілею в серії «Знамениті українці» видавництва «Фоліо», має на меті ознайомити з життєписами батька й сина ширші читацькі кола. Загалом саме ювілеї зазвичай стають приводом для статей у пресі й наукових збірниках, конференційних доповідей, висвітлюючи різні аспекти діяльності чільних постатей української культури.

Методи дослідження

Виокремлення найбільш репрезентативних пресових матеріалів для розкриття задекларованої теми передбачає використання в стат-

ті пошукового й системного методів, контекстуальна інтерпретація текстів — аналітичного й описового, а залучення основних елементів життєпису І. Липи на тлі доби — біографічного й історичного, що забезпечує комплексний підхід до об'єкта дослідження, розкриття жанрово-проблемного спектра публікацій та введення індивідуального доробку І. Липи в політичний контекст доби.

Виклад основного матеріалу

Слово перетворює світ, змінює людину, її думки та вчинки. Упродовж XIX–XX ст. часописи були були універсальним майданчиком друкованого слова, що давав сприяв творчому та інтелектуальному самовираженню й водночас впливу на суспільство. Життя і діяльність національних лідерів нерозривно пов'язані з пресою їхнього часу, із суспільно-політичним та культурним дискурсом, який вівся на її шпальтах. Співпраця І. Липи з періодикою, що розпочалася на початку XX ст., була усвідомленою й цілеспрямованою, що засвідчують його міркування: «Журнали, навіть газети, взагалі література — се та ниточка, що зв'язує одиницю з цілим народом. Коли на протязі літ нарід читає своїх письменників, він виробляє однастайні однодушні ідеали. Складає націю» (Липа, 1924, с. 99). Друкувався І. Липа і в галицьких, і в буковинських виданнях, а після зняття 1905 р. заборони на українське друковане слово і в наддніпрянських, зокрема в «Буковині», «Громадській Думці», «Ділі», «Зорі», «Літературно-Науковому Вістнику» (далі — «ЛНВ»), «Молодій Україні», «Народі», «Правді», «Раді», «Українській Хаті» й ін. Повна бібліографія публікацій письменника вміщена в згаданій монографії І. Стамбола. Пресовий доробок І. Липи різножанровий — це поезія і проза, есе, публіцистичні статті й улюблений жанр казки, бо «поки буде на світі казка, поти варто й жити» (Липа, 1924, с. 99).

Народився І. Липа в м. Керчі 1865 р., материн рід походив із козаків з Полтавщини. Початкову та гімназійну освіту здобув у рідному місті, а 1888 р. став студентом медичного факультету Харківського університету. У студентські роки заснував разом із друзями-однодумцями Братство тарасівців: його чільна роль у цій підпільній організації стала «причиною найтривалішого терміну ув'язнення з-поміж всіх затриманих у справі нелегальної пересилки літератури з-за кордону» (Стамбол, 2017, с. 207). Після 13 місяців арешту він ще три роки жив у Керчі під наглядом поліції. Завершив навчання 1897 р. уже в Казанському університеті. Працював лікарем на Херсонщині, Полтавщині, згодом на Одещині, а під час Першої світової війни був військовим лікарем у російській армії.

Політичне «вірую» І. Липи втілене в статуті та програмі Братства тарасівців, основні тези яких містить публікація у львівському журналі «Правда» п. н. «Profession de foi молодих українців». Підзаголовок публікації дає підстави згадати про реферат, який І. Липа виголосив навесні 1893 р.,

хоча й можливий факт співавторства інших членів-засновників Братства (Стамбол, 2017, с. 145). Цей політичний документ декларував необхідність національного розвитку різних народів Російської імперії — «розбити російські кайдани й визволити усі російські народи зпід гнітучого їх деспотизму й централізму» (Profession de foi молодих українців, 1893, с. 202).

Уже перша часописна публікація І. Липи на шпальтах «Народу» п. н. «Нові царські самодури та українські громадяне» (Марнієнко, 1890), підписана псевдонімом М. Марнієнко, хоча й була публіцистичною за жанром, водночас зраджувала письменницький талант автора та політичний азарт борця за справедливість. Опис знущань російського урядовця над українськими селянами, нерозуміння ними службової ієрархії та віра в «доброго царя» перетворює інформаційний допис в оповідання із рельєфно виписаними персонажами й діалогами. Повість «Нові Хрести», надрукована 1903 р. у «ЛНВ», стала символічним переосмисленням взаємин із тогочасною українською громадою. На думку І. Липи, це був вдячний реципієнт духовних цінностей із глибоким внутрішнім відчуттям національної єдності, що долає кордони: «О честь тобі, українське громадянство з обох боків Збруча, з обох боків Дніпра, з одного й другого боку Чорного моря!» (Ю. Липа, 1924, с. 20). І оце глибинне розуміння соборності нації та моральності як форми служіння їй проявилися, зокрема, у тісній співпраці з пресою, що виходила по обидва боки Збруча, у намаганні долати адміністративні кордони своїм натхненним словом — художнім, публіцистичним, політичним.

Короткий творчий життєпис І. Липи подала антологія «Українська муза» (Київ, 1908), згадавши його публікації у львівських часописах «Зоря», «Правда» й «ЛНВ», низці альманахів на тлі згадок про дитинство, юність, становлення як письменника, лікаря і громадського діяча: «Не зважаючи на те, що сім'я його була українська (баба зовсім не вміла по російськи, а батько говорив мішаною мовою), Липа не знав добре ні мови, ні історії української, ні сучасного становища української справи» (Іван Львович Липа, 1908, с. 826). Його націоцентричний світогляд сформувався в Харківському університеті, де він долучився до гуртка українських студентів. І. Липа друкував художні твори та рецензії, окрім згаданих видань, також у галицьких часописах «Будучина», «Будучність», «Зеркало», «Неділя» та наддніпрянських «Рада», «Нова Громада», «Українська Хата», «Світло» й ін.

Ранні публікації на шпальтах «Зорі» — це переважно персоналії видатних постатей української культури — Олександра Потебні, Степана Руданського, Олександра Корсуна та ін. У некролозі О. Потебні, подаючи короткий життєпис вченого, він відзначив роль фольклору та славістичних праць Миколи Костомарова, Франца Міклошича та Вука Караджича на формування його світогляду, що спонукали перейти на другому році навчання з правничого на історико-філологічний відділ Харківського

університету. За 30 років наукової діяльності О. Потебня став автором понад 40 наукових розвідок — монографій та статей у сфері філології, переважна кількість яких безпосередньо стосується України. Більше того, як згадували студенти, він зазвичай брав приклади для пояснення граматики саме з українського фольклору. Життя вченого суттєво вкоротили недоброзичливці, підірвавши інтригами здоров'я, а його науковий доробок став заручником бездержавності України. І. Липа підсумовував цю ситуацію метафорично, бо один із вінків на могилі Потебні нагадував стиглу ниву, на якій сіяв учений: «Насіння його рівно й дотепно сипалося з працювитої руки, але не долітало до свого свого ґрунту, що так бажав приймати його, щоб випестити, виплекати й виростити в буйну рослину. Його підхоплював могутній крутінь і заносив геть далеко на північну чужину, де вже воно зійшло й стигне... Чужі люди користуються з його, а тим часом ми, мов ті старці, побираємося по під чужими вікнами...» (Степовик, 1892, с. 38). Поверненням цього зерна на рідний ґрунт українські вчені займалися вже у XX ст., зокрема в 1931 р. Костянтин Чехович видав монографію «Олександр Потебня — український мислитель-лінгвіст», у якій наголошував, що погляди вченого на мову тісно пов'язані з його поглядами на національність як джерело духовної сили. Перефразовуючи думку І. Липи про окуповане інтелектуальне майно, К. Чехович констатував: «У фільтрі російської науки пропадали й пропадають без сліду усі ті думки Потебні, що для нас як українців мають особливу вагу» (Чехович, 2019, с. 37).

І. Липа став одним із учасників резонансної дискусії, що розгорілася на шпальтах львівського щоденника «Діло» щодо добору публікацій до «ЛНВ», їхньої художньої та моральної вартості. Започаткував розмову Євген Олесницький 1908 р. статтею «Статистика національної свідомости нашої інтелігенції»: у поіменному списку передплатників в Австро-Угорщині було зазначено їхній суспільний статус та географічну локацію, а статистика засвідчувала, що із 658 передплатників було 112 священників, 122 народних учителів та 424 світських інтелігентів. Автор резюмував, що жертовність не завжди корелює із фінансовими можливостями, і що в плані критичного сприйняття публікацій журналу, «живий інтерес народний наказує безумовно ширити його серед всіх кругів нашої суспільности і будити сим загальний інтерес для нашої національної ідеї і для справ великої нашої вітчизни по обох сторонах кордону» (Липа, 1911, с. 3). Розмову на те, з чим все ж не варто миритися, перевів Іван Копач у статті-відповіді «“Літературно-Науковий Вістник” всеукраїнський журнал»: причину втрати популярності видання він убачав у нефаховому доборі творів і порушенні авторами меж етичності. Дискусія згасла в лютому 1908 р. після відповіді Івану Копачу Михайла Лозинського, що став на захист редакції журналу, однак відновилася через три роки завдяки Гнату Хоткевичу, якого й під-

тримав І. Липа. Мотиви й аргументи диспутантів різні: Г. Хоткевича хвилювала етичність творів Володимира Винниченка, якого редакція вважала взірцем тогочасної літератури і пропагувала на шпальтах «ЛНВ», а І. Липу — етичність редакторів, які не відповідали письменникам на їхні листи й не повертали рукописів. Липа підтримував думку Хоткевича, що настав час відверто відповісти на питання: хто винен у тому, що українці дедалі більше байдужіють до журналу? Причину ж такого становища вбачав, зокрема, у зміні редакційної політики після перенесення видання з ініціативи Михайла Грушевського до Києва. Виникало враження, іронізував І. Липа у статті «Ще про “Літературно-Науковий вістник”», що письменники — це зло, якого треба позбутися. Раніше зв'язки редакції та авторів, незважаючи на кордон, постійно підтримувалися через Володимира Гнатюка, «і ми знали все, що нам, як письменникам, було потрібне, що нас цікавило і се єднало нас у суцільне коло, що впливало на громадянство» (Липа, 1911, с. 3). Втрата ж цільних співробітників послаблювала українські позиції в умовах літературної конкуренції з сусідніми народами. Публікації у «Ділі» не вичерпували масштабу дискусії, адже вона ще більш інтенсивно велася на шпальтах київської «Ради» та була віддзеркаленням глибших конфліктів в середовищі української громади. У підсумку М. Грушевський, «зваживши на критику, виконав волю критикуючої сторони і віддав керівництво “ЛНВ” редакційному комітетові, що, на думку дослідників, мало негативне значення для видання» (Стамбол, 2017, с. 163).

Співпраця І. Липи із пресою була різноплановою.

Гострі публіцистичні статті письменника виявляли суспільні хвороби, він намагався відстоювати соціальні й національні права свого народу, інформував про численні факти політичних переслідувань. На шпальтах «Ради», «ЛНВ», «Діла», «Буковини» І. Липа висловлював свої міркування щодо резонансних суспільних подій, зокрема створення пам'ятника Тарасові Шевченку, надання Київському університету автономії та заснування в ньому українських кафедр, ролі духовенства в тогочасному суспільному житті, бюрократію і корупцію російських урядовців, переслідування української інтелігенції, цикл публікацій був присвячений і Братству тарасівців. У контексті розмови про підстави національної автономії, що стала особливо актуальною в перше десятиліття ХХ ст., І. Липа відзначав у статті «Ідеали чи політика?» суголосність різних російських політичних партій у неприйнятті цих ідей: «Як тільки москалі почули, що іногородці жадають собі повних прав на своїй землі, що вони вимагають кожен для свого краю автономії, а всю державу хочуть перебудувати на федеративних основах, так зараз чинили гвалт: “Росія гине! Іногородці хочуть зруйнувати Росію!..”» (Міщанин, 1907, с. 1).

Один з найбільших історичних зламів, революційні події 1917 р., для одних стали можливістю визволення з-під національного та соціально-

го гніту, для інших — крахом старанно вибудовуваної імперської владної вертикалі. Одеса, де перетиналися різні національні традиції, ідеологічні пріоритети, місто, що було морськими воротами у світ, можна навіть сказати «місто з обличчям моря», опинилося в епіцентрі різних геополітичних стратегій, які увиразнюють часописи 1917–1918 рр., серед яких україномовні були, на жаль, у меншості. Все ж символічно, що визволене друковане слово дало назву одній із перших пореволюційних газет, яка з'явилася в березні 1917 р., «Українське Слово», і з якою тісно співпрацював І. Липа. Згадуючи про недавні сумні наслідки політичного потепління після революції 1905 р., автор у статті «Організуйтесь!» зазначав: «Та не довго ми тішилися волею... Ціла преса була знищена, Україна стала знову німа, без'язика, зосталась без проводирів, бо щедро уряд кидав до тюрем заступників народніх та редакторів, а то засилав і в Сибір неісходиму» (Липа, 1917а, с. 2). Газета системно висвітлювала і національну історичну традицію державотворення, і процес формування нової владної вертикалі, створення Української Центральної Ради (УЦР), багатопартійність, розвиток рідномовного шкільництва, діяльність товариства «Просвіта», новини місцевого життя. Як зауважував історик Олександр Варнеке, часопис складався насамперед із політичних статей, «що з них відзначаються своїм стилем якихось урочистих пророкувань статті-відозви Івана Липи» (Варнеке, 1929, с. 104). Низка його статей, уміщених на шпальтах «Українського Слова», зокрема «Українська Центральна Рада», «Український Народе!», «Вибори до городської думи», «Руїна», «Не по дорозі» та ін., порушувала проблеми політичної й історичної необхідності негайної побудови української державності й повного визволення України від ворожих сил та акцентувала увагу читачів на переконанні: не варто сподіватися, що допомога прийде від когось чужого й сильного — тільки самі українці зможуть захистити себе. І. Гаврилюк у книзі спогадів відзначав жертовну працездатність І. Липи: «він один давав ледве не стільки матеріялу, скільки ми останні всі разом» (Гаврилюк, 1926, с. 32), а газета була настільки успішною, що мала наклад у десять тисяч примірників. Редакція аргументовано критикувала Тимчасовий уряд, який не давав згоди поширити юрисдикцію Генерального секретаріату на всі українські губернії, тож І. Липа закликав запобігти новій диктатурі у статті «Руїна», бо лише жертва тих, яких російський уряд кидав у в'язниці та засилав у Сибір за українську мову уможливила воскресіння нації: «Для України національне військо єсть основа нового ладу» (Липа, 1917б, с. 9).

Погляди І. Липи на організацію українського війська детальніше сформульовані в статті «Вільне козацтво» на шпальтах «Рідного Куреня». Автор пропонував «взоруватися» на традицію Запорізької Січі, тобто поєднати воєнний обов'язок із економічною вигодою: «при передачі нетрудових земель народові треба провести принцип козащини:

давати землі не даром, а за майбутні заслуги перед рідним краєм — давати землі тим, хто стане в ряди козацтва. Козакам кінним дати більше, пішим — меньше» (Липа, 1917с, с. 2). Поза козацтвом частина громадян матиме інші, цивільні професії. Редакція застерігала, що не в усьому погоджується із автором, а загалом принципи формування української армії активно дискутувалася у тогочасній пресі, зокрема у «Рідному Курені», що був військовим часописом.

У 1918 р. ім'я Івана та Юрія Лип можна побачити серед редакторів часопису «Вістник Одеси» — офіційного органу, який виходив замість «Вѣдомостей Одесскаго Градоначальства» після переходу міста в березні 1918 р. під юрисдикцію УНР. Часопис висвітлював процес розбудови української державності, зокрема в законодавчій сфері, а завдяки приходу до редакції Лип газета вийшла поза межі суто інформаційного видання, публікуючи аналітичні матеріали про суспільно-політичне й культурне життя: заснування Академії наук України, зміни в освітній сфері, кооперативне будівництво.

І. Липа друкувався і в газеті «Вільне Життя», розкриваючи сутність «перефарбованої» імперської політики Росії, яка через своїх емісарів агітувала проти української влади за Всеросійські установчі збори та «вольний город Одессу»: «Треба знання арихметики лиш за три кляси гімназії та знання державних трат на державні установи в Одесі, щоб не гратись у таку дитську іграшку, як вільний город. То загибель для Одеси» (Степовик, 1918, с. 1). Російські, зокрема більшовицькі, газети в Одесі наполягали, що хоча й вищим органом в Україні є Генеральний секретаріат, склад якого визначає Тимчасовий уряд зі згоди УЦР, однак питання державного устрою — це юрисдикція Установчих зборів. Тобто декларувалося право всіх націй на самовизначення аж до відокремлення, насправді ж Україна позбавлялася історичної й політичної суб'єктності і тлумачилася як об'єкт політичного суперництва між Російською та Австро-Угорською імперіями.

У тематичному 56-му числі газети «Вільне Життя» І. Липа вмістив спогад «Незабутній вечір» про Івана Франка. Якось у розмові з друзями, серед яких були Іван Франко, Володимир Гнатюк та Іван Липа, йшлося про задуми нових художніх творів, збирання фольклору, вивчення іноземних мов та роботу над апокрифами. В. Гнатюк раптом заспівав маловідому пісню, а І. Франко його підтримав «приємним тенором», при цьому його вигляд неначе змінився: «Дивлюсь, дивуюсь і пригадую появні чуда з біблійного життя, бачу і розумію, що справді од людини можуть виходити світлі проміння, що вже може сіяти таким світом, як то пишеться, наприклад, про Мойсея» (Липа, 1918, с. 6). Якщо традиційно образ Мойсея пов'язувався з ідеєю провідництва, то І. Липа інтерпретує його в іншому, містичному, аспекті.

І. Липа активно долучався до організації державних структур, що передбачало складну політичну боротьбу — він став комісаром Одеси, лікарським інспектором міста, а потім міністром ісповідань в уряді Директорії, працюючи над вирішенням питання автокефалії української церкви, що, на жаль, не було успішним. Усе ж він мав сміливість плисти проти течії, не втрачаючи віри в ідеал, близький і зрозумілий йому з молодості. Після поразки Визвольних змагань 1917–1921 рр. І. Липа як їхній активний учасник змушений був емігрувати разом з урядом УНР через Кам'янець-Подільський у табори інтернованих вояків української армії. Оселившись неподалік Львова, у Винниках, мав надію працювати лікарем. Однак постійні адміністративні перешкоди польської влади внеможливлювали професійну діяльність, позбавляли засобів існування і, зрештою, передчасно звели його з цього світу.

Відхід І. Липи став болючою несподіванкою для української громади. Володимир Дорошенко в розлозі некролозі на шпальтах «ЛНВ» окреслив два виміри самотності митця й політичного лідера, два виміри чужини — географічної та ментальної. Хоча й завдяки своїй альтруїстичній натурі він мав чимало друзів, перш за все з наддніпрянської еміграції, і помер «на руках» професора Івана Огієнка, все ж перебував «майже самотній серед чужих людей, на гіркій еміграції, далеко від рідного горячого полудня України, від укоханого Чорного моря, на берегах якого уродився й прожив майже все життя» (Дорошенко, 1924, с. 82). Україна втратила не тільки визначного діяча, а й морально чисту й тверду в переконаннях людину, віддану рідному краю і водночас скромну щодо своїх заслуг. Висвітлюючи основні віхи життя І. Липи, В. Дорошенко звернув особливу увагу на його діяльну участь у Братстві тарасівців та в житті Одеси доби Української революції, на його стрімку еволюцію як загальнонаціонального політика. Як зазначає В. Дорошенко (1923) оповідання письменника «Утома» має візіонерський характер: «Я знаю: руйнувати старе і творити нове в таку бурю, то значить: насамперед самому порвати з усім старим... То значить: ніде не мати пристановища... То значить: бути вічно під загрозою смерті... Нарешті: піднятися на верх народніх хвиль, щоб звідти впасти в безодню, у небуття...» (Липа, 1922, с. 202).

Ще один некролог авторства В. Дорошенка опублікував щоденник «Діло». У ньому жертвність та самопосягання І. Липи охарактеризовані крізь призму Шевченкової національної символіки: полюбивши всім серцем «велику руїну», він безкомпромісно служив народній справі. Бо й справді особлива заслуга митця — побачити в руїні і славне минуле, і перспективу майбутнього. Початок громадської активності І. Липи пов'язаний із Півднем України, де він народився, закінчив народну школу й гімназію. У Харкові долучився до політичної боротьби: Братство тарасівців уже самою назвою окреслювало ідейне спрямування цієї підпільної організації, та й розплата нагадувала долю послідов-

ників Шевченка — понад рік в'язниці і три роки під наглядом поліції, заборона продовжувати навчання в українських університетах. В. Дорошенко (1923), згадуючи основні життєві віхи митця, акцентував увагу на добі Визвольних змагань: «В часі революції приступив до партії соціалістів-самостійників і був членом Центрального Комітету партії, а в останніх літах — головою Ц. К. Як видатний діяч, що положив визначні заслуги для українського життя в Одесі, був висунений одеськими земляками при утворенню правительства У.Н.Р. по упадку гетьманщини й став міністром ісповідань в кабінеті Директорії. Від того часу ділив долю й недолю У.Н.Р., завжди стоячи в перших рядах борців за волю рідного краю. В Кам'янці брав діяльну участь в працях Всеукраїнської Національної Ради і належав до її президії, на еміграції в Тарнові — був членом Ради Республіки й отворив її засідання» (с. 1). Його натура не терпіла порожнечі: розпочавши у Винниках лікарську практику, доволі швидко здобув симпатію місцевого населення. Але міністерство здоров'я давало дозвіл працювати лише на пів року, підтвердження якого місцева польська влада затримувала ще на 2–3 місяці, аптекарю було заборонено приймати рецепти від доктора Липи, а поліція стежила, щоб він не лікував таємно ще й вимагала зняти вивіску з канцелярії буквально напередодні смерті. Ймовірно, причини такого ставлення були не лиш політичні, бо «всі перепони треба завдячувати конкуренції місцевого лікаря — Поляка чи краще вихреста» (Дорошенко, 1923, с. 1). І. Липа був також позбавлений можливості підтримувати сина, що навчався в університеті в Познані, помер від раку шлунка, який швидко прогресував. Характеристика автором некролога літературної діяльності І. Липи зраджує фахового бібліографа: В. Дорошенко наводить докладний перелік видань, у яких друкувався письменник. І. Липа був серед перших, хто зацікавився психологічним аспектом і символізмом у малій прозі, й саме ці твори були найпопулярніші серед читачів. Його казки, що вийшли в революційну добу друком в Одесі й були перевидані станіславівським видавництвом «Бистриця» 1922 р., плекали в дітях любов до добра й до рідного краю. Тісна співпраця з галицькими й наддніпрянськими діячами засвідчує, що він не втрачав з оvidу ідеал соборної України, який так самовіддано прагнув втілити в життя в буремну добу УНР і беріг як духовну цінність у прикрих умовах еміграції.

Цю унікальну духовну сутність письменника підкреслила й Валентина Завадська в «Молодій Україні». Його характер видніється крізь призму зовнішнього образу, що гармонійно поєднав ідею зцілення особи та суспільства: «Невеличкого зросту, кремезний блондин з голеним розумним обличчям говорив завсіди привітно і щиро» (Завадська, 1923, с. 285). Його сумлінність мала концептуальний характер і виростала із внутрішнього переконання про моральний кодекс лікаря: пацієнти любили його і знали, що він прийде і до найбіднішої хати. Глибоке ро-

зуміння того, кому належить майбутнє нації, спонукало І. Липу писати казки для дітей, «особливу ж увагу звертав на молоде покоління, страючися виховати в ньому національну свідомість» (Завадська, 1923, с. 285).

Чітка україноцентрична орієнтація І. Липи відзначена і в некролозі, надрукованому в газеті «Заграва», задекларований як орган незалежної політичної думки, хоча насправді вона мала «чітку орієнтацію на УВО» (Вдовичин, 2003, с. 324). Вже у фразі «він був оден з тих немногих, які вміють не тільки з гідністю жити, але і з гідністю вмирати» вловлюється те ідейне кредо, що вело життям Юрія Липу, Олену Телігу, Олега Ольжича та численних відомих і безіменних бійців УПА. Він жив і подвижницьки працював без галасу й самореклами, без нарікань «зносив піддулю мріяв «про те велике, якого свідками довелося бути нашому поколінню. А коли воно прийшло, віддав він йому цілого себе, аби впасти на тім довгім шляху, яким іде до своєї Голгофи і до свого воскресення нації» (Др. Іван Липа, 1923, с. 288).

Якщо некролог в «Заграві» проектує вектор Липиної діяльності вперед, в майбутнє, то в «Новому Часі» — назад, у минуле як певний передчасний підсумок. Передчасний і в сенсі особистому, і суспільному, бо ж «нікому не може бути більше боляче в останню годину, як тому, що всеньке своє життя посвятив для якоїсь справи і мусить вмирати, не довівши її до кінця» (Д-р Іван Липа, 1923, с. 2). Цей біль посилював розуміння, що батьківщина надалі залишається в неволі, що рідний народ змушений бути слугою у сусідів. Короткі біографічні штрихи служать канвою для окреслення світогляду І. Липи, йдеться і про його служіння як лікаря, митця, громадського діяча, і про «внесок» окупаційної польської влади в те, що така жертвна людина, яка могла ще багато зробити для нації, передчасно покинула цю землю. У величному похороні взяли участь представники багатьох українських організацій: «В численних промовах віддано честь борцеві за народну справу; безліч цвітів, якими засипано труну, була доказом, що прийшлося йому спочити між своїми на рідній землі» (Д-р Іван Липа, 1923, с. 3).

У некролозі від товаришів-однопартійників з Рівного згадано й інших соратників, які нещодавно відійшли. І хоч невідомий автор визнавав, що мав з І. Липою певні ідеологічні незгоди, однак це не впливало на їхні особисті взаємини. Розповідаючи коротко про життєвий шлях та громадсько-політичну діяльність товариша, автор відзначив ранній прояв його національної ідентичності: ще до вступу в університет він був свідомим українцем, а коли став студентом у Харкові, щиро віддався українській справі, засновуючи першу українську революційну організацію т. зв. «тарасівців». Доля пов'язала його, зокрема, з Рівним, де виходив цитований журнал «Дзвін»: там на партійній конференції в 1919 р. він був обраний головою південної філії Партії самостійників-соціалістів із правом голосу партії. Слова про те, що його «могила —

маяк, що світлитиме сучасному і послідуєчому поколінням та в темряві насунуваної ночі освітлюючи великий тернистий шлях до вільної Матері-України» (Д-р Іван Львович Липа, 1923), кидає алюзію і до могили Шевченка в Каневі, яка століттями є дороговказом для українців, і до рідного Липі Чорного моря.

Галицькі часописи подали докладний опис похорону, зокрема «Діло», «Новий Час», «Наш Прапор». Незважаючи на типову для Львівщини непогоду, «сльотавий день», вшанувати І. Липу зібралося чимало людей — місцевих, інтелігенції зі Львова й емігрантів із Наддніпрянщини. Чин похорону служили місцевий парох, декан о. Григорій Гірняк та троє інших священників, співав хор місцевої читальні «Просвіти». Після панахиди в церкві відбувся парастас: редакція «Діла» відзначила, що поява сина Юрія під час співу «Вічная пам'ять» — це був «дійсно трагічний момент, що дуже зворушив присутніх» (Похорон д-ра Ів. Липи, 1923, с. 3). Під час парастасу сказав прощальне слово о. Гірняк, потім від імені «Народного Комітету» виступив Ярослав Олесницький. Над могилою промовляли від імені винницької громади й місцевих українських товариств адвокат Євген Щуровський, від головного відділу товариства «Просвіта» Степан Шах, від редакції «Діла» Дмитро Левицький і від імені «Українського лікарського товариства» Максим Музика. Найбільш зворушливою була промова Миколи Вороного. Давній приятель згадав про ті далекі часи, коли вони під проводом І. Липи організували «Братство Тараса», про надзвичайну скромність товариша й водночас вимогливість до себе, послідовну позицію українського державника-самостійника, а також про ті злидні, які доводилося терпіти в умовах еміграції. Розповідь візуалізована через емоційну компоненту: «Промова, переплетена мотивами з українських голосінь, повна жалю й розпуки по помершим та пророчої заповіді, що здійсниться мрії його, зробила потрясаюче вражіння: і священники, й народ плакали, слухаючи її» (Похорон д-ра Ів. Липи, 1923, с. 3). Доказом пошани та вдячності було море квітів на могилі, численні вінки від українських товариств і місцевої громади. Навіть по закінченні похорону, зазначала редакція «Нашого Прапора», багато хто залишався стояти над могилою, розташованою поруч із пам'ятником «українських Героїв» (Похорон д-ра Івана Липи, 1923, с. 3). І в цьому був особливий вимір символічного втілення ідеї соборності.

Висновки

Співпраця І. Липи з пресою супроводжувала сі етапи його життя — від друку публіцистичних статей і художніх творів, через активну публікаційну й редакторську діяльність у добу Української Революції до сповнених болю й пошани некрологів. Аналіз цих форм «присутності» засвідчує унікальну роль часописів і в процесі формування індивідуального творчого стилю митця, впливу на читача, і як універсальної

політичної трибуни державотворення. Часописи зберігають духовний простір, який дає змогу навіть через століття сформувані цілісний образ письменника, лікаря й борця за долю нації, побачити підсумок цих змагань крізь призму посмертних згадок.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Варнеке, О. (1929). Українська періодична преса в Одесі 1917–1921 років. В К. Копержинський, Б. Комаров, & П. Марков (Ред.), *Записки Українського бібліографічного товариства в Одесі* (Ч. 2–3, с. 103–116). Одесполіграф.
- Вдовичин, І. (2003). Заграва. В М. М. Романюк & М. В. Галушко (Уклад.), *Українські часописи Львова 1848–1939 рр.: Т. 3, кн. 1. 1920–1928* (с. 323–324). Світ.
- Гаврилюк, І. (1926). *Незабутний: пам'яті Івана Липи*. Народний Стяг.
- Гуцаленко, Т. (1995). Липа Іван Львович. В М. М. Романюк (Ред.), *Українська журналістика в іменах* (Вип. 2, с. 117–120). Науково-дослідний центр періодики.
- Дорошенко, В. (1923, 16 листопада). Д-р Іван Липа. *Діло*, 182, 1–2.
- Дорошенко, В. (1924). Др. Іван Липа (1865–1923). Видатний громадянин, співробітник ЛНВ. *Літературно-Науковий Вістник*, 82, 82–86.
- Д-р Іван Липа. (1923). *Новий Час*, 7, 2–3.
- Д-р Іван Львович Липа. Член Центрального Комітету Української партії Самостійників-Соціалістів (Укр. Народньої Партії). (1923). *Дзвін*, 35, 1.
- Др. Іван Липа. (1923). *Заграва*, 17, 288.
- Завадська, В. (1923). Іван Липа. *Молода Україна*, 24, 285.
- Іван Львович Липа (Петро Шелест). (1908). В О. Коваленко (Ред.), *Українська муза: поетична антологія од початку до наших днів* (с. 826–832). Друкарня П. Барського.
- Липа, І. (1911). Ще про «Літературно-Науковий Вістник». *Діло*, 29, 3–4.
- Липа, І. (1917a). Організуємось! *Українське Слово*, 1, 2.
- Липа, І. (1917b). Руїна. *Українське Слово*, 8, 8–9.
- Липа, І. (1917c, 3 грудня). Вільне козацтво. *Рідний курінь*, 19, 2.
- Липа, І. (1918, 9 червня). Незабутній вечір. *Вільне Життя*, 57, 6.
- Липа, І. (1922). Утома. *Літературно-Науковий Вістник*, 76, 201–211.
- Липа, І. (1924). Мої Думки. *Літературно-Науковий Вістник*, 2, 99–102.
- [Липа, Ю.]. (1924). *Світильник неугасимий. Пам'яті Івана Липи*. Друкарня Видавництва «Чорномор».
- Марнієнко, М. [Липа, І.]. (1890). Нові царські самодури та українські громадяне. *Народ*, 24, 376–378.
- Мищанин, М. [Липа, І.]. (1907, 18 червня). Ідеали чи політика? *Діло*, 123, 1–2.
- Похорон д-ра Ів. Липи. (1923). *Діло*, 184, 3.
- Похорон дра Івана Липи. (1923). *Наш Прапор*, 14, 2–3.
- Романюк, М. (2002). Липа Іван Львович. В М. Романюк (Ред.), *Українська журналістика в іменах* (Вип. 9, с. 355–356). Науково-дослідний центр періодики.
- Стамбол, І. (2017). *Іван Львович Липа в українському національному русі: лікар, письменник, тарасівець* (В. М. Хмарський, ред.). Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.
- Стамбол, І. (Упоряд.). (2020). *Листування Івана Липи (1892–1922)*. Темпора.
- Стамбол, І., & Кучеренко, С. (2019). *Іван та Юрій Липи*. Фоліо.
- Степовик, І. [Липа, І.]. (1918, 10 квітня). Сучасне. *Вільне Життя*, 9, 1–2.
- Степовик, І. [Липа, І.]. (1892). Олександр Потебня: посмертна згадка. *Зоря*, 2, 38–39.
- Чехович, К. (2019). *Християнський націоналізм* (О. Петрук & М. Комариця, упоряд.). Піраміда.
- Profession de foi молодих українців (читане на Тарасові роковини 1893 р. в університетському місті на Україні). (1893, квітень). *Правда*, 17(10), 201–207.

REFERENCES

- Chekhovych, K. (2019). *Khrystyianskyi natsionalizm* [Christian nationalism] (O. Petruk & M. Komarytsia, Comps.). Piramida [in Ukrainian].
- Doroshenko, V. (1923, November 16). D-r Ivan Lypa [Dr. Ivan Lypa]. *Dilo*, 182, 1–2 [in Ukrainian].
- Doroshenko, V. (1924). Dr. Ivan Lypa (1865–1923). Vydatnyi hromadianyn, spivrobotnyk LNV [Dr. Ivan Lypa (1865–1923). Prominent citizen, employee of the Ukrainian National Youth Union]. *Literaturno-Naukovyi Vistnyk*, 82, 82–86 [in Ukrainian].
- D-r Ivan Lvovych Lypa. Chlen Tsentralnoho Komitetu Ukrainskoi partii Samostiinykiv-Sotsiialistiv (Ukr. Narodnoi Partii) [Dr. Ivan Lvovich Lypa. Member of the Central Committee of the Ukrainian Party of Self-Determined Socialists (Ukrainian People's Party)]. (1923). *Dzvin*, 35, 1 [in Ukrainian].
- D-r Ivan Lypa [Dr. Ivan Lypa]. (1923). *Novyi Chas*, 7, 2–3 [in Ukrainian].
- Dr. Ivan Lypa. (1923). *Zahrava*, 17, 288 [in Ukrainian].
- Havryliuk, I. (1926). *Nezabutnyi: Pamiaty Ivana Lypy* [Unforgettable: Memories of Ivan Lypa]. Narodnii Stiah [in Ukrainian].
- Hutsalenko, T. (1995). Lypa Ivan Lvovych. In M. M. Romaniuk (Ed.), *Ukrainska zhurnalistyka v imenakh* [Ukrainian journalism in names] (Iss. 2, pp. 117–120). Naukovo-doslidnyi tsentr periodyky [in Ukrainian].
- Ivan Lvovych Lypa (Petro Shelest). (1908). In O. Kovalenko (Ed.), *Ukrainska muza: poetychna antolohiia od pochatku do nashykh dnyv* [Ukrainian Muse: A poetic anthology from the beginning to our days] (pp. 826–832). Drukarnia P. Barskoho [in Ukrainian].
- Lypa, I. (1911). Shche pro "Literaturno-Naukovyi Vistnyk" [More about the "Literary and Scientific Bulletin"]. *Dilo*, 29, 3–4 [in Ukrainian].
- Lypa, I. (1917a). Orhanizuiemos! [Let's Organize!]. *Ukrainske Slovo*, 1, 2 [in Ukrainian].
- Lypa, I. (1917b). Ruina [Ruin]. *Ukrainske Slovo*, 8, 8–9 [in Ukrainian].
- Lypa, I. (1917c, December 3). Vilne kozatstvo [Free Cossacks]. *Ridnyi kurin*, 19, 2 [in Ukrainian].
- Lypa, I. (1918, June 9). Nezabutnii vechir [Unforgettable evening]. *Vilne Zhyttia*, 57, 6 [in Ukrainian].
- Lypa, I. (1922). Utoma [Fatigue]. *Literaturno-Naukovyi Vistnyk*, 76, 201–211 [in Ukrainian].
- Lypa, I. (1924). Moi Dumky [My Thoughts]. *Literaturno-Naukovyi Vistnyk*, 2, 99–102 [in Ukrainian].
- [Lypa, Yu.]. (1924). *Svitylnyk neuhasymyi. Pamiaty Ivana Lypy* [Unquenchable lamp. In memory of Ivan Lypa]. Drukarnia Vydavnytstva "Chornomor" [in Ukrainian].
- Marnienko, M. [Lypa, I.]. (1890). Novi tsarski samodury ta ukraiinski hromadiane [New Tsarist tyrants and Ukrainian citizens]. *Narod*, 24, 376–378 [in Ukrainian].
- Mishchanyn, M. [Lypa, I.]. (1907, June 18). Idealy chy polityka? [Ideals or politics?]. *Dilo*, 123, 1–2 [in Ukrainian].
- Pokhoron d-ra Iv. Lypy [Funeral of Dr. Iv. Lypa]. (1923). *Dilo*, 184, 3 [in Ukrainian].
- Pokhoron dra Ivana Lypy [Funeral of Dr. I. Lypa]. (1923). *Nash Prapor*, 14, 2–3 [in Ukrainian].
- Profession de foi molodykh ukraintsev (chytane na Tarasovi rokovyny 1893 r. v univerzytetskomu misti na Ukraini) [Profession de foi of young Ukrainians (read at Taras' anniversary in 1893 in a university town in Ukraine)]. (1893, April). *Pravda*, 17(10), 201–207 [in Ukrainian].
- Romaniuk, M. (2002). Lypa Ivan Lvovych. In M. Romaniuk (Ed.), *Ukrainska zhurnalistyka v imenakh* [Ukrainian journalism in names] (Iss. 9, pp. 355–356). Naukovo-doslidnyi tsentr periodyky [in Ukrainian].
- Stambol, I. (2017). Ivan Lvovych Lypa v ukrainskomu natsionalnomu rusi: Likar, pysmennyk, tarasivets [Ivan Lvovich Lypa in the Ukrainian national movement: Doctor, writer, tarasivets] (V. M. Khmarskyi, Ed.). Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [in Ukrainian].

- Stambol, I. (Comp.). (2020). *Lystuvannia Ivana Lypy (1892–1922)* [Correspondence of Ivan Lypa (1892–1922)]. Tempora [in Ukrainian].
- Stambol, I., & Kucherenko, S. (2019). *Ivan ta Yurii Lypy* [Ivan and Yurii Lypy]. Folio [in Ukrainian].
- Stepovyk, I. [Lypa, I.]. (1892). Oleksander Potebnia: Posmertna zghadka [Oleksander Potebnia: Posthumous memorial]. *Zoria*, 2, 38–39 [in Ukrainian].
- Stepovyk, I. [Lypa, I.]. (1918, April 10). Suchasne [Modern]. *Vilne Zhyttia*, 9, 1–2 [in Ukrainian].
- Varneke, O. (1929). Ukrainska periodychna presa v Odesi 1917–1921 rokiv [Ukrainian periodical press in Odessa 1917–1921]. In K. Koperzhynskyi, B. Komarov, & P. Markov (Eds.), *Zapysky Ukrainskoho bibliografichnoho tovarystva v Odesi* [Notes of the Ukrainian Bibliographic Society in Odessa] (Pt. 2–3, pp. 103–116). Odespolihraf [in Ukrainian].
- Vdovychyn, I. (2003). Zahrava [Sunset]. In M. M. Romaniuk & M. V. Halushko (Comps.), *Ukrainski chasopysy Lvova 1848–1939 rr.: T. 3, kn. 1. 1920–1928* [Ukrainian periodicals of Lviv 1848–1939: Vol. 3, Bk. 1. 1920–1928] (pp. 323–324). Svit [in Ukrainian].
- Zavadzka, V. (1923). Ivan Lypa. *Moloda Ukraina*, 24, 285 [in Ukrainian].

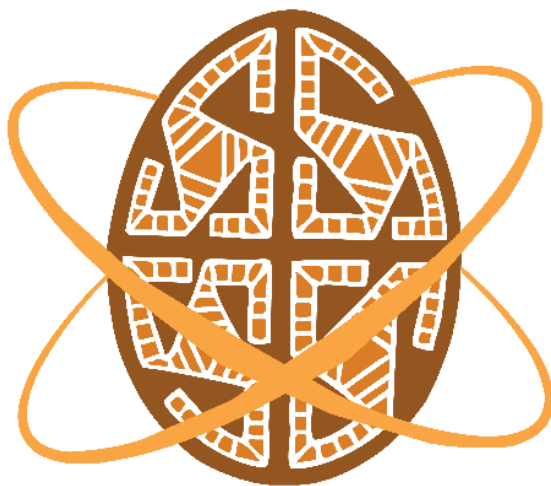
Надійшла: 21.01.2025; Прийнято: 28.04.2025;
Статтю вперше опубліковано онлайн: 18.07.2025

This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons «Attribution» 4.0.

ІСТОРІЯ ЖУРНАЛІСТИКИ

HISTORY OF JOURNALISM

DOI: 10.31866/2616-7948.1(15).2025.335349

УДК 303.643.3:070(=161.2)(430):821.161.2-94.09"19"

Збережена пам'ять: мемуари в пресі української еміграції міжвоєнної Німеччини

Надія КУЛЕША

канд. філол. н., с. н. с.

Львівська національна
наукова бібліотека України
імені В. Стефаникавул. Василя Стефаника, 2,
79000, Львів, Україна

nkleopolis@gmail.com

ORCID 0000-0001-9761-2713

© Кулеша Н., 2025

Мета статті — на основі дослідження контенту преси української еміграції в Німеччині міжвоєнного періоду виявити та проаналізувати мемуарні публікації, надруковані на її сторінках; актуалізувати їхнє значення для вивчення історії України, зокрема періоду Визвольних змагань; з'ясувати реакцію української преси того часу на ці матеріали. Для досягнення поставленої мети використано комплекс методів: системний, історико-джерелознавчий, контент-аналіз та описовий.

Аналіз історіографії питання засвідчує, що, попри високу джерельну цінність спогадів про визвольні змагання, мемуарні публікації в пресі української еміграції Німеччини міжвоєнного періоду не дістали належної уваги дослідників у процесі формування об'єктивної історичної картини доби.

У часописах «Українське Слово» (Берлін, 1921–1922) та «Український Прапор» (Відень, 1919–1923; Берлін, 1923–1932) встановлено й проаналізовано мемуарні публікації В. Андрієвського, І. Герасимовича, Г. Кінчила, В. Леонтовича, О. Мераса, М. Слобідського. Виявлено оперативність часопису «Українське Слово» та однойменного видавництва в оприлюдненні цих матеріалів для широкого кола читачів. Розкрито реакцію тогочасної української преси на ці публікації, зокрема часописів «Літературно-Науковий Вістник», «Свобода», «Український Вістник». З'ясовано важливість мемуарної спадщини як історичного джерела, необхідність її вивчення для правдивої реконструкції подій доби Визвольних змагань, розкриття незадокументованих фактів, аналізу міжнаціональних українсько-російських та українсько-польських взаємин, спростування ворожих маніпуляцій інформацією і встановлення історичної справедливості.

Ключові слова: спогади; рецензія; преса української еміграції; «Українське Слово»; «Український Прапор»; Німеччина; історія доби Визвольних змагань.

PRESERVED MEMORY: MEMOIRS IN THE PRESS OF UKRAINIAN EMIGRATION IN INTERWAR GERMANY

Nadiia KULESHA

PhD in Philology, Senior Research Fellow

Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv

Vasyl Stefanyk Str., 2, 79000, Lviv, Ukraine

nkleopolis@gmail.com

ORCID 0000-0001-9761-2713

The aim of the article is to identify and analyse memoir publications, based on the study of the content of the Ukrainian emigration press in Germany during the interwar period, printed on its pages; to emphasise their significance for the study of Ukrainian history, particularly the epoch of the Liberation Struggles; to define the response of modern Ukrainian press to these materials. To achieve the set goal, a set of research methods is applied: systemic, historical and source analysis, content analysis, descriptive.

The analysis of the historiography indicates that, in spite of the considerable source value of memoirs related to the Liberation Struggles, these publications have not received sufficient scientific attention in the process of forming an objective historical understanding at that time in the Ukrainian emigration press of interwar Germany.

Memoirs by V. Andriievskyi, I. Herasymovych, H. Kinchylo, V. Leontovych, O. Megas and M. Slobidskyi are identified and analysed in the journals "Ukrainske Slovo" (Berlin, 1921–1922) and "Ukrainskyi Prapor" (Vienna, 1919–1923; Berlin, 1923–1932). The efficiency of the journal "Ukrainske Slovo" and the publishing house of the same name in printing these materials for a wide range of readers is revealed. The article also studies the response of the broader Ukrainian press of the time to these memoirs, particularly in such journals as "Literaturno-Naukovyi Vistnyk", "Svoboda" and "Ukrainskyi Vistnyk". The importance of the memoir heritage as a historical source is highlighted, along with the need for its studying in order to accurately reconstruct the events of the Liberation Struggles, uncover undocumented facts, analyse interethnic Ukrainian-Russian and Ukrainian-Polish relations, counter hostile informational manipulations, contribute to the restoration of historical justice.

Keywords: memoirs; review; Ukrainian emigration press; "Ukrainske Slovo"; "Ukrainskyi Prapor"; Germany; history of the Liberation Struggles epoch.

Актуальність проблеми

Мемуари про часи Першої світової війни і Визвольних змагань надзвичайно цінні для з'ясування реальної української історії, яка була викривлена чи й переписана в роки радянського свавілля на українських землях. Сьогоднішня російська агресія проти України спричинена багатьма факторами, і одним із найважливіших є виховання впродовж існування радянської влади поколінь, позбавлених власної пам'яті, яка формує цілісність нації, забезпечує безперервність спадкоємності, посприятиме архівом знань, оперує фактами, висновковує і застерігає від повторення помилок. Актуальною потребою є донесення до українського народу та світової громадськості правдивої історії України, розвінчування московських міфів про відсутність української державності та меншовартості всього українського, активного протистояння ворожій пропаганді, озброєного неспростовними фактами й документами. Важливою джерельною базою в цьому є мемуари учасників подій столітньої давнини, де зафіксовано перебіг тогочасних історичних подій, описано власні спостереження й рефлексії. Деякі із цих спогадів були оперативно опубліковані на сторінках преси української еміграції в Німеччині, доносячи до читацької аудиторії свідчення про історію, яка щойно відбулася.

Стан розроблення проблеми

Мемуари активно використовуються науковцями як джерело історичних досліджень, що дає змогу глибше зрозуміти події, епоху та досвід окремих людей, з'ясувати не лише факти, які не були задокументовані в архівних матеріалах, а й психологічний стан учасників подій, їхні думки й мотивації. Переважно дослідники користуються спогадами відомих діячів, виданих у книжковому форматі, а мемуарні публікації в пресі української еміграції в Німеччині з відомих причин довгий час залишалися поза полем уваги дослідників подій Першої світової війни і років Визвольних змагань. Випущені у світ видавництвом «Українське Слово» в Берліні в 1922 р. невеликими книжковими накладами спогади В. Андрієвського, І. Герасимовича, В. Леонтовича можна вважати бібліографічною рідкістю, які, крім мемуарів В. Леонтовича, ще не дочекалися сучасного перевидання. Видання творів В. Леонтовича в чотирьох томах 2005 р. спричинило розлогий відгук про «Спомини втікача» в газеті «День» (Коцюбинська, 2006). Короткий виклад про мемуарні публікації означених авторів був здійснений авторкою цієї статті (Кулеша, 2024). Що ж до спогадів Г. Кінчила (1926) та М. Слобідського (1929, 1930), опублікованих на сторінках «Українського Прапора» в Берліні на зламі 1920–1930-х рр., то їм не «пощастило» стати об'єктом дослідження українських науковців. Однак до спогадів М. Слобідського звертається в своїх працях польський історик Віктор Венглевич (Węglewicz, 2023, 2024).

Виклад основного матеріалу

Серед багатого фактологічного історичного матеріалу, зафіксованого на сторінках преси української еміграції в Німеччині, особливе місце займають спогади кількох визначних українських діячів, які вперше були опубліковані в берлінському часописі «Українське Слово», що виходив у Берліні від 21 січня 1921 до 1 квітня 1922 рр., а в його редколегії працювали авторитетні діячі З. Кузеля, Д. Дорошенко, С. Томашівський і Б. Лепкий. До співпраці в часописі були залучені визначні українські діячі, які опинилися в еміграції в Німеччині після програву Визвольних змагань і реалізували себе не лише як талановиті пресові публіцисти-аналітики, а й блискучі мемуаристи. Особливою цінністю для тогочасної української емігрантської преси була оперативність публікації спогадів цих знаних особистостей. Так, спомини В. Андрієвського «З минулого. (Рік 1917 на Полтавщині)» друкувалися просто з-під пера автора, адже перший розділ рукопису закінчено 28 лютого, а вже 5 квітня перший уривок спогадів був надрукований у ч. 21 «Українського Слова». Останній уривок у часописі опубліковано 8 грудня 1921 р. у ч. 94.

В. Андрієвський, педагог і літератор, публіцист і журналіст, гласний Полтавської міської думи від 1917 р., докладно описав свою співпрацю на посаді Полтавського комісара народної освіти з Українською Центральною Радою та Гетьманатом у 1917–1918 рр. У час великих потрясінь він намагався реалізувати амбітну освітню програму: українізувати школи всіх рівнів та Учительського інституту; забезпечити навчальні заклади відповідними підручниками та створити українські бібліотеки; відкрити перші українські гімназії та політехнічний інститут у Полтаві; ввести до навчальних програм дисципліни з українознавства. Український патріот, європеець за світосприйняттям, з оптимістичним завзяттям змагався зі спротивом антиукраїнських сил у рідному місті.

У двох частинах спогадів про 1917 р. автор описав, як відбувалися Всеукраїнський з'їзд на Полтавщині (21–22 травня 1917 р.), вибори до Полтавської міської думи (червень–липень 1917 р.), дав усебічну оцінку з'їзду «Союза Хлеборобов Собственников», охарактеризував програму цієї спілки і полеміку з її очільниками, детально і яскраво відтворив події між Першим і Третім Універсалами Центральної Ради, боротьбу із «совітами» та жажіття першої московської інвазії.

У ч. 123 від 26 січня 1922 р. у часописі вміщено рекламу нової книги, випущеної в світ видавництвом «Українське Слово» — спогади В. Андрієвського (1921) «З минулого. (1917-й рік на Полтавщині)». Вони були високо оцінені в рецензіях, опублікованих в українській пресі. Зокрема, Є. Чикаленко писав: «Якби й наші політичні діячі послідували за В. Андрієвським і так само, як він, розказали-б щиро, правдиво, без потайки і без прикрас усе те, що вони бачили й робили, то не мало прислужилися-б для історії сучасного нашого лихоліття» (Чикаленко, 1922а).

В іншому відгуку Є. Чикаленко зазначав: «Спомини В. Андрієвського друкувалися в берлінському «Українському Слові» і їх доводилося читати малими порціями... Тепер же, коли я взявся за сю книжку, то не відриваючись прочитав її в друге з великим інтересом, навіть захопленням... Свою діяльність розказав він талановито, образно і надзвичайно цікаво...» (Чикаленко, 1922b).

В рецензії у віденському «Українському Прапорі» наголошувалося: «ці надзвичайно цікаві спомини тим цінніші, що вони самотні того роду твір, який описує переживання свідомого Українця на Лівобережній Україні...» ("Бібліографія. Віктор Андрієвський", 1922).

Відгукнувся на спомини В. Андрієвського і Ф. Федорців (1922): «Автор виступає перед нами як надзвичайно темпераментна людина, як націоналіст, котрому дорогим є все українське, як робітник, щиро відданий народній справі, як ненависник Москви, що вперто й послідовно несе загрозу Україні». Рецензент дав високу оцінку оповідацькому хисту В. Андрієвського і висловив побажання, аби автор продовжив свої спомини і дав «повну картину своїх переживань як громадянина, щоб діти бачили, як їх батьки помилялися».

Від себе зауважимо, що спогади В. Андрієвського (1921) є водночас важливою джерельною базою для істориків преси, позаяк у них зафіксована цінна інформація про функціонування тогочасних періодичних видань у Полтаві.

Читачі берлінського «Українського Слова» мали добру нагоду першими ознайомитися зі спогадами Володимира Леонтовича (1921, 1922) — українського громадсько-політичного діяча, письменника й мецената, міністра земельних справ Української Держави, які друкувалися із продовженням від 6 грудня 1921 р. (ч. 93) до 25 січня 1922 р. (ч. 122). Автор описав свої перипетії впродовж 1918–1921 рр. Після повалення Гетьманату, перед другим наступом більшовиків, В. Леонтович як уповноважений Українського Червоного Хреста виїхав до Одеси для надання допомоги полоненим українцям, з якими жорстоко поводилася влада російської Добровольчої армії, і перебув сповнену важкими випробуваннями «мандрівку» назад до Києва, а згодом — до Катеринодару, Туапсе, Ялти і за кордон. Автор щиро ділиться пережитими враженнями про радянське й денікінське господарювання на українських теренах, переслідування інтелігенції, спостереження про зростання національного антагонізму між українцями і росіянами, яскраво змальовує побутові й психологічні проблеми людини в часи лихоліття.

Повний варіант споминів був опублікований видавництвом «Українське Слово» окремою книгою 1922 р. Схвальний відгук про спогади В. Леонтовича подав В. Дорошенко (1922), відзначивши «рухливість» видавництва «Українське Слово», яке вже надрукувало кілька книг мемуарного характеру. Оцінюючи спомини В. Леонтовича, рецензент висловлює по-

бажання, аби таких видань було якнайбільше, оскільки «спомини є надзвичайно цінним матеріалом для історика. Вони не тільки проливають світло на деякі темні моменти минулого, не тільки доповнюють факти й відомості, подавані іншими документами, — вони часто дають ключ до розуміння цих документів і актів, вводять у ту лабораторію, з якої виходили ці акти, відкривають нам не раз скриті пружини тих чи інших подій і починань, знайомлять з тим середовищем, в якому ці події й починання відбувалися» (с. 287). Визначне місце в українській мемуарній літературі передбачав для спогадів В. Леонтовича Д. Дорошенко (1922), порівнюючи їх з цікавим романом, від якого важко відірватися, і наголошуючи, що в них поєднуються майстерно описані пережиті автором події і все, ним побачене. «Найбільший інтерес споминів — в умінні вибирати найхарактеристичніші, яскраві побутові риси й подробиці переживаних пригод й концентрувати на них увагу читача, — в майстерних характеристиках типових фігур, змалюваної доби; так і видно виразну руку талановитого письменника...» (с. 93–94).

У бібліографічному огляді віденського «Українського Прапора» теж давалася висока оцінка праці В. Леонтовича, більше того, спомини називалися одними з найкращих у цьому жанрі: «Се спомини живі, рельєфні, цікаві... По перечитанню книжечки стає жалко, що вона така мала» ("Бібліографія. Володимир Леонтович", 1922).

Редактор «Громадського Вістника» Ф. Федорців (1922) акцентував на цінності спогадів В. Леонтовича для дослідників означеної доби: «глибоко трагічні переживання інтелігентної людини, що попала у вир страшного лихоліття, горя й нужди», в яких автор більше уваги приділив не так політичним, як побутовим і психологічним аспектам.

Від 28 лютого (ч. 146) до 25 березня 1922 р. (ч. 152) у часописі друкувалися спогади І. Герасимовича п. н. «Дещо про «тюрму народів», у яких він описав своє перебування в Правобережній Україні в 1919–1920 рр., де якийсь час працював секретарем в Інституті народної освіти в Одесі, був ув'язнений більшовиками як старшина Української галицької армії. Йому вдалося вирватись із в'язниці і після довгих поневірянь як німецько-австрійському полоненому перебратися до Відня. У Берліні був залучений до співробітництва в часописі «Українське Слово», де й побачили світ його «живі» спомини (І. Герасимович закінчив їх писати в листопаді 1921 р.). На підставі особистих вражень автор описав тогочасні політичні, економічні, просвітні й національні відносини та настрої, подаючи їх в окремих розділах, що увиразнюють зміст: «Надії на большевизм», «Добільшевицька українізація», «Провокація і терор», «Слідство в справі одеської різни», «Переслідування Придніпрянців», «Ростріли», «Похід проти укр. кооперації і економ. інституцій», «Шкільництво на Україні», «Українська православна церква», «Земельне питання», «Промисел», «Настрої».

Зокрема, І. Герасимович підкреслив рясні плоди українізації в Одесі, де серед населення швидкими темпами зростала національна свідомість: у місті працювало понад 30 «Просвіт» і понад 60 інших товариств, бібліотек і просвітньо-культурних організацій, понад 30 українських шкіл, в яких працював свідомий учительський персонал (Герасимович, 1922b); функціонувала «Жіноча Громада», успішно працювали «Українобанк», «Дніпросоюз», «Споживсоюз» та інші кооперативні організації (Герасимович, 1922a). Та з приходом на Одещину більшовиків у червні 1920 р. розпочалися арешти, насамперед членів «Просвіти», «Жіночої Громади» та українських кооперативів. «За місяць опісля слідували масові розстріли арештованих українців, головно інтелігенції, членів виділів, або звичайних діяльних членів товариств. Рострілювано по 70 до 80 денно... Так гинули лікарі, інженери, кооператори, учителі, студенти, малярі, артисти, віртуози, журналісти, поети, — одним слово сама сіль нашої нації». Так само підступно було обіцяно вивезти в Галичину полонених бійців УГА, яких зібрали на вокзалі у вагонах і віроломно під покрывом ночі розстріляли разом з жінками і дітьми (Герасимович, 1922b).

Значення цих спогадів для дослідників української історії відзначили чимало рецензентів. Зокрема, В. Дорошенко (1922) наголосив, що спогади І. Герасимовича особливо цікаві завдяки доволі докладній розповіді про життя і відносини в підрадянській Україні: «Оповіді спокоїно й більш-менш об'єктивно, оскільки взагалі може бути об'єктивною жива людина, що любить свій край і бачить усе те лихо, яке чинять йому окупанти [...] Книжка д. Герасимовича дійсно річева й дає нам майже всесторонню картину підсоветського побуту на Україні, розкриваючи ту правду життя, якої даремно шукатимеш у офіційних документах. Автор сам пережив на власній шкірі всі приємності советського раю на Україні й на власні очі бачив і спостерігав ті відносини, про які розповідає. Тому його книжка дуже цінна для майбутнього дослідника, цінніша тим більше, що автор — як Галичанин — міг бути швидше упереджений на користь большевиків, ніж навпаки [...] Книжку варто прочитати всім, хто хоче пізнати правдиві відносини на Великій Україні, особливо всім тим, що в добрій вірі покладаються на всякі побрехеньки советських агентів. Вона може бути доброю протиотрутою на сі платні панегірики» (В. Дорошенко, 1922, с. 286–287). «Український Прапор» охарактеризував описи подій на Одещині просто страшними, а для галичан — особливо «короткий опис різни Галичан в Одесі» («Бібліографія. Іван Герасимович», 1922).

Розлогий відгук на спогади І. Герасимовича подав Ф. Федорців (1922), зазначаючи, що зібрані й висвітлені автором факти служать показником катастрофи по той бік Збруча, а представлена автором яскрава картина більшовицького походу проти всього українського — кооперації, економічних інституцій, освіти, церкви, зародків успішного розвитку села —

визначає пекельну масштабність нищення українців в Україні за допомогою провокацій і терору. Рецензент особливо наголошує на тому, що І. Герасимович «не є Наддніпрянець, тільки “наш” чоловік ... а до того людина, що в свій час спочутливо відносилася до комунізму. Вже це одно управнює нас віднести з повним довірям до його книжки». Спогади І. Герасимовича також вийшли окремою книгою 1922 р. у видавництві «Українське Слово» п. н. «Життя й відносини на Радянській Україні».

Про ще одне важливе джерело до історії України, а саме про книгу Осипа Мегаса «Трагедія Галицької України» (Вінніпег, 1920), розповів в «Українському Слові» Б. Лепкий, ознайомивши читачів з окремими зібраними й упорядкованими колишнім українським делегатом на Паризьку мирну конференцію матеріалами про польську окупацію Галичини 1918–1920 рр. Виконуючи повноваження британського та французького урядів, журналіст О. Мегас спілкувався з польськими владцями англійською та французькою мовами, тому міг доволі вільно пересуватися територією Галичини і отримувати потрібну інформацію. Завдяки цьому йому вдалося зібрати зафіксований у книзі моторошний матеріал до мартиролога українського народу: «до фактів додані свідки, судові та другі документи і, що дуже важне, голоса польської преси, а властиво цієї частини тої преси, котра ще не втратила останків розуму, совісти і чести» (Цит. за: Тихий, 1921а).

Ці спогади, а радше — зафіксовані факти — є справжнім актом обвинувачення проти польського варварства і звірства, вчиненого під час окупації Галичини у 1918–1920 рр.

Перебуваючи 1920 р. у Львові, О. Мегас був свідком терору польських жовнів над заарештованими цивільними українцями, яких вбивали, жорстоко мордуючи, або робили на все життя каліками. Незважаючи на вік і соціальне становище заарештованих, їх морили голодом, утримували в темних і вогких тюремних казематах, над жінками чинили найганебніші насильства. На той час по польських тюрмах сиділо понад 100 000 українців. Серед ув'язнених — професор Кирило Студинський, директор українського страхового товариства «Дністер» Володимир Охримович, адвокат Лев Ганкевич, соймові і парламентські послы, інженери, лікарі, урядовці, понад 1000 священників (серед них — 90-річний радник консисторії Березовський, сина-священника якого повісив поляк д-р Загурскі), близько 50 монахів ЧСВВ і велика кількість жінок і малолітніх дітей, вина котрих полягала у тому, що були членами сімей страчених українських послів, священників і т. п.).

Для виправдання цих арештів перед цивілізованим світом проводилися безперервні обшуки й ревізії. Лише в одній Ставропігії відбулося 32 ревізії, у редакції часопису «Вперед» — 35, у товаристві «Дністер» — 20 (Тихий, 1921а).

Для ілюстрації панування «культурної Польщі» — «підмурівка християнства» — над «гайдамацькими дикунами» зачитуємо лише один уривок із книги О. Меґаса, опублікований на сторінках «Українського Слова»: «Від листопада 1918 р. до жовтня 1919 р. кожний Поляк у Східній Галичині позбавляв життя кожного цивільного Українця без огляду на вік, піл і суспільну верству, а бригадір Бербецкі заявив в інтерв'ю з польським журналістом, поміщенім у польським журналі «Газета Вечорна», що він воює огнем і мечем, бо інакше покорити Українців не можна» (Цит. за: Тихий, 1921b). Як свідчив Б. Лепкий, він прочитав лише 75 сторінок з 253 цієї книги, бо на решту в нього «не стало сил і нервів».

Книга О. Меґаса викликала гнівну реакцію в польській пресі; зокрема, у львівському виданні газети «Rzeczpospolita», як свідчить «Український Вістник» («Новинки. Хвилюються», 1921), повідомлялося про вимогу покарання українців, головно учителів і священників, за надання авторіві свідчень про польське свавілля.

Мемуарні публікації зафіксовано і на шпальтах ще одного українського екзильного часопису — органу Є. Петрушевича «Український Прапор», який наприкінці листопада 1923 р. змушений був через заборону проведення політичної діяльності на території Австрії перебратися з Відня до Берліна. У матеріалах часопису задокументовано перебіг окупації Східної Галичини Польщею і процес полонізації українського населення краю, тож їхнє вивчення є цінною джерельною базою для відтворення реальної історії поневолення й боротьби українців Галичини за власну державність. Одним із найганебніших виявів польської пацифікації було винищування українських військових у таборах для полонених та інтернованих, що засвідчено в спогадах українських військових старшин, які були оприлюднені в «Українському Прапорі». У цих публікаціях знаходимо рефлексії про початок Першої світової війни, окремі описи бойових дій польсько-української війни, а також реалії перебування в російському та польському полоні.

Автор спогадів (які розпочинаються 14 серпня 1914 р.), унтерофіцер війська Австро-Угорської імперії Григорій Кінчило (1926), докладно описав свої враження про перші дні війни, мобілізацію, особливості поведінки військових різних національних груп (мадярів, євреїв, поляків та українців) в очікуванні воєнних дій, полон у росіян після капітуляції (внаслідок голоду), залоги перемиської твердині, похмурі дні російської неволі, несподіване братання з «ворогами» — «російськими» українцями, довгу дорогу на Схід, перші захоплюючі враження від краси природи і заможного побуту в наддніпрянській Україні, велич золотоговерхого Києва, зацікавленість і прихильність українців-киян, табір для полонених в Астрахані, опис побуту киргизів і їхнє ставлення до полонених. Спогади Г. Кінчила (1926) виразно змальовують перебіг військових дій, природу, села, міста, людей, їхні характери, взаємини, по-

бут, кожним рядком підкреслюючи життєлюбність автора. Випереджаючи своїх критиків, автор пише: «Хто буде читати мої спомини, може осудить мене і буде сміятися з мого писання, що я не даю дат... Я знаю про се. У мене були точні записки на візирець австрійського рапорту. Але як ми виходили з Перемишля в полон, то Москалі позабирали в нас не тільки годинники, бритви, знімки, хрести, медалі, але і записки... Нехай також ніхто не сміється з мого писання і най мені не дивується, бо я селянин і маю тільки сільську школу; і не політик я, а пишу зі своєї охоти, бо люблю Україну понад все» (Кінчило, 1926).

У 1928 р. «Український Прапор» почав друкувати «Невільницькі спогади» Михайла Слобідського, перша частина яких з'явилася в ч. 17/19 від 1 листопада 1928 р., а остання — у ч. 11 від 31 грудня 1930 р. Ці спогади — це свідчення бойового старшини Української Галицької Армії, уродженця Золотої Слободи на Тернопільщині, який потрапив у полон 15 липня 1919 р. на «становищах між Бучачем та Чортковом».

Автор достовірно задокументував злочини польської військової і цивільної влади щодо українських військовополонених та в'язнів табору Бугшопи (так іменувався табір в околицях Берестя Волинського (Брест-Литовської фортеці), який був справжнім табором смерті.

Свідчення українського старшини про макабричну дійсність табору над Бугом, про нелюдське ставлення табірної адміністрації до полонених, цинічне пограбування ув'язнених з особистих речей, одягу, грошей, відсутність задоволення елементарних санітарних, медичних та харчових потреб, голод, холод, епідемії, садистичні фізичні й моральні тортури, що призвели до жахливих чисельних втрат та інвалідизації полонених: були дні, коли число померлих перевищувало 100 людей денно і «ніхто з полонених не вірив, що вийде з табору ціло» (Слобідський, 1929). «Ні, не табором смерті, а табором повільного конання ліпших синів українського народу — стали Бугшопи і пам'ять про них не скоро загине...». (Слобідський, 1930). Оповідач зміг вирватися з цього пекельного місця «завдяки» висипному тифу: йому пощастило, на відміну від переважної більшості співтоваришів по недолі, потрапити на лікування до епідеміологічного шпиталю в Замостю, після чого він від кінця вересня 1919 р. став в'язнем іншого, більш «гуманного» табору № 4 полонених і інтернованих у Пікуличах поблизу Перемишля.

М. Слобідський (1930) у своїх споминах слушно зауважив, що «історик знайде колись великий матеріал в архівах з таборів полонених», про що свідчать наукові праці сучасних дослідників, зокрема й польських, про перебування українців у польських таборах для інтернованих і полонених (Węglewicz, 2023, 2024). Історична справедливість потребує значно ширшого кола досліджень цієї тематики, оскільки проливає світло на замовчувані факти польсько-українських відносин у міжвоєнний періоді дає змогу простежити їхню еволюцію впродовж XX–XXI ст.

Висновки

Перечитуючи спогади українських авторів про події 1914–1921 рр., які охоплюють час від Першої світової війни до програшу Визвольних змагань, знаходимо багато аналогій з подіями теперішніми. На жаль, уроки історії не були вивчені українським суспільством, криваве нищення України російською збройною і пропагандистською агресією здійснюється у XXI ст. І насамперед це стало можливим саме через незнання реальної історії, оскільки кілька українських поколінь не мали доступу до фактів цієї правдивої історії. Все україноцентричне було затавроване, замовчане, заборонене, зганьблене чи й ліквідоване. Україноцентрична преса, яка після Першої світової війни могла відносно вільно розвиватися лише в еміграції та Східній Галичині, була недоступна для підрядянських українців, а після 1939 р. — і для Західної України. Що не було знищено, опинилося у спецфондах, доступ до яких став можливим лише в незалежній Україні. Виховані на ідеалах ворога, позбавлені власної пам'яті, мови, історії, культури, переконані в своїй меншовартості, українські нащадки радянщини витворили нашу сьогоднішню реальність, дозволили ворогові руйнувати Україну фізично, духовно й ментально. Мемуари українських діячів початку XX ст., розсіпані на сторінках преси столітньої давнини, видані малими накладками у важкий післявоєнний час у Західній Європі, зафіксували «протиотруту» до московської інвазії, і цей антидот повинен бути використаний теперішнім поколінням для остаточного визволення від облуди та ілюзій. Не менш важливим є висновок на обговорення українськими і польськими істориками замовчуваних фактів винищення українства в Другій Речі Посполитій, які до сьогодні ігноруються, пересмикуються або й заперечуються польською стороною, натомість оголошуючи на весь світ українців «людобойцями», до чого долучилася російська пропаганда. Тогочасні українсько-польські відносини вимагають переосмислення, об'єктивного, беземоційного висвітлення, адже фальшування правди породжує щораз більші проблеми співіснування. Безцінними в цій справі є й мемуари — важливе джерело для розуміння епохи, оскільки вони передають особистий досвід та емоційне тло пережитих автором подій, розкривають деталі побуту й культури, висвітлюють мотивації вчинків, доповнюють офіційну історію незафіксованими в документах фактами.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Андрієвський, В. (1921). *З минулого: Т. 1. (1917 рік на Полтавщині)*. Українське Слово. Бібліографія. Віктор Андрієвський: З минулого (1917-й рік на Полтавщині). (1922, 15 квітня). *Український Прапор*, 15.
- Бібліографія. Володимир Леонтович: Спомини утікача. (1922, 3 червня). *Український Прапор*, 22.
- Бібліографія. Іван Герасимович: Життя й відносини на Радянській Україні. (1922, 3 червня). *Український Прапор*, 22.

- Герасимович, І. (1922a). Дещо про «тюрму народів». *Українське Слово*, 146.
- Герасимович, І. (1922b). Дещо про «тюрму народів». *Українське Слово*, 147.
- Дорошенко, В. (1922). Герасимович Іван. Життя й відносини на Радянській Україні. Бібліотека «Українського Слова» ч. 14, Берлін, 1922. Ст. 104. Леонтович Вол. Спомини утікача. Бібліотека «Українського Слова» ч. 13, Берлін, 1922. Ст. 154. *Літературно-Науковий Вістник*, 6, 284–287.
- Дорошенко, Д. (1922). Володимир Леонтович. Спомини утікача. Бібліотека «Українського Слова», ч. 13. Берлін, 1922. Ст. 154. *Літературно-Науковий Вістник*, 7, 93–94.
- Кінчило, Г. (1926). Мої спомини з часів війни. *Український Прапор*, 4.
- Коцюбинська, М. (2006). Володимир Леонтович — ще один почутий голос нашої історії. *День*. <https://day.kyiv.ua/article/poshta-dnya/volodymyr-leontovych-shchedyn-pochuty-holos-nashoyi-istoriyi>
- Кулеша, Н. (2024, 8–10 жовтня). Історія у спогадах: мемуарні публікації «Українського Слова» (Берлін, 1921–1922). В О. М. Василенко (Ред.), *Бібліотека. Наука. Комунікація. Інтеграція у міжнародний бібліотечний простір* [Матеріали конференції] (Т. 2, с. 229–233). Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.
- Леонтович, В. (1921, 6 грудня). Спомини втікача. *Українське Слово*, 93.
- Леонтович, В. (1922, 25 січня). Спомини втікача. *Українське Слово*, 122.
- Новинки. Хвилюються. (1921, 12 липня). *Український Вістник*, 132.
- Слобідський, М. (1929). Невільницькі спогади. *Український Прапор*, 7.
- Слобідський, М. (1930). Невільницькі спогади. *Український Прапор*, 11.
- Тихий, П. [Лепкий, Б.]. (1921a). Книга горя. *Українське Слово*, 21.
- Тихий, П. [Лепкий, Б.]. (1921b). Книга горя. *Українське Слово*, 22.
- Федорців, Ф. (1922, 4 червня). Рецензії й замітки. З минулого й сучасного. *Громадський Вістник*, 84.
- Чикаленко, Є. (1922a). В. Андрієвський. З минулого. (1917 рік на Полтавщині). 2 частини [...]. Бібліотека «Українського Слова», ч. 6. *Літературно-Науковий Вістник*, 2, 191.
- Чикаленко, Є. (1922b, 29 вересня). Нові книжки і видання. *Свобода*, 226.
- Węglewicz, W. (2023). Transportation of Ukrainian prisoners-of-war and internees from Eastern Galicia to the Polish POW Camps in years 1918–1920. In T. Grabarczyk, J. Kita, M. Pogońska-Pol, & M. Voloshchuk (Eds.), *Oblicza wojny* (Vol. 8, pp. 153–168). Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. <https://doi.org/10.18778/8331-314-6.08>
- Węglewicz, W. (2024). Jeńcy z Ukraińskiej Armii Halickiej w Obozie Jeńców nr 4 w Pikulicach (1919–1920 r.). *Klio*, 69(1), 107–127. <http://dx.doi.org/10.12775/KLIO.2024.005>

REFERENCES

- Andriievskiy, V. (1921). *Z mynuloho: T. 1. (1917 rik na Poltavshchyni)* [From the past: Vol. 1. (1917 in Poltava region)]. *Ukrainske Slovo* [in Ukrainian].
- Bibliografia. Ivan Herasymovych: Zhyttia y vidnosyny na Radianskii Ukraini [Bibliography. Ivan Herasymovych: Life and relations in Soviet Ukraine]. (1922, June 3). *Ukrainskyi Prapor*, 22 [in Ukrainian].
- Bibliografia. Viktor Andriievskiy: Z mynuloho (1917-i rik na Poltavshchyni) [Bibliography. Viktor Andriievskiy: From the past (1917 in Poltava region)]. (1922, April 15). *Ukrainskyi Prapor*, 15 [in Ukrainian].
- Bibliografia. Volodymyr Leontovych: Spomyny utikacha [Bibliography. Volodymyr Leontovych: Memories of a fugitive]. (1922, June 3). *Ukrainskyi Prapor*, 22 [in Ukrainian].
- Chykalenko, Ye. (1922a). V. Andriievskiy. Z mynuloho. (1917 rik na Poltavshchyni). 2 chastyny [...]. Bibrlioteka "Ukrainskoho Slova", ch. 6 [V. Andriievskiy. From the past. (1917 in Poltava region). 2 parts [...]. Library of the "Ukrainian Word", part 6]. *Literaturno-Naukovyi Vistnyk*, 2, 191 [in Ukrainian].
- Chykalenko, Ye. (1922b, September 29). Novi knyzhky i vydannia [New books and publications]. *Svoboda*, 226 [in Ukrainian].

- Doroshenko, D. (1922). Volodymyr Leontovych. Spomyny utikacha. Biblioteka "Ukrainskoho Slova", ch. 13. Berlin, 1922. St. 154 [Volodymyr Leontovych. Memories of a fugitive. Library of the "Ukrainian Word", part 13. Berlin, 1922. Art. 154]. *Literaturno-Naukovyi Vistnyk*, 7, 93–94 [in Ukrainian].
- Doroshenko, V. (1922). Herasymovych Ivan. Zhyttia y vidnosyny na Radianskii Ukraini. Biblioteka "Ukrainskoho Slova" ch. 14, Berlin, 1922. St. 104. Leontovych Vol. Spomyny utikacha. Biblioteka "Ukrainskoho Slova" ch. 13, Berlin, 1922. St. 154 [Herasymovych Ivan. Life and relations in Soviet Ukraine. Library of the "Ukrainian Word" part 14, Berlin, 1922. Art. 104. Leontovych Vol. Memories of a fugitive. Library of the "Ukrainian Word" part 13, Berlin, 1922. Art. 154]. *Literaturno-Naukovyi Vistnyk*, 6, 284–287 [in Ukrainian].
- Fedortsiv, F. (1922, June 4). Retsenzii y zamitky. Z mynuloho y suchasnoho [Reviews and notes. From the past and the present]. *Hromadskyi Vistnyk*, 84 [in Ukrainian].
- Herasymovych, I. (1922a). Deshcho pro "tiumu narodiv" [Something about the "prison of peoples"]. *Ukrainske Slovo*, 146 [in Ukrainian].
- Herasymovych, I. (1922b). Deshcho pro "tiumu narodiv" [Something about the "prison of peoples"]. *Ukrainske Slovo*, 147 [in Ukrainian].
- Kinchylo, H. (1926). Moi spomyny z chasiv viiny [My memories from the war]. *Ukrainskyi Prapor*, 4 [in Ukrainian].
- Kotsiubynska, M. (2006). Volodymyr Leontovych — shche ody nashoi istorii [Volodymyr Leontovych — another heard voice of our history]. *Den*. <https://day.kyiv.ua/article/poshta-dnya/volodymyr-leontovych-shche-odyn-pochutyty-holos-nashoyi-istoriyi> [in Ukrainian].
- Kulesha, N. (2024, October 8–10). Istoriia u spohadakh: memuarni publikatsii "Ukrainskoho Slova" (Berlin, 1921–1922) [History in memoirs: Memoir publications of the "Ukrainske Slovo" (Berlin, 1921–1922)]. In O. M. Vasylenko (Ed.), *Biblioteka. Nauka. Komunikatsiia. Intehratsiia u mizhnarodnyi bibliotechnyi prostir* [Library. Science. Communication. Integration into the international library field] [Conference proceedings] (Vol. 2, pp. 229–233). Vernadsky National Library of Ukraine [in Ukrainian].
- Leontovych, V. (1921, December 6). Spomyny vtikacha [Memoirs of a fugitive]. *Ukrainske Slovo*, 93 [in Ukrainian].
- Leontovych, V. (1922, January 25). Spomyny vtikacha [Memoirs of a fugitive]. *Ukrainske Slovo*, 122 [in Ukrainian].
- Novynky. Khvyluiutsia [News. Excited]. (1921, July 12). *Ukrainskyi Vistnyk*, 132 [in Ukrainian].
- Slobidskyi, M. (1929). Nevilnytski spohady [Memoirs of a slave]. *Ukrainskyi Prapor*, 7 [in Ukrainian].
- Slobidskyi, M. (1930). Nevilnytski spohady [Memoirs of a slave]. *Ukrainskyi Prapor*, 11 [in Ukrainian].
- Tykhyi, P. [Lepkyi, B.J. (1921a). Knyha horia [Book of sorrows]. *Ukrainske Slovo*, 21 [in Ukrainian].
- Tykhyi, P. [Lepkyi, B.J. (1921b). Knyha horia [Book of sorrows]. *Ukrainske Slovo*, 22 [in Ukrainian].
- Weglewicz, W. (2023). Transportation of Ukrainian prisoners-of-war and internees from Eastern Galicia to the Polish POW Camps in years 1918–1920. In T. Grabarczyk, J. Kita, M. Pogońska-Pol, & M. Voloshchuk (Eds.), *Oblicza wojny* [Faces of War] (Vol. 8, pp. 153–168). Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. <https://doi.org/10.18778/8331-314-6.08> [in English].
- Weglewicz, W. (2024). Jeńcy z Ukraińskiej Armii Halickiej w Obozie Jeńców nr 4 w Pikulicach (1919–1920 r.) [Ukrainian captives from Ukrainian Halych Army in the Prisoner-of-wars Camp number 4 in Pikulice (1919–1920)]. *Klio*, 69(1), 107–127. <http://dx.doi.org/10.12775/KLIO.2024.005> [in Polish].

Надійшла: 14.01.2025; Прийнято: 03.04.2025;

Статтю вперше опубліковано онлайн: 18.07.2025

This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons «Attribution» 4.0.

DOI: 10.31866/2616-7948.1(15).2025.335351

УДК 655.4/5:[303.643.3:070(477.85)

Видавнича і промоційна діяльність буковинського товариства «Руська Рада» (на матеріалах газет «Буковина» та «Народний Голос»)

Друга половина XIX — початок XX ст. характеризується активізацією національно-культурних рухів населення Буковини. Для української народності це була ще й внутрішня боротьба щодо свого розвитку в москвофільському чи народовському спрямуванні, яка зачепила фактично всі тогочасні товариства: «Руську Бесіду», «Руську Раду», «Союз», «Руську Школу» («Українську Школу») та ін. Зміни на краще почалися лише після приходу до керівництва цими організаціями представників народовського крила. Завдання і сфери їхніх зацікавлень були різні: від освітньо-просвітницької роботи до політичної, від заснування власної періодики до формування мережі народних шкіл, бібліотек і читалень. У контексті такої різноманітної діяльності цілком логічним постає і друк власної українськомовної книги. Видавничий спадок цього періоду досі залишається маловивченим. Комплексними є кілька досліджень різнонаціональної преси. Стосовно українського друку зазначимо, що маємо окремі книгознавчі статті початку XX ст., радянських часів, а також періоду незалежності. Проте науковці часто аналізували його через призму історії чи літератури, опускаючи власне видавничі аспекти.

В основі статті — виявлення видавничої та промоційної діяльності українського політичного товариства «Руська Рада». Окреслено основні аспекти їхніх видавничих зацікавлень, опрацьовано власні книжкові проекти та серії, детально охарактеризовано рекламно-промоційні видавничі публікації на сторінках часописів «Народний Голос» та «Буковина». Проаналізовано передумови заснування власної друкарні, її співпраці з різними тогочасними товариствами й видавцями, проведено статистичний огляд надрукованих книг.

Джерельну базу дослідження становлять архівні матеріали, періодичні видання, спогади учасників національних рухів, тогочасних та сучасних дослідників історії преси Буковини та друку загалом.

Ключові слова: історія друку; буковинське книговидання; національні товариства; видавничі центри; друкарня; «Руська Рада»; газета; «Народний Голос»; Чернівці.

Тарас ГРИНІВСЬКИЙ

канд. н. із соц. комунік., доц.

Чернівецький
національний університет
імені Юрія Федьковича

вул. Михайла Коцюбинського, 2,
58002, Чернівці, Україна

t.grynivskyj@chnu.edu.ua

ORCID: 0000-0002-7902-6945

Юлія МЕЛЬНИЧУК

канд. н. із соц. комунік.,
асист.

Чернівецький
національний університет
імені Юрія Федьковича

вул. Михайла Коцюбинського, 2,
58002, Чернівці, Україна

j.melnychuk@chnu.edu.ua

ORCID: 0000-0002-3991-1704

© Гринівський Т.,
Мельничук Ю., 2025

PUBLISHING AND PROMOTIONAL ACTIVITIES OF BUKOVYNA SOCIETY “RUSKA RADA” (BASED ON MATERIALS FROM THE NEWSPAPERS “BUKOVYNA” AND “NARODNYI HOLOS”)

Taras HRYNIVSKYI

*PhD in Social Communications, Associate Professor
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
Mykhailo Kotsiubynskyi Str., 2, 58002, Chernivtsi, Ukraine
t.grynivskyj@chnu.edu.ua
ORCID: 0000-0002-7902-6945*

Yuliia MELNYCHUK

*PhD in Social Communications, Assistant Professor
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
Mykhailo Kotsiubynskyi Str., 2, 58002, Chernivtsi, Ukraine
j.melnychuk@chnu.edu.ua
ORCID: 0000-0002-3991-1704*

The second half of the 19th and the early 20th centuries were characterised by the intensification of national and cultural movements in Bukovyna. For the Ukrainian nation, this period was also marked by an internal struggle for its future development in the moscophile or national direction. It was a conflict that influenced virtually all societies of that time, including “Ruska Besida,” “Ruska Rada,” “Soyuz” “Ruska Shkola” (“Ukrainska Shkola”), etc. Changes for the better began only when representatives of the nation basis took over the leadership of these organisations. Their tasks and priorities ranged from educational and awareness-raising activity to political one, as well as from grounding their own periodicals to creating a network of public schools, libraries and reading rooms. In the aspect of such diverse initiatives, it was natural that they would begin publishing Ukrainian-language books of their own. The publishing heritage of this period still remains largely understudied. Only a few studies provide a comprehensive analysis of the multinational press. It is worth to note that as for the Ukrainian publishing, there are some book-length articles in the early 20th century, the Soviet epoch and the years of independence. However, scientists have often analysed it primarily from historical or literary perspectives, paying little attention to their publishing aspects as such.

The article studies the publishing and promotional activities of the Ukrainian political society “Ruska Rada”. It outlines the main directions of the society’s publishing interests, works out its own book projects and series, and provides a detailed description of advertising and promotional materials published in the pages of “Narodnyi Holos” and “Bukovyna”. Particular attention is paid to the prerequisites for establishing the society’s own printing house, its cooperation with various societies and publishers of that time, as well as a statistical overview of the printed books.

The source base of this research includes archival materials, periodicals, memoirs of participants in the national movements, works of scientists of the past and modern researchers of the history of Bukovyna press and publishing in total.

Keywords: history of printing; Bukovyna book publishing; national societies; publishing centres; printing house; “Ruska Rada”; newspaper; “Narodnyi Holos”; Chernivtsi.

Постановка проблеми.

Друга половина XIX — початок XX ст. на Буковині характеризується активізацією національно-культурних рухів різноетнічного населення краю. На межі століть, за даними газети «Буковина» ("Товариства на Буковині", 1903), у краї офіційно було зареєстровано 821 товариство. Для української народності це ще й внутрішня боротьба щодо свого розвитку в москвофільському чи народовському спрямуванні, яка зачепила фактично всі тогочасні організації (наприклад, «Руську Бесіду» (рік заснування — 1869) «Руську Раду» (1870), «Союз» (1875), «Руську Школу» («Українську Школу») (1887) та ін. Завдання і сфери їхніх зацікавлень були різні: від освітньо-просвітницької роботи до політичної, від заснування власної періодики до формування мережі народних шкіл, бібліотек і читалень. У контексті такої різноманітної діяльності цілком логічним постає і друк власної українськомовної книги.

Попри те, що початки формування буковинського книгодруку припадають на межу XVIII–XIX ст. (найперше німецькомовних книг з друкарні П. Екгардта, хоча у 1804 р. він же надрукував «Октоих или Осмигласник», одну з перших, а можливо й першу, кириличним шрифтом), видань для української громади тривалий час було мало.

Ситуація змінилася на краще у 80-х роках XIX ст., коли керівництво національними організаціями перебрали на себе представники народовського крила, кардинально змінивши бачення національного становлення та розвитку українського населення краю, а також своєї ролі в цих процесах. Відбувся перехід від незрозумілого «язичія» до народної мови в пресі (першою стала газета «Буковина», 1885), книзі, шкільництві. І кожне з товариств зробило свій вагомий внесок у ці процеси.

Стан вивчення проблеми

Укотре констатуємо, що ґрунтовних досліджень буковинської періодики все ще дуже мало. Можемо зарахувати в їхнє число праці М. Романюка (2000), М. Вінклера (Winkler, 2007), а також спогади сучасників тогочасного медійного процесу. Видавнича справа на Буковині початку XX ст. описана в кількох дослідженнях, проте серед них і радянські праці, котрі з ідеологічних міркувань були дуже неповними. Активізувалось вивчення українського друку вже в період Незалежності, однак аналіз здійснювався переважно в контексті історії чи літератури, а суто видавничі аспекти залишались поза увагою. Серед наявних праць слід виділити ґрунтовні дослідження О. Ножака (2010а, 2010б) про різні аспекти буковинського книгодруку, наукові розвідки О. Добржанського (1999), Ю. Боднарюк (2007), Н. Миронюк (2015), Л. Шологон (2000) тощо, котрі, однак, не закрили прогалину в дослідженні видавничої справи Буковини.

Варто також звернути увагу на серію власних матеріалів авторів пропонованої статті Ю. Мельничук (Гринівський & Мельничук, 2024) та

Т. Гринівського (Гринівський, 2021a, 2021b, б.д.; Гринівський & Мельничук, 2024; Hryniw's'kyj, 2023) з історії буковинської різнонаціональної преси та книгодрукування про окремі складники окресленої наукової проблеми.

Завдання статті. Мета дослідження — аналіз видавничої та промоційної діяльності українського товариства «Руська Рада» кінця XIX — початку XX ст. у контексті просвітницьких процесів Буковини.

Завдання — визначити роль товариства «Руська Рада» у становленні українського книгодрукування Буковини; окреслити видавничий портфель товариства; охарактеризувати діяльність власної друкарні; проаналізувати видавничо-промоційні матеріали на шпальтах їхнього часопису «Народний голос».

Джерельну базу становлять архівні документи та систематичні каталоги книг, періодичні видання краю кінця XIX — початку XX ст., зокрема «Буковина» та «Народний Голос», матеріали тогочасних і сучасних дослідників буковинської преси та друку.

Виклад основного матеріалу.

Товариство «Руська Рада» (дата заснування — 31 липня 1870 р.) було першим українським політичним об'єднанням краю. Його офіційна назва — «Буковинське політичне товариство “Руська Рада” в Чернівцях», перший голова — В. Продан.

Ледь не двадцять перших років його існування характеризуються боротьбою між москвофільською та народовською частинами товариства, а також майже повною бездіяльністю впродовж 1883–1889 рр. І лише з 1889 р. воно остаточно перейшло на народовські позиції за керівництва Є. Пігуляка і півтори десятиліття було одним із найвпливовіших на Буковині (у 1897 р. мало 316 членів). 1903–1908 рр. — період малоактивності та суцільних чвар лідерів. І лише в 1909 р. за ініціативи С. Смаль-Стоцького відбулась його реорганізація в так звану мужицьку партію зі змінами в статуті. Активно діяло до 1912 р. (час банкрутства «Селянської каси», до керівництва якої входила значна частина лідерів «Руської Ради»). Перед Першою світовою війною фактично перестало існувати і більше не відновилося (натомість друкарня функціонувала до 1917 р.).

У період своєї найактивнішої діяльності товариство видавало часописи «Буковина» (перейняло від товариства «Руська Бесіда»), «Руська Рада» (з 1898 р.), «Народний Голос» (з 1909 р.), а також заснувало першу українську друкарню (1896), яка стала видавничим осередком краю, місцем друку національної книги.

Загалом видавничу діяльність товариства можна окреслити в кількох аспектах:

1. випуск власної періодики (газети «Буковина», «Руська Рада», «Народний Голос»);
2. організація роботи друкарні та власні видавничі проекти.

Періодика товариства «Руська Рада»

Перші дві згадані вище газети вже неодноразово були об'єктами детального аналізу науковців, які особливу увагу звертали на «Буковину» як перше українське знакове періодичне видання краю (маємо на увазі праці М. Романюка, А. Гречанюка, С. Костя, А. Жуковського й ін.). Ми ж у своїй розвідці детально зупинимось на «Народному Голосі», часопису періоду змін та активізації діяльності товариства.

«Народний Голос» (1909–1915), котрий видавала «Руська Рада», дуже вирізнявся від інших газет, якими опікувалось товариство. Редакційна політика видання включала захист прав народу, мови, народності та релігії. Проте газета виділялась не безпосередньо своїм контентом, бо в цьому вони не могли змагатись із «Буковиною», а саме оформленням та наявністю великої кількості оголошень, значну частину яких становила промоція продукції друкарні «Руської Ради» або інших друкарень, з якими підтримувались дружні стосунки.

М. Романюк (2000) про часопис писав так: «Особливість «Народного Голосу» — це обширна інформаційно-рекламна частина, яка в окремі роки займала від 2 до 4 сторінок. Тут містилися списки нових книг і видань, широко рекламувалася чернівецька «Народна бібліотека», діяльність «Руської каси» і торгового відділу «Селянської каси», містилися інформаційні замітки про цікаві винаходи та наукові досягнення, медичні рекомендації на зразок «Оповіданє для тих, що хорі на жолудок». Значне місце відводилося і під різного типу оголошення, здебільшого торгівельного характеру («Купуйте землю» тощо).

Верстка, поліграфічне та ілюстративне оформлення газети відзначаються певною продуманістю. Усі важливі місця в текстах публікацій виділялися напівжирним шрифтом, подавалися урозбивку, інформаційні повідомлення та рекламні оголошення поліграфічно виділялися» (Романюк, 2000, с. 189).

Про оригінальність ілюстративного оформлення свідчить, до прикладу, перша шпальта випуску газети від 25 квітня 1913 р., приурочена Великодню.

Причини періодичного припинення/відновлення виходу «Народного Голосу» та видавничої діяльності «Руської Ради» легко простежити, виходячи з матеріалів часопису. Вперше про паузу у видавничій діяльності через страйк складачів у друкарні йшла мова у ч. 59 від 26 грудня 1911 р. Зокрема, зазначено, що складачі «Руської Ради» та інших друкарень домовилися про страйк, вимагаючи підвищення платні. За свідченням редакції, всі друкарні були проти цього, проте закінчився страйк на користь складачів.

У ч. 62 від 26 січня 1912 р. редакція «Народного Голосу» звернулася до читачів із повідомленням про те, що після двох років існування часопис перестав виходити, натомість своє зусилля видавництво спрямовуватиме на газету «Нова Буковина»: «Руска Рада» пристала на се, аби не видавати далі «Народного Голосу», коли ся нова часопись, призначена для всего нашого народу, буде заспокоювати потреби селян, аби підперти пробу з'єднання всего нашого народу коло одної спільної всім організаціям часописи».

Але історія «Народного Голосу» на цьому не закінчилась: «Однак з другої половини 1912 р. газета «Народний Голос» знову відновила свій випуск. З цього приводу редакція у статті «Наша газета в 1913-ім році» писала: «Бажаючи заспокоїти бажанє наших селян, які хотіли мати свою власну газету, почали ми з початком другої половини минулого року замість тижневика “Нової Буковини”, видавати “Народний Голос” (1913. Ч. 1. С. 2)» (Романюк, 2000, с. 190).

Стосунки із С. Смаль-Стоцьким, який тривалий час очолював «Руську Раду» в редакції суттєво погіршилися наприкінці 1913 р., про що свідчить матеріал «Буковинці, лучімся!» (3 жовтня 1913 р.). Надалі він уже не співпрацював із товариством, натомість почав видавати власний часопис «Україна». Про цей факт згадував і М. Романюк, щоправда, без прив'язки до подій, які це спричинили, зазначаючи, що «Народний Голос» друкував статті про видатних людей України: «а також про буковинського громадського діяча С. Смаль-Стоцького (з 1913 р. здебільшого критичні)» (Романюк, 2000, с. 187). Такий розвиток подій негативно вплинув на подальшу долю часопису.

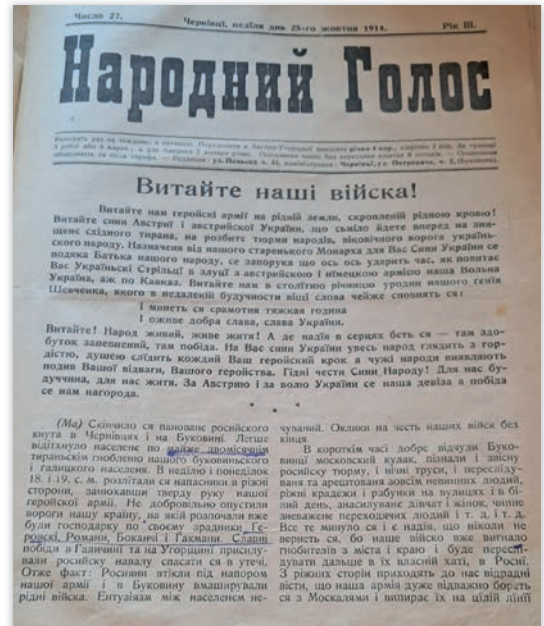
У числі від 27 лютого 1914 р. на першій шпальті опубліковано звернення «До наших читачів!», у якому йдеться про те, що газета не виходить уже більше двох місяців через страйк робітників друкарні. Причиною стали вимоги друкарів підвищити тарифну сітку на оплату їхньої праці. Але на цьому труднощі не припинились. 20 березня 1914 р. редакція публікує оголошення про те, що друкарню «Руської Ради» викупили Юрій Добровольський, Гаврило Гордий та Микола Топущак, аби «врятувати свою інституцію». Тут же опубліковано заклики до громади звертатися до них із друкарськими роботами, які обіцяють виконувати за поміркованими цінами. Відтоді в «Народному

Голосі» зазначалось, що видає часопис «Комітет», тобто малось на увазі, очевидно, що керувала процесом уже група власників.

Починаючи з ч. 27 від 25 жовтня 1914 р., редакція вперше за багато років змінила оформлення першої шпальти та логотип «Народного Голосу» і його оформлення, вочевидь, прив'язавши такі нововведення до бойових дій на Буковині, радіючи з того, що російські війська втекли з краю. Вже у ч. 30 від 22 листопада 1914 р. опублікували повідомлення про те, що часопис виходитиме надалі двічі на тиждень: у середу «Нова Буковина», а в неділю «Народний Голос» у подвійному об'ємі, тобто в редакції сподівались, що справи надалі йтимуть доволі добре. Проте склалось не зовсім так: у номері від 17 квітня 1915 р. читаємо повідомлення: «З причини московського наїзду на Буковину ми не могли видавати «Народний голос» і робимо се аж тепер. Видавництво сполучене з великими трудностями і коштами, але зробимо все можливе, щоби внести хоч трохи поради і розради між наших людей». Надалі газета виходила лише раз на тиждень, у суботу.

Зважаючи на всі труднощі, очевидно, що суттєво зменшилась і кількість промоційних матеріалів. 15 травня 1915 р. опубліковане невеличке повідомлення про вихід «Православного календаря на рік 1915», у якому зазначалось, що придбати його можна в усіх книгарнях Чернівців. Цікаво, що в ч. 10 від 19 червня 1915 р. знаходимо замітку про цей же календар, котрий можна придбати в друкарні «Руської Ради» та в редакції «Народного голосу», але вже з приміткою, що надруковане видання у Відні.

Повернення до Чернівців редакції «Буковини» в жовтні 1915 р. мало свої наслідки для «Народного Голосу». У ч. 28 від 23 жовтня 1915 р. повідомлялось, що «з слідуючим числом “Народний Голос” перестає на якийсь час виходити. Передплатники і читачі не потерплять ніякої кривди, бо замість “Народного Голосу” будуть діставати щотижня “Буковину”. До сего кроку присилували нас величезні кошти видавання двох часописів, та коли впорядкуються хоч трохи наші відносини в краю і коли наш загал пічне посилати точніше передплату, пічнемо видавати “Народний Голос” наново».

Проте відновити часопис удалось лише 1923 р., та й то лише на кілька випусків. Відновлене 1-ше число вийшло 10 травня 1923 р. з оформленням першої шпальти, як у «Народному голосі» зразка перших років його виходу. Можливо, що в такий спосіб редакція сподівалась відновити в пам'яті читачів образ популярного видання.

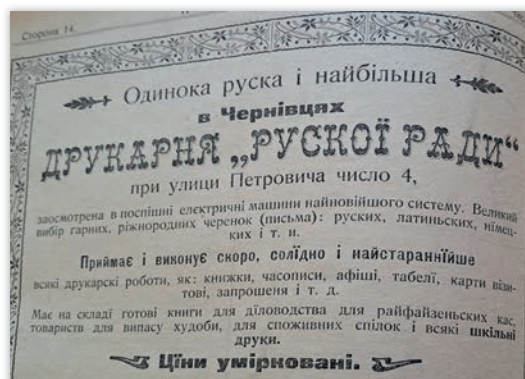
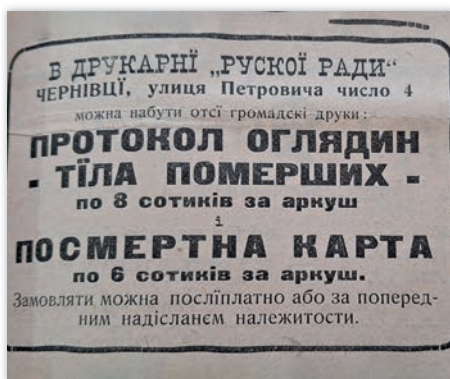
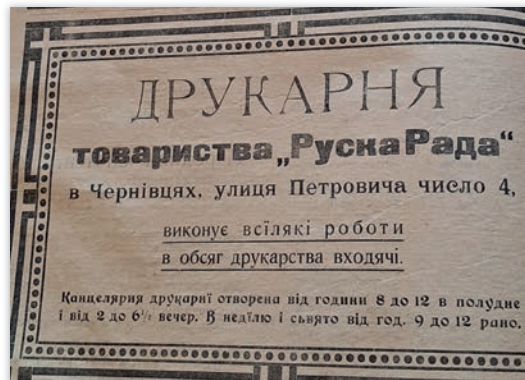
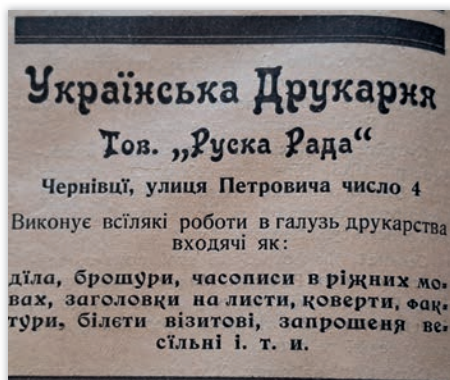
Щодо реклами та промоції на шпальтах «Народного Голосу», варто зазначити, що редакцією використовувалось кілька форм подачі — і звичайне текстове, і графічне оформлення. Для зручності ми погрупували рекламно-промоційні матеріали стосовно видавничої справи відповідно до того, що саме в них рекламувалося: 1) реклама друкарні «Руської Ради»; 2) реклама та промоція продукції чернівецьких видавництв; 3) реклама та промоція видавничої продукції з інших міст.

Використовувалась у «Народному Голосі» й самореклама, хоча вона була значно простіше оформлена, ніж інші оголошення.

1) Реклама друкарні «Руської Ради» виходила в різних варіаціях:

Проте не лише саморекламу друкарні розміщували в «Народному Голосі». Часопис активно пропагував і друковану продукцію, що виходила під егідою «Руської Ради». Особливо привертає увагу повідомлення в ч. 3 від 19 січня 1911 р. про брошуру «Волоска віра а Русини», другий наклад якої має вийти найближчим часом, він буде доповнений ілюстраціями, оскільки продукція мала політичне спрямування й передусім стосувалася визвольної національної боротьби в краї.

Спорідненою за контекстом є й книжка «Русини а Москалі», бо вона висвітлювала також суспільно-політичні питання. Оголошення про її вихід фіксуємо в ч. 12 від 23 березня 1911 р., воно супроводжувалося словами «Позір!» (Увага! — авт.) на початку тексту. У наступному номері «Народного Голосу» від 30 березня 1911 р. про згадану книжку розповідається вже значно детальніше, наведено повний зміст та сказано, що вона вміщує 112 с. «З сеї книжки довідаєся всеї правди про москвофілів, про русофільську політику, куди вона йде і до чого [...] В закацапшені села висилаєся більше примірників, як тільки хто зажадає», — підсумовується в повідомленні.

Обидві книжки використовувалися «Руською Радою» як інструмент політичної пропаганди під час передвиборчого процесу, про що чітко зазначалось у дописі в ч. 17 від 21 квітня 1911 р.: «На час виборів розсилаємо книжку «Русини а Москалі» і книжку «Русина а волоска віра» даремно кожному членови «Руської Ради», хто лиш зголоситься по сі книжки».

У контексті виборчого процесу працювала «Руська Рада» й над виданням «Закону про охорону свободи виборів і виборчих зборів та закону про виборчий примус». Брошуру українською уклав О. Луцький. «Народний Голос» розмістив повідомлення про це в ч. 25 від 19 травня 1911 р.

У ч. 29–30 від 8 червня 1911 р. «Народний Голос» розмістив повідомлення про часопис «Каменярі» (орган «Вільної організації українського учительства на Буковині»). Планувалось, що виходитиме він двічі на місяць, а редакція розташовувалась у с. Горішні Станівці, хоча видавала газету друкарня «Руської Ради».

Про «Кишеньковий календар» друкарні «Руської Ради», котрий уміщував не лише православний календар, але й корисну інформацію для селян, повідомлялось у ч. 55 від 24 листопада 1911 р.

Цікавим є те, що друкарня «Руської Ради» надавала послуги з друку шкільних метрик, про що читаємо в числі від 20 березня 1914 р. Так само шкільної освіти стосується й оголошення про «Підручник у справах шкільних» на 463 сторінки авторства Івана Герасимовича (14 травня 1914 р.).

Особливим підходом вирізняється оголошення в ч. 23 від 31 липня 1914 р., котре адресоване, знову ж таки, освітянам. Тут використане й графічне оформлення, й різні шрифти.

2) Реклама та промоція продукції чернівецьких видавництв:

26 січня 1911 р. у замітці повідомлено про випуск четвертого числа «Народної Бібліотеки». Звідси ж дізнаємося, що вона виходила книжечками на 2 друкованих аркушах два рази на місяць, а придбати її можна було в редакції «Буковини». Про «Народну Бібліотеку» йдеться і в ч. 8 від 23 лютого 1911 р. В оголошенні читаємо, що «В “Народній Бібліотеці” будуть міститися найкращі

оповідання та поезії і найцікавіші наукові розвідки та хосенні поучаючі писання». Наприкінці додається, що «Народна Бібліотека» має знаходитися в «кожкій читальні і в кожкій рускій хаті». У ч. 10 від 9 березня 1911 р. пропонується придбати видану «Народною бібліотекою» поему Т. Шевченка «Невольник», що приурочено ювілею поета.

У цьому ж числі «Народного Голосу» вміщено значного розміру оголошення під заголовком «Великим скарбом для чоловіка є добра книжка» про книги, які пропонує придбати видавничий відділ «Селянської Каси» в Чернівцях. Схоже, оголошення про книги, які пропонує «Селянська Каса», вміщене в ч. 31 від 16 червня 1911 р., проте на цей раз під заголовком «На нагороді пильності!».

«Селянської Каси» стосується й великий матеріал від 17 листопада 1911 р. під назвою «Вже вийшов "Товариш", народний ілюстрований календар на рік 1912 накладом "Селянської Каси" в Чернівцях, вул. Панська, 33». Мова йде про те, що ще минулого року це видання здобуло багато прихильників, а тому раді будуть його вітати читачі й цього річ: «Окрім добірного змісту, поміщене в календарі велике число ілюстрацій, так що календар в цілості є одним із найкращих і тому повинен знаходитися в хаті кожного свідомого Русина-Українця».

У ч. 22–23 від 12 травня 1911 р. є оголошення, що стосується ще однієї організації — «Бібліотеки для молодіж», зокрема виданої ними «Антигони» Софокла в перекладі П. Ніщинського.

Повідомляв «Народний Голос» і про книжкові новинки релігійного спрямування. Зокрема в ч. 50 від 20 жовтня 1911 р. згадується «Молитвослов для православних християн», виданий Г. Пардіні, а в ч. 51 від 27 жовтня 1911 р. уміщене повідомлення про вихід «Всеукраїнського катехизму. Число I», що з'явився у Вижниці.

У ч. 5 від 2 лютого 1911 р. повідомляється про місячник «Читальня», який видає товариство «Руська Бесіда», а також наводиться його детальний опис.

21 листопада 1913 р. «Народний Голос» публікує оголошення про те, що незабаром вийде з друку «Православний календар «Руської Бе-

Великим скарбом для чоловіка є добра книжка.

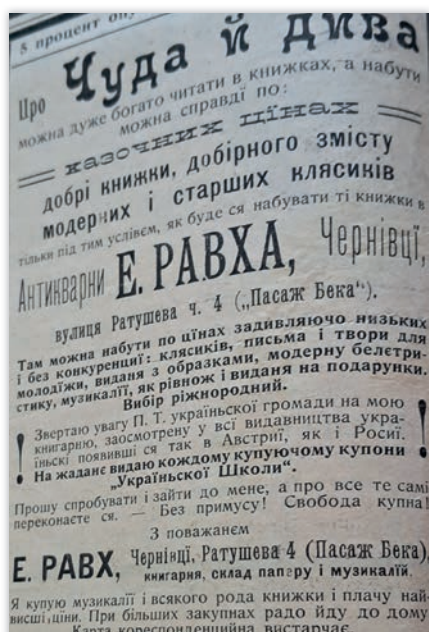
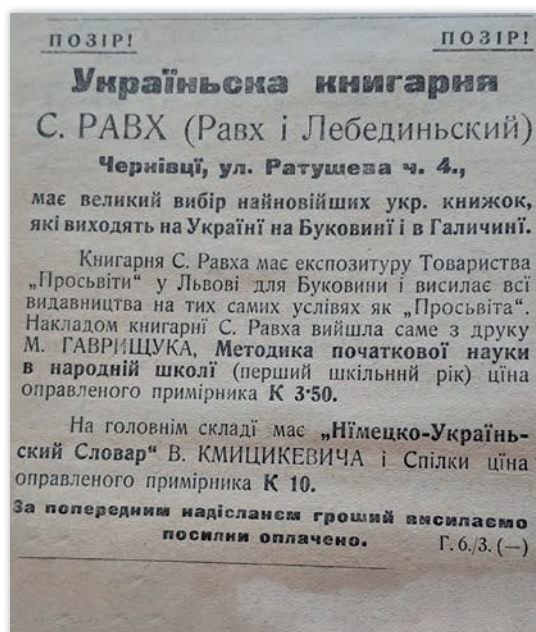
Такі користні книжки дістанете за готівку в видавничім відділі рускої «Селянської Каси» в Чернівцях. Є тут різні книжки, а ось їх спис:

1. Фрідріх Вільгельм Райфайзен	10
2. Дещо про нові спілки хліб. в Італії	10
3. Держава і руске мужицтво	20
4. Тарас Шевченко	30
5. Про молочарські спілки	40
6. Як годувати худобу	10
7. Спілки для винасму в Італії	10
8. <i>Ф. Коконский</i> : Сільська кооперація	10
9. Оповіданє про Тараса Шевченка	10
10. За громаду, оповіданє з образками	10
11. Оповіданє і інші оповіданя Ю. Федьковича	1-60
12. <i>К. Франко</i> : Боротьба за право, із ілюстраціями	70
13. <i>О. Куріла</i> : Дівчі охрещена, повість з часів кріпацтва	50
14. Як жив український народ	30
15. «Різдвяна ніч», жарт в 1 дії	20
16. Управа червоної коношини	20
17. Який поєв — таке буде живо	1-25
18. Про обезпеченє худоби	30
19. Громад. устав і новий виборчий закон для громад	10
20. Про нову спілку господарську	10
21. Хліборобські спілки в Німеччині	20
22. Про кооперацію	20
23. Соціальне значінє спілок	30
24. Етика і народна господарка в історії	35
25. Причини до генези, політе-і монотеїзму	30
26. <i>Л. Андреев</i> : Оповіданя	50
27. <i>А. Чехов</i> : Медвідь, Осьвідчнині і інші	2-50
28. <i>Б. Лепкий</i> : За села (II. вид.)	10
29. <i>М. Павляк</i> : Оповіданя	06
30. Повість о дванадцяти місяцях	20
31. <i>Фр. Коконский</i> : Малога	10
32. <i>Карль Евальд</i> : Двонога	10
33. Чому цигани своєї церкви не мають	60
34. Пів сотні повісток (оправленє в полотно)	10
35. Малий колядник (п'ятий наклад)	10
36. <i>Максим Горький</i> : Мишани, сцени в домі Безсмейо-	10
37. нова, драматичний нарис в 4. діях	70
38. <i>Антін Крушельницький</i> : Серце	06
39. Сви́нська конституція	70
40. <i>Фр. Коконский</i> : Настрої	20
41. Аграрна програма французкої робітничої партії	20
42. Державна зрада і революція	20
43. Наука і розвага. 9 випусків	60
44. Козаччина	20
45. Робітничка справа в програмі Укр. нар. партії	20
46. <i>Матія Слободіва</i> : І хтож вона була?	10
47. Про новий виборчий закон до сойма	50
48. Жите, муки і смерть св. Івана Сучавського	40
49. <i>Т. Галіп</i> : Думки та пісні	30
50. <i>М. Горький</i> : Три оповіданя	30
51. Спадковий порядок і тестамент в Австрії	50
52. Про організації і держави	20

Купуйте отже ці цінні книжки, а з них будете мати великі користи! Спробуйте! Ручимо, що не пожалуєте! — При закупні найменше 10 книжок, уділюється 20% опусту. Книжки висилають ся за попереднім надісланем належності, котру з замовленєм треба висилати на адресу: **Видавничий Відділ «Селянської Каси», Чернівці, улица Панська ч. 33 (Буковина).**

сиди», а замовити його можна в «Руській касі» в Чернівцях. Уже в числі від 4 грудня 1913 р. мова йде про те, що вийшов друком «Православний календар «Руської Бесіди», а за тиждень має з'явитися й «Великий стінний календар».

Особливою оригінальністю вирізнялись оголошення про книгарню Равха. Зокрема, у випусках від 12 січня 1911 р., 6 березня 1914 р. вміщені оголошення про українську книгарню спершу Е. Равха, згодом — С. Равха (Равха та Лебединського), котра пропонує найновіші українські книжки, що вийшли на Буковині чи Галичині. Для максимального привернення уваги використано фразу «Позір!» («Увага!» — авт.).

Насамкінець, про повернення до Чернівців редакції «Буковини», котра через війну видавалась у Відні, йдеться у ч. 25 від 2 жовтня 1915 р.

3) Реклама та промоція видавничої продукції з інших міст:

У ч. 22–23 від 12 травня 1911 р. вміщене оголошення про нову книжку Василя Пачовського «Сонце Руїни», яку можна замовити в книгарні ім. Шевченка у Львові.

Про одразу два нових часописи повідомлялось у ч. 50 від 20 жовтня 1911 р.: «Яворівський Голос» та «Голос Підкарпаття». Редакція щиро вітала появу нових газет, оскільки вони були українськомовні.

У ч. 56 від 1 грудня 1911 р. під рубрикою «Нові книжки і видання» розміщене повідомлення про наклад у Львові збірки з 10 композицій на слова Т. Шевченка під назвою «Кобзар». Під цією ж рубрикою

йшлося у ч. 61 від 5 січня 1912 р. про те, що у Львові вийшов збірник «Здоровле», орган посвячений гігієнічно-санітарним справам українсько-руського народу».

31 січня 1913 р. «Народний Голос» під рубрикою «Нові книжки» повідомив про книги Грицька Чупринки, Миколи Чернявського та Івана Франка.

14 лютого 1913 р. — оголошення про прийом передплати на «Письмо з Просвіти на рік 1913». У ньому зазначається, що «Письмо з Просвіти» є конечним в руках кожного громадянського діяча і робітника на народній ниві».

28 лютого 1913 р. «Народний Голос» друкує невеличке повідомлення про книгу з географії України, видану у львівській «Всеукраїнській бібліотеці» у Львові, продає її Товариство ім. Шевченка у Львові.

У цьому ж числі є реклама часопису «Емігрант», редакція якого знаходиться у Львові, а опікується ним «Товариство св. Рафаїла». Призначена газета для українських емігрантів з Галичини й Буковини.

9 травня 1913 р. — оголошення про прийом передплати на львівський сатирично-гумористичний ілюстрований часопис «Жало».

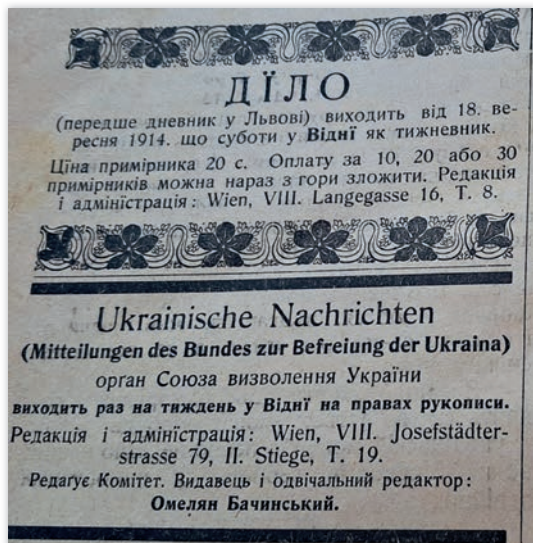
25 липня 1913 р. — оголошення про те, що зі Львова видавництво розсилає даром 1000 примірників журналу «Ілюстрована Україна» для тих, хто бажає познайомитись із виданням.

10 жовтня 1913 р. — доволі велике оголошення під рубрикою «Нові книжки і видання», в якому йдеться про нове видавництво у Львові «Бібліотека «Доброї новини», котре опублікувало вже низку книг. Передплатникам «Народного голосу» при замовленні продукції пропонується знижка. Тут же згадується й часопис «Добра новина», що виходить у Львові кожних два тижні, а також подано зміст останнього номера.

28 листопада 1913 р. у рубриці «Нові книжки і видання» оригінально розрекламовано оповідання Б. Грінченка «Чудова дівчина» («Просвіта», Катеринослав): «Перед собою маємо томик оповідань, що вже своїм зверхним виглядом вражають гарно око [...] Сеї книжечки не повинно бракувати в жодній народній школі».

10 липня 1914 р. — невеличке оголошення про те, що видавництво «Добра новина» усього за 2 корони надсилає 10 різних науково-популярних книг та 20 переписних листків, натомість у рубриці «Нові книжки і видання» розміщений дуже детальний опис книги Ю. Бачинського «Українська еміграція. Том 1. Українська еміграція в З'єднаних державах Америки» (друкарня НТШ, Львів). Також зазначається, що в Чернівцях вона продається в книгарні С. Равха.

22 листопада 1914 р. у «Народному Голосі» вперше з'явилась реклама часописів, котрі через війну виходили у Відні, мова йде, зокрема, про львівське «Діло» та орган Союзу визволення України «Ukrainische Nachrichten».

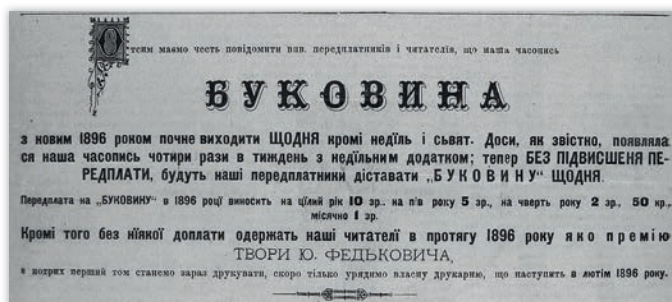
5 червня 1915 р. — оголошення про український часопис «Свобода», котрий виходить у Відні один раз на тиждень і обов'язково має бути в кожного українця. У ч. 17 від 7 серпня 1915 р. повідомлялося, що редакція «Свободи» повернулася до Львова, де до війни й розташовувалась упродовж 18 років.

Отже, саме «Народний Голос» за час свого існування фактично виконував рекламну функцію і видавництва «Руська Рада», і інших чернівецьких видавництв, а також знайомив громадськість з розвитком книговидавничої та газетної справи Західної України.

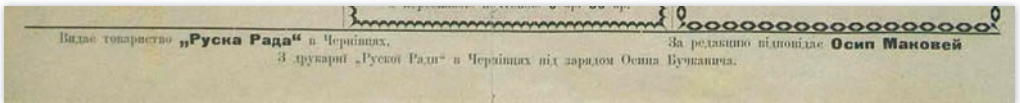
Організація роботи друкарні та власні видавничі проекти.

Як уже було зазначено вище, майже всі національні товариства активно долучалися до різноманітних видавничо-просвітницьких проектів: «Видавничою справою займалися ледве не всі просвітні та фахові товариства», — стверджує чернівецький науковець О. Добржанський (1999, с. 413–414). Для їхнього втілення послуговувалися друкарнями родини Екгардтів, Г. Чоппа й ін. Проте відчувалася потреба в заснуванні власного національного осередку українського друкованого слова у краю.

Друкарня товариства «Руська Рада» запрацювала в лютому 1896 р. Про її заснування згадувалось ще наприкінці 1895 р. на сторінках часопису «Буковина» в оголошенні про передплату (наприклад, Ч. 165–166 за 23 грудня, С. 8). Окрім загальної інформації, зазначалося: «Крім того без ніякої доплати одержать наші читателі в протягу 1896 року яко премію твори Юрія Федьковича, в котрих перший том станемо зараз друкувати, скоро тільки урядимо власну друкарню, що наступить в лютім 1896 року».

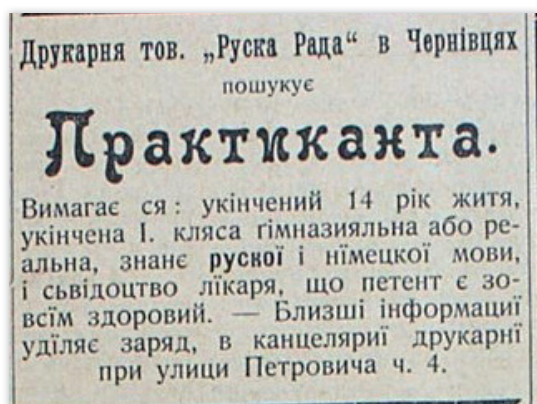
Із 1898 р. друкарня розташовувалась у приміщенні «Народного дому» (вулиця Петровича), через те помилково в багатьох джерелах згадується саме цей рік як час заснування. Проте вже з Ч. 27 від 6 (18) лютого 1896 р. місцем друку газети «Буковина» замість друкарні Г. Чоппа зазначається друкарня «Руської Ради» під зарядом О. Бучканича.

Українське суспільство дуже радо сприйняло новину про відкриття друкарні і всіляко намагалось долучитися до цієї важливої ініціативи. Буквально одразу на сторінках «Буковини» знаходимо відповідні згадки, наприклад, у випуску за 21 лютого 1896 р.: «На нашу друкарню прислав радник Титко Ревакович з Підбужа гарний дарунок в сумі сто зр. з таким привітом: “З цілого серця засилаю щире бажане: Щастя Боже першій руській друкарні буковинській! Нехай она причинить ся до двигнення народу буковинсько-руського з темноти духовної, а вже через то двигне его і з занепаду матеріального. Що дай Боже!” Видавництво «Буковини» складає сему вив. патріотови за дарунок щирю прилюдну подяку. Також один буковинський св'ященик прислав нам малий дарунок на друкарню, і також з такими щирими, теплими словами, що ми їх високо мусимо цінити». Варто наголосити, що чимало інформації про діяльність цієї друкарні можна почерпнути саме зі сторінок газети «Буковина», яка на той час уже перейшла під опіку «Руської Ради». Навіть троє із чотирьох керівників друкарні свого часу були одночасно головними редакторами часопису, а саме І. Хромовський (1897–1898), В. Секерський (1898–1903) та І. Захарко (1903–1906).

У 1896 р. маємо перші друки (наприклад, «Рільнича продукція у східній Галичині і на Буковині» В. Будзиновського). А з наступного 1897 р. їхня кількість лише постійно зростала: твори В. Будзиновського із серії «Універсальна бібліотека» («Стрімголов», «Як чоловік зійшов на пана»), О. Кобилянської («Природа», «Некультурна»), О. Маковея («Залісе»), просвітницькі праці С. Смаль-Стоцького («Буковинська Русь»), В. Антоновича («Бесіди про козацькі часи на Україні»), В. Будзиновського («Ґрунтовий податок»), а також «Ілюстрований буковинський православний календар на рік звичайний 1898. Рочник XXV» товариства «Руська Бесіда».

Остання назва чітко вказує на те, що друкарня не обмежувалася друком книг лише товариства «Руська Рада», а закликала до співпраці різні організації, надавала різноманітні друкарські послуги та ще й різними мовами, про що, зокрема, зазначалося в оголошенні газети «Буковина» (1898. Ч. 19. С. 4): «Перша на Буковині руска друкарня <...> приймає всякі

роботи друкарські як: діла, брошури, оголошення, табелі, цінники, рахунки, карти візитові, запрошення весільні, карти заручин, наголовки на листи і конверти і т. п., і т. п. в мовах рускій, польській і німецькій. Добір букв великий. <...> Великий склад друксортів для шкіл народних. Русини! Удавайте ся з роботами до своєї “Рускої Друкарні”».

Упродовж всього періоду діяльності друкарні видавці значну увагу приділяли покращенню друку, ошатності та грамотності видань, дбали про власну репутацію. Тому постійно відбувався пошук професійних кадрів, наприклад, зі знанням німецької та української мови (Буковина. 1909. Ч. 7).

Охарактеризувати весь пласт продукції за видами та жанрами доволі проблематично, оскільки колектив друкарні брався за різно-

манітні проекти різних організацій, товариств, а також окремих авторів та видавців. Розділимо їх на окремі групи і доповнимо детальними бібліографічними описами, аби узагальнити все розмаїття співпраці (подано за тогочасною стилістикою — *авт.*).

1) Твори українських письменників.

Левову частку становили твори авторів з Буковини та Галичини — О. Маковея, О. Кобилянської, Ю. Федьковича, Є. Пігуляка, І. Карбулицького, Я. Веселовського, А. Крушельницького, М. Черемшини, Д. Лукіяновича, Т. Галіпа, В. Стефаніка та ін.

Кобилянська О. Людина: повість з жіночого життя; присвячено Високоповажній Наталі Кобринській. — Чернівці: Накладом редакції «Буковини»; 3 друкарні «Рускої Ради» під зарядом В. Секерського, 1899. 110 с.;

Бажанський І. Пропасть: Оповіданє. — Чернівці: 3 друкарні тов. «Руска Рада» під зарядом В. Секерського, 1900. 52 с. (Видання тов. «Рускої Бесіди» в Чернівцях; Ч. 159);

Крушельницький А. Серце. — Чернівці: 3 друкарні тов. «Рускої Ради», 1901. 60 с. (Видавництво акад. тов. «Молода Україна» в Чернівцях; Ч. 5);

Федькович Ю. Опришок і інші оповідання Юрія Федьковича. — Чернівці: 3 друкарні «Рускої Ради» в Чернівцях під зарядом І. Захарка, 1910. 34 с. (Народня Бібліотека; ч. 20; Редактор: Др. Л. Козут).

Друкувалися також твори українських авторів з підросійських територій, хоч їх було набагато менше:

Дніпрова Чайка. Хрестонос: оповідання. — Чернівці: 3 друкарні тов. «Рускої Ради» під зарядом І. Захарка, 1903. (Видане «Рускої Бесіди» в Чернівцях);

Різдвяна ніч: Жарт в 1 дії / М. Старицького (тема Гоголя). — Чернівці: 3 друкарні «Рускої Ради» під зарядом І. Захарка, 1910. 16 с. (Народня Бібліотека; Ч. 29. Редактор: Др. Лев Когут).

Окрема категорія — твори художньої літератури для дітей:

Гостинець чемним діточкам. — Чернівці: 3 друкарні «Рускої Ради», 1903. 16 с. (Видане філії товариства «Руска Школа»; Ч. 1);

Пів сотні повісток для руских діточок / За Гофманом і Шмідом переповів О[мельян] П[опович]. — Чернівці: Друкарня «Рускої Ради» під зарядом І. Захарка, 1903. 55 с. (Виданя «Рускої Школи» в Чернівцях);

Кобринська Н. Казки. — Чернівці: Видане Дениса Лукіяновича; Наклад власний; 3 друкарні тов. «Рускої Ради» під зарядом І. Захарка, 1904. 104 с. (Наукова бібліотека ім. Івана Франка; № 1).

2) Переклади з інших мов.

Гоголь М. Ревізор. Комедия в пяти діях / Переклав В. Сімович. — Чернівці: 3 друкарні тов. «Рускої Ради», 1901. 152 с. (Видавництво акад. тов. «Молода Україна» в Чернівцях; Ч. 1);

Ростанд Е. Романтичні: Комедия в трьох діях; Переклав Ф. Коковський. — Чернівці: Накладом Й. Стадник; 3 друкарні тов. «Руска Рада», під зарядом І. Захарка, 1908. 82 с. (Бібліотека аматорських театрів; Ч. 1).

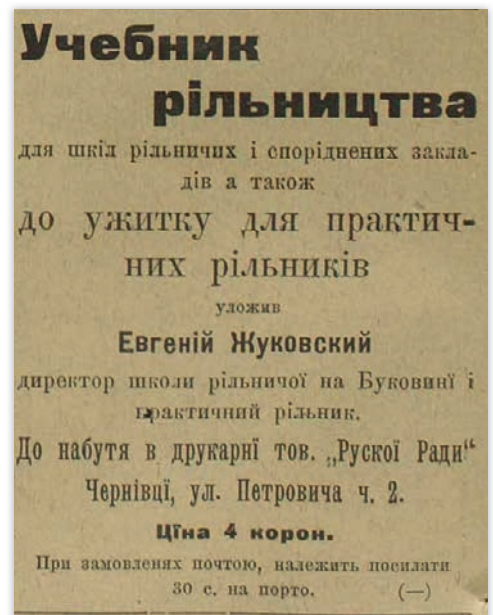
3) Літературно-критичні твори.

Руско-українська література / Написав др. І. Франко. — Чернівці: Накладом редакції «Буковини»; 3 друкарні тов. «Руска Рада» в Чернівцях під зарядом В. Секерського, 1898. 36 с.

4) Підручники для шкіл.

Руска читанка для першої класи шкіл середних / Уложив С. Шпойнаровський. — Чернівці: Накладом Енгля і Суханки; 3 друкарні тов. «Рускої Ради», 1900. 248 с.

Жуковский Е. Учебник рільництва для шкіл рільничих і споріднених закладів, а також до ужитку для практичних рільників. — Чернівці: Друк. тов. «Руска Рада»; Накладом тов. «Руска Школа» в Чернівцях, 1903. VIII+101+98+96+52+XII с. (згадка про неї є газеті «Буковина», 1904. Ч.114)

5) Методичні видання для шкіл.

Гавришук М. *Методика науки в школі народній. Ч. 2: Наука наглядна.* — Чернівці: З друкарні тов. «Руска Рада» під зарядом В. Секерського, 1900. 116 с. (Вид. тов. «Руська Школа» в Чернівцях, Ч. 6).

6) Словники.

Русько-німецький словар = *Ruthenisch-deutsche Wörterbuch* / Уложив О. Попович. — Чернівці: Накладом І. Рехенберга і С-ки; З друкарні «Рускої Ради», 1904. 320 с.

Руско-латинський словарець для руских гімназий / Зладив проф. Ю. Кобилянський. — Чернівці: З друк. тов. «Руска Рада»; Накладом Р. Шаллього, 1907. 408 с.

7) Книги з питань релігії.

Студії богословські о. Евграфа Будильця. *Провідник на чудодійну тайну Каяня.* — Чернівці: З друкарні тов. «Рускої Ради», 1899. 524 с.

Житє, муки, смерть і історія перенесеня моцїв сьв. Івана Сучавського / Уложив після історичних джерел сьвященник Денис Єремійчук. — Чернівці: Накладом товариства «Рускої Бесіди»; Друк. тов. «Руска Рада», 1901. 32 с. (Народна бібліотека для духовної осьвіти; Ч. 1).

8) Книги з історії Буковини, України, світу.

Умінський В. *Як повстала наша земля і який буде її кінець.* — Чернівці: З друкарні тов. «Рускої Ради» під зарядом В. Секерського, 1902. 84 с. (Видане тов. «Руска Бесіда» в Чернівцях; ч. 167).

Кордуба М. *Ілюстрована історія Буковини.* — Чернівці: З друкарні тов. «Руска Рада» під зарядом І. Захарка, 1906. 89 с.

Як жив український народ: *Коротка історія України.* — Чернівці: Друкарня тов. «Руска Рада» під зарядом І. Захарка, 1909. 56 с. (Народна бібліотека; Ч. 16. Редактор: Др. Л. Когут).

Кордуба М. *Картини із Всесвітньої Історії для народних і виділових шкіл.* — Чернівці: Вид. тов. «Укр. Школа» в Чернівцях; З друк. тов. «Руска Рада» під зарядом І. Захарка, 1909. — VIII, 128 с.

9) Публіцистика.

Що тепер діяти? *Письмо М. Павлика до з'їзду русько-української радикальної партії з 22.XI.1902 р. і додаток.* — Чернівці: З друкарні тов. «Рускої Ради», 1903. 32 с. (Видання Р. У. М. С. Ш.);

Драгоманов М., Павлик М. *Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876–1895). Т. 3 (1878–1881) / зладив М. Павлик; видав Л. Когут.* — Чернівці: З друкарні тов. «Руска Рада» під зарядом І. Захарка, 1910. 520+XI с.;

Хай живе самостійний український університет!: *Боротьба львівської академічної молоді проти ополячування в університеті.* — Львів–Чернівці: Накладом В. Кульматичького; З друкарні тов. «Руска Рада», 1910. 23 с.;

Сімович В., Др. З. Кузеля, Др. Кордуба. *На могилу Бориса Грінченка: Три промови, виголошені В. Сімовичем, З. Кузелею, М. Кордубою на жалібній*

академії дня 22/V 1910 року в Чернівцях. — Чернівці: Руска Рада, 1910. 26 с. (Світова Бібліотека; Ч. 6).

10) Законодавчі акти та їхнє роз'яснення, статuti організацій.

Приписи про заступництво держави і про вибори до ради державної з поясненнями / Вид. Л. Козут. — Чернівці: Руска Рада, 1907. 128 с. (Народна б-ка; Ч. 1).

Домбровский В. Громадский устав для воеводства Буковины і виборчий закон для громад. — Чернівці : Накладом політичного тов. «Руска Рада»; З друкарні тов. «Руска Рада» під зарядом І. Захарка, 1910. 96 с.

«Руський дім народний», товариство. Статут товариства «Руський Дім Народний» в Чернівцях. — Чернівці: Друкарня «Рускої Ради», 1897. 15 с.

11) Книги господарські.

Смаль-Стоцький С. Порадник, як закладати каси позичкові і щадни-чі (райфайзенки). Для руских громад на Буковині. — Чернівці: Друк. тов. «Руска Рада», 1900. 52 с.

Канюк С. Про обезпеченє худоби. — Чернівці : З друкарні тов. «Руска Рада» під зарядом І. Захарка, 1909. 40 с. (Народна Бібліотека. Ч. 17. Редактор: Др. Л. Козут).

Бедронь Я. Який посів таке буде жниво / За Я. Бедроньом подав А. Веретельник. — Чернівці: З друкарні «Рускої Ради» в Чернівцях під зарядом І. Захарка; Видає Господарский відділ Союза руских хліборобских спілок на Буковині «Селяньска Каса», 1910. 16 с. (Хліборобска Бібліотека; ч. 2; Редактор: Др. Л. Козут).

12) Календарі.

Вони були дуже популярними на межі століть, ледь не кожне товариство намагалося їх видавати. Виходили щорічно із певними видозмінами.

Ілюстрований буковинський православний календар на рік звичайний 1898. Рочник XXV / [Укл. О. Попович.] — Чернівці: З друкарні «Рускої Ради» під зарядом І. Хромовського; Накл. літ. тов. «Руська Бесіда», 1897. ч. 158;

Буковинський православний календар на рік звичайний 1906. Річник 33. — Чернівці: З друк. тов. «Руска Рада», 1905. 31 с.;

Товариш. Народний календар на рік звичайний 1909 / Видав Союз руских хліборобских спілок на Буковині «Селяньска Каса». — Чернівці: З друкарні тов. «Руска Рада» під зарядом І. Захарка, 1908. 302 с.;

1905. Календарик для руских діточок. — Чернівці: З друкарні «Рускої Ради», 1904. 32 с. (Виданє черн. філії тов. «Руска Школа»; Ч. 11).

Загалом за весь час існування друкарні лише українськомовних видань ми зафіксували понад 250 назв, а були ще друки іншими мовами краю. Тому роботи для дослідників історії буковинського видавничого руху залишається ще дуже багато.

Щодо власних видавничих проєктів, то вони були не настільки потужними, як, наприклад, у «Руської Бесіди». Це пояснюється, на нашу думку, кількома чинниками: тривалою боротьбою між москвофільською

та народовською частинами, періодами майже повної бездіяльності, різноманітними чварами в керівництві, організацією власної періодики, а також зосередженістю на роботі друкарні, яка стала центром українськомовного друку. Тому перші друки — це переважно брошуркові видання (наприклад, «Про Буковинський сойм красвий і про вибори до сойму: Поученне для буковинських руских виборців» (1890. 32 с.); Статут буковинського політичного товариства «Руска Рада» ([1893?]. 4 с.)).

Чимало видань виходили за ініціативи редакції газети «Буковина», яка на той час перейшла під опіку «Руської Ради». Серед них: *Царівна, оповіданє Ольги Кобилянської / Вступ Осипа Маковея. — Чернівці: Накладом редакції «Буковини», 1896. 428 с.; Лепкий Б. З села : збірка оповідань. — Чернівці : Накладом ред. «Буковини»; 3 друк. тов. «Руска Рада» під зарядом І. Хромовського, 1898. 84 с.*

Проте надалі з'являються різнопланові проєкти, наприклад, «Бесіди про часи козацькі на Україні» В. Антоновича (1897. 159 с.); «Сина книжечка. Образки» В. Стефаника (1899. 132 с.). У них чітко зазначалося, що видається «накладом товариства “Руска Рада”»,.

Товариство також заснувало дві видавничі серії. Перша з них — народна бібліотека політичного спрямування «Наука і розвага» (заснована 1 січня 1903 р. під керівництвом Л. Когути). В її основі — передруки публіцистичних та художніх творів політико-пропагандистського характеру («Самостійна Україна» М. Міхновського, «Страйк і бойкот» В. Будзиновського), які раніше виходили окремими книгами або друкувалися в газетах «Гасло», «Селянин» та ін. Деякі з цих творів, як зазначає дослідник О. Ножак (2010b), навіть «були на той час заборонені в Галичині, про що сільські староства попереджували Галицьке намісництво» (с. 163).

Інша серія, заснована 1910 р., була без загальної назви, проте з наскрізною нумерацією кожного наступного видання та вказівкою на організацію. Видання були дуже популярними, перевидавалися по кілька разів. На думку О. Ножака (2010a), «тодішні українські брошури не надто рясніли любов'ю ані до російської політики, ні до прорумунських настроїв, натомість справедливо і без шовінізму пропагували українську ідею. Автори видань буквально роз'яснювали неосвіченому народові його власне походження, апелюючи до історичних даних, мовних явищ, культурних особливостей» (с. 93). Так, у передмові до другого видання «Русини а “волоска” віра» (1911, с. 3) автор зазначив: «Перший наклад сеї книжочки розійшов ся за один місяць. Наші люди порозхапували її з великою жаждою, прочитали з великим запалом, радіючи цілою душею, що довело ся їм серед густого тумана ворожих брїхонь, побачити ясне сьвітло правди і щирої науки». Тут побачили світ брошури «Громадський устав і новий виборчий закон для громад» В. Домбровського (1910), «Про новий виборчий закон до сойму» Г. Герасимовича (1910), «Русини — а Москалі» (1911), «Закон про охорону свободи виборців і ви-

борчих зборів, та закон про виборчий примус» (1911) тощо. Детальну інформацію про ці видання, як зазначалося вище, можна було отримати на сторінках часопису «Народний Голос». Проте через різні причини власна видавнича діяльність 1914 р. фактично припинилась.

Висновки

«Руська Рада», як і низка інших тогочасних організацій Буковини, пройшла складний шлях свого становлення та розвитку в умовах різноетнічного середовища, активно долучалася до різноманітних просвітніх проєктів та ініціатив, сприяла формуванню національної ідентичності українського населення краю. Однак ця її робота була не-систематичною та з певними перервами, адже були в її історії і періоди активності, і майже повної бездіяльності. У найкращі свої часи товариство видавало часописи «Буковина» (перейняло від товариства «Руська Бесіда»), «Руська Рада» (з 1898 р.), «Народний Голос» (з 1909 р.), а також заснувало першу українську друкарню (1896), яка стала видавничим осередком краю, місцем друку національної книги.

Загалом видавничу діяльність «Руської Ради» можна окреслити в кількох аспектах: випуск періодики (газети «Буковина», «Руська Рада», «Народний Голос»), організація роботи друкарні товариства та власні книжкові ініціативи.

Саме часопис «Народний Голос» став платформою для реклами та промоції видавничої продукції і Буковини, і інших міст Західної України, а подекуди й закордоння. Цьому сприяли і можливості друкарні оформляти рекламні оголошення в індивідуальному стилі, використовуючи графічні елементи, і, вочевидь, контакти «Руської Ради» як товариства з іншими подібними організаціями, що сприяло обмінові інформацією про новинки у видавничій галузі. Натомість «Буковина» як найпопулярніший часопис того періоду похвалитись такою великою кількістю промоційних матеріалів, пов'язаних з друкарнею «Руської Ради», не могла.

«Народний Голос» активно публікував рекламні оголошення самої друкарні «Руської Ради», послуги якої щораз висвітлювались під іншим кутом, а також оригінально подавав оголошення щодо послуг інших чернівецьких друкарень та книгарень. Інформація про новинки книжкової та газетної продукції переважно висвітлювалась під рубрикою «Нові книжки та видання».

Труднощі в діяльності товариства «Руська Рада» спричиняли й проблеми у виданні «Народного Голосу», через що спостерігається певна нерівномірність у кількості рекламних та промоційних матеріалів. Проте «Народний Голос» як майданчик для пропагування новинок у галузі книжкової та газетної продукції, вочевидь, виконав свою функцію.

Стосовно власних видавничих проєктів, то вони були не настільки потужними, як, наприклад, у «Руської Бесіди». Їх можна об'єднати у певні групи: окремі брошуркові та книжкові друки, видання, що виходили за ініціативи редакції газети «Буковина», яка на той час перейшла під опіку «Руської Ради», дві власні видавничі серії. Перша з них — це народна бібліотека політичного спрямування «Наука і розвага» (заснована 1 січня 1903 р. під керівництвом Л. Когута, в її основі — передруки публіцистичних та художніх творів політико-пропагандистського характеру, які раніше виходили окремими книгами або друкувалися в газетах «Гасло», «Селянин»). Інша серія, заснована 1910 р., була без загальної назви, проте з наскрізною нумерацією кожного наступного видання, що об'єднувало різноманітні книжкові проєкти популярного змісту.

Найзнаковішим досягненням «Руської Ради», на нашу думку, у сфері буковинського книговидання є заснування власної друкарні, яка стала на десятиліття центром друку української книги, осередком, довкола якого єдналися всі тогочасні національно-свідомі товариства. Як результат — широка тематична, жанрова й видова палітра надрукованих книг, а також обсяги видавничої співпраці. Навіть коли товариство фактично припинило своє існування, друкарня ще кілька років продовжувала плідно працювати на благо національно-культурного розвитку українського населення Буковини.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Боднарюк, Ю. (2007). Особливості становлення української видавничої справи на Буковині (на прикладі діяльності студентського товариства «Союз» у 80-х рр. XIX ст.). *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича: Слов'янська філологія*, 321–322, 56–63.
- Гринівський, Т. (2021a). Редакторсько-видавничі та публіцистичні діяльності Василя Сімовича на Буковині початку XX ст. *Поліграфія і видавничі справи*, 1(81), 158–167. <https://doi.org/10.32403/0554-4866-2021-1-81-158-167>
- Гринівський, Т. (2021b). Українське книговидання Буковини кінця XIX — початку XX ст.: організаційний та тематичний аспекти. *Український інформаційний простір*, 1(7), 138–148. [https://doi.org/10.31866/2616-7948.1\(7\).2021.233884](https://doi.org/10.31866/2616-7948.1(7).2021.233884)
- Гринівський, Т. (б.д.). Товариство «Руська бесіда»: видавничий рух від московфільського «язичія» до національного пробудження. Читомо. Взято 5 січня, 2025 року з <https://chytomo.com/tovarystvo-ruska-besida-vydavnychyj-rukh-vid-moskofil'skoho-iazychiia-do-natsionalnoho-probudzhennia/>
- Гринівський, Т., & Мельничук, Ю. (2024). «Bukowinska gazeta polska» (1921) в контексті мультинаціонального культурного руху на Буковині. *Teka Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych*, 6(19), 10–121.
- Добржанський, О. (1999). Національний рух українців Буковини другої половини XIX — початку XX століття. Золоті литаври.
- Миронюк, Н. Д. (2015). Видавничі справи «Коронного краю» кінця XIX — початку XX ст. очима сучасних дослідників. *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*, 3, 97–99.

- Ножак, О. З. (2010a). Історія видавничої справи на Буковині до 1918 р.: її радянська інтерпретація у 50–60-х рр. XX ст. *Наукові записки Інституту журналістики*, 39, 92–96.
- Ножак, О. З. (2010b). «Ми держати ся мем давної програми...» (серійні видання в Чернівцях наприкінці XIX — початку XX століття). *Наукові записки Інституту журналістики*, 40, 159–165.
- Романюк, М. М. (2000). *Українська преса Північної Буковини як джерело вивчення суспільно-політичного життя краю (1870–1940 рр.)* [Дисертація доктора історичних наук, Львівське відділення Інститут української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України].
- Товариства на Буковині. (1903). *Буковина: часопись політична і наукова для народа руского*, 135, 1–2.
- Шологон, Л. (2000). Видавнича діяльність товариства «Українська школа» в Чернівцях (1887–1914). *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича: Історія*, 96–97, 161–171.
- Hryniv's'kyj, T. (2023). Die ukrainischsprachige Presse in der Bukowina. In A. Corbea-Hoișie, S. Höhne, O. Matychuk, & M. Winkler (Eds.), *Handbuch der Literaturen aus Czernowitz und der Bukowina* (pp. 197–200). J. B. Metzler.
- Winkler, M. (2007). *Jüdische Identitäten im kommunikativen Raum: Presse, Sprache und Theater in Czernowitz bis 1923*. Edition Lumiere.

REFERENCES

- Bodnariuk, Yu. (2007). Osoblyvosti stanovlennia ukrainskoi vydavnychoi spravy na Bukovyni (na prykladi diialnosti studentskoho tovarystva "Soiuz" u 80-kh rr. XIX st.) [Peculiarities of the formation of Ukrainian publishing in Bukovina (on the example of the activities of the student society "Soiuz" in the 80s of the 19th century)]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho natsionalnoho universytetu imeni Yu. Fedkovycha: Slovianska filohiia*, 321–322, 56–63 [in Ukrainian].
- Dobrzhanskyi, O. (1999). *Natsionalnyi rukh ukrainsiv Bukovyny druhoi polovyny XIX — pochatku XX stolittia* [The national movement of Ukrainians in Bukovina in the second half of the XIX — early XX century]. *Zoloti lytavry* [in Ukrainian].
- Hrynivskyi, T. (2021a). Redaktorsko-vydavnycha ta publitsystychna diialnist Vasylia Simovycha na Bukovyni pochatku XX st. [Editorial, publishing and publicistic work of Vasyl Simovych in Bukovina at the beginning of the 20th century]. *Printing and Publishing*, 1(81), 158–167. <https://doi.org/10.32403/0554-4866-2021-1-81-158-167> [in Ukrainian].
- Hrynivskyi, T. (2021b). Ukrainske knyhovydannia Bukovyny kintsia XIX — pochatku XX st.: Orhanizatsiinyi ta tematychnyi aspekty [Ukrainian book publishing of Bukovina late 19th — early 20th century: The organizational and thematic aspects]. *Ukrainian Information Space*, 1(7), 138–148. [https://doi.org/10.31866/2616-7948.1\(7\).2021.233884](https://doi.org/10.31866/2616-7948.1(7).2021.233884) [in Ukrainian].
- Hrynivskyi, T. (2023). Die ukrainischsprachige Presse in der Bukowina [The Ukrainian-language press in Bukovina]. In A. Corbea-Hoișie, S. Höhne, O. Matychuk, & M. Winkler (Eds.), *Handbuch der Literaturen aus Czernowitz und der Bukowina* [Handbook of Literatures from Chernivtsi and Bukovina] (pp. 197–200). J. B. Metzler [in German].
- Hrynivskyi, T. (n.d.). *Tovarystvo "Ruska besida": Vydavnychiy rukh vid moskovofil'skoho "iazychiia" do natsionalnoho probudzhennia* [The "Ruska besida" society: Publishing movement from muscovite "paganism" to national awakening]. Chytomo. Retrieved January 5, 2025, from <https://chytomo.com/tovarystvo-ruska-besida-vydavnychiy-ruk-vid-moskovofil'skoho-iazychiia-do-natsionalnoho-probudzhennia/> [in Ukrainian].

- Hrynivskiy, T., & Melnychuk, Yu. (2024). "Bukowinska gazeta polska" (1921) v konteksti multynatsionalnoho kulturnoho rukhu na Bukovyni ["Bukowińska Gazeta Polska" (1921) in the Context of the Multinational Cultural Movement in Bukovina]. *TEKA of the Commission of Polish-Ukrainian Cultural Ties*, 6(19), 10–121 [in Ukrainian].
- Myroniuk, N. D. (2015). Vydavnycha sprava "Koronnoho kraiu" kintsia XIX — pochatku XX st. ochyma suchasnykh doslidnykiv [Publishing "Crown Land" late XIX — early XX century through the eyes of contemporary researchers]. *State and Regions. Series: Social Communications*, 3, 97–99 [in Ukrainian].
- Nozhak, O. Z. (2010a). Istoriia vydavnychoi spravy na Bukovyni do 1918 r.: Yii radianska interpretatsiia u 50–60-kh rr. XX st. [History of publishing at Bukovina until 1918: Its soviet interpretation in the 50–60-s of the XX century]. *Scientific Notes of the Institute of Journalism*, 39, 92–96 [in Ukrainian].
- Nozhak, O. Z. (2010b). "My derzhaty sia mem davnoi programy..." (Seriini vydannia v Chernivtsiakh naprykintsi XIX — pochatku XX stolittia) ["We stick to the meme of the ancient program" (Serial editions in Chernivtsi in the late XIX — early XX century)]. *Scientific Notes of the Institute of Journalism*, 40, 159–165 [in Ukrainian].
- Romaniuk, M. M. (2000). *Ukrainska presa Pivnichnoi Bukovyny yak dzherelo vyvchennia suspilno-politychnoho zhyttia kraiu (1870–1940 rr.)* [Ukrainian press of Northern Bukovina as a source for socio-political studies of the region (1870–1940)] [Doctoral Dissertation, Lvivske viddilennia Instytut ukrainskoi arkheohrafii ta dzhereloznavstva imeni M. S. Hrushevskoho NAN Ukrainy] [in Ukrainian].
- Sholohon, L. (2000). Vydavnycha diialnist tovarystva "Ukrainska shkola" v Chernivtsiakh (1887–1914) [Publishing activities of the Ukrainian School society in Chernivtsi (1887–1914)]. *History Journal of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University*, 96–97, 161–171 [in Ukrainian].
- Tovarystva na Bukovyni [Societies in Bukovina]. (1903). *Bukovyna: Chasopys politychna i naukova dlia naroda ruskoho*, 135, 1–2 [in Ukrainian].
- Winkler, M. (2007). *Jüdische Identitäten im kommunikativen Raum: Presse, Sprache und Theater in Czernowitz bis 1923* [Jewish identities in communicative space: Press, language, and theater in Czernowitz until 1923]. Edition Lumiere [in German].

Надійшла: 09.01.2025; Прийнято: 28.04.2025;

Статтю вперше опубліковано онлайн: 18.07.2025

This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons «Attribution» 4.0.

DOI: 10.31866/2616-7948.1(15).2025.335352
УДК 050:[8+7]Веселка(438=161.2)"1922/1923"

«Смолоскип, що [...] світив національними кольорами»: особливості літературно-мистецького журналу «Веселка» у Каліші, Польща (1922–1923 роки)

У статті проаналізовано концептуально-тематичні особливості літературно-мистецького журналу «Веселка», навколо якого згуртувалася ціла плеяда митців художнього слова. Журнал допоміг творчому зростанню не лише талановитих письменників, а й майстерних ілюстраторів, які згодом прикрасили своїми орнаментами й заставками низку українських видань. Недовга (лише півторарічна) видавнича історія журналу «Веселка» виявилася достатньою для набуття ним значення літературного форуму, відкритого для конструктивних дискусій та артикуляції нових ідей, які народжувались у його творців і найближчого кола читачів-однодумців. Попри всі труднощі, журнал продовжував залишатися розмаїтим у тематичному плані: на його шпальтах публікувалися п'єси, оповідання, новели, нариси, вірші, тут же публікувалися статті й рецензії. Також на шпальтах «Веселки» часто з'являлися перекладні твори та зразки поетичної творчості.

Журнал став зразком розвитку та еволюції видавничої справи в таборах, адже його видавці сприйняли всі зауваги, які були висловлені читачами до змістового наповнення преси, що тиражувались у 1921 р. За весь час існування часопис не відчував будь-якого тиску цензури та влади, редактори вільно могли обирати напрям і характер публікацій. Крім того, редколегія публікувала надіслані матеріали навіть тоді, коли не зовсім погоджувалася з думкою автора. Задля розширення читачької аудиторії редактори часопису подавали різноманітну інформацію (вісті з України, таборова хроніка, бібліографія тощо), однак основною метою заснування «Веселки» стало творення мистецтва заради мистецтва. Часопис об'єднав навколо себе митців, які черпали натхнення не з оточення, а зі свого внутрішнього «я», утілюючи своє бачення світу в оригінальних мистецьких творах.

Ключові слова: журнал «Веселка»; редколегія; стаття; табір Каліш; інтернована Армія УНР; Польща.

Юлія ГОЛУБНИЧА-ШЛЕНЧАК

д-р філос.

Київський столичний
університет
імені Бориса Грінченка
вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2,
04070, Київ, Україна
y.holubnycha-shlenchak@kubg.
edu.ua

ORCID 0000-0001-6591-4493

Наталія СИДОРЕНКО

д-р філол. н., проф.

Київський національний
університет
імені Тараса Шевченка
вул. Юрія Іллєнка, 36/1,
01033, Київ, Україна
sydorenko@knu.ua

ORCID 0000-0001-8734-9704

Ігор СРІБНЯК

д-р. іст. н., проф.

Київський столичний
університет
імені Бориса Грінченка
вул. Левка Лук'яненка, 13Б,
04070, Київ, Україна
i.sribniak@kubg.edu.ua

ORCID 0000-0001-9750-4958

© Голубнича-Шленчак Ю.,
Сидоренко Н., Срібняк І., 2025

“THE TORCH THAT [...]SHINED WITH NATIONAL COLOURS”: PECULIARITIES OF THE LITERARY AND ARTISTIC JOURNAL “VESELKA” IN KALISZ (POLAND 1922–1923)

Yuliia HOLUBNYCHA-SHLENCHAK

PhD

Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University

Bulvarno-Kudriavska Str., 18/2, 04070, Kyiv, Ukraine

y.holubnycha-shlenchak@kubg.edu.ua

ORCID 0000-0001-6591-4493

Nataliia SYDORENKO

Doctor of Philology, Professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv

Yuriy Illyenko Str., 36/1, 01033, Kyiv, Ukraine

sydorenko@knu.ua

ORCID 0000-0001-8734-9704

Ihor SRIBNYAK

Doctor of History, Professor

Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University

Levko Lukianenko Str., 13-B, 04212, Kyiv, Ukraine

i.sribniak@kubg.edu.ua

ORCID 0000-0001-9750-4958

The article analyses conceptual and thematic peculiarities of the literary and artistic journal “Veselka”, around which a whole galaxy of masters of the artistic word rallied. The journal helped the creative growth of not only talented writers, but also skilful illustrators, who later decorated a number of Ukrainian publications with their ornaments and covers. The rather short (only one and a half years) publishing history of the journal “Veselka” turned out to be sufficient for acquiring the significance of a literary forum, open to constructive discussions and articulation of new ideas that were born in the minds of its creators and the closest circle of like-minded readers. Despite all the difficulties, this journal continued to remain thematically diverse: plays, stories, novellas, essays, poems were printed on its pages; articles and reviews were also published there. Additionally, translated works and samples of poetic creativity often appeared in the columns of “Veselka”.

The journal became a model of the development and evolution of publishing in the cantonments, as its publishers accepted all the comments that were expressed by readers regarding the content of the press that was circulated in 1921. Throughout its existence, the journal did not experience any pressure from censorship or the authorities. The editors were free to choose the direction and nature of their publications. In addition, the editorial board published submitted materials even when they did not completely agree with the author's opinion. To expand the readership, the journal's editors provided a variety of information (news from Ukraine, cantonment chronicles, bibliography, etc.), but the main goal of founding “Veselka” was to create art for the sake of art. The journal united around itself artists who drew inspiration not from their surroundings, but from their inner selves, embodying their vision of the world in original works of art.

Keywords: journal “Veselka”; editorial board; article; Kalisz cantonment; interned Army of the UNR; Poland.

Актуальність проблеми

Перший рік перебування в таборах інтернованих для переважної більшості вояків Армії УНР був позначений підготовкою до повернення додому для продовження боротьби з більшовизмом. Для українського вояцтва не було таємницею те, що Державний центр УНР в екзилі створив Партизансько-повстанський штаб на чолі з генералом Ю. Тютюнником, заходами якого готувалося загальне збройне повстання на українських землях. Зміцненню морально-психологічного духу інтернованих сприяла й нормалізація побутових умов та поліпшення харчування навесні-влітку 1921 р., а також залучення таборян до виконання різних оплачуваних робіт поза межами таборів, що допомагало додатково поліпшити харчування та навіть зробити заощадження.

Поважний внесок у зміцнення національно-державницьких почувань інтернованого українського вояцтва зробила таборова преса, що стала невід'ємною частиною повсякдення таборян. Розуміючи її значення у виробленні патріотичного світогляду вояцтва, командування Армії УНР подбало про заснування дивізійних листків і літературних журналів, які видавалися заходами культурно-освітніх відділів дивізій. Разом із тим — попри брак необхідних засобів (папір, фарба, друкарське устаткування) — зусиллями просвітян та ініціативних старшин у таборах було розпочато видання ще кількох часописів, які виготовлялись у напівкустарний спосіб (з використанням друкарської машинки та виготовлених від руки ілюстрацій) і тиражувалися на шапірографі.

На жаль, цілий ланцюг несприятливих військово-політичних подій — підписання Польщею мирної угоди з більшовиками в Ризі (березень 1921 р.), кризовий стан польської економіки, невдача II-го Зимового походу Армії УНР восени того ж року — змусив відмовитися від планів негайного демонтажу більшовизму в Україні військовим шляхом. Першорядним завданням для української політичної еміграції стало накопичення сил та гуртування ветеранів Армії УНР з їхньою одночасною адаптацією до перебування в країнах Європи — в очікуванні слушного моменту для відновлення збройної боротьби з червоною Москвою. У цій ситуації важливо було підтримати тих старшин Армії УНР, які мали відповідний літературно-мистецький хист і були готові працювати для України, продукуючи нові сенси своїми прозовими й поетичними творами.

Стан розроблення проблеми

Специфіка функціонування української преси в таборовому просторі вже вивчалася (хоч і побіжно) цілою низкою істориків, дослідницька робота яких реалізувалася в кількох узагальнюючих моногра-

фіях про специфіку перебування Армії УНР у таборах інтернованих у Польщі (Kargus, 1997; Срібняк, 1997; Павленко, 1999; Колянчук, 2000; Bruski, 2000). Серед цих досліджень і розвідки з історії таборової преси польських науковців, зокрема праця Є. Місила (1991) та публікації О. Вішки, з яких можна почерпнути цінну фактологічну інформацію практично про всі таборові газети й журнали, що видавались у таборі Каліш (Wiszka, 1996–1997; Wiszka, 2001; Вішка, 2002).

До вивчення особливостей видання української таборової періодики в Польщі зверталася й Н. Сидоренко (2000), один із розділів монографії якої («“Тендітна, екзотична квітка” на чужині (журнал “Веселка” і його літературне коло)») стосувався насамперед творчих здобутків співробітників згаданого часопису, а також їхніх взаємин, які інколи набували «конфліктного характеру» (с. 122–152).

Останнім часом матеріали таборової преси все активніше використовуються як історичне джерело, завдяки чому стало можливим повніше реконструювання різних проявів життя й діяльності інтернованих українців у Каліші (Срібняк, 2017, Срібняк, 2018b, Срібняк, 2020, Sribnyak, 2021). Специфіка видання таборової періодики інтернованих вояків-українців у Каліші додатково актуалізується завдяки доповідям дослідників на міжнародних конференціях (Голубнича-Шленчак, 2019) та появі статей, що були підготовлені за матеріалами окремих таборових часописів (Срібняк, 2018a; Срібняк & Палієнко, 2022; Голубнича-Шленчак & Срібняк, 2024). Також важливим є те, що видавничий процес у таборах інтернованої Армії УНР (у т.ч. й Каліші) продовжує розроблятися у рамках дисертаційних праць (Голубнича-Шленчак, 2021).

Не можна не згадати розлогу публікацію літературознавця М. Крупача (2004) про діяльність літературно-артистичного товариства «Веселка», в якій був акумульований значний обсяг інформації і про однійменний журнал. Заслуговує на увагу й розвідка В. Просалової і Я. Григошкіної (2022), що містить окремий сюжет з аналізом мотивів лірики українських поетів таборового періоду (Юрія Дарагана, Євгена Маланюка, Максима Гриви, Михайла Селегія та Івана Зубенка), предметом поетичних рефлексій яких були героїчно-трагічні сторінки національно-визвольної боротьби, осмислення помилок і причин поразки Визвольних змагань українського народу та ін. (Просалова & Григошкіна, 2022, с. 282–283) Важливо згадати й про вихід систематичного покажчика журналу «Веселка», що значно полегшує роботу з опрацювання його змісту (Славич, 2024).

Мета статті: окреслити специфіку редакційної політики українського літературно-мистецького журналу «Веселка» за умов еміграційної дійсності; виокремити й проаналізувати концептуально-тематичні особливості творення означеного видання на чужині.

Виклад основного матеріалу

Незважаючи на те, що зима 1921–1922 рр. була вже другою в таборному житті інтернованих вояків-українців, вона досить негативно позначилася на їхньому здоров'ї і настроях. Причиною стало те, що в першу зиму українське вояцтво надихалося перспективою швидкого повернення додому і звільнення України від більшовизму, до того ж більшість таборян мала грошові заощадження, які дозволяли їм доповнювати свій недостатній таборовий раціон. Але рік, проведений за дротами, підточив їхні душевні сили, посилив ностальгію, вселив у декого зневіру. Як і рік тому, інтерновані страждали від холоду, бо дерев'яні бараки, в яких вони мешкали, неможливо було обігріти через мінімальну кількість дров і вугілля, що виділялися на ці потреби.

Усе ж прихід весни та небажання безцільно марнувати час у напівтемних бараках спонукали кількох яскравих особистостей з-поміж старшин Армії УНР до об'єднання зусиль у справі заснування журналу, якому судилося відіграти помітну роль у житті всієї таборової громади. 13 травня 1922 р. група молодих літераторів — таборяни С. Довгаль, М. Селегій, М. Загривний, Ю. Дараган та ін. — скликали збори, на яких обговорили доцільність створення нового літературно-мистецького часопису «Веселка» та визначили його програму, яка, зокрема, передбачала: згуртування українських письменників, надання допомоги обдарованим таборянам, популяризацію української культури в таборі та прищеплення кращих європейських мистецьких надбань на українському ґрунті (Вішка, 2002, с. 159).

До участі в цих зборах було запрошено й більшість членів нещодавно заснованого в Каліші українського літературно-артистичного товариства «Вінок» (голова — поручник Олександр Петлюра), у т. ч. — А. Падоліст, І. Зубенко, А. Коршнівський та ін. Його програмні постулати були практично тотожними організації «веселківців»: у статуті товариства «Вінок» (§ 1), зокрема, йшлося, що його члени мали «студіювати рідне чи чужоземне мистецтво, видавати друком праці членів Т[овариств]ва або самого Т[овариств]ва, влаштовувати курси і лекції, вечорниці, вистави, екскурсії, музеї, книгозбірні і т.ин.». Діяльність товариства поширювалась «на весь терен України й за межі її», а його «членами-співробітниками» могли бути всі, хто виявляв свою зацікавленість до українського мистецтва і письменства (*Статути літературних, драматичних, 1919–1923, арк. 5, 29*).

Присутні на цьому засіданні ухвалили рішення про заснування часопису «Веселка», а також визначили зміст матеріалів, що могли подаватися до публікації в ньому, а також обрали редакційну колегію. За результатами голосування найбільшу кількість голосів отримали: Ф. Крушинський (відповідальний редактор), М. Селегій, А. Листопад та А. Коршнівський, які й утворили редколегію нового журналу. Технічним

редактором було обрано І. Зубенка, який одночасно виконував обов'язки начальника друкарні 3-ої Залізної стрілецької дивізії. Починаючи з № 5, до складу редколегії увійшов Є. Маланюк. Видавцем журналу стало новоутворене літературно-артистичне товариство «Веселка» (голова — О. Петлюра), що сформувалося шляхом об'єднання членів товариства «Вінок» та ініціаторів заснування «Веселки».

У першому числі часопису, яке вийшло в травні 1922 р., редколегія звернулася до української громадськості: «... Засновуємо свою “Веселку”, бажаючи об'єднати навколо найрізномірніші наші літературні течії. Закликаємо до співробітництва, до реальної і матеріальної допомоги». Тут же містилося пояснення назви часопису: «Веселка — це кінецьч вчорашньої бурі й хвилина спокою перед новим гураганом». На думку редакції, «Веселка» мала стати осередком виявлення й розвитку всіх літературних течій та напрямів, тому повинна була «виблискувати всіма кольорами» (Цит за: Вішка, 2002, с. 159–160).

Поява «Веселки» не пройшла не поміченою, і впродовж усього періоду її існування на шпальтах низки українських громадсько-політичних і таборових видань опубліковано низку відгуків та рецензій. Передусім доцільно докладніше згадати рецензію на перше число «Веселки», вміщену у віденському «Українському прапорі» й передруковану часописом «Український сурмач». Автор рецензії під криптонімом О. Г. одразу наголосив на тому, що видання літературного місячника «Веселки» належить зарахувати до видатних спроб започаткування такого роду часописів. Рецензенту дуже імпонувало, що навколо журналу згуртувались саме молоді митці, які працювали «без крикливої фразеології та кидання шумних кличів, а зате з цілою низкою гідних уваги поетичних справ». Особливо йому сподобалася представлена на сторінках лірика, що сприймалася як близька, зрозуміла й водночас не просякнута «традиційним українським песимізмом» (О. Г., 1922, с. 4).

Майже на кожній сторінці читача втішали, «мов скромні сердешні фіалочки», вірші, пройняті любов'ю до Батьківщини. Рецензент коротко охарактеризував «веселківців», відзначивши особливий шарм віршів В. Конопацького, привабливість натуралістичної лірики М. Селегія, вдумливість віршів А. Падолиста, оригінальність поетичних спроб Л. Ельде, ніжно-чутливі акценти віршів М. Гриви та Ю. Дарагана; І. Зубенко заклав початок доволі майстерної драматичної фантазії; початок оповідання П. Опаренка написаний з таким теплом, що воно нагадує твори Т. Бордуляка (письменник, просвітянин та священник УГКЦ — *авт.*). Позитивний відгук отримала й невеличка стаття Ф. Крушинського та розділ бібліографії (О. Г., 1922, с. 4).

Уже значно пізніше І. Зубенко (1938) у своїх спогадах відзначив, що «Веселка» стала для нього та його однодумців «тим смолоскипом, що

на захмареному небі світив національними кольорами», який свідчив, що «він живий, він ще не вмер — той дух, вічний революціонер». «Веселка» стала зброєю в боротьбі за ідеали, які виборювала Армія УНР: «Коли замовкли гармати й скоростріли, тоді загомоніло слово гаряче, щире і натхненне».

Надати українському поетичному слову переможної сили була здатна, на думку «веселківців», молода генерація українських поетів, при цьому особлива роль відводилася творчості «раннього» Павла Тичини (як її предтечі), з притаманним йому відчуттям «пантеїстичного космічного буття», динамічного злету, музичного звучання й відтворення «світової душі». Водночас між «веселківцями» і ним пролягала величезна прірва, бо П. Тичина як людина і поет поступово ставав частиною радянської дійсності, аби з часом майже повністю в ній розчинитися, вдягнувши маску пристосуванця та ідеологічного пііта; натомість «задротяне» еміграційне покоління безкомпромісно обстоювало чин нації, підпорядковуючи цьому свою працю і творчі здобутки.

Та це не завадило «веселківцям» зануритися (хоча б на короткий час) у «королівство казки», роздумувати над артистичною інтуїцією і поетичним натхненням П. Тичини, оцінювати символізм його поезій та відзначати «трагічно-яскраву» виразність його внутрішнього поетичного горіння. В одній зі своїх статей Є. Маланюк (1922с) захоплено оцінював і техніку, і зміст, і суто українську форму поетичних досягнень поета, вбачаючи в ньому явище світового значення та ставлячи його на один щабель із творчістю Поля Верлена, Рабіндраната Тагора, Олександра Блока, для яких не існувало «ні епох, ні хронік, ні часів, ні чисел», бо вони належали природі, відбиваючи своїми творами «такти Серця Світу» (с. 22–23). Прагнучи познайомити якомога більший загальний із поетичними рядками П. Тичини, Є. Маланюк і «веселківці» організували 15 жовтня 1922 р. у Каліші літературний вечір, присвячений його творчості (*Культосвітній відділ*, 1919–1923, арк. 18).

Уже в наступному числі «Веселки» Є. Маланюк (1922b), відгукуючись на вихід чергової поетичної збірки П. Тичини, був змушений з глибоким сумом констатувати перетворення його у «всесвітнього робітника», з-під пера якого вийшло «несподівано прісне, декретно-прозаїчне, моторошно-плескате» творіння, мовби «Дем'ян Бідний пополам із Оле-сем». На думку критика, це вже був інший П. Тичина — приземлений, дисонуючий, бо «крізь золото і лазур, проступає сморідний бруд звичайної советської дійсності, котра удушє творчість, спиняє лет[...]. Щоденне життя тягне вниз. І після сапфірових просторів космосу в поеті прокидається звичайний „советський обиватель”». На жаль, Є. Маланюкові доводилося змиритися з тим, як несподівано й бентежно мусив здатися на милість «страшного, смертного суму» той «найчутливіший

поетичний кларнет» (П. Тичина), після чого «сонячний промінь поезії української» навічно згас у московському мороку (с. 32–33).

Навіть полярні оцінки, контраверсійні судження авторів статей «Веселки», їхня безкомпромісність імпонували читачам, що відповідно збільшило кількість дописувачів і співробітників (із 20 осіб у травні 1922 р. до 50 — станом на травень 1923 р.). Разом із тим неабияке значення мав і той факт, що редакція журналу визначала собі досить амбітні, навіть максималістські цілі: поставити Слово, «вогняне, натхненне, могутнє», немов «напруження тязиви, непохибну зброю, на сторожі Нації», як бачив цю нерозривність між словом і ділом Тарас Шевченко. Яскраво й образно писав про це призначення Є. Маланюк (1922b): «Українська наука й українське мистецтво суть сьогодні чинники, від яких залежить створення української ідеї і запорука енергійної матеріалізації її в життя. Перша мусить підсумовувати скарби національної культури (що невідкритими америками чекають і досі на своїх колумбів), усистематизувати їх і перетопити глиби щедрої руди на шире золото. Вже одне підготування окремих ділянок нашої культури поставить світ перед несподівано величною картиною духовних скарбів України. Перед українським мистецтвом стоїть не менш величне дальше завдання: вдихнути душу національній культурі, створити привабливо прекрасну Легенду України, запалити Народ Український свяченим вогнем національної релігії, впоїти, одухотворити Чорнозем могутньою Ідеєю, натхнути (надихнути — *авт.*) його жадобою національного життя» (с. 40).

Ці заклики справляли потужний вплив на українських митців за кордоном, з кожним опублікованим номером журнал користувався все більшою популярністю в українських еміграційних колах, проте суспільна увага майже не приносила фінансових дивідендів творцям і співробітникам «Веселки». Їхня літературна творчість не оплачувалась, відтак таборів літератори потребували матеріальної допомоги. Цю місію почасти виконував Комітет допомоги інтернованим літераторам у Польщі, заходами якого з 1 серпня по 31 грудня 1922 р., як ішлося в його «Справозданні», на ці та інші гуманітарні потреби було зібрано 464.870 марок польських (м.п.) (*Кошториси Національної єдиної школи, 1922–1924*, арк. 22, 23–26). Ця сума стала можливою завдяки пожертвам Українського Громадського Комітету (300 тис. м.п.), Українського Центрального Комітету в Польщі (50 тис. м.п.), особистого внеску генерала М. Шаповала (10 тис. м.п.), прибутку від вистави Драматичного товариства в таборі Щипіорно (18.870 м.п.) та інших надходжень. Кошти були розподілені малими сумами (2–15 тис. м.п.) між вояками в таборах, у т.ч. й сухотниками. Більші суми були виплачені таборовим літераторам — А. Коршнівському і Ф. Крушинському (20 тис. м.п. кожному), Є. Маланюку (13 тис. м.п.), крім того, частина

грошових надходжень була витрачена Комітетом на допомогу редколегії журналу «Веселка» (*Кошториси Національної єдиної школи*, 1922–1924, арк. 23–26).

І все ж цих коштів було недостатньо, тому редакція звернулася до читачів із проханням про матеріальну підтримку: «Журнал “Веселка” не має жодних фінансових стосунків з будь-яким видавництвом, особливо чи організацією, а являється органом групи молодих літераторів і видається виключно в надії на допомогу від мирного українського громадянства» (“Звернення із проханням про матеріальну підтримку”, 1922, зворот обкладинки). Наприкінці випуску подавалася інформація, скільки і від кого було пожертвовано на пресовий фонд видавництва за певний період. Слід відзначити, що перші два числа журналу були видані за сприяння та фінансової підтримки культурно-освітнього відділу 3-ої Залізної стрілецької дивізії (начальник — полковник М. Деркач). Незабаром після виходу першого числа редакції було передано 15 тис. м.п. від С. Петлюри, який підписався С. Т. — Симон Торнтон (Зубенко, 1938, с. 230). До 1 січня 1923 р. на фонд «Веселки» загалом надійшло 28 тис. 550 м. п.; крім того, 100 крон чеських внесли українські студенти (А. Падоліст, М. Сизий, Ю. Дараган і М. Грива), які студіювали на той час у ЧСР (Сидоренко, 2000, с. 141).

Ще одним джерелом грошових надходжень до видавничого фонду «Веселки» була передплата журналу, але її обсяг ніколи не був великим. Аби зібрати кошти на видання журналу, його симпатичні влаштовували вечорниці (під час яких збирали пожертви для часопису), знаходилися й такі, хто в дарунок передавав редакції газетний папір, нарешті — у разі потреби «веселківці» вдавалися до особистих внесків у видавничий фонд. Як згадував І. Зубенко (1938), інколи «приходилося й свої харчові пайки перетворювати на папір та друкарську фарбу» (с. 231).

Читачі журналу продовжували матеріально підтримувати його і наступного року, завдяки чому світ побачило перше число за 1923 р., присвячене п'ятій річниці проголошення незалежності України. У ньому було опубліковане звернення до українських митців, що заслуговує розлогого цитування: «Великим цвинтарем замовкли степи Батьківщини нашої в червоній заграві Другої руїни[...]. Новим Батиєм насіли на груди Народу Українського орди відвічного ворога і як древнє, справляють гучний банкет кровавої перемоги[...]. Вам молодшому поколінню Українському, що гартує душу в грозі й бурі визвольної боротьби, [...]випадає нині [...]нове завдання: творити національну культуру». З цієї нагоди видавці журналу апелювали до всіх українських митців — «поетів, малярів й музик, різьбярів та акторів», яким, на думку «Веселки», історія наказала створити «Українську Легенду, заспівати Поему Нації. Словом, фарбою, лінією, жестом, звуком не-

ймовірно могутніх маршів і гімнів ви мусите зорганізувати, запалити народні маси й надихнути їх на останній нещадний бій[...] з одвічним ворогом України» (малася на увазі Росія, яка являла і продовжує являти екзистенціальну загрозу існуванню української нації — *авт.*) (Крушинський та ін., 1923, с. 3–4).

Як і раніше, редакція ставила перед українськими митцями максималістські завдання: «Ви мусите ввести нашу національну культуру в перші шереги національних культур Європи, бо тільки національна українська культура поставить світ перед фактом: Самостійна Україна». Але для цього, на думку редакції, потрібно було позбутися «брудних лахміть ворожої псевдокультури», випростати «трьома століттями зігнуту спину», відкинути «позичені марсельсьези вчорашнього дня», бо «для заліза і бетону сучасності потрібні: криця і вогонь!» Тільки за цих умов для нової генерації українських митців витворилася би можливість перевтілитися в «аргонавтів», які «на могутніх хвилях[...] попливуть за золотим руном Держави Української» (Крушинський та ін., 1923, с. 4).

Підготовка до видання наступного числа журналу теж стало громадською справою, завдяки чому в редакційний фонд «Веселки» до кінця лютого 1923 р. надійшло 484 тис. м. п. пожертв, що вкотре засвідчило відданість читачів своєму журналу ("Редакційний фонд журналу", 1923, с. 48). Це уможливило публікацію в березні 1923 р. чергового числа, присвяченого Кобзареві. Тут уміщено звернення О. Карманюка (1923) до поета під назвою «Молитва до Тараса» (це була не тільки авторська сповідь із усвідомленим розумінням значення поетичного пророцтва великого поета, а й свідчення непохитної віри вояків-митців у Шевченкову зорю), вірші М. Подоляка (1923) «Незабутньому Т. Шевченкові» та Павла Сірого (1923) «В 62 роковини смерті Тараса Шевченка», а також портрет поета.

На сторінках розділу «Бібліографія» подавались огляди та рецензії на журнали, газети, збірки художніх творів та поезій. Зокрема, у № 2–3 за 1923 р. надруковано рецензії на збірки Ольги Кобилянської «Сниться», твори польського поета А. Підгорського-Окулова, повість К. Поліщука «Світ червоний», огляди літературно-наукового журналу «Промінь» (м. Чернівці), вісника українського книжкового руху в Станіславові «Книжка», гумористично-сатиричного журналу «Маски» ("Бібліографія", 1923, с. 44–47).

З нагоди річного ювілею функціонування «Веселки» редакція звернулася до читачів зі статтею, у якій вважала за потрібне ще раз окреслити основні мистецькі орієнтири видавців. Першочерговим завданням було визначено об'єднання українських письменників (особливо молодшої генерації) довкола одного видавничого органу. Наступним — допомога для розвитку найяскравіших індивідуальностей, які долучились

до часопису, а також вишукування, популяризування й удосконалення найцікавіших зразків прояву сучасного українського мистецтва. Ще одне завдання полягало в перенесенні та прищепленні на українському ґрунті кращих зразків західноєвропейського та світового мистецтва ("Першочергові завдання", 1923, с. 57).

Влітку 1923 р. редакція вирішила зважити на пропозицію одного зі своїх найбільших жертводавців — Українського Громадського Комітету (УГК) — та змінила формат часопису, реорганізувавши його з літературного журналу в місячник літератури, мистецтва та громадської думки, що було зроблено з метою розширення кола його читачів. Своє рішення редакція пояснила в зверненні, де наголошувала, що не зрікатиметься «утілітаризму в мистецтві[...], [але] для поширення своєї культурної бази стає на шлях тіснішого єднання з читачем» — шляхом збільшення обсягу белетристичних матеріалів і запровадження нової рубрики «Громадська думка». Ідею щодо заснування згадуваної рубрики подав УГК, який волів бачити в часописі мемуари та спогади з подій національно-визвольної боротьби, а також «статті по національно-громадським справам з такою широтою думки, яка б перекреслювала всякі партійні кордони» ("Звернення редакції", 1923, с. 2).

Така зміна сприяла врізноманітненню змістового наповнення журналу: крім прози й поетичних творів, рецензій і хронікальних матеріалів, на шпальтах «Веселки» почала активніше розміщуватись публіцистика. Одним з її яскравих зразків стало звернення Є. Маланюка (1923) до Д. Донцова, в якому була розкрита мотивація ініціаторів заснування нового журналу: «Опинившись в таборах для інтернованих обеззброєними, [...]ми вхопилися за ту духовну зброю, [...]зброю міцну, сильну, непереможну — національне мистецтво». Часопис постав виключно заходами його засновників, які «останнім напруженням виснажених боротьбою сил, на останні копійки, відірвані від власного вбогого "пайка" інтернованого» спромоглись на видання «Веселки», що невдовзі стала одним із найсолідніших еміграційних українських літературно-мистецьких видань (с. 55).

Упродовж 1923 р. відбувалися зміни й у складі редакційної колегії: провід журналом перейшов до Є. Маланюка та М. Селегія, посаду відповідального редактора зайняв А. Коршнівський. Причиною виходу Ф. Крушинського та І. Зубенка зі складу редколегії було, за свідченнями видавців, переобтяження їх культурно-освітньою роботою поза журналом. Це були не останні зміни, бо восени того ж року було схвалено рішення про те, що редколегія складатиметься з трьох осіб — Є. Маланюка, А. Падолиста та Ю. Дарагана, із залишенням А. Коршнівського на посаді відповідального редактора, технічне оформлення номерів покладалося на видавництво «Чорномор», у якому останній посідав керівну посаду

(редактора). Ці зміни були зумовлені хворобою М. Селегія, що змусило його самоусунутися від редагування журналу.

Роботу редколегії «Веселки» ускладнювало й протистояння між Є. Маланюком, який восени 1923 р. переїхав на навчання до Подєбрадів, та А. Коршнівським. Є. Маланюк звинувачував А. Коршнівського в невдалому підборі матеріалу, редагуванні та самовільній заміні надісланих ним матеріалів своїми. Однак у ході листування та висловлюванні обопільних претензій, а також залучення до обговорення генерала М. Шаповала й А. Падоліста вдалося дійти компромісу (Сидоренко, 2000, с. 144).

Завдяки досягнутому порозумінню з'явилося видання здвоєного (11/12) числа журналу, який, як пізніше з'ясувалося, став останнім. Його виходом редакція вшанувала видатну українську поетесу Лесю Українку, портретом якої відкривався цей випуск із підписом над ним «Велике серце України», рядками з її поеми «На руїнах» та розлогою статтею Юрія Сірого про життєвий шлях і творчість літераторки.

У цьому ж числі вміщено привітальну адресу з нагоди урочистого святкування в Празі 20-літньої поетичної діяльності «першого кохання України» Олександра Олесь. Віддаючи митцю належне, «веселківці» піднесено звернулися до «Першого Поета Нової України, вогняна пісня якого окрилила перший свідомий український чин». На їхню думку, зараз, «коли лунають нові, залізні марсельєзи, коли народ український, відбувши в апокаліпсисі останніх років страшне хрещення вогнем і кров'ю, стоїть дужий і молодий Прометей, хай ще закований[...] — в останніх кайданах, — сьогодні схиляємо голову перед Тим, хто в чорній тиші російської ночі будив націю, хто полум'ям душі палив іржаві від рабства серця, хто був пророком першого бою і хто перший гукнув коротке й дзвінке, страшне, але святе слово „Меч”!».

На думку «веселківців», О. Олесь власною творчістю вписав своє ім'я «в криваву, а тому безсмертну Історію Твого (українського — *авт.*) Народу», і що час є безсилим над «вічним юнацтвом» його пісень, і «вони вічно буютимуть в серцях української молоді», та завжди залишатимуться «тим першим огнем, що запалюватиме святу любов і святий гнів». Апелюючи до трагічно-жертвних і разом із тим героїчних сторінок української історії, «веселківці» стверджували: «...Так само, як ми йшли під Крути і Мотовилівки з віршем Твоїм на вустах, так і вірш Твій буде першою силою, яка покличе на близький вже пекельний і останній бій за Державність ті покоління, що народилися під музику наших гармат» ("До «Першого Поета Нової України», 1923, с. 52–53).

Недовга (лише півторарічна) видавнича історія журналу «Веселка» виявилася достатньою для набуття ним значення літературного форуму, відкритого для конструктивних дискусій та артикуляції нових ідей, які народжувалися в головах його творців і найближчо-

го кола читачів-однодумців. Попри всі труднощі й непорозуміння, журнал продовжував залишатися розмаїтим у тематичному плані: на його шпальтах друкувалися п'єси, оповідання, новели, нариси, вірші, тут же публікувалися статті та рецензії. Також на шпальтах «Веселки» часто з'являлися перекладні твори та зразки поетичної творчості, зокрема Адама Міцкевича «Альпухара» (у перекладі Д. Левського); «Солов'їний сад» Олександра Блока, «Ariette» Поля Верлена, «Sitoutes les filles» Поля Фора (М. Селегія); «Молода жінка до свого чоловіка» Арнольда, «Намогильний напис» Антеро де Канталь, «Сон, як чорна тінь» Поля Верлена, «Заклик» Георга Гервега (О. Турянського); «Людина й море» Шарля Бодлера (Є. Маланюка), «Вівчарський скік» та «Сліпий» Гі де Мопассана (Миколи Шаповала); уривок зі збірки «Gilajali» Рабіндраната Тагора (Ореста Петрейчука); п'єса «П'ятий акт» Івана Ольбрахта та ін.

«Веселкова» хроніка містила інформацію переважно про мистецьке життя в Україні. З неї можна було довідатись про відкриття драматичної студії акторської групи «Березіль» у Києві, про працю учня Григорія Нарбута Марка Кірнарського над серією графічних портретів, про новини з обширу книговидавництва в Харкові та мистецьку виставку у Львові, про збори видавничої ради Українського громадського видавничого комітету та вихід «Бюлетеню українського громадського видавничого фонду», проведення літературних вечорниць товариства «Веселка», заснування драматичних курсів при театральній трупі «Веселки» та ін.

Рубрики «Мистецька трибуна» і «Театр» були представлені статтями О. Карманюка («Драматичне товариство Об'єднання»), Є. Маланюка («Ідеї та дії», «Думки про мистецтво»), Ю. Сірого («Леся Українка» до 10-ліття з дня смерті поетеси), Дмитра Донцова («З непевного шляху») та ін. У строєному номері «Веселки» було опубліковано розгорнуту статтю М. Селегія, що містила огляд поетичної творчості М. Осика. У ній автор детально розбирав мистецькі якості поезії митця, вбачаючи в ній «яскраву індивідуально-поетичну відрубність футуризму». На його думку, М. Осика «втілює здецидовані (рішучі — *авт.*) імпульси та стремління цілої поневоленої нації у вислові глибоко (суто) індивідуальному, через що його силуетки (образи — *авт.*) мають значення індивідуального» (Селегій, 1923, с. 31–36).

Ще дві рубрики — «Поштова скринька» та «Відповіді редакції» — були невеликими за обсягом і нагадували «друкований чат»: видавці вказували адресата і вміщували коротке звернення до нього. Свої ж відповіді на отримані листи редакція подавала в рубриці «Відповіді редакції». Рубрика «Громадська думка» переважно містила статті О. Карманюка «Про політичну еміграцію», «Московська “українізація”

України» та Є. Маланюка «Pro domo sua» та «Про динамізм» (реакція на статтю д-ра Д. Донцова «Про молодих») та ін.

Усі числа «Веселки» були щедро ілюстровані графікою Петра Омельченка, Василя Дядинюка, А. Жуківа, Віктора Цимбала, Зубка-Мокієвського, Миколи Щербака. Найчастіше використовувалися рослинні орнаменти, «пейзажні сонети», лаконічні символічні замальовки, портрети. Слід відзначити, що автори вміщених у журналі творів часто по-слуговувались псевдонімами. Н. Сидоренко у своїй праці подала розшифрування деяких з них: Аполон Падоліст (Листопад) — Олександр Варавин; Олекса Карманюк — Анатолій Коршнівський, М. Осика — Михайло Островецький, Івась Блакитний — І. Яблонський, Данило Левський — Данилевський, Максим Грива мав прізвище Загривний, Микола Подольак — Чарський, а Василь Лімниченко — Мельник. Лариса Ельде — це ймовірно Лідія Дучимінська, Галина Орлівна — Маєвська (Поліщук), Борис Б. — Базилевич (Сидоренко, 2000, с. 130).

Вплив журналу на літературно-поетичний процес був настільки значним, що на початку 1924 р. частина його співробітників докладали зусиль для продовження видання «Веселки». З огляду на те, що чимало авторів часопису вже мешкали в Подєбрадах і Празі, виник план перенести видання журналу до ЧСР. Більше того, одразу ж після виходу № 11–12 було розпочато збирання матеріалів до наступного «чеського» числа; твори були опрацьовані та надіслані генералом М. Шаповалом до головного редактора видавництва «Чорномор» М. Садовського. Однак підготовка до ліквідації таборів інтернованих у Польщі, що велася впродовж першої половини 1924 р., та їхнє закриття (з 1 серпня того ж року) стали на перешкоді; до того ж не вдалося зібрати достатню суму коштів, яка б покрила видатки на тиражування наступного випуску. З огляду на ці обставини видання «Веселки» остаточно припинилося (Зубенко, 1938).

Висновки

Журнал «Веселка», на відміну від інших таборових літературних видань, зібрав навколо себе справжню плеяду митців художнього слова. Жоден журнал інтернованих не мав такої варіації жанрів і стилів, що були представлені на сторінках «Веселки». Авторів, які публікували свої перші спроби в часописах на кшталт «Літературно-військового вісника», «Нашої зорі», «Ока», до «Веселки» подавали вже зрілі, «достиглі плоди» своєї творчості. Каліський місячник зростив не лише талановитих письменників, а й майстерних ілюстраторів, які згодом прикрасили своїми орнаментами та заставками ще не одне видання.

«Веселка» стала зразком розвитку та еволюції видавничої справи в таборах, адже її видавці сприйняли всі зауваги, які були висловлені читачами до змістового наповнення преси, що тиражувалися в 1921 р.

За весь час існування часопис не відчував будь-якого тиску цензури та влади, редактори вільно могли обирати напрям і характер публікацій. Крім того, редколегія публікувала надісланий матеріал навіть тоді, коли не зовсім погоджувались із думкою автора.

Задля розширення читацької аудиторії редактори часопису подавали різноманітну інформацію (вісті з України, таборова хроніка, бібліографія тощо), однак основною метою заснування «Веселки» стало творення мистецтва заради мистецтва. І все ж, незважаючи ні на що, ця ідея наскрізно пройшла через усі випуски журналу. «Веселка» об'єднала навколо себе митців, які черпали натхнення не з оточення, а зі свого внутрішнього «я», втілюючи власне бачення світу в оригінальних мистецьких творах.

Фото з архівів

Рис. 1. Фрагмент обкладинки
першого номеру
журналу «Веселка»
(табір Каліш, 1922 р.)

Рис. 2. Графічна заставка
«Три старших лицарі над
яром зупинились», автор —
П. Омельченко
(журнал «Веселка». Каліш,
1922, № 3 (Липень), с. 3)

Рис. 3. Графічна заставка «Туга», автор — П. Омельченко
(журнал «Веселка». Каліш, 1922, № 3 (Липень), с. 3)

Рис. 4. Графічна заставка
«Над ставком», автор — А. Жуків
(журнал «Веселка». Каліш, 1922,
№ 3 (Липень), с. 7)

Рис. 6. Графічна заставка
«Панна з трояндами», автор —
П. Омеляченко (журнал «Веселка».
Каліш, 1922, № 6–7–8, с. 13)

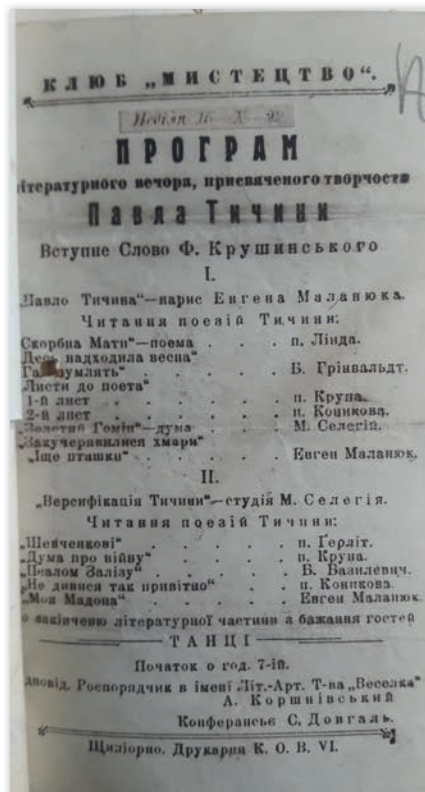

Рис. 5. Програмка літературного
вечора, присвяченого творчості
П. Тичини (15 жовтня 1922 р.),
табір Каліш

Рис. 7. Федір Крушинський, сотник Армії УНР, член редколегії і відповідальний
редактор журналу «Веселка» (фото 1919 р.)

Рис. 8. Євген Маланюк,
сотник Армії УНР, співредактор
і член редколегії журналу
«Веселка» (фото 1924 р.)

Рис. 9. Юрій Дараган,
сотник Армії УНР, член редколегії
журналу «Веселка»

Рис. 10. Графічна заставка «Каменярі», автор — В. Дядинюк
(журнал «Веселка». Каліш, 1923, № 4–5–6 (Квітень–травень–червень), с. 17)

*Рис. 11. Працівники видавництва «Чорномор»;
в центрі (сидить) редактор видавництва і відповідальний редактор журналу
«Веселка» сотник Армії УНР Антон Коршинівський, табір Каліш, 1923 р.
(Архів ОУН в УІС — Лондон, ф.30, оп.3, од.зб.17, од.обл.3)*

*Рис. 12. Логотип видавництва «Чорномор»,
яке забезпечувало тиражування всіх випусків журналу «Веселка»*

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Бібліографія. (1923, лютий–березень). *Веселка*, 2–3, 44–47.
- Вішка, О. (2002). *Преса української еміграції в Польщі (1920–1939 рр.): історико-бібліографічне дослідження* (М. М. Романюк, ред.). Львівська наукова бібліотека імені В. Стефаника.
- Голубнича-Шленчак, Ю. (2019). Видання таборової газети «Український сурмач» вояками інтернованої Армії УНР у таборах Каліш та Щипіорно в Польщі (1922–1923 рр.). В А. Душний, М. Махмудов, М. Стреначікова, В. Ільницький, & І. Зимоля (Ред.), *Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення і підходи. Міждисциплінарні перспективи* (с. 11–12). Посвіт.
- Голубнича-Шленчак, Ю. (2021). *Видавнича діяльність інтернованої Армії УНР у таборах Польщі (1921–1924 рр.)* [Дисертація доктора філософії, Київський університет імені Б. Грінченка].
- Голубнича-Шленчак, Ю., & Срібняк, І. (2024). «Жива праця [нав]коло друкованого слова[...] будила приспані творчі сили» (патріотично-виховна місія журнальної періодики у таборі інтернованих Військ УНР Каліш, Польща, 1921 р.). В І. Sribniak & D. Hryn (Eds.), *Temporis filia veritas* (с. 256–269). Consortium scientifico-éducatif international Lucien Febvre.
- [До «Першого Поета Нової України»]. (1923, листопад–грудень). *Веселка*, 11–12, 52–53.
- [Звернення із проханням про матеріальну підтримку]. (1922). *Веселка*, 5, зворот обкладинки.
- [Звернення редакції]. (1923, липень–серпень). *Веселка*, 7–8, 2.
- Зубенко, І. (1938). «Веселка» й «веселківці». В М. Садовський (Ред.), *За державність: матеріали до історії Війська Українського* (Вип. 9, с. 226–235). Українське воєнно-історичне товариство.
- Карманюк, О. (1923, лютий–березень). Молитва до Тараса. *Веселка*, 2–3, 3.
- Колянчук, О. (2000). *Українська військова еміграція у Польщі (1920–1939)*. Інститут українознавства імені І. Крип'якевича Національної Академії Наук України.
- Кошториси Національної єдиної школи та Комітету допомоги інтернованим літераторам в Польщі; розписки, рахунки та інші фінансові документи. (1922–1924). (Фонд 4007, опис 1, справа 16), Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, Київ.
- Крупач, М. (2004). Літературно-артистичне товариство «Веселка» (1922–1923). *Парадигма*, 2, 268–285.
- Крушинський, Ф., Маланюк, Є., Селегій, М., Зубенко, І., & Коршнівський, А. (1923, січень). В п'яту річницю проголошення самостійної України. *Веселка*, 1, 3–4.
- Культосвітній відділ 3-ої Залізної стрілецької дивізії армії УНР у таборі Каліш (Польща). (1919–1923). (Фонд 3525, опис 1, справа 15), Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, Київ.
- Маланюк, Є. (1922а). В космічному оркестрі. Павло Тичина. *Веселка*, 5, 32–33.
- Маланюк, Є. (1922б). Ідеї і дії. *Веселка*, 9–10, 40.
- Маланюк, Є. (1922с). Павло Тичина. *Веселка*, 4, 21–26.
- Маланюк, Є. (1923). Pro domo sua (Замість одвертого листа Д-ру Донцову). *Веселка*, 7–8, 55–59.
- Місило, Є. (Уклад.). (1991). *Бібліографія української преси в Польщі (1918–39) і Західньо-Українській Народній Республіці (1918–19)*. Видавництво Канадського інституту українських студій, Альбертський університет.
- О. Г. (1922, 27 липня). [Рецензія]. *Український Сурмач*, 22, 4.
- Павленко, М. І. (1999). *Українські військовополонені й інтерновані у таборах Польщі, Чехословаччини та Румунії: ставлення влади і умов перебування (1919–1924 рр.)*. Інститут історії України Національної академії наук України.
- [Першочергові завдання]. (1923, квітень–травень–червень). *Веселка*, 4–5–6, 57.
- Подольак, М. (1923, лютий–березень). Незабутньому Т. Шевченкові. *Веселка*, 2–3.

- Просалова, В. А., & Григошкіна, Я. В. (2022). Задротянська лірика «Каліського Парнасу»: тексти і контексти. В *New development horizons of philological science* (с. 263–289). Baltija Publishing. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-248-7-13> [Редакційний фонд журналу]. (1923, лютий–березень). *Веселка*, 2–3, 48.
- Селегій, М. (1923, квітень–травень–червень). М. Осика та його поезії. *Веселка*, 4–5–6, 31–36.
- Сидоренко, Н. (2000). *Національно-духовне самоствердження: Ч. 2. Преса інтернованих українців та цивільної еміграції (Чехія, Польща, Румунія, Єгипет, 1919–1924)*. Дослідницький центр історії української преси.
- Сірий, П. (1923, лютий–березень). В 62 роковини смерті Тараса Шевченка. *Веселка*, 2–3.
- Славич, Н. (Уклад.). (2024). *Літературний журнал «Веселка» (1922–1923): систематичний покажчик змісту* (О. Баган, ред.). Крила.
- Срібняк, І. (1997). *Обеззброєна, але нескорена: Інтернована Армія УНР у таборах Польщі й Румунії (1921–1924 рр.)*. Видавництво імені Олени Теліги.
- Срібняк, І. (2017). Хроніка життя інтернованих вояків-українців у таборі Каліш, Польща (1922 р.). *Сумська старовина*, 51, 25–34.
- Срібняк, І. (2018а). Перебування інтернованих вояків-українців у таборі Каліш, 1923 р. (за матеріалами часопису «Український Сурмач»). В О. О. Салата (Ред.), *Історичні джерела в українському інформаційному й освітньому просторі: верифікація та інтерпретація* (с. 159–174). Твори.
- Срібняк, І. (2018б). Табір інтернованих Військ УНР у Каліші, Польща (перша половина 1921 р.): моральний стан старшинства та заходи з його нормалізації. *Емінак*, 1(21), 2, 42–49.
- Срібняк, І. (2020). Діяльність освітніх закладів у таборі інтернованих вояків Армії УНР Каліш (1921–1924 рр.). *Facta Simonidis*, 1(13), 143–161.
- Срібняк, І., & Палієнко, М. (2022). Повсякдення інтернованих вояків Армії УНР у таборах Стшалково і Каліш, Польща, крізь призму публікацій журналу «Наша Зоря» (1921–1923 рр.). *Український інформаційний простір*, 1(9), 209–232. [https://doi.org/10.31866/2616-7948.1\(9\).2022.257226](https://doi.org/10.31866/2616-7948.1(9).2022.257226)
- Статуту літературних, драматичних і релігійних товариств.* (1919–1923). (Фонд 3525, опис 1, справа 1а), Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, Київ.
- Bruski, J. J. (2000). *Petlurowcy. Centrum Państwowe Ukraińskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie (1919–1924)*. Arcana.
- Karpus, Z. (1997). *Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918–1924*. Toruń.
- Sribnyak, I. (2021). Obóz internowanych żołnierzy ukraińskich w Kaliszu: życie kulturalne i artystyczne (1921–1924). *Przegląd Wschodni*, 17, 1–4(62), 261–273.
- Wiszka, E. (1996–1997). Prasa obozowa żołnierzy armii Ukraińskiej Republiki Ludowej internowanych w Kaliszu i Szczypiornie w latach 1920–1924. *Rocznik Kaliski*, 26, 153–170.
- Wiszka, E. (2001). *Prasa emigracji ukraińskiej w Polsce 1920–1939*. Toruń.

REFERENCES

- Bibliohrafiia [Bibliography]. (1923, February–March). *Veselka*, 2–3, 44–47 [in Ukrainian].
- Bruski, J. J. (2000). *Petlurowcy. Centrum Państwowe Ukraińskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie (1919–1924)* [Petlurians. State Center of the Ukrainian People's Republic in exile (1919–1924)]. Arcana [in Polish].
- [Do "Persshoho Poeta Novoi Ukrainy" [To the "First Poet of New Ukraine"]]. (1923, November–December). *Veselka*, 11–12, 52–53 [in Ukrainian].

- Holubnycha-Shlenchak, Yu. (2019a). Vydannia taborovoi hazety "Ukrainskyi surmach" voiakamy internovanoi Armii UNR u taborakh Kalish ta Shchypiorno v Polshchi (1922–1923 rr.) [Publication of the camp newspaper "Ukrainskyi surmach" by soldiers of the interned Army of the Ukrainian People's Republic in the Kalish and Shchypiorno camps in Poland (1922–1923)]. In A. Dushnyi, M. Makhmudov, M. Strenachikova, V. Ilnytskyi, & I. Zymomria (Eds.), *Fundamentalni ta prykladni doslidzhennia: Suchasni naukovo-praktychni rishennia i pidkhody. Mizhdystsyplinarni perspektyvy* [Fundamental and applied researches: Contemporary scientific and practical solutions and approaches. Interdisciplinary prospects] (pp. 11–12). Posvit [in Ukrainian].
- Holubnycha-Shlenchak, Yu. (2021). *Vydavnycha diialnist internovanoi Armii UNR u taborakh Polshchi (1921–1924 rr.)* [Publishing activity of the interned Army of the Ukrainian People's Republic in the camps of Poland (1921–1924)] [Doctoral Dissertation, Borys Grinchenko Kyiv University] [in Ukrainian].
- Holubnycha-Shlenchak, Yu., & Sribniak, I. (2024). "Zhyva pratsia [nav]kolo drukovanoho slova[...] budyla pryspani tvorchy syly" (patriotychno-vykhovna misiia zhurnalnoi periodyky u tabori internovanykh Viisk UNR Kalish, Polshcha, 1921 r.) ["Lively work [around] the printed word [...] awakened dormant creative forces" (patriotic and educational mission of magazine periodicals in the Camp of Internees of the UNR Troops in Kalisz, Poland, 1921)]. In I. Sribniak & D. Hryn (Eds.), *Temporis filia veritas* (pp. 256–269). Consortium scientifico-éducatif international Lucien Febvre [in Ukrainian].
- Karmaniuk, O. (1923, February–March). Molytva do Tarasa [A prayer to Taras]. *Veselka*, 2–3, 3 [in Ukrainian].
- Karpus, Z. (1997). *Jeńcy i internowani rosyjsy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918–1924* [Russian and Ukrainian prisoners of war and internees on Polish territory in 1918–1924]. Toruń [in Polish].
- Kolianchuk, O. (2000). *Ukrainska viiskova emihratsiia u Polshchi (1920–1939)* [Ukrainian Military Emigration in Poland (1920–1939)]. I. Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
- Koshtorysy Natsionalnoi yedynoi shkoly ta Komitetu dopomohy internovanyim literatoram v Polshchi; rozpysky, rakhunky ta inshi finansovi dokumenty [Estimates of the National Unified School and the Committee for Assistance to Interned Writers in Poland; receipts, accounts and other financial documents]. (1922–1924). (Fund 4007, Inventory 1, Folder 16), Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
- Krupach, M. (2004). Literaturno-artystychne tovarystvo "Veselka" (1922–1923) [Literary and Artistic Society "Rainbow" (1922–1923)]. *Paradyhma*, 2, 268–285 [in Ukrainian].
- Krushynskyi, F., Malaniuk, Ye., Selehi, M., Zubenko, I., & Korshnivskyi, A. (1923, January). V piatu richnyiuiu proholoshennia samostiinoi Ukrainy [On the fifth anniversary of the proclamation of independent Ukraine]. *Veselka*, 1, 3–4 [in Ukrainian].
- Kultosvitnii viddil 3-oi Zaliznoi striletskoi dyvizii armii UNR u tabori Kalish (Polshcha) [Cultural and educational department of the 3rd Iron Rifle Division of the UNR Army in the Kalisz camp (Poland)]. (1919–1923). (Fund 3525, Inventory 1, Folder 15), Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
- Malaniuk, Ye. (1922a). V kosmichnomu orkestri. Pavlo Tychyna [In the space orchestra. Pavlo Tychyna]. *Veselka*, 5, 32–33 [in Ukrainian].
- Malaniuk, Ye. (1922b). Idei i dii [Ideas and Actions]. *Veselka*, 9–10, 40 [in Ukrainian].
- Malaniuk, Ye. (1922c). Pavlo Tychyna. *Veselka*, 4, 21–26 [in Ukrainian].
- Malaniuk, Ye. (1923). Pro domo sua (Zamist odvertotoho lysta D-ru Dontsovu) [Pro domo sua (Instead of an open letter to Dr. Dontsov)]. *Veselka*, 7–8, 55–59 [in Ukrainian].
- Misylo, Ye. (Comp.). (1991). *Bibliohrafiia ukrainskoi presy v Polshchi (1918–39) i Zakhidno-Ukrainskii Narodnii Respubliksi (1918–19)* [A bibliography of the Ukrainian press

- in Poland (1818–39) and in the Western Ukrainian People's Republic (1918–19)]. Canadian Institute of Ukrainian Studies Press University of Alberta [in Ukrainian].
- O. H. (1922, July 27). [Retsenziia [Review]]. *Ukrainskyi Surmach*, 22, 4 [in Ukrainian].
- Pavlenko, M. I. (1999). *Ukrainski viiskovopoloneni y internovani u taborakh Polshchi, Chekhoslovachchyny ta Rumunii: Stavlennia vlady i umovy perebuvannia (1919–1924 rr.)* [Ukrainian prisoners of war and internees in camps in Poland, Czechoslovakia and Romania: The attitude of the authorities and the conditions of their stay (1919–1924)]. Institute of History of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
- Podoliak, M. (1923, February–March). Nezabutnomu T. Shevchenkovi [To the unforgettable T. Shevchenko]. *Veselka*, 2–3 [in Ukrainian].
- Prosalova, V. A., & Hryhoshkina, Ya. V. (2022). Zadrotianska liryka "Kaliskoho Parnasu": Teksty i konteksty [Zadrotian lyrics of "Kaliskyi Parnas": Texts and contexts]. In *New development horizons of philological science* (pp. 263–289). Baltija Publishing. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-248-7-13> [in Ukrainian].
- [Pershocherhovi zavdannia] [Priority tasks]. (1923, April–May–June). *Veselka*, 4–5–6, 57 [in Ukrainian].
- [Redaktsiinyi fond zhurnalu [Editorial staff of the magazine]]. (1923, February–March). *Veselka*, 2–3, 48 [in Ukrainian].
- Selehii, M. (1923, April–May–June). M. Osyka ta yoho poezii [M. Osyka and his poetry]. *Veselka*, 4–5–6, 31–36 [in Ukrainian].
- Siryi, P. (1923, February–March). V 62 rokovyny smerti Tarasa Shevchenka [On the 62nd anniversary of Taras Shevchenko's death]. *Veselka*, 2–3 [in Ukrainian].
- Slavych, N. (Comp.). (2024). *Literaturnyi zhurnal "Veselka" (1922–1923): Systematychnyi pokazhchyk zmistu* [Literary Journal "Rainbow" (1922–1923): Systematic index of contents] (O. Bahan, Ed.). Kryla [in Ukrainian].
- Sribniak, I. (1997). *Obezzbroiena, ale neskorena: Internovana Armiia UNR u taborakh Polshchi y Rumunii (1921–1924 rr.)* [Disarmed, but unconquered: The Interned Army of the Ukrainian People Republic in the camps of Poland and Romania (1921–1924)]. Vydavnytstvo imeni Oleny Telihy [in Ukrainian].
- Sribniak, I. (2017). Khronika zhyttia internovanykh voiakiv-ukraintsev u tabori Kalish, Polshcha (1922 r.) [The chronicle of the life of interned soldiers-Ukrainians in the camp of Kalisz, Poland (1922)]. *Sumy Antiquity*, 51, 25–34 [in Ukrainian].
- Sribniak, I. (2018a). Perebuvannia internovanykh voiakiv-ukraintsev u tabori Kalish, 1923 r. (za materialamy chasopysu "Ukrainskyi Surmach") [The stay of interned Ukrainian soldiers in the camp of Kalisz, 1923 (based on materials from the magazine "Ukrainskyi Surmach")]. In O. O. Salata (Ed.), *Istorychni dzherela v ukrainskomu informatsiinomu y osvithnomu prostori: Veryfikatsiia ta interpretatsiia* [Historical sources in the Ukrainian information and educational space: Verification and interpretation] (pp. 159–174). Tvory [in Ukrainian].
- Sribniak, I. (2018b). Tabir internovanykh Viisk UNR u Kalishi, Polshcha (persha polovyna 1921 r.): Moralni stan starshynstva ta zakhody z yoho normalizatsii [The camp of interned troops of the UNR in Kalish, Poland (first half of 1921): The moral state of seniority and take steps to normalize it]. *Eminak*, 1(21), 2, 42–49 [in Ukrainian].
- Sribniak, I. (2020). Diialnist osvithnikh zakladiv u tabori internovanykh voiakiv Armii UNR Kalish (1921–1924 rr.) [Activities of educational institutions in the internment camp Army of the Ukrainian People's Republic Kalisz (1921–1924)]. *Facta Simonidis*, 1(13), 143–161 [in Ukrainian].
- Sribniak, I., & Paliienko, M. (2022). Povsiakdennia internovanykh voiakiv Armii UNR u taborakh Stshalkovo i Kalish, Polshcha, kriz pryzmu publikatsii zhurnalu "Nasha Zoria" (1921–1923 rr.) [Everyday life of the UPR Army interned soldiers in Strzałkowo & Kalisz Camps (Poland) through the lens of the journal "Nasha Zoria" ("Our Dawn") (1921–1923)]. *Ukrainian Information Space*, 1(9), 209–232. [https://doi.org/10.31866/2616-7948.1\(9\).2022.257226](https://doi.org/10.31866/2616-7948.1(9).2022.257226) [in Ukrainian].

- Sribnyak, I. (2021). Obóz internowanych żołnierzy ukraińskich w Kaliszu: Życie kulturalne i artystyczne (1921–1924) [The camp of interned Ukrainian soldiers in Kalisz: Cultural and artistic life (1921–1924)]. *Przegląd Wschodni*, 17, 1–4(62), 261–273 [in Polish].
- Statuty literaturnykh, dramatychnykh i relihiinykh tovarystv* [Statutes of literary, dramatic and religious societies]. (1919–1923). (Fund 3525, Inventory 1, Folder 1a), Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
- Sydorenko, N. (2000). *Natsionalno-dukhovne samostverdzhennia: Ch. 2. Presa internovanykh ukrainsiv ta tsyvilnoi emihratsii (Chekhiia, Polshcha, Rumuniia, Yehypet, 1919–1924)* [National and spiritual self-affirmation: Pt. 2. The press of interned Ukrainians and civil emigration (Czech Republic, Poland, Romania, Egypt, 1919–1924)]. *Doslidnytskyi tsentr istorii ukrainskoi presy* [in Ukrainian].
- Wiszka, E. (1996–1997). Prasa obozowa żołnierzy armii Ukraińskiej Republiki Ludowej internowanych w Kaliszu i Szczypiornie w latach 1920–1924 [Camp press of soldiers of the army of the Ukrainian People's Republic interned in Kalisz and Szczypiorn in 1920–1924]. *Rocznik Kaliski*, 26, 153–170 [in Polish].
- Wiszka, E. (2001). *Prasa emigracji ukraińskiej w Polsce 1920–1939* [The Press of Ukrainian Emigration in Poland 1920–1939]. Toruń [in Polish].
- Wiszka, E. (2002). *Prasa ukraińskiej emigracji w Polsce (1920–1939 rr.): Istoryko-bibliohraficzne doslidzhennia* [The press of the Ukrainian emigration in Poland (1920–1939): A historical and bibliographical study] (M. M. Romaniuk, Ed.). *Vasyl Stefanyk Lviv Scientific Library* [in Ukrainian].
- Zubenko, I. (1938). "Veselka" y "veselkivtsi" ["Rainbow" and "Rainbow People"]. In M. Sadovskyi (Ed.), *Za derzhavnist: Materialy do istorii Viiska Ukrainskoho* [For Statehood: Materials for the History of the Ukrainian Army] (Iss. 9, pp. 226–235). *Ukrainske voienno-istorychne tovarystvo* [in Ukrainian].
- [Zvernennia redaktsii [Editorial message]]. (1923, July–August). *Veselka*, 7–8, 2 [in Ukrainian].
- [Zvernennia iz prokhanniam pro materialnu pidtrymku [Request for financial support]]. (1922). *Veselka*, 5, back cover [in Ukrainian].

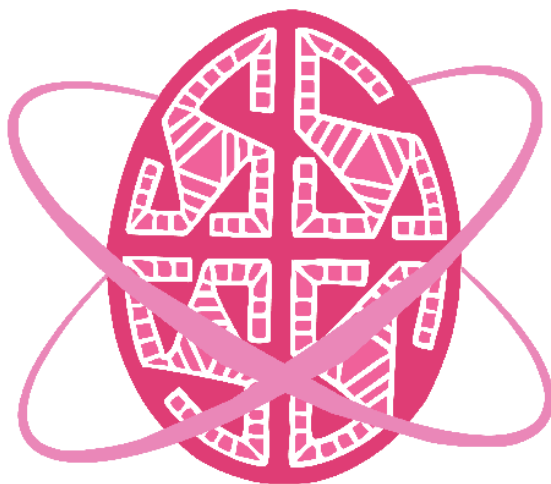
Надійшла: 10.02.2025; Прийнято: 29.05.2025;
Статтю вперше опубліковано онлайн: 18.07.2025

This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons «Attribution» 4.0.

РЕКЛАМА ТА ЗВ'ЯЗКИ З ГРОМАДСКІСТЮ

ADVERTISING
AND PUBLIC RELATIONS

DOI: 10.31866/2616-7948.1(15).2025.335354

УДК 316.472.4:004.77]-028.23:172.13(477)"364"

TikTok-активізм в Україні як форма громадянської підтримки та спротиву під час повномасштабної війни

Ігор ПАРФЕНЮКканд. н. із соц. комунік.,
доцентКиївський національний
університет культури
і мистецтв,вул. Євгена Коновальця, 36,
01601, Київ, Україна

parfeniuk10@gmail.com

ORCID 0000-0001-6203-2356

© Парфенюк І., 2025

У статті досліджено феномен TikTok-активізму в Україні як однієї з форм громадянської підтримки та спротиву, що виникла в умовах повномасштабної війни, спричиненої російським вторгненням 24 лютого 2022 р. Актуальність теми обумовлена значним зростанням ролі мережевих платформ у ході суспільного єднання та інформаційної боротьби. TikTok, що спочатку використовувався переважно як платформа для розваг, у кризовий період перетворився на простір для активної громадської діяльності.

Мета дослідження полягає в окресленні специфіки TikTok-активізму в Україні та визначенні його ролі як дієвого інструменту впливу на громадянське суспільство. Для досягнення мети було застосовано низку наукових методів. Основою дослідження став якісний контент-аналіз, який дав змогу структуровано вивчити 20 українських TikTok-акаунтів, що активно поширювали матеріали з військовою, громадянською, патріотичною та волонтерською тематикою. Метод цільової вибірки було використано для відбору акаунтів, що мали релевантну тематику, високий рівень взаємодії з аудиторією та регулярну активність. Описовий метод застосовувався для фіксації ключових характеристик контенту (тематика, формат, хештеги), а метод інтерпретації — для глибшого аналізу смислів та емоційного впливу. Також використовувався порівняльний аналіз, який дав змогу зіставити різні напрями TikTok-активізму та з'ясувати їхню специфіку.

Унаслідок дослідження виявлено, що TikTok-активізм в Україні охоплює п'ять основних напрямків: інформаційний активізм, документалістику війни, гумористичний спротив, благодійну діяльність і мотиваційно-патріотичний контент. Кожен з них має свої особливості, але всі вони спрямовані на посилення єдності суспільства, боротьбу з дезінформацією та мобілізацію підтримки для армії та цивільного населення. TikTok у цьому контексті є не просто медіаплатформою, а соціальним інструментом формування горизонтальних мереж підтримки, які об'єднують і українську аудиторію, і міжнародну спільноту.

Ключові слова: TikTok-активізм; громадянське суспільство; соціальні медіа; війна в Україні; інформаційний спротив; патріотичний контент.

TIKTOK ACTIVISM IN UKRAINE AS A FORM OF CIVIC SUPPORT AND RESISTANCE DURING THE FULL-SCALE WAR

Ihor PARFENIUK

PhD in Social Communications, Associate Professor
Kyiv National University of Culture and Arts
Yevhen Konovalets Str., 36, 01601, Kyiv, Ukraine
parfeniuk10@gmail.com
ORCID 0000-0001-6203-2356

This article studies the phenomenon of TikTok activism in Ukraine as one of forms of civic support and resistance that emerged in conditions of the full-scale war caused by Russia's invasion on February 24, 2022. The relevance of such a topic is grounded by the significant growth in the network platforms' role in the course of social unity and information struggle. Initially used mainly as a platform for entertainment, TikTok has turned into a space for dynamic public activity during the crisis times.

The aim of this study is to define the specifics of TikTok activism in Ukraine and to determine its role as an effective tool of influence on civil society. A range of scientific methods are applied to achieve the set goal. This research is based on the qualitative content analysis, which enables a structured studying of 20 Ukrainian TikTok accounts actively sharing military, civic, patriotic and volunteer content. The purposive sampling method is used to choose accounts with relevant topics, high audience engagement and permanent activity. The descriptive method is employed to record key content features (topics, formats, hashtags), while the interpretative method is used for deeper insights into meanings and emotional influence. Additionally, the comparative analysis is used, which makes it possible to compare various directions of TikTok activism and clarify their specifics.

The study reveals that TikTok activism in Ukraine encompasses five key directions: information activism, war documentary content, humorous resistance, charitable activities, motivational and patriotic messaging. Each area has its own unique peculiarities. Still, all of them are aimed at strengthening societal unity, combating disinformation and mobilising support for the military and civilian population. In this context, TikTok serves not just as a media platform, but also as a social tool for grounding horizontal support networks that unite both the Ukrainian and international communities.

Keywords: TikTok activism; civil society; social media; war in Ukraine; information resistance; patriotic content.

Актуальність і постановка проблеми

У XXI ст. мережеві платформи стали не лише майданчиком для спілкування та самовираження, а й потужним засобом політичного впливу, громадянської активності та соціального опору. З початком повномасштабного вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 р. соціальні мережі, зокрема TikTok, набули особливого значення, оскільки перетворилися на платформи, де формується громадська думка, мобілізується громадянське суспільство та зберігаються свідчення війни.

TikTok, що спершу позиціонувався як переважно розважальний соціомедійний застосунок, у кризових умовах став ефективним інструментом громадянської підтримки та опору. Користувачі (зокрема, патріотично налаштована молодь, військові, волонтери) активно розміщують короткі відео, спрямовані на інформування, мотивацію, фінансову та емоційну підтримку й протидію дезінформації. Явище, яке умовно можна визначити як TikTok-активізм, відображає нові форми цифрової громадянської участі в житті країни під час війни та потребує серйозного наукового вивчення.

Стан вивчення проблеми

Аналіз сучасних досліджень свідчить, що вивчення активізму в соціальних мережах, зокрема на платформі TikTok, перебуває на стадії становлення, проте в останні роки спостерігається значна увага науковців до окресленої тематики. У цьому контексті можна виокремити роботи К. Кислюка (2021, 2023), який вивчав особливості репрезентації української ідентичності, рівень українізації та суспільної актуальності популярних акаунтів у TikTok, А. Сичової (2024), що виокремила і здійснила огляд досліджень щодо використання TikTok у ході війни та описала трансформації мережевої платформи від використання контенту розважальних жанрів до серйозних питань політики, Т. Тарасюка (2023), який досліджував поняття цифрового активізму та його особливості в Україні, Н. Хоми (2022), що вивчав структуру, форми та можливості громадського активізму в онлайн та офлайн форматах в умовах воєнного часу, П. Бадолі (Badola, 2023), яка розглядала висвітлення повномасштабної російсько-української війни в TikTok, вивчала контент, розміщений на платформі, зокрема, адресований глобальній аудиторії, Б. Гаслем (Haslem, 2022), що розглядала TikTok як простір цифрового активізму, А. Хардікової (Khardikova, 2023) про український цифровий медіаактивізм під час повномасштабного російського вторгнення тощо.

Невирішені питання

Водночас, незважаючи на названі та низку інших праць, певні важливі аспекти цієї теми є досі недостатньо розкритими й потребують додаткових наукових розвідок. Зокрема, залишається нез'ясованим рівень

реального впливу TikTok-активізму на громадськість, роль та можливості мережевої платформи в поширенні інформації, консолідації людей та протидії дезінформації в умовах війни. Недостатньо вивченими є алгоритмічні особливості просування активістського контенту. Окрім того, залишається актуальним питання розгляду специфіки TikTok-активізму в Україні.

Наукова новизна цього дослідження полягає у вивченні TikTok як частини інформаційного простору, де формуються нові парадигми громадянської активності, де особисті історії, емоційний зміст і креативні рішення трансформуються в дієві важелі соціального впливу в умовах військових дій.

Мета дослідження — виявити та окреслити особливості TikTok-активізму в Україні, розглядаючи його як одну з новітніх форм вираження громадської підтримки та опору під час повномасштабної російської військової агресії, а також з'ясувати, як ця мережева платформа сприяє згуртуванню населення, формуванню національної свідомості та розповсюдженню громадських ініціатив.

Відповідно до мети сформульовано такі завдання:

- 1) дослідити роль та можливості TikTok у поширенні інформації, консолідації громадськості та протидії дезінформації;
- 2) дати визначення та розглянути специфіку явища TikTok-активізму в Україні;
- 3) проаналізувати особисті сторінки українських тіктокерів з початку повномасштабного російського вторгнення: виокремити ключові теми, дослідити приклади дієвих відеороликів та розглянути стратегії поширення активістського контенту;
- 4) виявити, чи є TikTok-активізм інструментом реального впливу на сучасне громадянське суспільство.

Виклад основного матеріалу

Із початком вторгнення російської федерації в Україну у 2022 р. соціальні мережі набули нової ваги як інструмент для інформування, об'єднання громадянського суспільства та протистояння гібридним загрозам. Однією з найактивніших мережевих платформ став TikTok. Уже з перших днів війни він створив своєрідний інформаційний фронт, де активно поширювалися новини, контрпропаганда, а також відбувалося утвердження та зміцнення української ідентичності.

TikTok став засобом, за допомогою якого українці змогли не тільки фіксувати події війни, але й поширювати правду про неї. Ця мережева платформа стала «простором громадського впливу, що спирається на алгоритмічне поширення інформації» (Badola, 2023, pp. 36–37).

Завдяки унікальним алгоритмам TikTok, відеоконтент розповсюджується поза межами підписників. Це сприяє вірусному поширенню

важливих даних, зокрема, інформації про військові події, організацію гуманітарної допомоги, евакуацію, а також про героїзм українських воїнів. Оперативність обміну візуальним контентом та його емоційний вплив сприяють об'єднанню спільноти та формуванню колективного досвіду в умовах кризової ситуації.

TikTok став однією з основних вітрин, через які було візуалізовано події російського вторгнення в Україну. Його статус популярної мережі, простий інтерфейс для запису контенту та вертикальне компонування відео ідеально відповідали запитам «смартфонного покоління» (Sidorenko-Bautista et al., 2023, p. 739).

На думку М. Дезоуттер (Desoutter, 2025), хоча вторгнення росії в Україну, безперечно, не є «першою війною соціальних мереж», його цілком можна вважати першою «війною TikTok». Незалежно від того, чи ми нав'язливо гортаємо стрічку коротких відео на цій платформі, чи взагалі з нею не знайомі, імовірність того, що ми бачили відео з українськими солдатами, дуже висока. Через ці короткі відео, солдати — багато хто з яких є добровольцями — ділилися своїм повсякденним досвідом війни з глобальною аудиторією.

Слід підкреслити, що специфіка цієї платформи — короткі відео, можливість миттєвої реакції, взаємодія завдяки трендам та фільтрам — зумовлює її надзвичайну ефективність як інструменту впливу. У розрізі війни, ці характеристики отримують нове значення, адже дають змогу перетворювати особистий досвід на форму колективного співпереживання, що, своєю чергою, зміцнює спроможність суспільства до самоорганізації та опору.

TikTok є платформою для різноманітного й персоналізованого сторітелінгу, яка здатна створювати так звані «афективні публіки», тобто мережеві спільноти, об'єднані або роз'єднані через емоційне вираження. Контент, створений впливовими блогерами у TikTok, може бути і інформативним, і перформативним. Це дозволяє зробити віддалені страждання ближчими та більш відчутними для глобальної аудиторії, особливо коли подається через відомі меми (зображення, тексти, музику), які викликають емоційну реакцію (Kalnes & Bjørge, 2025).

К. Кислюк (2021) акцентує увагу на TikTok не лише як на динамічному й розважальному соціальному медіа, а і як активному суспільно-політичному суб'єкті. На думку вченого, ця мережева платформа, на противагу іншим медіа, транслює українську ідентичність одночасно на мовно-культурному, громадянсько-політичному й етнонаснаженому рівнях (с. 41).

Варто відзначити внесок TikTok у боротьбу з дезінформацією. Реагуючи на потужний інформаційний тиск з боку росії, українці в TikTok рішуче спростовують неправдиву інформацію, демонструють справжні кадри з місць бойових дій, викривають ворожу пропаганду,

що реалізується і через безпосередні звернення до аудиторії, і через виробництво іронічного, сатиричного контенту, який висміює російські тези. Отже, TikTok виконує не тільки розважальну, а й критичну та комунікаційну функції.

Як зазначає А. Сичова (2024) в аналітичному звіті від ГО «Український інститут медіа та комунікації» про трансформацію TikTok, платформа поступово переходить від суто розважального контенту до серйозних суспільно-політичних проблем. Вдале поєднання жартів, візуального складника та дотримання анонімності дає змогу оперативно розповсюджувати різноплановий контент. Відсутність можливості встановити авторів, робить TikTok не лише потужним інструментом формування громадської думки, але й сприятливим середовищем для розповсюдження дезінформації та мови ворожнечі. Така особливість TikTok дозволяє «загортати» неправдиву інформацію в розважальний контент чи меми-відволікання (хештеги, які імітують тренди, або контент, не пов'язаний з відео), що сприймається аудиторією з більшою готовністю і непомітно формує нові наративи (с. 6). Отже, сьогодні TikTok — це вже не просто платформа для демонстрації відео, а надзвичайно важливий інструмент розповсюдження правди, засіб боротьби з інформаційною агресією та майданчик єднання людей.

У контексті нових суспільних змін, викликаних цифровою епохою, одним із різновидів сучасної громадянської активності є феномен TikTok-активізму. Для визначення та характеристики цього феномена спершу розглянемо поняття громадського активізму та онлайн-активізму, які є основою його виникнення та розвитку.

Громадський активізм — це комплекс заходів (і спланованих, і спонтанних), що мають на меті досягнення певного соціально важливого ефекту, змін в суспільстві завдяки спільній діяльності. Нині громадська активність демонструє широкий профіль: охорона довкілля, боротьба з хабарництвом, спорт, захист прав людини, підтримка переселенців тощо. Різноманіття видів громадської активності, її масштаб залежать від ступеня демократичного розвитку певної країни, домінуючих цінностей в окремому суспільстві, моделей політичної культури (Хома, 2022, с. 256).

Громадська активність відбувається через залучення соціуму, втілюючись у діях і поодиноких осіб, і об'єднань. Метою таких дій є відстоювання колективних інтересів, захист прав особистості, утвердження демократичних принципів та сприяння суспільним перетворенням. В Україні зростання громадського активізму часто зумовлювалося суспільно-політичними подіями, що й було чинниками Помаранчевої Революції та Революції гідності. Так само причиною підвищення

громадської активності стало повномасштабне російське вторгнення в Україну.

Н. Хома (2022) пропонує визначати активізм, що виникає внаслідок відкритої збройної агресії як унікальний компонент загальної системи громадської активності — активізм воєнного часу. Дослідник характеризує його як динамічну, адаптивну мережу різних громадянських ініціатив, взаємодій пересічних людей між собою, а також з військовими частинами, державними та недержавними організаціями, іншими учасниками з метою протидії агресору, збереження життя і здоров'я людей, інфраструктури та ін. Така діяльність може бути позиціонована як складник системи громадянського активізму, що з'являється у відповідь на збройну агресію. Структурна модель активізму воєнного часу поєднує діяльність в офлайн та онлайн форматах і складається з трьох підсистем: тилової, фронтової, закордонної (с. 257–258).

У нинішніх реаліях громадянська активність дедалі частіше розгортається на цифрових майданчиках, що гарантують більше охоплення аудиторії і послаблюють перепони для залучення активістів. Значної ваги набула роль цифрового (онлайн) активізму, зокрема в авторитарних чи кризових умовах, де звичні способи протесту можуть бути ризикованими або обмеженими.

Активізм у цифровому вимірі бере свій початок від суспільно-політичних рухів. Одним із перших відомих прикладів концептуалізації цього явища стали 1980-ті роки, коли з'явилося угруповання Cult of Dead Cow, яке також видавало однойменний онлайн-журнал. Вони виступали за використання цифрових технологій, апелюючи до фундаментальних прав людини та свободи слова. Дуже часто для опису цього явища використовується термін «хактивізм» — застосування цифрових технологій (в основному, комп'ютерів та Інтернету) задля просування політичних ідей. Український кібер-спротив демонструє унікальність та виходить за межі вузького розуміння хактивізму. Він охоплює диджиталізм (цифровий активізм) та інші феномени (Тарасюк, 2023).

Група науковців на чолі з Грейді Грейданус (Greijdanus et al., 2020) провела дослідження зв'язку онлайн-активізму та соціальних рухів. Науковці означили три основні аспекти: перший полягає в наданні можливості ділитися досвідом та поглядами, поєднуючи їх з колективними цілями, другий — стосується здатності учасників онлайн-спільноти надавати підтримку, координувати дії та протистояти негативним реакціям на свою активність, третій — передбачає залучення аудиторії за межами онлайн-спільноти та розширення своєї сфери впливу. Онлайн-активізм має багато форм: від символічного вираження своєї позиції щодо політизованого питання (наприклад, зміна зображення профілю у соціальній мережі) до складнішої

взаємодії (наприклад, написання докладних дописів про суспільні проблеми) (р. 49).

На основі наукових доробків: С. Чой і Ч. Парк (Choi & Park, 2015), які досліджували щільність мережевих структур у Twitter-спільнотах протестних рухів; А. Моралес, Дж. Лосада, Р. Беніто (Morales et al., 2012), які вивчали вплив Twitter на протестні кампанії у Венесуелі; К. Мойо (Moyo, 2019), який писав про взаємодію онлайн- та офлайн-протестів у Зімбабве; С. Алі і С. Фахмі (Ali & Fahmy, 2013) щодо цифрового активізму в Ірані, Єгипті й Лівії, де соцмережі були засобом революційного впливу тощо, — А. Хардікова (Khardikova, 2023) зазначає, що український цифровий активізм під час повномасштабної війни має унікальну природу, що суттєво відрізняє його від класичних форм медіа-активізму, таких як протести під час Арабської весни чи революції в Ірані, Єгипті та Лівії. На відміну від традиційного цифрового активізму, який зазвичай зосереджується на зміні уряду, протестах проти політичного режиму або суспільних норм, український випадок не має політичного спрямування. Основна мета українців — це не боротьба із владою, а виживання, підтримка одне одного, привернення уваги до війни та допомога постраждалим. Активізм реалізується через волонтерство, гуманітарну допомогу, поширення свідчень, а також через TikTok-контент, створений і в Україні, і в діаспорі. На думку авторки, український TikTok-активізм можна розглядати як приклад гуманітарного цифрового активізму, що не лише документує війну, а й сприяє консолідації суспільства в умовах глобальної інформаційної боротьби.

Поняття ТікТок-активізму в цій науковій роботі буде розглядатися як форма громадянської цифрової активності, що проявляється в створенні, розповсюдженні та взаємодії з короткими відео на мережевій платформі TikTok. Ці відео спрямовані на досягнення змін у соціальній, політичній або культурній сферах. На відміну від усталених підходів до активізму, ТікТок-активізм інтегрує особисте самовираження із колективним об'єднанням, часто використовуючи візуальні елементи, апеляцію до емоцій та культурні маркери (меми, музичні фрагменти, хештеги), що забезпечує ширший відгук серед глядачів контенту, особливо молоді.

Б. Гаслем (Haslem, 2022) слушно зазначає, що TikTok не був створений як простір для активізму, але це не заважає активістам використовувати його функції собі на користь — навіть у протистоянні самій платформі. TikTok-активізм може бути успішним і є легітимною формою активізму, попри критику та побоювання щодо «слактивізму» — пасивної онлайн-участі (рр. 27, 88).

А. Гітомер, Дж. Атіенса-Бартелемі та Б. Вельс (Gitomer et al., 2024) наголошують на тому, що TikTok став помітним об'єктом для вивчен-

ня нової хвилі активізму: він виявився дуже успішним інструментом для активістських кампаній, підтримує персоналізовану комунікацію та має основну аудиторію, що значною мірою складається з молоді, яка надає великого значення самовираженню у своїй онлайн-участі (р. 1).

Характерною рисою TikTok-активізму в Україні є його імпульсивність та горизонтальна структура. На відміну від організованих кампаній у звичних медіа, активність у TikTok нерідко забезпечується звичайними користувачами, без офіційного управління чи політичного впливу. Такі форми активізму можуть містити відео з передової, розповіді свідків обстрілів, демонстрації гуманітарних проєктів, заклики до пожертв на армію, допомоги переселенцям тощо. Через це платформа стала інструментом масового залучення людей, де кожен має змогу взяти участь у національному спротиві.

У своєму дослідженні П. Сідоренко-Баутіста, Н. Алонсо-Лопес, А. Пайно-Амбросіо та інші (Sidorenko-Bautista et al., 2023) провели якісний аналіз 30 найпопулярніших TikTok-відео, пов'язаних із війною в Україні, розміщених під хештегами #Ucrania та #Ukraine в період з 24 лютого до 15 березня 2022 р. Науковці класифікували авторів контенту (лідери громадської думки, медіа, військові, цивільні тощо), типи контенту (інформаційний, свідчення, пропагандистський тощо) та наративні елементи (музика, текст, формат відео). Результати показали, що 57,1 відсотків відео з хештегом #Ucrania були створені лідерами впливу, тоді як частка медіа становила лише 7,1 відсоток. У випадку #Ukraine 50 відсотків контенту також належало лідерам думки. Дослідження доводить, що TikTok у перші дні війни виконував функцію альтернативного джерела інформації, де перевагу мали не професійні журналісти, а звичайні громадяни та інфлюенсери, здатні швидко поширювати контент зі значним емоційним впливом. Згідно цього дослідження, саме індивідуальні профілі з високими показниками залученості та інтересу з боку аудиторії стали головними комунікаторами конфлікту через TikTok у перші моменти війни (р. 742).

Як вважає К. Кислюк (2023, с. 9), вплив лідерів думок серед топових акаунтів на мільйони українських підписників слід розглядати як ключовий елемент національного спротиву. Йдеться насамперед про внутрішньоукраїнську аудиторію, адже реакція на війну в Україні у зовнішньому світі відбувається в складній взаємодії проукраїнських ініціатив іноземців у соцмережах, поляризації офіційних західних ЗМІ та активної російської пропаганди на різних платформах.

Війна в Україні в TikTok постає переважно як військова дія, наслідки якої обмежуються матеріальним середовищем. Однак творці контенту можуть виступати посередниками емоційного охоплення війни, перекладаючи запозичені візуальні образи в межах власного профілю та за допомогою емоційних тригерів. Демонструючи відповідну емоційну

реакцію у форматі TikTok-відео, вони сприяють виникненню емоційно заразного ефекту (Primig et al., 2023).

У рамках цього дослідження було проаналізовано контент 20 українських TikTok-акаунтів, де активно викладалися відео після початку повномасштабної війни з суспільними, волонтерськими або інформаційними цілями. Ключовими критеріями для відбору акаунтів слугували: тематична спрямованість контенту, кількість підписників, високий показник взаємодії з аудиторією (значна кількість переглядів, вподобань та коментарів), а також регулярність оновлення відеоматеріалів. Відбір проведено за принципом цільової вибірки, що дало змогу проаналізувати найбільш впливові та репрезентативні приклади TikTok-активізму. Якісний контент-аналіз проводився за тематичними блоками: інформаційний активізм (короткі новини, пояснення ситуації, спростування фейків), документалістика війни (відео від військових, щоденники з передової, демонстрація життя під обстрілами), гумористичний спротив (сатира, гумор, відео з висміюванням ворога), благодійність (збір коштів на амуніцію, авто, дрони тощо), мотиваційний/патріотичний контент (пісні, відео з бойовим настроєм, зображення українських героїв). Результати дослідження структуровані за окресленою тематикою у вигляді таблиць та доповнені якісним описовим аналізом наводяться нижче.

Велику частку українського TikTok-активізму складає інформаційний, що має на меті швидко поширювати достовірну інформацію, роз'яснювати поточні події, спростовувати російську дезінформацію та фейки. Блогери, використовуючи короткі відео, мають можливість оперативно доносити інформацію про реалії війни на передовій і в тилу, пропонуючи альтернативу традиційним засобам масової інформації. Аналіз інформаційного активізму українських тіктокерів наведений у таблиці нижче:

Таблиця 1

**Аналіз інформаційного активізму
на прикладі акаунтів українських тіктокерів**

TikTok-акаунт	Основна тематика	Формат контенту	Кількість підписників/реакцій	Хештеги та стратегії просування
@slidstvo_info – незалежний журналістський проєкт	Журналістські розслідування, воєнні злочини, корупція, порушення прав людини	Короткі відео-дайджести, інтерв'ю, документальні фрагменти з використанням субтитрів та інфографіки.	60 тис. / 2,4 млн. уподобайок	#розслідування, #новиниукраїни, #stoprussia; використання трендових звуків та колаборації з іншими медіа.

@ukrainian_witness — це медіапроект, що документує події війни в Україні через відео-свідчення очевидців.	Пояснення новин, фактчекінг	Відео-свідчення очевидців, документальні нарізки, фактологічні ролики	56,4 тис. / 2 млн. уподобайок	#ukrainianwitness, #warinukraine, #ukraineunderattack, #stoprussia, #ukrainewillwin; адаптація складних тем, використання англomовних субтитрів, поширення контенту через інші платформи.
@kozuhukhivskiy — акаунт Олександра Кожухівського, який висвітлює події, пов'язані з війною в Україні.	Аналітика військової ситуації, актуальні новини, спростування фейкових повідомлень	Новинна інформація з коментарями, аналітичні матеріали від автора	95,8 тис. / 1,3 млн. уподобайок	#війна, #аналітика #новиниукраїни, #війнаукраїні, #фактчек, #stoprussia; регулярні оновлення, поширення контенту через інші платформи
@tamaranews_ — це акаунт за назвою «Справедливий журналіст», який активно висвітлює події, пов'язані з війною в Україні	Актуальні новини, аналіз ситуації на фронті та розвінчування фейкових повідомлень	Відеоролики в форматі новин, аналітики, спростування дезінформації	688,6 тис. / 27 млн. уподобайок	#новиниукраїни, #війнаукраїні, #фактчек, #stoprussia; використання субтитрів, інших платформ

В аналізованих акаунтах, як і в інших подібних, застосовуються лаконічні новини у форматі відео, оперативні роз'яснення подій, спростування неправдивих відомостей та висвітлення щоденного життя мирного населення і військових в умовах війни. Стратегії поширення акаунтів містять активне використання актуальних хештегів, адаптацію трендів, а також англomовні субтитри для охоплення міжнародної аудиторії. Цей формат дає змогу якнайшвидше та ефективно залучати велику кількість користувачів, формуючи адекватне розуміння війни як в українському суспільстві, так і за його межами. Отже, інформаційний активізм у TikTok перетворився на важливий канал громадянського спротиву, що сприяє розповсюдженню правдивої інформації та формуванню єдиної позиції суспільства щодо війни.

Суттєву роль у збереженні історичної пам'яті та формуванні реалістичного уявлення про війну відіграла документалістика в TikTok. Військові й цивільні блогери документували щоденне життя під обстрілами, бойові дії та особисті історії свідків, роблячи реальність війни більш близькою і зрозумілою для широкого кола людей. Опис української TikTok-документалістики на прикладі досліджуваних акаунтів подано у Таблиці 2.

Таблиця 2

**Аналіз документалістики війни
на прикладі акаунтів українських тіктокерів**

ТікТок-акаунт	Основна тематика	Формат контенту	Кількість підписників/реакцій	Хештеги та стратегії просування
@valerisssh – особистий акаунт української дівчини-переселенки	Життя під час війни, гумористичний погляд на складні ситуації	Сатиричні відео, документування життя в укритті та руйнувань, особисті історії про втрату брата, еміграцію	1,2 млн. / 56,1 млн. уподобайок	#Ukraine, #war, #lifeinbunker, #refugee, #Chernihiv, #bombshelter; використання англійських субтитрів, адаптація популярних ТікТок-трендів, інтерв'ю та згадки в міжнародних ЗМІ
@vitsikkkk2 – акаунт військового з висвітленням питань війни в Україні та власних спостережень і роздумів	Емоції війни, спогади через власний досвід	Відео з музичним супроводом, особистими роздумами, гумором та мотиваційний контент	344,7 тис. / 9 млн. уподобайок	#війна, #зсу, #вічик, #вічикборецьзжиття; використання музики для підсилення емоційного впливу
@artillery. ua – акаунт «Артилерист ЗСУ» про військовий досвід, техніку, роботу артилерії	зйомки бойових дій, роботи артилерії, тактик ведення бою	Відео з фронту, освітній та мотиваційний контент	70,2 тис. / 961 тис. уподобайок	#війна, #ЗСУ, #артилерія, #Україна; використання популярних треків
@bp_patriot – акаунт документаліста, відеооператора, фотографа про війну через особистий досвід	Бойові дії, тактика ведення бою, фронтова тематика	Відео з фронту, освітній та мотиваційний контент	56,3 тис. / 1,8 млн. уподобайок	#оборонаукраїни, #ЗСУ, #піхота, #Україна; використання популярних треків, актуальних гострих питань

Як бачимо із таблиці, українські ТікТок-активісти активно використовують платформу, аби фіксувати перебіг бойових дій, тактику українських військових, повсякденне життя в умовах війни та особисті історії, які переплітаються із втратами, руйнуваннями та вимушеною еміграцією цивільних осіб. Специфікою такого контенту є його автентичність та прямота: кадри з передової, відзняті безпосередньо учасниками подій, підкреслюють реалістичність та посилюють емоційне сприйняття відео. Щоб зробити контент більш популярним, блогери використовують відомі музичні треки, добирають відповідні тематичні хештеги (#ЗСУ, #війна, #Ukraine, #артилерія), а також вдаються до англомовних субтитрів, щоб

розширити коло підтримки у світі. Підсумовуючи, TikTok-документалістика має важливу роль у збереженні пам'яті про воєнні події та сприяє глибшому розумінню ситуації і в Україні, і за її межами.

Зважаючи на важкі реалії війни, українці часто використовували гумор як особливий вид психологічного захисту. TikTok перетворився на осередок сатири, іронічних пародій та народного гумору, що не тільки підбадьорювали українців, але й висміювали пропагандистські повідомлення агресора. Далі представлено кілька яскравих прикладів сторінок платформи, що набули популярності завдяки гумористичному спротиву.

Таблиця 3

Аналіз гумористичного спротиву на прикладі акаунтів українських тіктокерів

TikTok-акаунт	Основна тематика	Формат контенту	Кількість підписників/реакцій	Хештеги та стратегії просування
@rkoriak31 – акаунт військового ЗСУ, який поєднує мотиваційні відео, гумор, ділиться побутом та бойовим настроєм	Військовий гумор, позитивні відео	Короткі гумористичні відео, звернення, пісні	371,7 тис. / 10,6 млн. вподобань	#зсу, #позитив, #гуморист, #зсу_найкращі
@smehdosleez – акаунт, що містить гостру політичну сатиру, що висміює російську пропаганду, абсурдні заяви кремлівських спікерів, перекручені «перемоги» росії	Сатиричні відео, зокрема про російську політику та культуру	Короткі гумористичні відео, пародії, монтаж	79,1 тис. / 1,4 млн. вподобань	#гумор, #сміх, #наші, #раші
@mothers.star – акаунт з локальним колоритом: іронія над побутовими моментами, часто перегукується з реаліями війни через призму народного бачення	Життя студента-гуцула, побутовий гумор з «народу»	гумористичні відео	522,2 тис. / 45,5 млн. вподобань	#гуцул, #студент, #гумор, #прикол, #скетч, #життєво
@panimariya66 – комедійний акаунт з акторською грою, що розігрує класичні ситуації в родині	Сімейний гумор, побутові питання, стосунки тещі та зятя	Скетчі, розіграші (пранки), гумористичні відео	712,9 тис. / 21,5 млн. вподобань	#панімарія, #смішневідео, #тещазять, #приколи

Гумористичний спротив у TikTok перетворився на ключовий елемент психологічної підтримки українців в умовах повномасштабного вторгнення. За допомогою сатиричних роликів, пародій та коротких смішних відео тіктокери активно висміюють російську дезінформацію, воєнні й політичні нісенітниця агресора, а також буденні проблеми, зменшуючи психологічне навантаження та підтримуючи позитивний настрій серед цивільних і військовослужбовців. Гумористичний контент характеризується різноманітністю жанрів — від політичної сатири і пародій на російських пропагандистів до звичайного побутового гумору та іронії над родинними й народними звичками. Розповсюдження такого контенту відбувається завдяки популярним хештегам (#гумор, #смій, #прикол), які легко приваблюють глядачів, адаптації актуальних трендів і створенню впізнаваних персонажів, унаслідок чого гумористичний спротив став дієвим інструментом боротьби з інформаційною агресією та засобом зміцнення національної єдності.

Одним із практичних виявів TikTok-активізму стало збирання коштів для українських військових і тих, хто постраждав від війни. Блогери використовували платформу, щоб оголошувати благодійні збори, прозоро звітувати про надану допомогу та спонукати інших людей до конкретних дій. У таблиці нижче наведено аналіз акаунтів, які вміло поєднували волонтерську діяльність і створення контенту в TikTok.

Таблиця 4

**Аналіз волонтерства/благодійності
на прикладі акаунтів українських тіктокерів**

Тікток-акаунт	Основна тематика	Формат контенту	Кількість підписників/реакцій	Хештеги та стратегії просування
@serhiyprytula — акаунт медійної особи та відомого волонтера	Громадянська позиція, благодійність, підтримка ЗСУ	Відео з громадськими ініціативами, закликами до донатів, звіти про допомогу	627,7 тис. / 7,5 млн. вподобань	Майже без хештегів на роликах про донати; використання авторитету Сергія Притули як відомого волонтера та медійної особистості, активне залучення аудиторії через заклики до дії на багатьох платформах і в ЗМІ
@peopleunited-byukraine — акаунт благодійної ініціативи, яка об'єднує людей з усього світу навколо допомоги Україні	Благодійний фонд, підтримка ЗСУ, постраждалих, малозабезпечених людей та дітей з особливими потребами	Відео з подяками від тих, хто отримав допомогу, закликами до донатів, звіти про діяльність	215,5 тис. / 4 млн. вподобань	#людиоб'єднані-україною #донат #зсу; співпраця з іншими благодійними організаціями, активне використання хештегів

@barabandaaa – акаунт музичного гурту, який поєднує творчість із патріотичною місією та зборами на ЗСУ	Музичний гурт, патріотичні пісні, збори коштів на потреби ЗСУ	Відео з виконанням пісень, заклики до підтримки, звіти про збори	244,5 тис. / 6 млн. вподобань	#україна #barabanda #листдомами #українськийконтент
@alb_kolesnikov – особистий акаунт волонтера, який веде регулярні збори для ЗСУ, показує особливості волонтерської діяльності та мотивує аудиторію брати участь у спільній справі допомоги фронту	Благодійність, підтримка ЗСУ, безкоштовна евакуація, демонстрація наслідків обстрілів і війни загалом, допомога людям, підтримка тварин	Відео з місць обстрілів, закликами до донатів, звіти про допомогу та подяка небайдужим	14,8 тис. / 201,4 тис. вподобань	#волонтери, #евакуація #допомогатваринам, #гуманітарна-допомога #покровськ #донбас

TikTok став потужною платформою для благодійних проєктів в Україні після початку повномасштабного вторгнення. Збори коштів на цій платформі активно організовують і відомі волонтери й медійні постаті, які завдяки своєму іміджу швидко збирають аудиторію, і громадські й творчі організації, використовуючи емоційний та мистецький матеріал (слова подяки військовим, виконання патріотичних пісень, відео з місць обстрілів). Відмінною рисою такого контенту є відкрита звітність, показ прямого взаємозв'язку між внесками й конкретною допомогою, а також мотиваційні заклики, що заохочують активну громадянську позицію та участь глядачів у благодійних заходах. Головними стратегіями поширення такого контенту є особиста довіра, співпраця з іншими фондами, використання тематичних хештегів (#донат, #зсу, #гуманітарнадопомога), що значно збільшує охоплення та залучає велику аудиторію до допомоги українському суспільству під час війни.

В умовах повномасштабної агресії надзвичайно важливим у соціальних медіа став мотиваційний та патріотичний контент. Блогери створювали емоційні та надихаючі відео, що пробуджували національну свідомість, підіймали бойовий дух та зміцнювали відчуття єдності серед українців. Детальний огляд патріотичного активізму в TikTok наведений у таблиці нижче.

Таблиця 5

**Аналіз патріотичного активізму
на прикладі акаунтів українських тіктокерів**

ТікТок-акаунт	Основна тематика	Формат контенту	Кількість підписників/реакцій	Хештеги та стратегії просування
@artem_blogerr – особистий акаунт блогера, який поєднує патріотичний активізм, аналітичні відео на актуальні теми, новинний контент і гумор	Патріотичні звернення, мотивація, підтримка ЗСУ	Відео з особистими коментарями, військовими, цитати, емоційні звернення	289,6 тис. / 6,3 млн. вподобань	#тіктокукраїна #армія #СлаваУкраїні #гумор #сьогодня
@nezlamnakraina.ua – платформа мотиваційного патріотизму, яка створює потужний візуальний наратив про незламність України	Героїчні історії, бойовий дух, військові будні	Відео з передової, монтажі з героями, музичний супровід	26,9 тис. / 664,4 тис. вподобань	#герої #ЗСУ #славаукраїні #бойовийдух
@sound_ua_ – акаунт, присвячений популяризації української музики: як традиційної, так і сучасної	Патріотичний контент, підтримка України	Відео з українською символікою, піснями, закликом слухати українське	435 тис. / 9,1 млн. вподобань	#патріотичнийконтент #україна #славаукраїні
@postbellum-ukraine – акаунт громадської організації Post Bellum Ukraine, що документує свідчення очевидців, військових і цивільних про війну	Громадянський активізм, історія України, особисті історії людей пов'язані з війною, спогади видатних українців	Відео з патріотичними коментарями, уривки з інтерв'ю, патріотичними закликами	13,8 тис. / 378,1 тис. вподобань	#активізм #патріотизм #історіяукраїни

Мотиваційно-патріотичний контент у TikTok в Україні перетворився на дієвий інструмент для збереження національної самосвідомості та згуртованості в умовах війни. Українські творці контенту активно генерують емоційні відео зі зверненнями до народу, історіями про подвиги військових, символікою боротьби й патріотичними піснями. Важливу роль відіграють особисті та спільні оповіді, які посилюють

почуття єднання та спонукають до громадської активності й підтримки ЗСУ. Для розповсюдження подібного контенту активно використовуються популярні хештеги (#СлаваУкраїні, #ЗСУ, #українськаармія), музичний супровід та візуальні елементи, які легко запам'ятовуються і викликають емоційну реакцію в глядачів. TikTok зарекомендував себе як платформа, що успішно підтримує та зміцнює патріотичні почуття серед українців, зокрема, серед молоді.

Отже, відповідно до проведеного аналізу та зроблених висновків, можемо зазначити, що TikTok-активізм варто розглядати як потужний важіль впливу на українське суспільство в реаліях повномасштабної війни, бо він активно мобілізує громадян, допомагає поширювати правду, протидіє брехні та сприяє єдності народу. Вивчення різних видів TikTok-активізму (інформаційного, документального, гумористичного, благодійного та мотиваційно-патріотичного) демонструє, як короткі відеоролики на цій платформі результативно залучають широку аудиторію, особливо молодь, створюють спільні суспільні орієнтири та спонукають до конкретних дій, таких як збір коштів для благодійних організацій та волонтерська підтримка ЗСУ і постраждалих від війни. Поєднуючи особисті розповіді, актуальні новини, гумор та патріотичні заклики, тіток-блогери змогли побудувати міцну мережу взаємопідтримки, що впливає на громадські настрої і поведінку людей, а також просуває українську повістку дня у світовому масштабі: тіток-активізм перетворився не просто на медійне явище, а й на важливий чинник, що впливає на формування активної громадянської позиції в нинішніх умовах війни.

Висновки

Під час дослідження виявлено важливу роль TikTok у поширенні інформації, згуртуванні громадянського суспільства та протидії дезінформації в умовах повномасштабної війни. Унікальні властивості платформи, такі як вірусне поширення контенту, емоційний складник та оперативність реагування, перетворюють її на дієвий інструмент для швидкого донесення правдивої інформації, викриття фейків та об'єднання користувачів навколо спільних цінностей і дій. TikTok стає альтернативним майданчиком українського медіапростору, формуючи інформаційний фронт спротиву поруч із традиційними ЗМІ.

На основі емпіричного матеріалу та аналізу наукової літератури в статті пропонується розглядати TikTok-активізм як сучасну форму цифрового громадянського активізму, що поєднує в собі самовираження, емоційний вплив та соціальну взаємодію. Характерними рисами українського TikTok-активізму є його горизонтальна структура, імпульсивність, візуальна виразність і тісний зв'язок із реальними подіями

війни. Він не лише інформує, а й виконує функції мобілізації, підтримки, архівування свідчень війни та відображення колективного спротиву.

Аналіз особистих сторінок українських тітокерів, відібраних за тематичними напрямками, дав змогу визначити п'ять ключових сфер TikTok-активізму: інформаційний активізм, документалістику війни, гумористичний спротив, благодійність та мотиваційно-патріотичний контент. У межах кожної з них визначено характерні теми, формати подачі, приклади ефективних відео та стратегії просування: від використання англomовних субтитрів та трендових хештегів до співпраці з іншими авторами та присутності в інших медіа, що свідчить про високу адаптивність авторів контенту до динаміки цифрової платформи та цілеспрямованість у поширенні активістських повідомлень.

Підсумовуючи отримані дані, варто зазначити, що TikTok-активізм — це дієвий інструмент впливу на сучасне українське громадянське суспільство. Він допомагає формувати національну ідентичність, спонукає громадян до волонтерської діяльності, сприяє розповсюдженню правдивої інформації про війну, підтримує моральний дух і об'єднує людей в Україні та за її межами. TikTok-активізм свідчить, що цифрові технології можуть бути не тільки засобом комунікації, а й повноцінним інструментом опору, який має відчутний вплив на соціальну сферу, інформаційний простір та суспільну діяльність.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Кислюк, К. В. (2021). Особливості репрезентації української ідентичності в соціальному медіа «ТікТок». *Культура України*, 73, 41–47. <https://doi.org/10.31516/2410-5325.073.05>
- Кислюк, К. В. (2023). Рівень українізації та суспільної актуальності топових акаунтів YouTube, Instagram, TikTok. *Культура України*, 79, 7–18. <https://doi.org/10.31516/2410-5325.079.01>
- Сичова, А. (2024). *Трансформація ТікТок: від розваг — до політики. Огляд досліджень про використання ТікТок з метою пропаганди, дезінформації та поширення іншого шкідливого контенту* (Аналітичний звіт). Український інститут медіа та комунікації.
- Тарасюк, Т. (2023, 1 лютого). *Комп'ютер замість протесту: що таке цифровий активізм та які його виклики для України*. DOU.ua. <https://dou.ua/forums/topic/41915/>
- Хома, Н. (2022). Громадський активізм в умовах воєнного часу: структура, форми, можливості. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*, 3(14), 252–273. <https://doi.org/10.29038/2524-2679-2022-03-252-273>
- Ali, S. R., & Fahmy, S. (2013). Gatekeeping and citizen journalism: The use of social media during the recent uprisings in Iran, Egypt, and Libya. *Media, War & Conflict*, 6(1), 55–69. <https://doi.org/10.1177/1750635212469906>
- Badola, P. (2023). *Russia and Ukraine: A content analysis of "The World's First TikTok War"* [Master's Thesis, University of Michigan]. <https://doi.org/10.7302/7916>
- Choi, S., & Park, H. W. (2015). Networking interest and networked structure: A quantitative analysis of Twitter data. *Social Science Computer Review*, 33(2), 145–162.

- Desoutter, M. (2025). War, social media and gender: an analysis of the use of TikTok by Ukrainian soldiers. *Critical Military Studies*. <https://doi.org/10.1080/23337486.2025.2472100>.
- Gitomer, A., Atienza-Barthelemy, J., & Foucault Welles, B. (2024). Youth activism and (de) personalized remix on TikTok. *Social Movement Studies*. <https://doi.org/10.1080/14742837.2024.2415672>
- Greijdanus, H., de Matos Fernandes, C. A., Turner-Zwinkels, F., Honari, A., Roos, C. A., Rosenbusch, H., & Postmes, T. (2020). The psychology of online activism and social movements: Relations between online and offline collective action. *Current Opinion in Psychology*, 35, 49–54. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2020.03.003>
- Haslem, B. (2022). *TikTok as a digital activism space: Social justice under algorithmic control* [Master's Thesis, Old Dominion University]. ODU Digital Commons. <https://doi.org/10.25777/d5v6-ab64>
- Kalnes, Ø., & Bjørge, N. M. (2025). 'So, we have occupied TikTok': Ukrainian women in #ParticipativeWar. *Media, War & Conflict*, 18(2), 233–250. <https://doi.org/10.1177/17506352241307010>
- Khardikova, A. (2023). *Ukrainian digital media activism on Instagram Stories during the war against Russia in 2022: An analysis of Kharkiv-related users' digital activity during March 2022* [Master's Thesis, Uppsala University].
- Morales, A. J., Losada, J. C., & Benito, R. M. (2012). Users structure and behavior on an online social network during a political protest. *Physica A: Statistical Mechanics and Its Applications*, 391(21), 5244–5253. <https://doi.org/10.1016/j.physa.2012.05.015>
- Moyo, C. (2019). Social media, civil resistance, the varakashi factor and the shifting polemics of Zimbabwe's social media "war". *Global Media Journal: African Edition*, 12(1), 1–36. <https://doi.org/10.5789/12-1-296>
- Primig, F., Szabó, H. D., & Lacasa, P. (2023). Remixing war: An analysis of the reimagination of the Russian–Ukraine war on TikTok. *Frontiers in Political Science*, 5, Article 1085149. <https://doi.org/10.3389/fpos.2023.1085149>
- Sidorenko-Bautista, P., Alonso-López, N., & Paíno-Ambrosio, A. (2023). TikTok as a new paradigm for information in the Ukrainian war: A study from the West of the initial coverage of the conflict through this platform. *Estudios sobre el Mensaje Periodístico*, 29(3), 737–748. <https://doi.org/10.5209/esmp.84815>

REFERENCES

- Ali, S. R., & Fahmy, S. (2013). Gatekeeping and citizen journalism: The use of social media during the recent uprisings in Iran, Egypt, and Libya. *Media, War & Conflict*, 6(1), 55–69. <https://doi.org/10.1177/1750635212469906> [in English].
- Badola, P. (2023). *Russia and Ukraine: A content analysis of "The World's First TikTok War"* [Master's Thesis, University of Michigan]. <https://doi.org/10.7302/7916> [in English].
- Choi, S., & Park, H. W. (2015). Networking interest and networked structure: A quantitative analysis of Twitter data. *Social Science Computer Review*, 33(2), 145–162 [in English].
- Desoutter, M. (2025). War, social media and gender: an analysis of the use of TikTok by Ukrainian soldiers. *Critical Military Studies*. <https://doi.org/10.1080/23337486.2025.2472100> [in English].
- Gitomer, A., Atienza-Barthelemy, J., & Foucault Welles, B. (2024). Youth activism and (de) personalized remix on TikTok. *Social Movement Studies*. <https://doi.org/10.1080/14742837.2024.2415672> [in English].
- Greijdanus, H., de Matos Fernandes, C. A., Turner-Zwinkels, F., Honari, A., Roos, C. A., Rosenbusch, H., & Postmes, T. (2020). The psychology of online activism and social movements: Relations between online and offline collective action. *Current Opinion in Psychology*, 35, 49–54. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2020.03.003> [in English].

- Haslem, B. (2022). *TikTok as a digital activism space: Social justice under algorithmic control* [Master's Thesis, Old Dominion University]. ODU Digital Commons. <https://doi.org/10.25777/d5v6-ab64> [in English].
- Kalnes, Ø., & Bjørge, N. M. (2025). 'So, we have occupied TikTok': Ukrainian women in #ParticipativeWar. *Media, War & Conflict*, 18(2), 233–250. <https://doi.org/10.1177/17506352241307010> [in English].
- Khardikova, A. (2023). *Ukrainian digital media activism on Instagram Stories during the war against Russia in 2022: An analysis of Kharkiv-related users' digital activity during March 2022* [Master's Thesis, Uppsala University] [in English].
- Khoma, N. (2022). Hromadskyi aktyvizm v umovakh voiennoho chasu: Struktura, formy, mozhlyvosti [Public activism in wartime]. *International Relations, Public Communications and Regional Studies*, 3(14), 252–273. <https://doi.org/10.29038/2524-2679-2022-03-252-273> [in Ukrainian].
- Kysliuk, K. V. (2021). Osoblyvosti reprezentatsii ukrainskoi identychnosti v sotsialnomu media "TikTok" [Features of Ukrainian identity representation in "TikTok" social media]. *Culture of Ukraine*, 73, 41–47. <https://doi.org/10.31516/2410-5325.073.05> [in Ukrainian].
- Kysliuk, K. V. (2023). Riven ukrainizatsii ta suspilnoi aktualnosti topovykh akauntiv YouTube, Instagram, TikTok [The Degree of Ukrainianization and Social Relevance of the Top Youtube, Instagram and TikTok Accounts]. *Culture of Ukraine*, 79, 7–18. <https://doi.org/10.31516/2410-5325.079.01> [in Ukrainian].
- Morales, A. J., Losada, J. C., & Benito, R. M. (2012). Users structure and behavior on an online social network during a political protest. *Physica A: Statistical Mechanics and Its Applications*, 391(21), 5244–5253. <https://doi.org/10.1016/j.physa.2012.05.015> [in English].
- Moyo, C. (2019). Social media, civil resistance, the varakashi factor and the shifting polemics of Zimbabwe's social media "war". *Global Media Journal: African Edition*, 12(1), 1–36. <https://doi.org/10.5789/12-1-296> [in English].
- Primig, F., Szabó, H. D., & Lacasa, P. (2023). Remixing war: An analysis of the reimagination of the Russian–Ukraine war on TikTok. *Frontiers in Political Science*, 5, Article 1085149. <https://doi.org/10.3389/fpos.2023.1085149> [in English].
- Sidorenko-Bautista, P., Alonso-López, N., & Páino-Ambrosio, A. (2023). TikTok as a new paradigm for information in the Ukrainian War: A study from the West of the initial coverage of the conflict through this platform. *Estudios sobre el Mensaje Periodístico*, 29(3), 737–748. <https://doi.org/10.5209/esmp.84815> [in English].
- Sychova, A. (2024). *Transformatsiia TikTok: Vid rozvah — do polityky. Ohliad doslidzhen pro vykorystannia TikTok z metoiu propahandy, dezinformatsii ta poshyrennia inshoho shkidlyvoho kontentu (Analitychnyi zvit)* [The transformation of TikTok: From entertainment to politics. Review of research on the use of TikTok for propaganda, disinformation and dissemination of other harmful content (Analytical report)]. Ukrainskyi instytut media ta komunikatsii [in Ukrainian].
- Tarasiuk, T. (2023, February 1). *Kompiuter zamist protestu: Shcho take tsyfrovyy aktyvizm ta yaki yoho vyklyky dlia Ukrainy* [Computer instead of protest: What is digital activism and what are its challenges for Ukraine]. DOU.ua. <https://dou.ua/forums/topic/41915/> [in Ukrainian].

Надійшла: 17.02.2025; Прийнято: 30.05.2025;

Статтю вперше опубліковано онлайн: 18.07.2025

This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons «Attribution» 4.0.

DOI: 10.31866/2616-7948.1(15).2025.335355

UDC 070.449.8:004.773]:[32:17.022.1

Memes as a factor of manipulations: transformation of image through mass culture

The article studies the phenomenon of political memes as a powerful tool for influencing public opinion and politicians' ratings. The authors analyse the role of memes in grounding images of political leaders, in particular, using examples from the Ukrainian and American political contexts. It views how memes can influence the perception of politicians, changing their perception by society. In Ukraine, Petro Poroshenko became an object of numerous memes, which were mostly aimed at criticising his political activities and inefficiency, which, in turn, reduced his rating among voters. At the same time, memes around Yulia Tymoshenko became a mechanism for popularising her image among young people, reinforcing the image of a leader capable of change.

The authors pay particular attention to the case of the US, where during the 2024 presidential campaign, the team of Kamala Harris deliberately used memes to attract a youth audience. This allowed to form an informal and emotionally close image of the politician, who became more accessible to young people. This approach helped Kamala Harris gain support among this segment of voters, creating an impression that she understands their needs and aspirations.

Analysing memes about Melania Trump, the authors emphasise their role in public criticism of her activities as the First Lady. Memes that ridiculed her public image became a way to express dissatisfaction and disagreement with her political views and public behaviour. The memes in this context turned out to be a tool for expressing criticism that had no other forms of showing in traditional media.

The article also raises the issue of the risks of using memes in political strategy, since memes can both strengthen political support and damage the reputation by distorting the image of a politician. It separately analyses how memes can become an effective tool for mobilising electoral support, especially among a youth audience, but also emphasises the need for caution when using memes as a part of election campaigns.

Thus, the authors emphasise that political memes have become a powerful tool not only for manipulating public opinion, but also for forming political narratives that can influence the social and political atmosphere.

Keywords: meme; political meme; political discourse; information space; social networks; public opinion; communication; visual humour.

Nataliia VOITOVYCH

PhD in Social Communications

Ivan Franko National
University of LvivUniversytetska Str., 1,
79000, Lviv, Ukraine

nataliya.voytovych@lnu.edu.ua

ORCID 0000-0001-9466-0787

Ivan MAHURIK

Master of Journalism

Ivan Franko National
University of LvivUniversytetska Str., 1,
79000, Lviv, Ukraine

magyriak@gmail.com

ORCID 0009-0001-9809-8610

© Voitovych N.,

Mahuriak I., 2025

МЕМИ ЯК ЧИННИК МАНІПУЛЯЦІЙ: ТРАНСФОРМАЦІЯ ОБРАЗУ ЧЕРЕЗ МАСОВУ КУЛЬТУРУ

Наталія ВОЙТОВИЧ

канд. н. із соц. комунік.

Львівський національний університет імені Івана Франка

вул. Університетська, 1, 79000, Львів, Україна

nataliya.voytovych@lnu.edu.ua

ORCID 0000-0001-9466-0787

Іван МАГУРЯК

магістр журналістики

Львівський національний університет імені Івана Франка

вул. Університетська, 1, 79000, Львів, Україна

maguriak@gmail.com

ORCID 0009-0001-9809-8610

У статті досліджується феномен політичного мему як потужного інструмента впливу на громадську думку та рейтинги політиків. Автори аналізують роль мемів у формуванні образів політичних лідерів, зокрема на прикладах українського та американського політичних контекстів. Розглянуто, як мему можуть впливати на сприйняття політиків, змінюючи їхнє сприйняття суспільством. В Україні Петро Порошенко став об'єктом численних мемів, які здебільшого були спрямовані на критику його політичної діяльності та неефективності, що, своєю чергою, знижувало його рейтинг серед виборців. Водночас мему навколо Юлії Тимошенко стали механізмом для популяризації її образу серед молоді, підсилюючи імідж лідера, здатного до змін.

Особливу увагу автори приділяють ситуації у США, де під час президентської кампанії 2024 року команда Камалі Гарріс свідомо використовувала мему для залучення молодіжної аудиторії. Це дозволило створити неформальний та емоційно близький образ політика, який став більш доступним для молоді. Такий підхід допоміг Камалі Гарріс здобути підтримку серед цього сегмента виборців, створивши враження, що вона розуміє їхні потреби та прагнення.

Аналізуючи мему про Меланію Трамп, автори акцентують на їхній ролі в суспільній критиці її діяльності як першої леді. Мему, що висміювали її публічний імідж, стали способом вираження незадоволення та незгоди з її політичними поглядами та публічною поведінкою. Мем в цьому контексті виявився інструментом для вираження критики, яка не мала інших форм відображення в традиційних медіа.

У статті також порушується питання ризиків використання мемів у політичній стратегії, оскільки мему здатні і підсилювати політичну підтримку, і завдавати шкоди репутації, спотворюючи образ політика. Окремо аналізується, як мему можуть стати ефективним інструментом мобілізації електоральної підтримки, особливо серед молодіжної аудиторії, однак також підкреслюється потреба в обережності використанні мемів як частини передвиборчих кампаній.

Отже, автори підкреслюють, що політичні мему стали потужним інструментом не лише для маніпуляції громадською думкою, а й формування політичних наративів, що здатні впливати на соціальну та політичну атмосферу.

Ключові слова: мем; політичний мем; політичний дискурс; інформаційний простір; соціальні мережі; громадська думка; комунікація; візуальний гумор.

The relevance of the problem

In the digital age, memes instantly spread through social and other online media, reaching a large audience and shaping public sentiment. Society uses memes to express its attitude to various events, including political decisions or personalities. Often, this form of presenting information is closer and clearer than traditional analysis. For society, memes simplify complex political topics, making them accessible to a wider audience, often through irony, sarcasm or hyperbole. The popularity of political memes is growing not only in Ukraine, but also around the world — from the US elections to the protests in France, memes have become part of the political landscape.

The problem statement

It is difficult to determine the exact moment a meme was first created in political context. It is believed that the first political meme in its traditional meaning is the US President George W. Bush's slip of the tongue. This happened in 2001. Although, similar phenomena existed before. Satirical illustrations have been common in American publications since the 18th century. However, given that the term "meme" was only coined in 1976, it is difficult to classify anything that appeared before that as a meme.

In Ukraine, the political meme emerged with the beginning of our state's independence. One of the first political figures of independent Ukraine, who can be considered a source of popular statements that acquired the characteristics of memes, was Ivan Plyushch, the Chairman of the Verkhovna Rada of Ukraine in 1991–1994. His emotional and colourful remarks, uttered during parliamentary sessions, quickly spread among the people and the media (*Naikrashchi tsytaty Ivana Pliushcha*, 2014).

George H. W. Bush's speech, delivered in Kyiv on August 1, 1991, is considered by Ukrainians to be the first example of the American political meme. In his speech, the American president spoke out against the Ukrainian SSR leaving the USSR, warning Ukrainians against "suicidal nationalism". Given that the Soviet Union was literally falling apart, and that a coup d'état had taken place in Moscow just 18 days after Bush's visit to Kyiv, this speech was received mostly negatively. After Ukraine declared independence on August 24, 1991, The New York Times columnist William Safire called Bush's speech "Chicken Kyiv" in his column, and this expression stuck with the speech in the mass consciousness. In 2005, the author of the speech, Condoleezza Rice, explained that in 1991, the peaceful collapse of the USSR, given its nuclear arsenal, did not seem obvious, so the US administration sought to minimise the risks. Today, the phrase "Chicken Kyiv" is often used to refer to any offers by American politicians that contradict the interests of Ukraine (Safire, 2004).

The State of problem studying

The concept of a meme first appears in the work “The Selfish Gene” by R. Dawkins (2017) in 1976. In general, various scientists have studied this phenomenon. In particular, Ya. Chaplak and H. Chuiko (2022), T. Reime (n.d.) focused on the meme as a tool of social communication. As part of meme journalism, O. Dziubina (2016), A. Riazanov (2018), T. Poda (2017) have studied memes. Particularly, O. Dziubina (2016) offered a classification of text memes, which are one of the categories according to the classification by format. In general, meme theory is a difficult subject to study, since memes are a constantly changing phenomenon, the development of which depends on many factors. In our study, we relied on the research of M. Bulakh (2019), R. Dawkins (2017), I. Mudra (2023), O. Dziubina (2016), T. Deshpande and N. Mani (2021).

Unresolved issues

The meme phenomenon is often considered exclusively entertaining, therefore it is weakly associated with influence, politics, or full-scale war, but this is not at all the case. Moreover, in the Ukrainian context, modern memes still remain poorly researched and meme culture is taking on new forms and development. In the study, we will try to demonstrate how political memes affect politicians' ratings.

The research tasks of our study are to demonstrate how memes influenced the ratings of Ukrainian politicians and what significance they had during the 2024 US presidential election.

The main material

Ukrainian political memes are impressive in their quantity and diversity, but there is another aspect to consider — influence. And it really exists.

For example, as of 2024, memes related to Viktor Yanukovich or Mykola Azarov are still popular on social networks. The former Prime Minister reappeared in social media after the start of the Defense Forces operation in the Kursk region. Then, under one of the videos about how local residents need to learn Ukrainian, one of the users asked how to say “monetka” (a coin) correctly in Ukrainian, to which he was answered “minetka”. Because of this, the phenomenon of “azirivka,” that is, the terrible distortion of the Ukrainian language that Mykola Azarov once practiced, has become popular again. It has also been picked up by large businesses and corporations, who have posted videos about their companies on their social networks with “azirivka”.

The main caveat in these stories is that memes bring back visibility to politicians who are actually criminals and under investigation. Instead, in

memes they can appear as just funny men, which can threaten to whitewash their image.

However, the most telling story of the negative influence of memes on political ratings is Petro Poroshenko. In the first round of the 2019 elections, he received 15.95 percent of the votes. As of March 2024, according to surveys conducted by the sociological group SOCIS on behalf of the Censor.Net publication, 6.4 percent of Ukrainians who would go and vote, would vote for Petro Poroshenko. The politician's overall rating is 4.8 percent, which is almost 50 percent lower than the level of support in the 2014 elections (Rusinko, 2024).

Memos about Petro Poroshenko became especially popular after Volodymyr Zelenskyy won the election, although even during the election race, the candidates' debates became memes. First, Volodymyr Zelenskyy's address challenging the then-incumbent President to a debate, which he ended with the words: "Think you all" ("Think" was one of Poroshenko's campaign slogans.) Then Poroshenko's response, "If stadium then stadium," became a meme. Although later the beginning of Petro Poroshenko's video response also became a meme.

After Volodymyr Zelenskyy became a President, Petro Poroshenko chose a strategy of emphasising the achievements of his term. He did this so often that the very words "presidency term" became a meme. The culmination of the ridicule of these statements was the joke that "Zelensky became president during Poroshenko's term", which, of course, influenced the perception of the politician by the young audience.

Before the full-scale invasion, two more memes featuring the 5th President gained immense popularity. The first was during celebrations marking the 30th anniversary of the restoration of Independence. Petro Poroshenko and Viktor Yushchenko, who were sitting next to each other, exchanged a few words, after which both got up from their chairs. This episode caused a wave of memes, with netizens guessing what Petro Poroshenko had offered Viktor Yushchenko that made them both decide to leave the celebrations.

Another meme went viral. In late October 2021, Poroshenko shared photos on social media of himself and his wife showing off mushrooms they had picked in the forest. However, the photo of Petro Poroshenko with a knife instantly became a meme. The most popular was this photo with the caption "There will be no peaceful solution" (sometimes — "Peaceful Roshen", from the name of the chocolate factory that is also word play in Ukrainian "rishennya" — "roshenu").

But it's interesting that Petro Poroshenko sees all these memes and at the end of 2021 shared his favorites on social media, including the ones mentioned above.

Still, such a number of memes led to the fact that the politician's active volunteer activities with the beginning of the full-scale invasion were not taken seriously by young people at all — almost every video about the assistance provided was either ridiculed in the comments or turned into memes. For example: “What do you see in front of you? This is a treasure”. This is what Petro Poroshenko said about the equipment purchased in 2022. This phrase became a popular meme in almost no time.

One way or another, memes seriously contributed to the decline in the political ratings of the 5th President, as many people stopped taking him seriously due to the image created by memes.

However, in 2024, Petro Poroshenko lost his status as the politician who is the most memed about. His place was taken by Yulia Tymoshenko. The reason for this was initially that Internet users were amused by the conversational videos of the MP, since she has a rather specific accent — in most words, instead of soft “g” (something between “g” and “h”), she pronounces a hard “g”, instead of “o” — “a”, and instead of “I” — “y”. Thus, for example, the word “money” in her performance sounds like “pennies”. An excerpt from her interview 5 years ago, which the politician gave on the eve of the presidential election, became especially popular in 2024. The presidential candidate decided to explain why the Armed Forces of Ukraine need a woman as the Supreme Commander-in-Chief, since according to the Constitution of Ukraine, it is the head of state who heads its army. Then Yulia Tymoshenko used the phrase “female commander-in-chief” with several sounds distorted. This is often what she is now called online, and this phrase has become one of the iconic memes that partially modifies her image in politics, making her a symbol that goes beyond politics. Her phrase becomes universal, no longer symbolising a specific political statement, but rather a part of popular culture, accessible to a wide audience that may not even be familiar with her work. Thus, this meme illustrates how a politician's personality can become a generalized symbol.

Bloggers have given new life to all existing memes about Yulia Tymoshenko, based on the politician's statements or behavior. Two of them are worthy to be noted here. A cover of Lady Gaga's song “Bad Romance” performed by Yulia Tymoshenko with new lyrics and a corresponding video sequence appeared on the Monrote YouTube channel, hosted by musician Oleksii Bovsunovskyi. The video quickly became popular and, as of early November 2024, had collected 822 thousand views. The accent in this cover was the word “atomne” (nuclear), which Yulia Tymoshenko pronounces with a specific accent. Given the above-mentioned jokes about nuclear weapons and the threat of their use, the joke about “atomne” grew into the

context of nuclear weapons, and not nuclear energy, which the politician was explaining.

In June 2024, a cover of Alona Alona & Jerry Heil's song "Teresa&Maria" appeared on the same channel, with which the singers represented Ukraine at the Eurovision Song Contest 2024 in the Swedish city of Malmö and took 3rd place. The popular version of the song was called "Mama Atamne" as an allusion to the fact that the original mentions Mother Teresa. This clip was less successful on YouTube and had 302 thousand views as of early November, but it went viral on social networks.

The popularity of memes is also added by the author under the pseudonym Mark Reudit. It is known that the guy is 21 years old and comes from the city of Dnipro. He created parody accounts of Yulia Tymoshenko on Tik Tok and Telegram. The alleged politician's channel on Tik Tok is followed by 36.200 users, and the content there has already collected 3 million likes. Individual videos have several million views. More than 2.400 people have subscribed to the channel on Telegram. It regularly contains content of various kinds using obscene language, slurs, and gender markers. However, it is worth noting that the Telegram channel is not only entertaining, but also informative. For example, as soon as information appeared about the alleged death in a pre-trial detention center of Nestor Shufrych, a people's deputy from the banned OPZH party, subscribers to the channel immediately saw a message on the channel allegedly belonging to Yulia Tymoshenko stating that she allegedly killed the deputy suspected of treason. From this we can conclude that the person who runs this channel actively follows the news.

Transforming Yulia Tymoshenko's persona into a comedic context may contribute to a certain "blurring" of Tymoshenko's image as a serious political figure. When her statement is used in humorous videos, it may reduce the seriousness of her political positions in the eyes of the audience, especially the youth, who perceive her not as a strong political personality, but rather as an entertainment symbol. In this case, the meme has a contradictory effect, increasing her popularity but diverting attention from her specific political ideas and role in state processes.

As for the USA, on November 5, 2024, the next presidential election was held in the USA, which was preceded by a dramatic election campaign. After the first debate between incumbent President Joseph Biden and his rival and former President Donald Trump, the White House president's position has significantly shaken — his lack of conviction and certainly not young age caused the rating of the main contender for the Democratic Party's presidency to drop. So, in July 2024, Biden withdrew from the election and instead supported the candidacy of Vice President Kamala Harris.

The new team of the candidate Kamala Harris's immediately began an active work with young people through memes. One of the first elements that helped Kamala Harris gain recognition among the youth community was her phrase "You exist in context", as well as the metaphor "coconut tree". These expressions quickly became popular on TikTok, where users created remixes and accompanied the videos with palm tree and coconut emojis. Thus, the viral spread of these words demonstrated how even phrases from formal speech can be adapted to an informal context and resonate with young people (Kravtsov, 2024). The Harris campaign exploited this fact, engaging a young audience on an emotional level through humor and a "meme" style of communication. And it worked, because from what many experts predicted was a "weak candidate", Kamala Harris suddenly became a serious rival to Donald Trump.

The memes that gained popularity helped to create an image of Kamala Harris as a politician close to young people. This was particularly the case through the use of quotes such as "Do you think I just fell out of a coconut tree?" in response to serious questions; or her answers to Donald Trump in the debates; or simply her facial expression in response to her opponent's words showed her in an informal light, which reinforced the perception of Kamala Harris as a candidate who understands young people and can speak to them in a language they understand.

The team of Kamala Harris skillfully used specific youth humor, which was manifested not only in viral videos with memes, but also in formal updates to the campaign pages. For example, the slogan "Providing context" on her social media profile echoed her phrase about context and was consistent with the style of youth humor, where short and concise phrases were key rather than formal political slogans. Such a language encouraged youth to engage in discussion and actively support the candidate in the election, because they perceived her as someone close to their culture.

The integration of the image of Kamala Harris into American singer Charli XCX's popular album "Brat", which in 2024 became one of the most popular in the world with a simple design and bright colors on a green background, was a successful example of trendy political branding. With this trend, the US vice president's team showed that they were "in the loop" with youth culture, which reduced the distance between them and young voters. Updating her profile identity to this style symbolized the flexibility of Harris' team, which sought to remain relevant and constantly take into account new trends that resonated with young people.

The team of Kamala Harris didn't just use memes. They created a psychologically comfortable environment in which young people could identify with her. Popular moments from her life and quotes that became memes on

TikTok allowed young people to feel an emotional closeness to her, which seemed to make her a part of their company. The emotional connection with a political figure through humor and memes stimulated the desire of young people to support her in real elections, because for them it became a part of their social life and even self-expression. Moreover, we are not talking only about American youth. Everyone who was in the context of the memes expressed their hopes for the victory of Kamala Harris.

When Kamala Harris and her team made jokes about themselves, especially using the word “Brat” or her “coconut tree” moments, it reduced tension and added lightness to her image. Young people responded positively to such self-mockery because it made Harris more human and relatable to this segment of potential voters. The meme image of a candidate who was not afraid to laugh at himself and did not put himself on a “pedestal” created the feeling that the politician was not alienated from the everyday experiences of young people.

Harris’ team adapted content for different social platforms. While TikTok focused on humor and memes that appealed to young people, Social Network X targeted people interested in politics, regardless of age. This targeting allowed her to reach a broader audience and focused on TikTok as a platform for engaging younger voters. It allowed Harris to build a stronger, more contemporary image as a politician that was accessible to everyone through the appropriate format.

The interactivity with which young people responded to memes allowed Harris’ campaign to not only increase the visibility of her image but also generate interest in the election. Memes became a means of mobilisation because they created an informal environment where young people could express themselves and at the same time feel as a part of the political process. When memes became part of a political campaign, young people perceived the elections as something closer to them, which prompted them to think about voting.

Kamala Harris campaign’s meme strategy was an innovative attempt to engage young voters through modern platforms and trends, including TikTok. The meme strategy helped her create an informal and engaging image of a politician who understands the language of Gen Z and is able to interact with young people on their level. Although Harris failed to win the presidential election, this strategy demonstrated the power of informal communication in modern political campaigns and confirmed that humor, irony, and the ability to adapt to popular tendencies can positively affect a candidate’s image among young people.

The election results showed that, despite the support of a youth audience, memes and informal identities were not enough to win. This suggests that successful political promotion requires a comprehensive

approach that encompasses not only virtual interaction with voters, but also deep substantive policy proposals and support in broader demographic groups.

After Donald Trump's election victory, a new meme gained popularity on social media, but it no longer concerned the newly elected president, but his wife Melania.

The image of Melania, who reluctantly fulfills the duties of first lady, is becoming a means of expressing public skepticism about the political system in which Trump was able to return to power. Her ironic phrase from a leaked phone conversation during Donald Trump's previous term from 2017 to 2021, "Who gives a f**k about Christmas stuff and decoration, but I need to do it, right?" reflects that people are tired of certain formal aspects of public policy that force them to act against their own wishes. The meme emphasises Melania's attitude towards forced duties and her own dissatisfaction, which is associated with a significant part of society that may not support Trump's policies (Yusif, 2024).

The trend with the hashtag #SaveMelania has become a kind of protest, ironically hinting that even those closest to Trump may not support his ideals. This meme and hashtag serve as a way for society to humorously condemn his political ambitions through the image of Melania, who many believe is a "forced participant" in his political game. It supports an alternative narrative where even the First Lady may not want to associate herself with a Trump presidency.

Memes based on Melania's phrases not only criticise the political system, but also contribute to the formation of her image as a First Lady without political ambitions. The public perception of Melania is shaped as someone who is supposedly "trapped" in the political scene and only suffers the consequences. This not only makes her closer to ordinary people, but also gives her personality traits of a "rebel" who resists imposed roles.

Leaked recording of Melania's reluctance to decorate the White House for Christmas has become the basis for numerous memes that have resurfaced since Trump's return to office, creating an image of the first lady refusing to conform to society's standard expectations of her role. This sarcastic approach shows that for many people, informality bordering on outright defiance is much more attractive than traditional submission. Such an image can both strengthen sympathy for Melania and at the same time reduce respect for her husband as a leader.

The meme forms an ironic contrast to the traditional role of a first lady, who usually supports her husband and helps strengthen his image. In this case, Melania's image is transformed into one of neglecting her duties, which may undermine traditional notions of the first lady's role as a sup-

portive figure. Moreover, this meme could increase the alienation of some voters from power and make Trump's presidency even more controversial, as Melania's detachment creates a sense of instability and discord at the very political centre.

Melania's outspoken criticism, even in the form of sarcasm and jokes, indirectly affects Trump's reputation. When the meme hints at her frustration and reluctance to participate in political events, it demonstrates that even those closest to the president can have different values and desires. Such irony could convince some voters that Trump has limited support even among his own family, potentially reducing his authority and support among the public.

The "Save Melania" meme following Donald Trump's return to the presidency has not only been entertaining, but also has strong political overtones. It reinforces the ironic perception of the role of first lady, demonstrates Melania's disagreement with the responsibilities of the presidency, and creates her image as a "disgruntled figure". This not only increases her popularity as someone who criticizes her own status, but also potentially weakens Donald Trump's support among his opponents and even some voters.

Ultimately, such a meme could negatively impact the reputation of both figures, portraying Trump as a leader whose inner circle, represented by his wife, does not support him, and shaping the image of Melania as a first lady who allegedly does not want to fulfill her duties.

Conclusions. Memes can be considered as a means of recording public sentiment in the context of reactions to certain events, and thus they become markers of public opinion. This also plays a significant role in the political life of the country.

Ukrainian political memes have long been a well-known genre due to the number of actions and phrases from Ukrainian politicians. However, the stories of Petro Poroshenko and Yulia Tymoshenko in the context of a political meme are reflections of two opposite things that a meme can lead to — the destruction of political ratings and the increase in popularity. If memes added political points to Yulia Tymoshenko and increased her popularity among young people, then all of Petro Poroshenko's activities are turning into memes and any attempts to improve his political ratings end in failure. And this is an exceptional story, because the teams of none of these politicians are involved in the creation and distribution of these memes.

In Ukraine, no politicians have yet used memes as a part of their election strategies, but there is such experience in the United States, as presidential candidate Kamala Harris actively used memes to attract the votes of a young

audience during her campaign. Although she did not win the elections, the very fact of using such a strategy may indicate its potential in political campaigns. It cannot be ruled out that this experience will not be adopted by Ukrainian politicians in the following elections. So, studying this experience is important precisely from this perspective.

REFERENCES

- Bulakh, M. B. (2019). Aspektolohiia doslidzhen memiv [Aspectology of meme studies]. *International Humanitarian University Herald. Series: Philology*, 3(39), 104–107. <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.39.3.23> [in Ukrainian].
- Chaplak, Ya. V., & Chuiko, H. V. (2022). Spetsyfika memiv u internet-prostori suchasnoho suspilstva [The specificity of memes in the Internet space of modern society]. *Scientific Goals and Purposes in XXI Century*, 18(95), 337–350. <https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.01.2022.035> [in Ukrainian].
- Dawkins, R. (2017). *Ehoistychnyi hen* [The selfish gene] (Ia. Lebedenko, Trans.). Klub simeinoho dozvillia [in Ukrainian].
- Deshpande, T., & Mani, N. (2021, October 18–22). An interpretable approach to hateful meme detection. In *ICMI '21: International conference on multimodal interaction* [Conference proceedings] (pp. 723–727). Association for Computing Machinery. <https://doi.org/10.1145/3462244.3479949> [in English].
- Dziubina, O. I. (2016). Klasyfikatsiia, struktura ta funktsionuvannia internet-memiv v sotsialnykh merezhakh Facebook ta Twitter [The classification, structure and functioning of internet memes on Twitter and Facebook social networking sites]. *Young Scientist*, 2(29), 375–379 [in Ukrainian].
- Fiadotava, A., & Chlopicki, W. (2023, April 24–25). Communicating humour in public during local, regional and global crises. In *Communication in Times of Permacrisis* [Conference proceedings] (pp. 723–727). Jagiellonian University. <https://tertium.edu.pl/wp-content/uploads/2023/04/ICS5-abstracts.pdf#page=13> [in English].
- Kravtsov, V. (2024, November 3). "Kokosova palma", Teilor Svift i tiktokery: Yak Kamala Harris zakokhuie v sebe pokolinnia Gen Z ["Coconut Palm", Taylor Swift and TikTokers: How Kamala Harris makes Gen Z fall in love with her]. 24 Kanal. https://24tv.ua/vibori-ssha-2024-yak-kamala-garris-vikorisovuye-memi-tiktok_n2673685 [in Ukrainian].
- Mudra, I. (2023). Memy yak vazhlyva skladova kontentu ZMI pid chas viiny: meta, funksiia ta temy [Memes as an important component of media content in times of war: Purpose, functions and topics]. *Bulletin of Lviv Polytechnic National University: Journalism*, 2(6), 81–88. <https://doi.org/10.23939/sjs2023.02.081> [in Ukrainian].
- Naikrashchi tsytaty Ivana Pliushcha, yaki staly uliublenymy v narodi [The best quotes by Ivan Plyushch that became beloved by the people]. (2014, June 30). *Gazeta.ua*. https://gazeta.ua/articles/history/_najkraschi-citati-ivana-plyuscha-yaki-stali-ulyublenimi-v-narodi/566702 [in Ukrainian].
- Poda, T. A. (2017). Internet-memy yak fenomen informatsiinoho suspilstva [Internet-memes as a phenomenon of information society]. *Proceedings of the National Aviation University. Philosophy. Cultural Studies*, 1(25), 117–120 [in Ukrainian].
- Reime, T. (n.d.). *Memes as visual tools for precise message conveying: A potential in the future of Online Communication development*. Retrieved January 3, 2025, from <https://www.ntnu.no/documents/10401/1264435841/Design+Theory+Article+-+Final+Article+-+Thov+Reime.pdf> [in English].

- Riazanov, A. S. (2018). Memy v ukraïnskii internet-zhurnalistytsi [Memes in Ukrainian online journalism]. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: Social Communications*, 13, 76–81 [in Ukrainian].
- Rusinko, B. (2024, March 5). *U druhomu turi Zelenskyi bez shansiv prohrav by Zaluzhnomu: 67 na 32% holosiv, — opytuvannia* [In second round, Zelenskyi would lose to Zaluzhnyi without chance: 67 to 32% of vote – poll]. Cenzor.NET. https://censor.net/ua/news/3476952/u_druhomu_turi_zelenskyi_bez_shansiv_prograv_by_zaluzhnomu_67_na_32_golosiv_opytuvannya_infografika [in Ukrainian].
- Safire, W. (2004, December 6). Putin's 'Chicken Kiev'. *The New York Times*. http://www.nytimes.com/2004/12/06/opinion/06safire.html?_r=0 [in English].
- Yusif, N. (2024, November 11). *Taiemnycha persha ledi. Chomu Melaniia Tramp taka zahadkova i choho vid nei chekamy teper* [The mysterious first lady. Why Melania Trump is so mysterious and what to expect from her now]. BBC News Ukraina. <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c154pn752gqo> [in Ukrainian].

Submitted: 16.03.2025; Accepted: 29.05.2025;

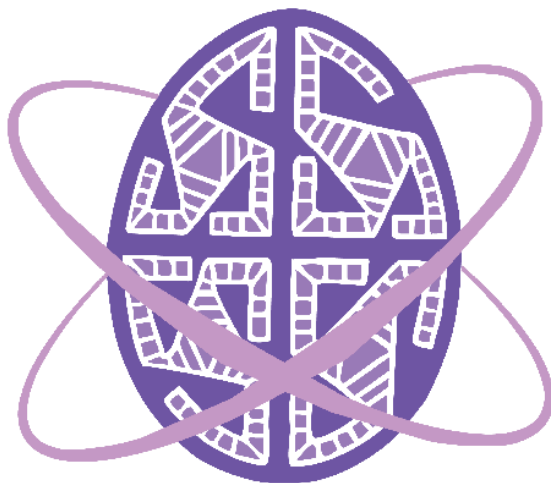
The article was first published online: 18.07.2025

This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons «Attribution» 4.0.

ІНФОРМАЦІЙНА, БІБЛІОТЕЧНА І АРХІВНА СПРАВА

INFORMATION, LIBRARY
AND ARCHIVAL AFFAIRS

DOI: 10.31866/2616-7948.1(15).2025.335357

УДК 027.5(477):355.01(477-651.2:470-651.1)

Специфіка діяльності публічних бібліотек України в умовах російсько-української війни

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 року докорінно змінило всі сфери суспільного життя, створивши безпрецедентні виклики для інформаційно-комунікаційної інфраструктури країни. Публічні бібліотеки як важливі соціокультурні інституції та осередки доступу до інформації опинилися на передовій інформаційного фронту та були змушені оперативно трансформувати свою діяльність для задоволення нагальних потреб населення в умовах війни. Необхідність аналізу та систематизації нових практик інформаційно-комунікаційної діяльності бібліотек для вироблення стратегій подальшого розвитку визначає актуальність дослідження. Метою статті є осмислення трансформації інформаційно-комунікаційної діяльності публічних бібліотек України в умовах повномасштабної російсько-української війни, виявлення ключових напрямів адаптації, інноваційних практик і проблемних аспектів. Методологічну основу дослідження становлять методи аналізу й синтезу, системний підхід, контент-аналіз вебсайтів і соціальних мереж бібліотек, аналіз звітних документів і публікацій професійної спільноти. Встановлено, що інформаційно-комунікаційна діяльність публічних бібліотек зазнала суттєвої трансформації. Пріоритетними стали такі напрями: інформування населення з питань безпеки, евакуації, отримання допомоги; протидія дезінформації та фейкам; забезпечення психологічної підтримки і створення безпечного простору (фізичного й віртуального); розвиток дистанційних послуг для вимушено переміщених осіб і мешканців тимчасово окупованих територій; документування воєнних злочинів і збереження національної пам'яті; комунікація з міжнародною спільнотою. Виявлено впровадження інноваційних форм роботи (центри цифрової освіти, мобільні пункти допомоги, розширення онлайн-сервісів) та активізацію співпраці з органами влади, громадськими організаціями, волонтерами. Водночас осмислено низку проблем: безпекові ризики, руйнування інфраструктури, кадрові втрати, психологічне вигорання співробітників, нерівномірність ресурсного

Юрій ГОРБАНЬ

канд. культурології, проф.

Київський національний
університет культури
і мистецтввул. Євгена Коновальця, 36
01133, Київ, Україна

y.i.gorban@gmail.com

ORCID: 0000-0001-5837-4409

Людмила ПРОКОПЕНКО

канд. культурології, доц.

Київський національний
університет культури
і мистецтввул. Євгена Коновальця, 36
01133, Київ, Україна

lyudmila976@ukr.net

ORCID: 0000-0002-9095-8428

Олена КАРАКОЗ

канд. іст. н., доц.

Київський національний
університет культури і
мистецтввул. Євгена Коновальця, 36
01133, Київ, Україна

karakozolena02@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7772-1530

© Горбань Ю., Прокопенко Л.,
Каракоз О., 2025

забезпечення. Публічні бібліотеки України продемонстрували високий рівень адаптивності та стійкості, перетворившись на багатофункціональні центри підтримки громад в умовах війни. Їхня інформаційно-комунікаційна діяльність набула виразної соціальної спрямованості, поєднуючи традиційні функції з новими ролями – інформаційних фільтрів, осередків психологічної допомоги, центрів гуртування громад і документування історії. Подальші дослідження мають бути спрямовані на оцінювання ефективності впроваджених інновацій, розроблення моделей сталої діяльності бібліотек в умовах тривалих криз і повоєнної відбудови.

Ключові слова: публічна бібліотека; інформаційно-комунікаційна діяльність; інноваційна діяльність; російсько-українська війна; волонтерська діяльність; адаптація; цифрові послуги; протидія дезінформації.

SPECIFICATION OF UKRAINIAN PUBLIC LIBRARIES' ACTIVITIES IN CONDITIONS OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Yurii HORBAN

PhD in Cultural Studies, Professor
Kyiv National University of Culture and Arts
Yevhen Konovalets Str., 36, 01133, Kyiv, Ukraine
y.i.gorban@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5837-4409

Liudmyla PROKOPENKO

PhD in Cultural Studies, Associate Professor
Kyiv National University of Culture and Arts
Yevhen Konovalets Str., 36, 01133, Kyiv, Ukraine
lyudmila976@ukr.net
ORCID: 0000-0002-9095-8428

Olena KARAKOZ

PhD in History, Associate Professor
Kyiv National University of Culture and Arts
Yevhen Konovalets Str., 36, 01133, Kyiv, Ukraine
karakozolena02@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7772-1530

The full-scale invasion of the Russian Federation into Ukraine on February 24, 2022 completely changed all spheres of social life, creating unprecedented challenges for the country's information and communication infrastructure. As important socio-cultural institutions and centres of access to information, public libraries found themselves on the forefront of the information front and were forced to quickly transform their activities in order to meet urgent needs of the population in wartime conditions. A necessity to analyse and systematise new practices of information and communication work of libraries in elaborating strategies for further development determines the relevance of this study. The aim of the article is to comprehend the transformation of information and communication activities of public libraries in Ukraine under the full-scale Russian-Ukrainian war conditions,

as well as to identify key directions of adaptation, innovative practices and problematic aspects. A methodological basis of this research form methods of analysis and synthesis, a systematic approach, a content analysis of library websites and social networks, an analysis of reporting documents and publications of the professional community. It is found out that the information and communication activities of public libraries have undergone a significant transformation. The following spheres have become priorities: informing the population on issues of security, evacuation and receiving assistance; countering disinformation and fake; providing psychological support and creating a safe space (physical and virtual); development of remote services for forcibly displaced people and residents of temporarily occupied territories; documenting war crimes and preserving national memory; communicating with the international community. Implementing of innovative work forms (digital education centres, mobile help points, expanding online services) and intensifying cooperation with authorities, public organisations and volunteers are identified. At the same time, a number of problems are identified: security risks, destruction of infrastructure, staff losses, psychological burnout of employees and uneven resource provision. Ukrainian public libraries have demonstrated a high level of adaptability and resilience, turning into multifunctional centres of community support in times of war. Their information and communication activities have acquired a distinct social focus, combining traditional functions with new roles, such as information filters, psychological assistance centres, community mobilisation centres and history documentation. Further research should be aimed at assessing the effectiveness of the applied innovations, developing models of sustainable library activities in conditions of protracted crises and post-war reconstruction.

Keywords: public library; information and communication activities; innovative activities; Russian-Ukrainian war; volunteer activities; adaptation; digital services; countering disinformation.

Актуальність теми

Повномасштабна агресія Російської Федерації проти України, розпочата 24 лютого 2022 року, стала не лише гуманітарною катастрофою та безпековим викликом глобального масштабу, але й спричинила глибоку кризу в інформаційній сфері. Українське суспільство зіткнулось із безпрецедентним потоком дезінформації, пропаганди, фейкових новин, що поширюються ворогом з метою дестабілізації, провокування паніки та підриву довіри до державних інституцій (Мельникова-Курганова & Кожаріна, 2024). Водночас мільйони громадян потребували достовірної, оперативної та життєво важливої інформації щодо безпеки, евакуації, медичної й гуманітарної допомоги, правових аспектів статусу біженців і внутрішньо переміщених осіб (ВПО). У цих умовах публічні бібліотеки як традиційні центри вільного доступу до інформації та культурно-просвітницькі осередки постали перед необхідністю кардинальної трансформації своєї діяльності, зокрема інформаційно-комунікаційної, для адекватного реагування на виклики воєнного часу. Їхня роль вийшла далеко за межі традиційних функцій, набуваючи ознак кризових інформаційних центрів та осередків суспільної стійкості.

Стан вивчення проблеми

Проблематика діяльності бібліотек в умовах криз і надзвичайних ситуацій досліджувалася багатьма науковцями. Зокрема, проаналізовано роль бібліотек у підтримці громад під час природних катастроф (Бабенко, 2024), їхній внесок у подолання соціальних криз та інформаційну підтримку вразливих груп населення (Бондарчук, 2023). Окрему увагу приділено питанням цифрової трансформації бібліотек і розвитку дистанційних послуг (Овсієнко, 2021; Сі, 2023). Українські дослідники Ю. Горбань, Л. Рибка та А. Рибка, (2021), Л. Кравець (2023), І. Коваленко (2023), С. Хрущ (2022), І. Ярема (2021), А. Гетьман (2025) активно вивчали різні аспекти модернізації бібліотечної справи, запровадження інновацій та інформаційно-комунікаційних технологій ще до повномасштабного вторгнення. Певні аспекти діяльності бібліотек в умовах гібридної війни та АТО/ООС також знаходили відображення у фахових публікаціях таких авторів, як М. Палієнко (2022), О. Бондарева (2022), Р. Гула, І. Передерій, В. Сажко (2022) й ін.

Невирішені питання

Попри наявний науковий доробок, специфіка функціонування саме публічних бібліотек України в умовах повномасштабної війни, що характеризується високою інтенсивністю бойових дій, масовим

внутрішнім переміщенням населення, руйнуванням інфраструктури та потужною інформаційною агресією, потребує окремого системного аналізу. Недостатньо вивченими залишаються конкретні механізми та стратегії адаптації інформаційно-комунікаційної діяльності (ІКД), ефективність запроваджених інноваційних практик, роль бібліотек у системі національної інформаційної безпеки та психосоціальної підтримки населення в довгостроковій перспективі. Потребує узагальнення досвід роботи бібліотек із ВПО, документування війни та взаємодії з міжнародними партнерами в нових реаліях.

Завдання статті

Метою статті є комплексний аналіз і систематизація трансформаційних процесів в інформаційно-комунікаційній діяльності публічних бібліотек України в період повномасштабної російсько-української війни (з лютого 2022 року й дотепер). Досягнення мети передбачає вирішення таких завдань:

- визначити ключові виклики, що постали перед публічними бібліотеками в інформаційно-комунікаційній сфері з початком повномасштабної війни;
- проаналізувати основні напрями адаптації та зміни пріоритетів в ІКД бібліотек;
- виявити та схарактеризувати інноваційні форми та методи роботи, впроваджені бібліотеками у відповідь на виклики війни;
- окреслити роль публічних бібліотек у протидії дезінформації та підтримці інформаційної гігієни населення;
- узагальнити досвід використання цифрових технологій і дистанційних форм комунікації;
- визначити проблемні аспекти та перспективи розвитку ІКД публічних бібліотек в умовах війни та повоєнного відновлення.

Виклад основного матеріалу

Повномасштабне вторгнення РФ змусило публічні бібліотеки України миттєво переформатувати свою інформаційно-комунікаційну діяльність, перетворивши їх із переважно просвітницьких центрів на багатофункціональні хаби підтримки громад. Аналіз діяльності бібліотек дав змогу виявити кілька ключових напрямів трансформації їхньої ІКД, що означилася в появі нових і посиленні наявних ролей бібліотек, спрямованих на задоволення критичних потреб суспільства (табл. 1).

Таблиця 1

**Трансформація ролей і функцій публічних бібліотек України
в умовах війни**

Нова або посилена функція	Потреба, що задовольняється	Приклади діяльності
Кризовий інформаційний центр	Доступ до перевіреної життєво важливої інформації	Поширення офіційних повідомлень (безпека, евакуація, допомога), інфостенди, консультації
Центр протидії дезінформації	Інформаційна гігієна, критичне мислення	Тренінги з медіаграмотності, створення пам'яток, перевірка фактів, курація джерел
Осередок психосоціальної підтримки	Психологічне розвантаження, соціальна згуртованість, безпечний простір	Зустрічі із психологами, групи підтримки, бібліотерапія, арттерапія, дитячі зони, місця для спілкування
Центр підтримки ВПО та вразливих груп	Інтеграція, доступ до ресурсів, гуманітарна допомога	Консультації, мовні курси, цифрова грамотність, збір допомоги, заходи для дітей ВПО, центри підтримки української армії
Центр документування війни (локальний)	Збереження пам'яті, фіксація свідчень	Збір усних історій, створення архівів фото/відео, виставки про події війни
Хаб міжнародної комунікації та адвокації	Інформування світу, залучення допомоги, культурна дипломатія	Ведення англомовних сторінок, участь у міжнародних проєктах, звітування партнерам

Джерело: авторська розробка на основі аналізу звітів і вебресурсів публічних бібліотек України

Далі розглянемо детальніше ключові напрями діяльності.

Формування кризових інформаційних центрів і протидія дезінформації. Одним із першочергових завдань стала організація оперативного й достовірного інформування населення. Бібліотеки активно використовували свої вебсайти, сторінки в соціальних мережах (Facebook і Telegram стали основними каналами) для поширення офіційної інформації від органів влади, ДСНС, ЗСУ щодо повітряних тривог, правил поведінки під час обстрілів, розташування укриттів, пунктів допомоги, евакуаційних маршрутів (Ржеуський & Кунанець, 2023). Важливим напрямом ІКД стала боротьба з російською дезінформацією. Бібліотекарі проводили тренінги з медіаграмотності (часто онлайн), створювали й поширювали пам'ятки про те, як розпізнавати фейки, перевіряти джерела інформації, дотримуватися інформаційної гігієни (Крицька, 2023, 2024). Вони стали своєрід-

ними «фільтрами» інформації для місцевих громад, особливо для людей старшого віку, які мають обмежений доступ до цифрових ресурсів або нижчий рівень цифрової грамотності. Для реалізації цих завдань бібліотеки залучали різноманітні канали та методи інформаційно-комунікаційної діяльності, адаптуючи їх до воєнних реалій (табл. 2).

Таблиця 2

Основні канали та методи ІКД публічних бібліотек під час війни

Напрямок ІКД	Канали комунікації	Методи та формати
Кризове інформування	Вебсайти, соцмережі (FB, Telegram), інфостенди, мобільний зв'язок (телефони)	Офіційні репости, інфографіка, оголошення, «гаряча лінія» (консультації), SMS-інформування (де можливо)
Протидія дезінформації	Соцмережі, вебсайти, офлайн/онлайн-заходи	Спростування фейків, пам'ятки/чек-листи, тренінги/вебінари, лекції, кураторські добірки джерел
Психосоціальна підтримка	Соцмережі, месенджери, офлайн-заходи, вебсайти	Анонси заходів, створення подій (events), онлайн-групи підтримки, арттерапія, терапевтичні читання, зустрічі
Дистанційні послуги	Вебсайти, електронна пошта, месенджери, Zoom/Meet, YouTube	Онлайн-консультації, вебінари, віртуальні виставки, онлайн-курси, доступ до е-ресурсів, відеозаписи заходів
Документування війни	Вебсайти, соцмережі, спеціальні платформи/форми, офлайн-зустрічі	Оголошення про збір свідчень, форми для подання історій, інтерв'ювання, створення цифрових колекцій
Міжнародна комунікація	Вебсайти (їх англ. версія), соцмережі (Twitter, FB), електронна пошта	Новини англійською, звіти для партнерів, участь у міжнародних онлайн-заходах, відеозвернення

Джерело: авторська розробка на основі аналізу комунікаційних практик публічних бібліотек України

Психосоціальна підтримка та гуртування громади. Багато бібліотек перетворилися на тимчасові прихистки, пункти обігріву та підзарядки гаджетів під час блекаутів. У зв'язку з цим виникли нові комунікаційні потреби – інформування про режим роботи таких пунктів, наявні ресурси. Як зазначає С. Кісарець (2025), бібліотеки стали місцем психологічного розвантаження: організовувалися зустрічі

із психологами, групи підтримки, бібліо- й арттерапевтичні заняття, майстер-класи, а також вони слугували як звичайний простір для спілкування. Комунікація цих послуг, створення атмосфери довіри та безпеки стали важливою частиною ІКД. Особлива увага приділялася роботі з дітьми, ВПО, ветеранами, військовими та їхніми родинами, для яких бібліотека часто ставала першим місцем інтеграції в нову громаду.

Активізація цифрових сервісів і дистанційної комунікації. Потреба в обслуговуванні користувачів, які виїхали, або тих, хто не міг фізично відвідати бібліотеку через безпекову ситуацію, стимулювала розвиток онлайн-послуг. Бібліотеки розширили доступ до електронних ресурсів, проводили онлайн-заходи (презентації книг, лекції, зустрічі з авторами, віртуальні виставки), активізували консультування через месенджери та соціальні мережі (Ржеуський, 2023). Розвивалися онлайн-курси з цифрової грамотності, що було особливо актуально для ВПО та людей, які втратили роботу. Також зазначені сервіси мали попит серед молоді, особливо серед покоління, що виросло в цифровому світі та звикло отримувати інформацію «тут» і «відразу» (Горбань & Скаченко, 2019). Водночас викликом залишався цифровий розрив і необхідність підвищення кваліфікації самих бібліотекарів.

Документування війни та збереження пам'яті. Усвідомлюючи історичну вагу подій, деякі бібліотеки ініціювали проєкти зі збору свідчень очевидців, документування воєнних злочинів на місцевому рівні, створення цифрових архівів фото- та відеоматеріалів (Гребенюк, 2025). Ця діяльність вимагала нових комунікаційних підходів для залучення громадськості до збору матеріалів та забезпечення етичного поводження з чутливою інформацією. Зокрема, важливо визначити інформаційну інфраструктуру проєкту, розробити інформаційний комплекс, його основні підсистеми, апаратне, програмне та кадрове забезпечення проєкту (Долбенко & Горбань, 2016).

Міжнародна комунікація та адвокація. Бібліотеки почали активніше комунікувати з міжнародною професійною спільнотою, інформуючи про реалії війни, руйнування культурної інфраструктури, потреби українських бібліотек. Згідно з О. Воскобойніковою-Гузевою та Н. Терещенко (2021), це відбувалося через публікації на міжнародних платформах, участь в онлайн-конференціях, ведення сторінок у соціальних мережах англійською мовою. Така комунікація сприяла отриманню гуманітарної допомоги, книг, техніки, а також формуванню об'єктивного бачення подій в Україні за кордоном.

Інновації та виклики. Попри численні труднощі, бібліотеки продемонстрували значний інноваційний потенціал. Серед ключових

інноваційних практик і пов'язаних з ними викликів варто виокремити такі (табл. 3):

Таблиця 3

Інноваційні практики та основні виклики
в ІКД публічних бібліотек під час війни

Інноваційна практика	Опис	Пов'язані виклики
Мобільні бібліотечні пункти	Візні форми обслуговування віддалених районів, місць проживання ВПО	Логістика і транспорт, безпека персоналу й користувачів, обмеженість ресурсів
Інтеграція послуг	Співпраця та розміщення пунктів у ЦНАП, гуманітарних штабах	Координація між установами, розмежування функцій, навантаження на персонал
Цифрові освітні хаби	Організація курсів цифрової/медіаграмотності, допомога з онлайн-сервісами	Технічне оснащення, кваліфікація тренерів/бібліотекарів, доступ для вразливих груп
Проекти документування війни	Збір усних історій, створення цифрових архівів свідчень	Етичні аспекти, технології збереження даних, безпека учасників і даних, ресурси
Розширена онлайн-присутність	Активне ведення соцмереж, стріми, віртуальні заходи, онлайн-клуби	Технічні навички персоналу, кібербезпека, залучення й утримання онлайн-аудиторії
Партнерство та фандрейзинг	Активна співпраця з ГО, волонтерами, міжнародними донорами	Пошук надійних партнерів, звітність, конкуренція за ресурси, сталість фінансування

Джерело: авторська розробка на основі аналізу інноваційних проєктів і публікацій українських бібліотек

Діяльність бібліотек супроводжувалася й продовжує супроводжуватися серйозними викликами: прямі воєнні загрози для життя персоналу й відвідувачів, руйнування та пошкодження бібліотечних будівель і фондів (особливо на Сході та Півдні України), вимушене переміщення значної частини кваліфікованих кадрів, систематичне недофінансування, проблеми з доступом до інтернету та електроенергії під час обстрілів інфраструктури, а також величезне психологічне навантаження на бібліотекарів (Ковтанюк, 2024). Навігація між виконанням нових кризових функцій і збереженням традиційної місії стала основним завданням для бібліотечного менеджменту.

Висновки

Повномасштабна війна спричинила кардинальну перебудову ІКД публічних бібліотек, перетворивши їх на важливі вузли системи кризо-

вих комунікацій і центри підтримки громад. Пріоритети змістилися від традиційної культурно-просвітницької роботи до задоволення нагальних інформаційних, безпекових і психосоціальних потреб населення.

Ключовими напрямками адаптації ІКД стали: оперативне надання верифікованої життєво важливої інформації, активна протидія ворожій дезінформації та пропаганді через освітні заходи й поширення достовірних джерел, створення безпечного фізичного та віртуального простору для психологічної підтримки й соціальної взаємодії.

Війна прискорила цифрову трансформацію бібліотек, стимулюючи таким чином дистанційних послуг, онлайн-комунікації і програм цифрової грамотності, що дало змогу зберегти зв'язок з користувачами, зокрема з ВПО та мешканцями окупованих територій.

Бібліотеки продемонстрували значний інноваційний потенціал, запроваджуючи нові форми роботи (мобільні пункти, інтегровані послуги, проекти з документування війни) та розширюючи партнерські зв'язки для комплексного реагування на виклики воєнного часу.

Попри високу адаптивність, діяльність бібліотек ускладнюється безпековими ризиками, руйнуванням інфраструктури, кадровими та фінансовими проблемами, що потребує розроблення державних програм підтримки та відновлення бібліотечної мережі.

Досвід українських публічних бібліотек в умовах війни є унікальним і потребує подальшого глибокого вивчення, узагальнення та поширення і на національному, і на міжнародному рівні для розроблення ефективних стратегій діяльності бібліотек в екстремальних умовах та під час повоєнної відбудови інформаційно-культурного простору.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Бабенко, А. Р. (2024). Іноземний досвід керування ризиками й управління бібліотеками в умовах надзвичайних ситуацій. *Молодий дослідник*, 3, 2–5. <https://mold.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/25/21>
- Бондарева, О. (2022). Електронні ресурси сучасних українських п'єс про війну: читаємо, ставимо, обговорюємо. *Філологічні діалоги*, 9, 28–33. https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/43982/1/O_Bondareva_FD_9_FUFKM.pdf
- Бондарчук, Я. С. (2023, 27 вересня). Бібліотечний апгрейд: ключові компетентності бібліотекаря майбутнього (з досвіду роботи Наукової бібліотеки імені Гордія Палія ВНМУ ім. М. І. Пирогова). В П. І. Цимбалюк & Т. П. Кристофорова (Упоряд.), *Бібліотека в умовах сучасності і конструювання майбутнього* [Матеріали конференції] (с. 158–161). Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека імені Валентина Отамановського.
- Воскобойнікова-Гузева, О., & Терещенко, Н. (2021). Вектори стратегічного розвитку наукових бібліотек закладів вищої освіти України, Литви, Польщі. *Науково-педагогічні студії*, 5(5), 145–160. <https://doi.org/10.32405/2663-5739-2021-5-145-160>
- Гетьман, А. О. (2025). Віртуальната доповнена реальність як інструмент модернізації бібліотечних послуг. *Молодий дослідник*, 5, 24–27. <https://www.mold.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/61/56>

- Горбань, Ю. І., & Скаченко, О. О. (2019). Бібліотека у грі: навчання інформаційної грамотності та запобігання плагиату. *Бібліотечний вісник*, 5, 26–33. <https://doi.org/10.15407/bv2019.05.026>
- Горбань, Ю. І., Рибка, Л. А., & Рибка, А. Т. (2021). Наукова бібліотека Київського національного університету культури і мистецтв: модернізація стратегія в умовах сьогодення. *Питання культурології*, 37, 137–149. <https://doi.org/10.31866/2410-1311.37.2021.236015>
- Гребенюк, А. (2025). Роль документальних систем у протидії інформаційній агресії. *Бібліотечний вісник*, 1, 14–22. <https://doi.org/10.15407/bv2025.01.014>
- Гула, Р. В., Передерій, І. Г., & Сажко, В. В. (2022). Вітчизняні архіви, бібліотеки та музеї як об'єкт і суб'єкт консцієнтальної війни в умовах збройної агресії РФ проти України. *Вісник Харківської державної академії культури*, 62, 7–40. <https://doi.org/10.31516/2410-5333.062.01>
- Долбенко, Т. О., & Горбань, Ю. І. (2016). *Документні ресурси бібліотек*. Ліра-К.
- Кісарець, С. О. (2025). Діяльність бібліотек України під час війни: адаптація до нових реалій та визначення пріоритетів. *Молодий дослідник*, 5, 57–62. <https://www.mold.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/67/62>
- Коваленко, І. (2023). Бібліотека як платформа освіти дорослих в умовах цифрових трансформацій. *Науково-педагогічні студії*, 7, 194–204. <https://doi.org/10.32405/2663-5739-2023-7-194-204>
- Ковтанюк, Ю. (2024). Актуальні питання збереженості фондів архівів, бібліотек і музеїв як установ культури в умовах воєнного стану. *Бібліотечний вісник*, 2, 12–31. <https://doi.org/10.15407/bv2024.02.012>
- Кравець, Л. (2023). Модернізація системи функцій бібліотек в умовах гібридних загроз. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*, 12, 125–132. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.12.2023.293583>
- Крицька, О. (2023). *Звіт про роботу бібліотеки у 2023 році*. Сумський державний університет. https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/94147/1/2023_biblioteka_zvit_analitychnyi.pdf
- Крицька, О. (2024). *Звіт роботи бібліотеки 2024*. Сумський державний університет. https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/97508/2/2024_biblioteka_zvit.pdf
- Мельникова-Курганова, О., & Кожаріна, В. (2024). Трансформація інструментарію інформаційної гігієни в контексті російсько-української війни. *Образ*, 3(46), 21–31. [https://doi.org/10.21272/Obraz.2024.3\(46\)-21-31](https://doi.org/10.21272/Obraz.2024.3(46)-21-31)
- Овсієнко, А. (2021). Адаптація бібліотек до реалій цифрового простору. *Соціум. Документ. Комунікація*, 12, 255–269. <https://sdc-journal.com.ua/en/journals/vipusk-12/adaptatsiya-bibliotek-do-realiy-tsifrovogo-prostoru>
- Палієнко, М. (2022). Українські архіви, війна та збереження національної ідентичності. *Архіви України*, 1(330), 12–38. <https://doi.org/10.47315/archives2022.330.012>
- Ржеуський, А. (2023). Бенчмаркінг дистанційних послуг бібліотек університетів України. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*, 1, 12–19. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.1.2023.276759>
- Ржеуський, А., & Кунанець, Н. (2023). SWOT-аналіз дистанційного бібліотечно-інформаційного обслуговування бібліотек закладів вищої освіти України. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*, 2, 11–24. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.2.2023.284651>
- Сі, С. (2023). Напрями соціокультурної модернізації публічних бібліотек Китаю. *Вісник Книжкової палати*, 3, 49–52. [https://doi.org/10.36273/2076-9555.2023.3\(320\).48-52](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2023.3(320).48-52)
- Хрущ, С. (2022). Інноваційний медіапростір сучасної бібліотеки: аксіологічні орієнтири функціонування. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*, 9, 70–78. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.9.2022.259153>
- Ярема, І. (2021). Бібліотека нового покоління та її роль як соціального інституту в інформаційну добу. *Вісник Книжкової палати*, 10, 26–30. [https://doi.org/10.36273/2076-9555.2021.10\(303\).26-30](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2021.10(303).26-30)

REFERENCES

- Babenko, A. R. (2024). Inozemnyi dosvid keruvannia ryzykamy y upravlinnia bibliotekamy v umovakh nadzvychainykh sytuatsii [Foreign experience in risk management and library management in emergency situations]. *Molodyi doslidnyk*, 3, 2–5. <https://mold.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/25/21> [in Ukrainian].
- Bondarchuk, Ya. S. (2023, September 27). Bibliotechnyi aphreid: Kliuchovi kompetentnosti bibliotekaria maibutnoho (z dosvidu roboty Naukovoï biblioteky imeni Hordiïa Paliïa VNMU im. M. I. Pyrohova) [Library upgrade: Key competencies of a librarian of the future (from the experience of the Gordiy Palii Scientific Library of the M. I. Pyrohov National University of Medical Sciences)]. In P. I. Tsymbaliuk & T. P. Krystoforova (Comps.), *Biblioteka v umovakh suchasnosti i konstruiuvannia maibutnoho* [Library in the modern context and building the future] [Conference proceedings] (pp. 158–161). Vinnytska oblasna universalna naukova biblioteka imeni Valentyna Otamanovskoho [in Ukrainian].
- Bondareva, O. (2022). Elektronni resursy suchasnykh ukrainskykh pies pro viinu: Chytaïemo, stavymo, obhovoriuiemo [Electronic resources of modern Ukrainian plays about the war: Reading, putting on, discussing]. *Filolohichni dialohy*, 9, 28–33. https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/43982/1/O_Bondareva_FD_9_FUFKM.pdf [in Ukrainian].
- Dolbenko, T. O., & Horban, Yu. I. (2016). *Dokumentni resursy bibliotek* [Documentary resources of libraries]. Lira-K [in Ukrainian].
- Hetman, A. O. (2025). Virtualnata dopovnenarealnist yak instrumentymodernizatsii bibliotechnykh posluh [Virtual and augmented reality as tools for the modernization of library services]. *Molodyi doslidnyk*, 5, 24–27. <https://www.mold.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/61/56> [in Ukrainian].
- Horban, Yu. I., & Skachenko, O. O. (2019). Biblioteka u hri: Navchannia informatsiinoï hramotnosti ta zapobihanniu plahiatu [A library in the game: Teaching information literacy and preventing plagiarism]. *Bibliotechnyi visnyk*, 5, 26–33. <https://doi.org/10.15407/bv2019.05.026> [in Ukrainian].
- Horban, Yu. I., Rybka, L. A., & Rybka, A. T. (2021). Naukova biblioteka Kyivskoho natsionalnoho universytetu kultury i mystetstv: Modernizatsiia i stratehiia v umovakh sohodennia [Scientific library of Kyiv national university of culture and arts: Contemporary modernisation and strategy]. *Issues in Cultural Studies*, 37, 137–149. <https://doi.org/10.31866/2410-1311.37.2021.236015> [in Ukrainian].
- Hrebeniuk, A. (2025). Rol dokumentatsiinykh system u protydiv informatsiinii ahresii [State unified documentation system in the field of jurisdiction: Its place and role among documentation systems]. *Bibliotechnyi visnyk*, 1, 14–22. <https://doi.org/10.15407/bv2025.01.014> [in Ukrainian].
- Hula, R. V., Perederii, I. H., & Sazhko, V. V. (2022). Vitchyzniani arkhivy, biblioteky ta muzei yak obiekt i subiekt konstsiientalnoi viiny v umovakh zbroinoï ahresii RF proty Ukrainy [Domestic archives, libraries and museums as object and subject of consensual war in the terms of the RF armed aggression against Ukraine]. *Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture*, 62, 7–40. <https://doi.org/10.31516/2410-5333.062.01> [in Ukrainian].
- Khrushch, S. (2022). Innovatsiinyi mediaprostir suchasnoi biblioteky: aksiolohichni oriientyry funktsionuvannia [Innovative media space of the modern library: Axiological guidelines of functioning]. *Ukrainian Journal on Library and Information Science*, 9, 70–78. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.9.2022.259153> [in Ukrainian].
- Kisarets, S. O. (2025). Diialnist bibliotek Ukrainy pid chas viiny: Adaptatsiia do novykh realii ta vyznachennia priorytetiv [Activities of Ukrainian libraries during the war: Adaptation to new realities and determination of priorities]. *Molodyi doslidnyk*, 5, 57–62. <https://www.mold.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/67/62> [in Ukrainian].
- Kovalenko, I. (2023). Biblioteka yak platforma osvity doroslykh v umovakh tsyfrovyykh transformatsii [The library as a platform for adult education in the conditions of digital transformations]. *Research and Educational Studies*, 7, 194–204. <https://doi.org/10.32405/2663-5739-2023-7-194-204> [in Ukrainian].

- Kovtaniuk, Yu. (2024). Aktualni pytannia zberezhenosti fondiv arkhiviv, bibliotek i muzeiv yak ustanov kultury v umovakh voiennoho stanu [Current issue of preservation of collections of archives, libraries and museums as cultural institutions under martial law]. *Bibliotechnyi visnyk*, 2, 12–31. <https://doi.org/10.15407/bv2024.02.012> [in Ukrainian].
- Kravets, L. (2023). Modernizatsiia systemy funktsii bibliotek v umovakh hibrydnykh zahroz [Modernization of the system of library functions in hybrid threats conditions]. *Ukrainian Journal on Library and Information Science*, 12, 125–132. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.12.2023.293583> [in Ukrainian].
- Krytska, O. (2023). *Zvit pro robotu biblioteky u 2023 rotsi* [Report on library work in 2023]. Sumy State University. https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/94147/1/2023_biblioteka_zvit_analitychnyi.pdf [in Ukrainian].
- Krytska, O. (2024). *Zvit roboty biblioteky 2024* [Library Report 2024]. Sumy State University. https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/97508/2/2024_biblioteka_zvit.pdf [in Ukrainian].
- Melnykova-Kurhanova, O., & Kozharina, V. (2024). Transformatsiia instrumentariu informatsiinoi hihiieny v konteksti rosiisko-ukrainskoi viiny [Transformation of information hygiene tools in the context of the Russian-Ukrainian war]. *Obraz*, 3(46), 21–31. [https://doi.org/10.21272/Obraz.2024.3\(46\)-21-31](https://doi.org/10.21272/Obraz.2024.3(46)-21-31) [in Ukrainian].
- Ovsienko, A. (2021). Adaptatsiia bibliotek do realii tsyfrovoho prostoru [Adaptation of libraries to the realities of digital space]. *Society. Document. Communication*, 12, 255–269. <https://sdc-journal.com.ua/en/journals/vipusk-12/adaptatsiya-bibliotek-do-reality-tsifrovogo-prostoru> [in Ukrainian].
- Paliienko, M. (2022). Ukrainski arkhivy, viina ta zberezheniia natsionalnoi identychnosti [The Ukrainian Archives, War, and Preservation of National Identity]. *Archives of Ukraine*, 1(330), 12–38. <https://doi.org/10.47315/archives2022.330.012> [in Ukrainian].
- Rzheuskyi, A. (2023). Benchmarkinh dystantsiinykh posluh bibliotek universytetiv Ukrainy [Benchmarking of remote services of university libraries of Ukraine]. *Library Science. Record Studies. Informology*, 1, 12–19. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.1.2023.276759> [in Ukrainian].
- Rzheuskyi, A., & Kunanets, N. (2023). SWOT-analiz dystantsiinoho bibliotechno-informatsiinoho obsluhovuvannia bibliotek zakladiv vyshchoi osvity Ukrainy [SWOT-analysis of distant library and information services of libraries of higher education institutions in Ukraine]. *Library Science. Record Studies. Informology*, 2, 11–24. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.2.2023.284651> [in Ukrainian].
- Voskoboinikova-Huzieva, O., & Tereshchenko, N. (2021). Vektory stratehichnoho rozvytku naukovykh bibliotek zakladiv vyshchoi osvity Ukrainy, Lytvy, Polshchi [Strategic development vectors for scientific libraries of higher education institutions in Ukraine, Lithuania, Poland]. *Research and Educational Studies*, 5(5), 145–160. <https://doi.org/10.32405/2663-5739-2021-5-145-160> [in Ukrainian].
- Xi, X. (2023). Napriamy sotsiokulturnoi modernizatsii publichnykh bibliotek Kytau [Directions of socio-cultural modernization of public libraries in China]. *Bulletin of the Book Chamber*, 3, 49–52. [https://doi.org/10.36273/2076-9555.2023.3\(320\).48-52](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2023.3(320).48-52) [in Ukrainian].
- Yarema, I. (2021). Biblioteka novoho pokolinnia ta yii rol yak sotsialnoho instytutu v informatsiinu dobu [The new generation library: The role of the library as a social institute in the information age]. *Bulletin of the Book Chamber*, 10, 26–30. [https://doi.org/10.36273/2076-9555.2021.10\(303\).26-30](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2021.10(303).26-30) [in Ukrainian].

Надійшла: 04.03.2025; Прийнято: 20.05.2025;

Статтю вперше опубліковано онлайн: 18.07.2025

This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons «Attribution» 4.0.

DOI: 10.31866/2616-7948.1(15).2025.335358

УДК 001.811:004.65](477)

Індекси наукового цитування в Україні та перспективи їхнього розвитку

Головною метою статті є розгляд сучасного стану та перспектив розвитку наявних в Україні індексів цитування – Відкритого українського індексу наукових цитувань (OUCI) та Українського індексу наукового цитування (УІНЦ/UInCit) – з окресленням подальших можливих шляхів їхнього розвитку. Актуальність дослідження обумовлена розвитком цифрових трансформацій у сфері науки в Україні, викликами відкритої науки та потребами аналізу наукової продуктивності і впливу, в т. ч. засобами наукометрії.

Під час проведення дослідження застосовано методи узагальнення та систематизації, порівняльного аналізу, а також метод аналогій.

У статті розглянуто результати низки наукових досліджень, які стосувалися створення й розвитку індексів наукового цитування, зокрема національних; можливості та перспективи їхнього розвитку, що пов'язані із застосуванням технологій штучного інтелекту та оброблення великих даних, які можуть значно покращити точність пошуку, класифікації та аналізу наукових публікацій. Окрему увагу зосереджено на розвитку Відкритого українського індексу наукових цитувань. Відповідно до мети в основному матеріалі дослідження розглянуто загальні риси цих двох індексів, недоліки чи прогрес їхнього розвитку та сучасний стан.

Вітчизняні проекти зі створення національного індексу цитування засвідчують актуальність потреби інструментарію аналізу публікацій та цитувань науковців України. Хоча проєкт УІНЦ призупинено вже майже 5 років тому, важливим для нашого дослідження був аналіз методики його створення. Очевидною перевагою Відкритого українського індексу наукових цитувань (OUCI) є його постійна безперерйна робота, яка не залежить від процесів модернізації системи чи інших чинників. Перспективи еволюції та покращення роботи OUCI лежать у площині розвитку й застосування державної політики відкритої науки та відкритих даних, а також інтеграції з національною електронною науково-інформаційною системою «Наука» (URIS). Подальші перспективи наукових розвідок щодо індексів цитування визначаються їхньою взаємодією із іншими цифровими інструментами наукового призначення задля покращення моніторингу наукової діяльності, підвищення прозорості та взаємодії наукових установ, а також забезпечення більш точного аналізу впливу

Алла ЖАРІНОВА

д-р екон. н., проф.,

Державна науково-технічна
бібліотека України

вул. Антоновича, 180, 03150,
Київ, Україна

zh.alla0812@gmail.com

ORCID 0000-0003-3959-1074

Тетяна ЯРОШЕНКО

канд. іст. н., доц.

Державна науково-технічна
бібліотека України

вул. Антоновича, 180, 03150,
Київ, Україна

t.yaroshenko@dnb.gov.ua

ORCID 0000-0002-2985-2333

Сергій ГУМЕНЮК

зав. відділу

Державна науково-технічна
бібліотека України

вул. Антоновича, 180, 03150,
Київ, Україна

sergii.gumeniuk@gmail.com

ORCID 0000-0001-7483-0961

© Жарінова А., Ярошенко Т.,
Гуменюк С., 2025

наукових робіт у межах країни. Це дасть змогу не тільки підтримувати наукові ініціативи, а й сприяти розвитку національних наукових стратегій, підвищуючи конкурентоспроможність наукових досягнень на глобальному рівні.

Ключові слова: Відкритий український індекс наукових цитувань; Український індекс наукового цитування; OUCI; УІНЦ; відкрита наука; ідентифікатори наукових публікацій; наукове цитування; індекс наукового цитування.

SCIENTIFIC CITATION INDEXES IN UKRAINE AND PERSPECTIVES FOR THEIR DEVELOPMENT

Alla ZHARINOVA

Doctor of Economics, Professor
State Scientific and Technical Library of Ukraine
Antonovych Str., 180, 03150, Kyiv, Ukraine
zh.alla0812@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3959-1074

Tetiana YAROSHENKO

PhD in History, Associate Professor
State Scientific and Technical Library of Ukraine,
Antonovych Str., 180, 03150, Kyiv, Ukraine
t.yaroshenko@dntb.gov.ua
ORCID: 0000-0002-2985-2333

Serhii HUMENIUK

Head of the department
State Scientific and Technical Library of Ukraine,
Antonovych Str., 180, 03150, Kyiv, Ukraine
sergii.gumeniuk@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7483-0961

The main aim of the article is to study the current state and perspectives of the development of citation indices available in Ukraine – the Open Ukrainian Citation Index (OUCI) and the Ukrainian Science Citation Index (UInCit) – with outlining possible further ways for their amplification. The relevance of this study is grounded by the development of digital transformations in the field of Ukrainian science, the challenges of open science and the needs in analysing scientific productivity and flow, including by means of scientometrics.

During the research conducting, methods of generalisation and systematisation, a comparative analysis, as well as a method of analogies are applied.

The article reviews the results of a number of scientific studies related to the creation and development of scientific citation indices, particularly, national ones; the possibilities and perspectives for their development, which are connected with the use of artificial intelligence and big data processing technologies, which can significantly improve the accuracy of searching, classifying and analysing scientific publications. Special attention is paid to the development of the Open Ukrainian Scientific Citation Index. In accordance with the

goal, the main material of the study considers the general peculiarities of these two indices, shortcomings or progress of their development and the current state.

National projects in creating a national citation index demonstrate the relevance of the necessity for a tool for analysing publications and citations of Ukrainian scientists. Although the UInCit project was suspended almost 5 years ago, an analysis of the methodology for its creation was important for our research. An obvious advantage of the OUCI is its constant uninterrupted operation, which does not depend on the processes of system modernisation or other factors. Prospects for the evolution and improvement of the OUCI activities ground on the development and application of the state policy of open science and open data, as well as integration with the national electronic scientific information system "Science" (URIS). Further perspectives for scientific research on citation indices are determined by their interaction with other digital tools for scientific purposes in order to improve the monitoring of scientific activity, increase transparency and interaction of scientific institutions, as well as ensure a more accurate analysis of the influence of scientific works within the country. This can allow not only to support scientific initiatives, but also to contribute to the development of national scientific strategies, increasing the competitiveness of scientific achievements at the global level.

Keywords: Open Ukrainian Science Citation Index; OUCI; Ukrainian Science Citation Index; UInCit; open science; identifiers of scientific publications; scientific citation; scientific citation index.

Актуальність проблеми

Цифрова трансформація наукової сфери є тривалим процесом, який супроводжується створенням нових цифрових сервісів наукового призначення, що створюються для забезпечення повноцінної реалізації різних завдань і пов'язаних із безпосереднім проведенням досліджень, і дотичних до них. Одним із таких завдань є відображення та забезпечення зацікавлених сторін комплексними аналітичними інструментами щодо публікаційної активності українських дослідників.

Індекси наукового цитування як один із різновидів таких систем і сервісів почали створюватися ще задовго до формування такого явища, як цифрова трансформація, проте інтенсифікація процесів їхнього створення пов'язана саме із переходом людства до цифрової ери. Автоматизоване індексування цитат (від створення Інститутом наукової інформації США Індексу наукового цитування до сучасних Web of Science, Scopus, Google Scholar, Semantic Scholar, Dimensions, OpenAlex, Lens, Scilit та ін., які оперують уже сотнями мільйонів записів), значно покращує вимірювання наукової продуктивності та впливу, виявляє неочевидні моделі інтелектуальної діяльності, зокрема через контекст-аналіз цитувань, проводить макроаналіз дослідницьких мереж, спільнот і галузей знань тощо.

Українські вчені беруть активну участь у цих процесах, а тому актуальність їхніх наукових досліджень та опрацювання результатів є очевидним. Зокрема, така актуальність обумовлена курсом України на залучення до Європейського дослідницького простору та виконанням Національного плану відкритої науки, іншими ініціативами України щодо вдосконалення оцінки науковців та інституцій (у межах конкурсів на фінансування, державної атестації тощо). Таке залучення неможливе без розвитку сучасних цифрових інструментів і платформ, у т. ч. індексів наукового цитування.

Стан вивчення проблеми та невирішені питання

Одним із прообразів сучасних індексів наукового цитування стало французьке видання *Bibliographie parisienne* (Париж, 1771–1772), в основу якого було покладено ідею про те, що бібліографічне посилання є важливим пошуковим засобом. Першим «індексом цитування» також називають покажчик посилань федерального законодавства США Франка Шепарда (Shepard's Index), перший том якого побачив світ у 1873 р. (видання в 60 томах пізніше мало три випуски і стало основним джерелом прецедентного права для юристів США на понад 100 років). Проте справжня революція в галузі наукового цитування пов'язана з американським дослідником Юджином Гарфілдом та створених заснованим ним Інститутом наукової інформації Індексів наукового цитування, спочатку лише для природничих наук, трохи згодом для соціальних та гуманітарних наук. Нині ці «флагманські індекси» складають основу Web of Science

Core Collection, найбільш відомого ресурсу для відстеження наукових публікацій та цитувань у світі. З 2004 року створена й розвивається база цитувань Scopus (від Elsevier), яка також стала важливою в царині індексування публікацій та аналізу цитувань (Ярошенко & Жарінова, 2023)

Із розвитком всесвітньої мережі Інтернет світова наука почала жити в нових реаліях. Поява таких цифрових платформ, як Google Scholar, Semantic Scholar, Dimensions, CrossRef, OpenAlex, Lens, Scilit та ін., а також ініціатив як-от Open Citation (I4OC), Initiative for Open Abstracts (I4OA), Cited by тощо, а в останні роки застосунків III (особливо Perplexity, Research Rabbit, Connected Papers, Litmaps та ін.) зробила дані про цитування більш доступними та уможливила значно глибшу аналітику (ко-цитування, контекстне цитування, аналіз мереж цитувань тощо) та картографування ландшафту наукових дисциплін, спостереження за передаванням знань через межі дисциплін та оцінювання різних аспектів впливу публікацій, у т. ч. альтметрику. Нам видається важливим звернути особливу увагу на відкриту й прозору платформу OpenAlex, створену 2021 р., яка індексує вже понад 250 млн наукових публікацій з 250 тис різних джерел та надає інформацію щодо цитувань (Culbert et al., 2025).

Із розвитком ІКТ розпочались і спроби створення національних індексів цитувань, які презентують публікаційні здобутки окремих країн. Одні з перших спроб створення цифрових національних індексів цитування були зафіксовані в Китаї, де Центр документації та інформації Китайської академії наук наприкінці 1980-х починає розробляти базу даних Chinese Science Citation Database, приблизно в той же час Китайський інститут наукової та технічної інформації – базу China Scientific and Technical Papers and Citations (Jin & Wang, 1999; Jin et al., 2002; Wu et al., 2004). Принципова різниця між цими базами полягала в їхній тематичній спрямованості. Бази даних слугували, зокрема, для збору статистичної інформації та проведення її аналітики.

Сучасні дослідження, як-от робота колективу авторів з Копенгагенського університету, подають не лише національні індекси цитування, але й міжнародні в цілому, наприклад, такі як Web of Science, Scopus, Google Scholar, Microsoft Academic, Crossref, Dimensions і деякі спеціальні індекси цитування. У роботі представлено порівняльний аналіз основних з них і розглянуто теоретичні проблеми, пов'язані з роллю індексів цитування як точок доступу, визнаючи наслідки для організації та систематизації знань і пошуку інформації. Також в роботі розглянуто вплив індексів цитування на екосистему наукової інформації як таку (De Araújo et al., 2021).

Окрім наведених індексів, варто відзначити створення інших національних індексів, наприклад, Taiwan Humanities Citation Index (Chen, 2004), який орієнтувався переважно на публікації у сфері гуманітарних наук. Корисним є дослідження про Національний індекс цитування Сербії (SCIndeks), який підтримує протоколи OAI PMH і Dublin Core, що за-

безпечує інтероперабельність із репозитаріями (Šipka & Kosanović, 2008). У статті дослідників з Болгарії окреслено перспективи створення інтегрованої національної бази даних для всіх наукових дисциплін та результати наукового проєкту «Дизайн і розробка прототипу інформаційної системи “Індекс цитування публікацій болгарських авторів (соціальні науки)”», наголошено, що необхідність створення національної бази даних цитування пов’язана не тільки із процесом оцінки досліджень на національному рівні, але й відіграє важливу роль для формування профілю країни в глобальному науковому середовищі (Milanova et al., 2020).

Значна кількість досліджень у царині цитувань спричинена розвитком технологій штучного інтелекту та машинного навчання (Mansour et al., 2021; Ha, 2022; Dwivedi et al., 2023; Costa & Frigory, 2024). Доволі цікавою є робота П. Сен-Грегар (Saint-Gregoire, 2023), який провів дослідження оцінки штучним інтелектом індексів наукового цитування як таких. За допомогою низки запитань, адресованих ChatGPT стосовно індексу цитування та інших показників, пов’язаних із науковою публікацією, штучний інтелект був поставлений перед завданням пояснити основні терміни та показники (індекс цитування, імпаکت-фактор журналів, h-індекс тощо), а також запропонувати відповіді щодо різних важливих питань, переважно пов’язаних з індексами цитування. Як свідчать результати, штучний інтелект чітко вказує, що лише індекс цитування не повинен використовуватися для оцінки вченого, і передбачає, що в певних ситуаціях високоякісна наукова стаття матиме низький індекс цитування. Також штучний інтелект дійшов висновку, що індекс цитування в комплексний спосіб залежить від кількох факторів і, ймовірно, не визначається однозначно з математичної «точки зору». У статті робиться висновок про те, що індекс цитування є нерелевантним, оскільки він ненормований і суттєво залежить від видавничого журналу та баз даних, а також про те, що він є взагалі потенційно небезпечним для науки.

Українськими вченими також проводилися відповідні дослідження. Зокрема, у статті Л. Костенка та ін. (2014) наголошується на потребі реформування системи оцінювання вчених та наукових установ, з урахуванням переваги експертної оцінки над кількісною.

У дослідженні Л. Дубровіної та К. Лобузінної (2019) аналізується процес формування української системи наукометричної інформації та наголошується на потребі створення національного індексу цитування. У роботі І. Регейло та Н. Базелюк (2019) розглянуто проєкт Державної науково-технічної бібліотеки України Відкритого українського індексу наукових цитувань (Open Ukrainian Citation Index, далі – OUCI) і відзначено, що, оскільки багато українських дослідників, видань та установ залишаються поза межами таких баз, як Scopus та Web of Science Core Collection, проєкт дасть змогу відстежувати публікаційну активність і цитованість наукових праць насамперед за соціо-гуманітарним на-

прямом. Підвідомчим установам Національної академії педагогічних наук України було наголошено на необхідності підтримати Ініціативу відкритих цитувань. У статті Т. Ярошенко та А. Жарінової (2023) розглянуто значення наукового цитування як одного із ключових елементів наукової комунікації, проаналізованого в історичній ретроспективі та в контексті сучасної парадигми відкритої науки. Узагальнено типологічні підходи та класифікацію форм цитування. Окреслено основні проблеми, зокрема пов'язані з використанням кількісних метрик для оцінювання науковців та їхніх праць. Проведено теоретичне осмислення феномена наукового цитування з урахуванням новітніх напрямів, таких як контекстуальний аналіз, сучасні цифрові інструменти та сервіси відкритої науки, які суттєво трансформують підходи до аналізу та використання цитувань на системному рівні.

Наведені приклади та результати досліджень демонструють певний рівень вивченості питання індексів наукового цитування в Україні та світі. І все ж проблема аналізу сучасного стану та перспектив розвитку наявних в Україні індексів цитування наразі не є завершеною.

Завдання статті

Основною метою цієї статті є виявлення сучасного стану та перспектив розвитку вітчизняних проєктів створення індексів цитування, а саме УІНЦ та OUCI з окресленням подальших можливих шляхів їхнього розвитку.

Методологія дослідження полягає в аналізові міжнародної практики формування індексів цитування та прикладних аспектів їхнього створення й використання для України.

Виклад основного матеріалу

Український індекс наукового цитування (УІНЦ) – технологічний комплекс для забезпечення моніторингу суб'єктів наукової діяльності України було започатковано в 2014 році за підтримки Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації України, виконавець проєкту – Асоціація користувачів Української науково-освітньої телекомунікаційної мережі «УРАН». Проєктний опис свідчить, що його головна мета полягала в організації процесу збору, оброблення й надання відкритого доступу до інформації про наукову активність і окремих дослідників, і наукових колективів в Україні, на основі показників із різних наукометричних баз даних (Лабжинський, 2017). Хоча проєкт (при) зупинено ще в 2020 р., нам видається корисним проаналізувати його основні функції і технології. УІНЦ запозичував та обробляв інформацію із таких зовнішніх джерел, як Web of Science, Scopus, реєстру ORCID, та із джерел, які були представлені на порталі «Наукова періодика України». Система дозволяла, зокрема, перегляд аналітичної інформації про індивідуаль-

ні показники публікаційної активності вчених, показники цитованості їхніх робіт та ключові наукометричні показники; перегляд відповідної аналітичної інформації та звітів. Із 2020 р. проєкт знаходиться на реконструкції, дані не оновлюються, про що свідчить головна сторінка сайту.

Open Ukrainian Citation Index (OUCI)* – це пошукова система і база даних наукових цитувань, які надходять з усіх видань, що використовують сервіс Cited-by від компанії Crossref. Проєкт розробляється фахівцями Державної науково-технічної бібліотеки України з 2019 р. за дорученням Колегії Міністерства освіти і науки України. За оцінками колег, «на сьогодні це найбільш перспективний проєкт зі створення національного індексу цитування, адже він ґрунтується на найширшій документній базі..системи CrossRef яка підтримує DOI. Крім того, система не потребує відкритого доступу до даних, вона може аналізувати метадані “закритих” публікацій» (Дубровіна & Лобузін, 2019).

Мета OUCI – спростити пошук наукових публікацій, привернути увагу редколегій журналів до проблеми якості метаданих, покращити представлення українських наукових видань у спеціалізованих пошукових системах. Наразі функціонує вже версія 2.0 OUCI, яка містить значні оновлення та додаткові функції, яких ще не було на першому етапі. Із 2025 р. сайт проєкту має також мобільну версію. Оновлення даних відбувається щотижня. Станом на 01 березня 2025 р. база містить дані щодо 168 млн публікацій з усього світу, у т. ч. 1 923 видань з України від 368 видавців та 665 420 публікацій дослідників з України. Кількість звернень до бази лише за останній рік – понад 6 млн, до того ж користувачів не лише з України, а й із Північної Америки, країн ЄС та ін. Для порівняння, станом на 2023 р. база містила дані щодо 145 млн публікацій з усього світу, 1721 українських видань із різних наукових дисциплін від 366 видавців, 482 088 публікацій у вітчизняних виданнях. Різниця відповідних показників демонструє прогрес, що відбувся за майже два останні роки, тобто зростання всіх базових показників і світового, і українського рівня належності.

Такий прогрес обумовлено двома обставинами: постійним удосконаленням та модернізацією OUCI, яка здійснюється фахівцями Державної науково-технічної бібліотеки України, а також активною просвітницькою роботою, яка ведеться серед видавців наукових видань, що сприяє зростанню рівня надходжень українських наукових публікацій до Crossref – найбільшої бази постійних цифрових ідентифікаторів DOI, що присвоюються не тільки журналам, а й іншим виданням: книгам, збірникам тез конференцій, грантам, масивам дослідницьких даних, стандартам, препринтам та іншим типам наукових публікацій. Комбінація таких обставин та активності сприяє тому, що до бази даних OUCI

* Open Ukrainian Citation Index (OUCI) – <https://ouci.dntb.gov.ua/>

з Crossref потрапляють не лише наукові статті, а й інші наукові роботи, зокрема, й ті україномовні публікації, які не індексуються в міжнародних наукометричних базах даних Web of Science або Scopus. Це істотно покращує присутність та видимість наукових результатів українських дослідників у глобальному науковому просторі.

Сайт OUCI забезпечує можливість пошуку наукових робіт за широким спектром пошукових реквізитів: назва публікації і текст її анотації, видавець, видання, категорія видання, галузь знань тощо. При цьому в користувача сайту є можливість здійснювати і повнотекстовий пошук, і вказувати такі ідентифікатори: DOI, ISSN, ISBN, ORCID. Результати пошуку відображаються у вигляді переліку назв наукових статей з додатковими метаданими, такими як перелік авторів, рік публікації, журнал, у якому було опубліковано статтю, кількість посилань на публікацію тощо. Для кожної публікації зазначається її ідентифікатор DOI у вигляді гіперпосилання, що дозволяє перейти безпосередньо до публікації.

Інтерфейс представлення результатів пошуку містить фільтри, що дають змогу сегментувати результати пошуку за типом наукової публікації, роком публікації, категорією журналу, галуззю знань, спеціальністю та іншими критеріями (Шаповалов & Шаповалова, 2023).

OUCI є не лише пошуковою системою, але й дозволяє здійснювати наукометричний аналіз публікацій, українських видань та видавців.

На сторінці наукової публікації наводяться відомості про саме видання та його видавця, перелік авторів публікації, анотація, список використаної літератури. Зазначається чи індексується видання в Scopus та Web of Science, а для публікацій українських видань – галузі знань та спеціальності, наводяться дані про кількість цитувань за даними Cross-Ref (планується також Web of Science та Scopus) та можливість переглянути публікації, які цитують цю роботу.

На сторінці українського видання доступна така загальна інформація: ISSN видання, адреса веб-сайту, опис видання. Наводяться графіки кількості публікацій та цитувань публікацій видання за роками, перелік найцитованиших публікацій, відомості про категорію видання (А чи Б переліку фахових видань України), галузі знань і спеціальності. Розраховуються та наводяться дані про загальну кількість публікацій видання, кількість цитувань публікацій видання, індекс Гірша (h-індекс та i10-індекс) видання, відомості про автора з найбільшою кількістю публікацій та автора з найбільшою кількістю цитувань.

Також сайт OUCI має сторінку із загальною аналітикою стосовно продукції українських видавців. Сторінка містить дані про журнали з найбільшою кількістю цитувань та журнали з найбільшим індексом Гірша. На сторінці наводяться графіки кількості публікацій та цитувань публікацій за роками, з можливістю відображення даних для різних галузей знань одночасно.

Індекси відкритого цитування загалом і OUCI як окремий приклад є важливим складником утілення в життя парадигми відкритої науки, що дає змогу вважати їх передовими інструментами систематизації та забезпечення відкритості доступу до наукових здобутків вчених країн. Проте для того, щоб такі інструменти були передовими не лише за статусом, а й за реальною спроможністю реалізації свого цільового призначення, необхідно осучаснювати підходи до їхньої роботи, запроваджувати інтеграцію з іншими цифровими платформами та сервісами, забезпечувати мультиджерельність та інтероперабельність. Це непросте завдання для діючої платформи, збереження доступу користувачів до існуючих функцій з одночасною модернізацією. У подальшому запланований розвиток OUCI, зокрема в напрямку завдань щодо пов'язаних сутностей (Linked Entities) – структурування даних у вигляді взаємопов'язаних об'єктів (публікації, автори, інституції, журнали тощо), що сприяє створенню мережі наукових зв'язків та її аналізу; сумісності з іншими джерелами – дані не тільки з Crossref, WoS та Scopus, але в подальшому й із DataCite, Unpaywall, ORCID, ROR (Research Organization Registry), DOAJ тощо. Важливим завданням є подальша інтеграція OUCI з національною електронною науково-інформаційною системою NAUKA (URIS). Проект розвивається відкрито, з документацією та активною спільнотою користувачів; планується оперативне оновлення сайту про нові функції, плани, помилки та оновлення. Таке завдання є непростим, проте реальним у плані виконання.

Висновки

Індекси наукового цитування – системи, які фіксують зв'язки між науковими публікаціями на основі того, які джерела цитуються в інших працях, виконують низку важливих функцій, зокрема, дають змогу кількісно оцінити продуктивність окремих науковців, установ чи країн, визначають авторів і публікації з найвищим науковим впливом, допомагають знаходити важливі публікації через мережу цитувань, виявляють нові тренди в науці та міждисциплінарні зв'язки, служать інструментом для формування наукової політики та розподілу фінансування, використовуються як додаткові інструменти в акредитації, атестації, грантових конкурсах тощо, покращують верифікацію наукових даних. Зрештою, вони сприяють поширенню відкритого доступу та відкритої науки. Наприкінці XX ст. роботи зі створення індексів цитування в окремих країнах світу активізувалися. Україна розпочала фактично реалізовувати свої розробки в цій царині лише в другій декаді XXI ст. Серед створених продуктів проаналізовано Український індекс наукового цитування (УІНЦ) та Відкритий український індекс наукового цитування (OUCI). Проект УІНЦ призупинений вже майже 5 років, OUCI натомість продовжує розвиватися. Разом з тим, перспективи еволюції та покращення ро-

боти як OUCI, так і подібних індексів лежать у площині розвитку та застосування принципів відкритого доступу та відкритої науки, забезпечення їхньої інтероперабельності та впровадженні новітніх технологій, а також у проведенні активної комунікативної кампанії з представниками установ, які займаються публікаціями наукових робіт. Зокрема, акценти мають бути розставлені на важливості оформлення метаданих, присвоєння публікаціям та даним постійних ідентифікаторів, які дали б змогу індексувати відповідні роботи, що дозволило б відображати їх у відповідних цифрових сервісах. Подальші перспективи наукових розвідок щодо індексів цитування лежать у площині їхньої взаємодії із іншими цифровими інструментами наукового призначення, забезпечення моніторингу наукової діяльності, підвищенні прозорості та взаємодії наукових установ, а також у забезпеченні точнішого аналізу впливу наукових робіт у межах конкретної країни. Це дозволить не тільки підтримувати наукові ініціативи, а й сприяти розвитку національних наукових стратегій, підвищуючи конкурентоспроможність наукових досягнень на глобальному рівні. Збільшення доступу до інструментів для аналізу своїх публікацій та їх цитувань може допомогти дослідникам України краще розуміти свої досягнення і співвідносити їх із науковими тенденціями в межах країни та поза ними. Національний індекс цитування може бути частиною національних стратегій розвитку науки і технологій, що дасть змогу краще координувати інвестиції в наукові дослідження та їхні пріоритети, покращити видимість та вплив вітчизняних наукових публікацій на міжнародному рівні.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Дубровіна, Л., & Лобузін, К. (2019). Створення національної системи наукометричної інформації та Українського національного індексу цитування: перспективи консолідації ресурсів. *Бібліотечний вісник*, 6, 3–9.
- Костенко, Л., Жабін, О., Кузнецов, О., Кухарчук, Є., & Симоненко, Т. (2014). Бібліометрика української науки: інформаційно-аналітична система. *Бібліотечний вісник*, 4, 8–12.
- Лабжинський, Ю. А. (2017, 28 березня). Український індекс наукового цитування оцінювання результатів наукової діяльності. В *Звітна наукова конференція Інституту інформаційних технологій і засобів навчання* [Матеріали конференції] (с. 68–72). Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/708157/1/Labjinsky%20Yu.A.20117.pdf>
- Регейло, І. Ю., & Базелюк, Н. В. (2019). Відкритий український індекс наукових цитувань: можливості для Національної академії педагогічних наук України: доповідь на засіданні Президії НАПН України 14 листопада 2019 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 1(1), 1–3. <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2019-1-1-6-1>
- Шаповалов, В. Б., & Шаповалова, М. В. (2023). Важливість науково-метричної системи «Open Ukrainian Citation Index» (OUCI) та потенціал засновування онтологій для розвитку української науки. *Наукові записки Малої академії наук України*, 3(28), 102–113. <https://doi.org/10.51707/2618-0529-2023-28-11>

- Ярошенко, Т. О., & Жарінова, А. Г. (2023). Наукове цитування: історичний і теоретичний ландшафт. *Наука та наукознавство*, 3(121), 41–67. <https://doi.org/10.15407/sofs2023.03.041>
- Chen, K. (2004). The construction of the Taiwan Humanities Citation Index. *Online Information Review*, 28(6), 410–419. <https://doi.org/10.1108/14684520410570535>
- Costa, A. A., & Frigori, R. B. (2024). Complexity and phase transitions in citation networks: Insights from artificial intelligence research. *Frontiers in Research Metrics and Analytics*, 9, Article 1456978, 1–9. <https://doi.org/10.3389/frma.2024.1456978>
- Culbert, J. H., Hobert, A., Jahn, N., Haupka, N., Schmidt, M., Donner, P., & Mayr, P. (2025). Reference coverage analysis of OpenAlex compared to Web of Science and Scopus. *Scientometrics*, 130, 2475–2492. <https://doi.org/10.1007/s11192-025-05293-3>
- De Araújo, P. C., Gutierrez, R. C. G., & Hjørland, B. (2021). Citation Indexing and Indexes. *Knowledge Organization*, 48(1), 72–101. <https://doi.org/10.5771/0943-7444-2021-1-72>
- Dwivedi, R., Nerur, S., & Balijepally, V. (2023). Exploring artificial intelligence and big data scholarship in information systems: A citation, bibliographic coupling, and co-word analysis. *International Journal of Information Management Data Insights*, 3(2), Article 100185. <https://doi.org/10.1016/j.jjime.2023.100185>
- Ha, T. (2022). An explainable artificial-intelligence-based approach to investigating factors that influence the citation of papers. *Technological Forecasting and Social Change*, 184, Article 121974. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2022.121974>
- Jin, B., & Wang, B. (1999). Chinese Science Citation Database: Its construction and application. *Scientometrics*, 45, 325–332. <https://doi.org/10.1007/BF02458440>
- Jin, B., Zhang, J., Chen, D., & Zhu, X. (2002). Development of the Chinese Scientometric Indicators(CSI). *Scientometrics*, 54, 145–154. <https://doi.org/10.1023/A:1015644823690>
- Mansour, K., Al-Daoud, E., & Al-Karaky, B. (2021, December 21–23). I. Predicting Future Citation Counts Using Machine Learning. In *22nd International Arab Conference on Information Technology (ACIT)* [Conference proceedings] (pp. 1–6). IEEE. <https://doi.org/10.1109/ACIT53391.2021.9677228>
- Milanova, M., Yavrukova, B., & Lozanova-Belcheva, E. (2020). The Impact of National Citation Indexes in the Research Evaluation Process: Development of Bulgarian Citation Index (Social Sciences). *Qualitative and Quantitative Methods in Libraries*, 9(3), 425–440. <https://www.researchgate.net/publication/344489171>
- Saint-Gregoire, P. (2023). A critical view on citation index: A discussion with ChatGPT. *OAJ Materials and Devices*, 7. <https://caip.co-ac.com/index.php/materialsanddevices/article/view/151>
- Šipka, P., & Kosanović, B. (2008, April 1–4). The National Citation Index as a Platform to achieve interoperability of a National journals repository. In *Third International Conference on Open Repositories 2008* [Conference proceedings] (pp. 1–2). United Kingdom. <https://www.researchgate.net/publication/216730029>
- Wu, Y., Pan, Y., Zhang, Y., Ma, Z., Pang, J., Guo, H., Xu, B., & Yang, Z. (2004). China Scientific and Technical Papers and Citations (CSTPC): History, impact and outlook. *Scientometrics*, 60, 385–397. <https://doi.org/10.1023/B:SCIE.0000034381.64865.2b>

REFERENCES

- Chen, K. (2004). The construction of the Taiwan Humanities Citation Index. *Online Information Review*, 28(6), 410–419. <https://doi.org/10.1108/14684520410570535> [in English].
- Costa, A. A., & Frigori, R. B. (2024). Complexity and phase transitions in citation networks: Insights from artificial intelligence research. *Frontiers in Research Metrics and Analytics*, 9, Article 1456978, 1–9. <https://doi.org/10.3389/frma.2024.1456978> [in English].

- Culbert, J. H., Hobert, A., Jahn, N., Haupka, N., Schmidt, M., Donner, P., & Mayr, P. (2025). Reference coverage analysis of OpenAlex compared to Web of Science and Scopus. *Scientometrics*, 130, 2475–2492. <https://doi.org/10.1007/s11192-025-05293-3> [in English].
- De Araújo, P. C., Gutierrez, R. C. G., & Hjørland, B. (2021). Citation Indexing and Indexes. *Knowledge Organization*, 48(1), 72–101. <https://doi.org/10.5771/0943-7444-2021-1-72> [in English].
- Dubrovina, L., & Lobuzina, K. (2019). Stvorennia natsionalnoi systemy naukometrychnoi informatsii ta Ukrainskoho natsionalnoho indeksu tsytuvannia: Perspektyvy konsolidatsii resursiv [On the way to create a national system of scientific information and the Ukrainian National Citation Index: Prospects for consolidation of resources]. *Bibliotechnyi visnyk*, 6, 3–9 [in Ukrainian].
- Dwivedi, R., Nerur, S., & Balijepally, V. (2023). Exploring artificial intelligence and big data scholarship in information systems: A citation, bibliographic coupling, and co-word analysis. *International Journal of Information Management Data Insights*, 3(2), Article 100185. <https://doi.org/10.1016/j.jjime.2023.100185> [in English].
- Ha, T. (2022). An explainable artificial-intelligence-based approach to investigating factors that influence the citation of papers. *Technological Forecasting and Social Change*, 184, Article 121974. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2022.121974> [in English].
- Jin, B., & Wang, B. (1999). Chinese Science Citation Database: Its construction and application. *Scientometrics*, 45, 325–332. <https://doi.org/10.1007/BF02458440> [in English].
- Jin, B., Zhang, J., Chen, D., & Zhu, X. (2002). Development of the Chinese Scientometric Indicators(CSI). *Scientometrics*, 54, 145–154. <https://doi.org/10.1023/A:1015644823690> [in English].
- Kostenko, L., Zhabin, O., Kuznetsov, O., Kukharchuk, Ye., & Symonenko, T. (2014). Bibliometriyka ukrainskoi nauky: Informatsiino-analitychna systema [Bibliometrics of Ukrainian science: Informational and analytical system]. *Bibliotechnyi visnyk*, 4, 8–12 [in Ukrainian].
- Labzhynskyi, Yu. A. (2017, March 28). Ukrainyskyi indeks naukovooho tsytuvannia otsiniuvannia rezultativ naukovoï diialnosti [Ukrainian scientific citation index for assessing the results of scientific activity]. In *Zvitna naukova konferentsiia Instytutu informatsiinykh tekhnolohii i zasobiv navchannia* [Report scientific conference of the Institute of Information Technologies and Learning Tools] [Conference proceedings] (pp. 68–72). Institute for Digitalisation of Education of the NAES of Ukraine. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/708157/1/Labjinsky%20Yu.A.20117.pdf> [in Ukrainian].
- Mansour, K., Al-Daoud, E., & Al-Karak, B. (2021, December 21–23). I. Predicting Future Citation Counts Using Machine Learning. In *22nd International Arab Conference on Information Technology (ACIT)* [Conference proceedings] (pp. 1–6). IEEE. <https://doi.org/10.1109/ACIT53391.2021.9677228> [in English].
- Milanova, M., Yavrukova, B., & Lozanova-Belcheva, E. (2020). The Impact of National Citation Indexes in the Research Evaluation Process: Development of Bulgarian Citation Index (Social Sciences). *Qualitative and Quantitative Methods in Libraries*, 9(3), 425–440. <https://www.researchgate.net/publication/344489171> [in English].
- Reheilo, I. Yu., & Bazeliuk, N. V. (2019). Vidkrytyi ukrainskyi indeks naukovykh tsytuvan: Mozhlyvosti dlia Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy: Dopovid na zasidanni Prezydii NAPN Ukrainy 14 lystopada 2019 r. [Open Ukrainian Citation Index: Opportunities for the National Academy of Educational Sciences of Ukraine: Report at the meeting of the Presidium of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, November 14, 2019]. *Herald of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine*, 1(1), 1–3. <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2019-1-1-6-1> [in Ukrainian].
- Saint-Gregoire, P. (2023). A critical view on citation index: A discussion with ChatGPT. *OAJ Materials and Devices*, 7. <https://caip.co-ac.com/index.php/materialsanddevices/article/view/151> [in English].

- Shapovalov, V. B., & Shapovalova, M. V. (2023). Vazhlyvist naukovo-metrychnoi systemy "Open Ukrainian Citation Index" (OUCI) ta potentsial zasnovuvannia ontolohii dlia rozvytku ukrainskoi nauky [The importance of the scientometric system "Open Ukrainian Citation Index" (OUCI) for the development of Ukrainian science]. *Scientific Notes of Junior Academy of Sciences of Ukraine*, 3(28), 102–113. <https://doi.org/10.51707/2618-0529-2023-28-11> [in Ukrainian].
- Šipka, P., & Kosanović, B. (2008, April 1–4). The National Citation Index as a Platform to achieve interoperability of a National journals repository. In *Third International Conference on Open Repositories 2008* [Conference proceedings] (pp. 1–2). United Kingdom. <https://www.researchgate.net/publication/216730029> [in English].
- Wu, Y., Pan, Y., Zhang, Y., Ma, Z., Pang, J., Guo, H., Xu, B., & Yang, Z. (2004). China Scientific and Technical Papers and Citations (CSTPC): History, impact and outlook. *Scientometrics*, 60, 385–397. <https://doi.org/10.1023/B:SCIE.0000034381.64865.2b> [in English].
- Yaroshenko, T. O., & Zharinova, A. H. (2023). Naukove tsytuvannia: Istorychnyi i teoretychnyi landshaft [Scientific citation: Historical and theoretical landscape]. *Science and Science of Science*, 3(121), 41–67. <https://doi.org/10.15407/sofs2023.03.041> [in Ukrainian].

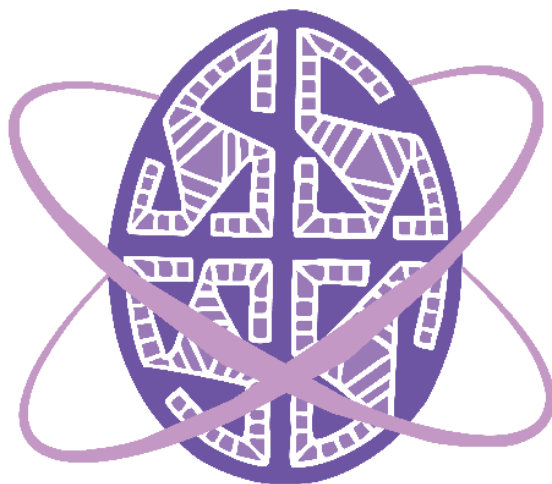
Надійшла: 15.04.2025; Прийнято: 30.05.2025;
Статтю вперше опубліковано онлайн: 18.07.2025

This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons «Attribution» 4.0.

РЕЦЕНЗІЇ, ПРЕЗЕНТАЦІЇ, ПОВІДОМЛЕННЯ

REVIEWS, PRESENTATIONS,
MESSAGES

DOI: 10.31866/2616-7948.1(15).2025.335369

УДК 82-4(477)"364"(049.32)

Про публіцистику воєнного часу*

Володимир ОГРИЗКО
Надзвичайний і
Повноважний Посол України,
міністр закордонних справ
України (2007–2009)
© Огризко В., 2025

Ці тексти, зібрані під однією обкладинкою з переконливою назвою «Не бійсь, не зраджуй, не мовчи», автор написав у час війни. Вони є чесним і безкомпромісним дослідженням драматичних і трагічних подій в Україні, на інформаційному бойовищі зокрема.

Автор наголошує, що війна за історичну пам'ять між московією та Україною ніколи не припинялась, що ворожа пропаганда століттями працює, аби тримати під контролем наші культурні, територіальні, економічні кордони, що доба гібридних та інформаційних воєн породжує гібридний стан суспільства: обиватель не завжди усвідомлює, що країну чекають нелегкі часи, важкі випробування, що війна України з московією триматиме доти, доки на мапі світу існуватиме етнічна антисистема з брутально привласненою історією Київської Русі.

Автор наголошує, що Незалежність і Правду треба вміти захищати всіма доступними методами, формами й засобами. Жодні поступки ворогові з боку України неприпустимі.

Пропоновані читачам цієї книги тексти попереджають, отже, озброюють.

ON WARTIME PUBLICISTICS**

Volodymyr OHRYZKO

Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of Ukraine,
Minister of Foreign Affairs of Ukraine (2007–2009)

Collected under a single cover with the convincing title “Don’t be afraid. Don’t betray. Don’t keep silence”, these texts were written by the author during the war. They are an honest and uncompromising research of dramatic and tragic events in Ukraine, particularly, on the information battlefield.

The author emphasises that the war for historical memory between moscow and Ukraine has never stopped, that for centuries, hostile propaganda has been working to keep our cultural, territorial and economic borders under certain control, that the epoch of hybrid and information wars generates a hybrid state of society: an average person does not always realise that the country is facing difficult times and hard trials, that the war between Ukraine

* Романчук, Олег. (2022). *Не бійсь. Не зраджуй. Не мовчи: Публіцистика воєнного часу. Вибрані тексти 2014–2022: статті, есе* (В. Огризко, Передм.). Універсум.

** Romanchuk, Oleh. (2022). *Ne biis. Ne zradzhui. Ne movchy: Publitsystyka voiennoho chasu. Vybrani teksty 2014–2022: statyi, ese* [Don’t be afraid. Don’t betray. Don’t be silent: Journalism of wartime. Selected texts 2014–2022: Articles, essays] (V. Ohryzko, Preface). Universum.

and moscow will last as long as an ethnic anti-system with the brutally appropriated history of Kyiv Rus exists on the world map.

The author puts an accent on the fact that Independence and Truth must be able to be defended by all available methods, forms and means. Any concessions to the enemy on the part of Ukraine are not acceptable.

The offered to the readers texts of this book warn, and therefore, they arm.

Не знаю, чи вдалося соціологам довести наявність закону про історичну незмінність соціальних пропорцій, але, на мою думку, він все ж таки існує. Гасло «хліба і видовищ» залишається пріоритетним для переважної кількості населення Землі. Зацикленість на найпримітивніших потребах, політична апатія, культурна низькопробність та вульгарщина є, на жаль, для багатьох, хто населяє нашу рідну Землю, головним «покликанням» і сенсом існування.

Не хочу бути моралізатором і визнаю, що такий стан речей спричинений переважно бідністю, несправедливим розподілом національного багатства, соціальним розшаруванням, маніпуляціями та багатьма іншими виразками сучасного суспільства, але ситуація від того не змінюється.

Можна лише із глибоким сумом констатувати, що вказані загальносвітові тенденції не оминули й Україну. До всіх згаданих негативних факторів мусимо додати й пострадянський синдром: укорінену в свідомості багатьох українців меншовартісність, страх висловлювати свою думку, відсутність ініціативи, «аби чого не вийшло». Усьому цьому можна знайти пояснення: голодомори, криваві московські репресії проти української еліти, підступне винищення всього, що могло б формувати в українців україноцентричне бачення світу й ін. Та хіба від того легше? Так, маємо велике малоросійське болото, яке готове повірити у будь-яку популістичну байку, аби самому не поворухнути навіть пальцем, а потім натхненно критикувати всіх навколо, крім, звісно, себе коханого. Ось чому постійно наступаємо на ті ж самі політичні граблі.

Зовсім не хочу робити з цього песимістичні висновки, що «всьо пропало». І маю для цього всі підстави. Бо в кожному суспільстві є й інша частина: та, яка здатна думати, аналізувати, пропонувати. Є така і в Україні. І на неї, як завжди, – уся надія.

Саме до такої частини українського суспільства належить журналіст, публіцист, письменник Олег Романчук. Уже багато років маю радість і задоволення читати його глибокі, аналітичні й водночас гострі, викривальні, саркастичні статті. О. Романчук пише про те, що болить оцій небайдужій частині нашого суспільства. А болить багато що. Особливо, після чергової ординської навали на Україну.

Головними темами прискіпливого аналізу автора стають не лише ті, які знаходяться на поверхні: як протидіяти ворогу, що маємо робити та чому, але й соціофілософські: чому ми, українці, такі, що заважає нашому народові подивитися на себе з боку і зробити належні висновки. Суспільство потребує чесного й правдивого аналізу тієї ситуації, в якій опинилося. А воно – критичне. Своє бачення того, чому ми вже стільки років тупцюємо на місці, як вийти з цієї ситуації, письменник викладає в книзі «Не бійсь, не зраджуй, не мовчи».

Насамперед, варто виокремити дві принципові теми, навколо яких нутрує думка Олега Романчука: перша – росія як екзистенційний ворог України. друга – якою має бути справжня європейська Україна і чому вона досі не така. Авторіві болить, що значна кількість населення України (саме населення, а не громадян, які мають позицію) і сьогодні продовжує сприймати росію не те що нейтрально, але подекуди й позитивно. Зрозуміло, чому це відбувається: саме оте населення не здатне критично оцінити хвилі брехні, підтасування та історичних перекручень, які щоденно й рясно виливає на їхню голову московська пропаганда. Питання, однак, в іншому: а чому воно слухає, дивиться отой інформаційний бруд?

Автор книги бачить вихід у донесенні до українського загалу правди, у просвітництві з надією на те, що ця маса не думаючих людей на решті відкріє очі й почне бодай ставити собі питання, що ж насправді

відбувається навколо. Статті публіциста саме про це. Вони зазвичай невеликі за обсягом, але є довершеними зразками чесного подання інформації, неупередженого аналізу, вмілого використання думок і знакових та знаних діячів минулого, і адекватних експертів-сучасників.

Російську агресію проти України в усіх її гібридних проявах Олег Романчук аналізує в значно ширшому контексті, а саме: у прагненні авторитаризму перехопити ініціативу й показати, що демократія, лібералізм, гуманність не є насправді ціннісними категоріями й нічого не варті. У цьому контексті Україна, і про це автор неодноразово наголошує, постає уособленням спротиву агресії, реальним захисником західних ліберальних цінностей. Бо Україна – це антипод росії, це частина західної цивілізації, а не міжнародний злочинець, який продовжує «славні традиції» більшовизму й російського монархізму в зарубіжжі та придушує права й свободи громадян всередині своєї ж країни.

Викрити справжні цілі росії є, за автором, завданням думуючої частини суспільства. Але не тільки. Мова має йти і про державу, її здатність протистояти ворогові в усіх суспільних сферах.

Та чи завжди роль держави є адекватною рівню викликів і загроз? Відповідь, на жаль, є негативною. Журналіст не боїться вести мову про це на весь голос. Безвідносно до того, хто обіймає найвищі посади в державі. Він відверто глузує з некомпетентності, недалекоглядності, жадібності господарів низки високих владних кабінетів, нагадуючи їм прості християнські цінності: не брешти, не кради. Влада має жити інтересами народу, бо є похідною від його волі, а не навпаки.

Непрофесіоналізм та безмежна жадоба до грошей часто обеззброює владу перед лицем російської агресії. Тоді годі сподіватися на розумні принципові державницькі рішення. Тоді маємо неоковирні компроміси, які заганяють нашу країну в професійно розставлені ворогом пастки. Тоді імітуємо боротьбу з корупцією, олігархами, закриваємо очі на відверті злочини й переслідуюмо ні в чому не винних, роками не можемо поставити на місце знавіснелих від безкарності суддів.

Своїми статтями автор протестує проти такого стану речей і робить це публічно й гостро. Отже, його публіцистика є, як тепер кажуть, справді «бронебійною», а громадянська позиція викликає щиру повагу. Це – доля сильних. Це – неабияка розкіш мати позицію, вміти захищати її і тримати голову високо. Саме ставати такими закликає українців книжка високопрофесійного журналіста Олега Романчука.

Надійшла: 07.04.2025; Прийнято: 12.05.2025;

Статтю вперше опубліковано онлайн: 18.07.2025

This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons «Attribution» 4.0.

Наукове видання

УКРАЇНСЬКИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР

Науковий журнал
Число 1 (15) за рік 2025

Засновник і видавець —
**Київський національний університет
культури і мистецтв**

Виходить із 2018 р.

Бібліографічний редактор	<i>Олена Вапельник</i>
Редагування та коректура	<i>Антоніна Гурбанська</i>
Редакторка англomовних текстів	<i>Світлана Гурбанська</i>
Редакторка з комунікацій	<i>Алла Мальшакова</i>
Художнє редагування та комп'ютерна верстка	<i>Оксана Бережна</i>

Підписано до друку 18.07.25. Формат видання 70×100/16
Друк офсетний. Папір офсетний. Гарнітура PT Serif.
Ум-друк. арк. 18,04. Обл.-вид. арк. 16,9
Наклад 300 прим.
Зам. № 5412

Віддруковано з оригінал-макету на видавничо-поліграфічній базі КНУКіМ
м. Київ, вул. Д. Дорошенка, 14.

Свідocтво про внесення суб'єкта до державного реєстру видавців,
виготовників, розповсюджувачів видавничої
продукції серія ДК № 4776 від 09.10.2014

Запрошуємо авторів до співпраці!

Науковий журнал «Український Інформаційний Простір» включено до Переліку наукових фахових видань України за спеціальностями:

061 – «Журналістика»

029 – «Інформаційна, бібліотечна, архівна справа»

Журнал індексується в науково-метричних базах даних:

Index Copernicus, Academic Resource Index, PKP Index, BASE, Crossref, GoogleScholar, Academia, Polska Bibliografia Naukowa (PBN), ResearchGate, ResearchBib, Journal Factor, Worldcat, Каталоги НБУВ (IRBIS-NBUV), Наукова періодика України (УРАН)

ukrinfoprostir@gmail.com

